

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ

**ІНТЕГРАЦІЯ ТЕОРІЇ У ПРАКТИКУ:
ПРОБЛЕМИ, ПОШУКИ, ПЕРСПЕКТИВИ
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

**INTEGRATION OF THEORY INTO PRACTICE:
PROBLEMS, SEARCHES,
PROSPECTS IN THE CONTEXT
OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES**

**Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Чернігів, 22 листопада 2024 року)**

Том 2

Чернігів 2024

УДК 378.147:[34+159.9+81`243]:341
I-73

Рекомендовано до друку вченою радою Пенітенціарної академії України (протокол № 14 від 27 грудня 2024 року).

Головний редактор:
Пузирний В. Ф., доктор юридичних наук, професор.

Редакційна колегія:
Аніщенко В. О., доктор педагогічних наук, професор;
Борисов О. О., доктор філологічних наук, професор;
Данильченко Т. В., доктор психологічних наук, професор;
Ніщимна С. О., доктор юридичних наук, професор;
Співак В. В., доктор філософських наук, доцент

I-73 **Інтеграція** теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи в умовах євроінтеграційних процесів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 22 листопада 2024 р.) / голов. ред. В. Ф. Пузирний ; Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2024. 428 с.

До збірника матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції увійшли публікації вітчизняних та зарубіжних учених і практиків, здобувачів вищої освіти, що присвячені актуальним питанням професійної підготовки, суспільного управління, проблемам національного та міжнародного права, психолого-педагогічним і соціальним методам роботи з особистістю, особливостям викладання іноземних мов, суспільно-економічним і культурним явищам як в Україні, так і за її межами.

Для наукових, науково-педагогічних працівників, практиків, здобувачів вищої освіти.

УДК 378.147:[34+159.9+81`243]:341

*За зміст публікацій і достовірність результатів досліджень відповіда-
льність несуть автори.*

© Пенітенціарна академія
України, 2024

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 5

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГАЛУЗЕВОЇ ОСВІТИ ТА НАУКИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Василяченко А., Терехов В.

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАКТИЧНО-ПРАВОВИХ ПІДХОДІВ, СПРЯМОВАНИХ
НА ПОЛІПШЕННЯ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ, ЯКІ НАВЧАЮТЬСЯ
ЗА СПЕЦІАЛЬНОСТЮ 081 «ПРАВО» В ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ АКАДЕМІЇ УКРАЇНИ 11

Волеваха С.

ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРОБАЦІЇ 14

Гейда О.

АРХІВНІ ФОНДИ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ: ПРИНЦИПИ
ФОРМУВАННЯ ТА ІНФОРМАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ 18

Дияк В., Палагнюк І.

ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА ЛІДЕРСЬКИХ МОДЕЛЕЙ 22

Доній Н.

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ «ПРОГУЛЯНКА ГАЛЕРЕСІЮ»
В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ
У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ 24

Зливко С.

ЩОДО ПОНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ В УПРАВЛІННІ УСТАНОВОЮ (ОРГАНОМ)
ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ 29

Івашиківський А.

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
АГРАРНОЇ СФЕРИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ 32

Каракуркчі Г., Шутов О., Осауленко В.

ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ
В ГАЛУЗІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ 34

Костюченко Н.

ОСОБЛИВОСТІ РОБОЧОГО ЧАСУ ТА ЧАСУ ВІДПОЧИНКУ
В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ 38

Назарко С.

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ:
АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІНСЬКИХ ПРАКТИК 42

Ніцимна С.

ДОБІР ПЕРСОНАЛУ ДО КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ:
ОКРЕМІ АСПЕКТИ 48

Петровська Ю., Пузирний В.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОБУДОВИ СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ ПІДГОТОВКИ
ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ 50

Пивоваров В.

АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДБОРУ ПІД ЧАС ВСТУПУ
ДО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ 54

Разумейко Н., Ткаченко О.

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ
ТА САМОРЕАЛІЗАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ 57

Решотько С.

ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВПРОВАДЖЕННЯ	60

Таран В.

МЕДІАЦІЯ	63

Титенок К.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ДО ПРАВА ЄС	67

Тимошенко Б.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ	72

Ткаченко О., Разумейко Н., Олєфір Л.

ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ЕФЕКТИВНОГО ВИКЛАДАННЯ ЮРИДИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ДОРОСЛИХ	75

Шестак Л., Самофалов Л.

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ОСНОВНИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ СТЫГНЕНЬ ЗА КЕРУВАННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ У СТАНІ СП'ЯНІННЯ (СТ. 130 КУПАП)	78

Шумар О.

МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПОРІВ	81

Вукопіа О., Вукопіа С.

CURRENT ISSUES OF DEVELOPING UKRAINIAN EDUCATION AND SCIENCE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION	85

СЕКЦІЯ 6

**ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Банашко Т.

ПРАВОВІ ОСНОВИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВОЄННУ ОКУПАЦІЮ РФ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ	88

Барахта В., Дудка Н.

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ НОВИХ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ВИДІВ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ	91

Береда М.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	95

Буша А.

ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	98

Важенкова В.

МАТЕРІАЛИ ФОТОЗЙОМКИ, ЗВУКОЗАПІСУ ТА ВІДЕОЗАПІСУ ЯК ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	100

Велічко Д.

РОЗГЛЯД СПРАВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ОРГАНАМИ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ	104

Ворошилова Д.

РОЛЬ ГЛОБАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ У ПОШИРЕННІ
НАРКОМАНІЇ ЯК ФОНОВОГО ДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ ЯВИЩА..... 107

Галкіна О.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ЕЛЕКТРОННО-КОМУНІКАЦІЙНЕ ШАХРАЙСТВО В УКРАЇНІ 112

Гладкий Д.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИ В УМОВАХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ 117

Горобець В.

ПРОБЛЕМАТИКА ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 120

Донченко М.

МІЖНАРОДНИЙ ПАКТ ПРО ГРОМАДЯНСЬКІ І ПОЛІТИЧНІ ПРАВА
ЯК ПРОДОВЖЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ ЗАГАЛЬНОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ 123

Євтєєва Д.

ЩОДО ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ»
ЯК КВАЛІФІКУЮЧОЇ ОЗНАКИ ЗЛОЧИНІВ У СТАТТЯХ 109, 2582, 4361, 4362
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 127

Єрмак О.

ПЕРСПЕКТИВИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХОДІВ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ НА ДІТЕЙ 133

Карпенко М.

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 135

Коцюба О.

ІНСТИТУТ ПОМИЛУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ 140

Лавринюк Б.

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНЕ КЕРІВНИЦТВО ДОСУДОВИМ
РОЗСЛІДУВАННЯМ ЯК ФУНКЦІЯ ПРОКУРАТУРИ:
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ 143

Лазаренко А.

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ:
НОВІ ВИКЛИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 147

Лазаренко А., Шумар О.

ПРОБЛЕМА ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ»
В МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ..... 152

Лук'яненко О.

ПИТАННЯ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСІБ,
ЯКІ ПЕРЕХОВУЮТЬСЯ ВІД СЛІДСТВА ЧИ СУДУ НА ТИМЧАСОВО
ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ АБО НА ТЕРИТОРІЇ ІНШИХ ДЕРЖАВ 157

Мензак С.

ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ДОСУДОВЕ
РОЗСЛІДУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ 159

Пащенко О.

ЩОДО ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ
ВІД ЗАГРОЗИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЇ МАСОВОГО ЗНИЩЕННЯ..... 163

Переверзєв О.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ МОБІЛІЗАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ 166

Петренко С.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ,
ПОВ'ЯЗАНИМ З ВИКОРИСТАННЯМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ 169

Пузиревський М., Сікорська Н.

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ
У СФЕРІ СТАТЕВИХ ЗНОСИН ЯК ОБ'ЄКТ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ 174

Солодюк Н.

ЕКСЦЕС ВИКОНАВЦЯ 177

Сосєдка С.

ОСОБЛИВОСТІ ВІДБУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ
У ВИДІ АРЕШТУ ЗАСУДЖЕНИМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ 179

Таран В.

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 182

Турчин І.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ, ЗМІСТ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ
КОНВОЮВАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ
ПРАВОПОРЯДКУ 185

Федорова Ю.

ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ
ДНК-ІДЕНТИФІКАЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 190

СЕКЦІЯ 7

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ: ПОГЛЯД У МИНУЛЕ ТА В МАЙБУТНЄ

Антощук С.

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ РОЗУМНОГО МІСТА ТА ЇЇ ВПЛИВ
НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ 193

Грищенко М.

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ
ТА САМОІДЕНТИФІКАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ 197

Дриньов Д.

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ
НА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ 201

Єрмейчук В.

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ 204

Ішу В., Ганусяк Б., Лучик С.

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У РОБОТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ 209

Кічата Т., Борисенко О.

КІБЕРБЕЗПЕКА ЯК ФАКТОР ПСИХОЛОГІЧНОГО КОМФОРТУ 212

Перепелиця Є.

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ТА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ЦИФРОВУ ЕРУ:
РИЗИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ 214

Покришень Д., Тимошенко Я.

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В ОСВІТІ ТА ШЛЯХИ БЕЗПЕЧНОГО РОЗВИТКУ 217

Zalozna A.

INFORMATION TECHNOLOGIES AS A FACTOR
IN PERSONAL DEVELOPMENT 220

СЕКЦІЯ 8

СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНА ТА ПСИХОЛОГІЧНА РОБОТА: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Андрущенко Ю. ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА АСОЦІАЛЬНУ ПОВЕДІНКУ ОСІБ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ	223
Бабич В. ФАКТОРИ ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ	226
Бакун С. СТАНОВЛЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	229
Берега М. ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА НА РОБОТІ ЯК ФАКТОР ЗАПОБІГАННЯ ПРОФЕСІЙНОМУ ВИГОРАННЮ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	234
Вольтер В. МОТИВАЦІЯ МОЛОДІ ДО ВСТУПУ У ШЛЮБНО-СІМЕЙНІ ВІДНОСИНИ	237
Воронін А. ПСИХОЛОГО-СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ	240
Гірченко О., Борець Ю. ПСИХОЛОГІЧНІ РИЗИКИ В РОБОТІ ПРАЦІВНИКІВ ДКВСУ: ЯК УНИКНУТИ ВИГОРАННЯ	243
Єрмоленко О. МАНІПУЛЯЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО ВПЛИВУ	248
Жульковський В. ВПЛИВ УМОВ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ НА ПСИХІКУ ЗАСУДЖЕНИХ	252
Зінченко Д. ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ОФІЦЕРІВ СЛУЖБИ ОСВІТНЬОЇ БЕЗПЕКИ ДЛЯ РОБОТИ У ШКОЛАХ: ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ	255
Кахній П. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ У МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ	259
Кіндратюк Т. АКЦЕНТУАЦІЇ ХАРАКТЕРУ ТА КОНФЛІКТНА ПОВЕДІНКА В ОСІБ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ	262
Коломієць А. СУЧАСНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ КАНЦЕРОГЕНЕЗУ	265
Красковський Є. ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ДИНАМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ	269
Кучер Л. РОЗВИТОК НАВИЧОК САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ДКВС УКРАЇНИ	273
Лісовець О., Суханов І., Гавриш М. СОЦІАЛЬНИЙ ПАТРОНАЖ ОСІБ, ЯКІ ЗВІЛЬНЯЮТЬСЯ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ	276

Лук'яненко О.

РОЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ У ПРОФІЛАКТИЦІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ 279

Луценко В.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ПОДОЛАННЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПЕРСОНАЛУ ДКВС УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ 281

Марус Н.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ПОДОЛАННЯ ТРИВОЖНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ПІД ЧАС ВІЙНИ 286

Марусенко С.

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ РЯТУВАЛЬНИКІВ ПІД ЧАС ЕКСТРЕМАЛЬНИХ НАВАНТАЖЕНЬ У СПОРТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ 290

Миколаєнко М.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ КЛІМАТ СІМ'Ї ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ «Я-КОНЦЕПЦІЇ» В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ 294

Моїсєєнко В.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ПЕРСОНАЛУ ДКВС УКРАЇНИ 298

Мужило Н.

ГЕНДЕРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ УВ'ЯЗНЕНИХ 302

Олійник М.

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА СУБ'ЄКТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 306

Петросян М.

СТРАТЕГІЇ ПІДТРИМКИ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ 310

Прищеп І.

ОСОБИСТІСНА ЗРІЛІСТЬ ЯК НАСЛІДОК ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТРАВМАТИЗАЦІЇ 315

Сеник А.

ЗНАЧИМІСТЬ ПСИХОЕМОЦІЙНОЇ ДОПОМОГИ СТУДЕНТСЬКІЙ МОЛОДІ В ПЕРІОД ВІЙНИ 319

Смірнова Т.

ПОДОЛАННЯ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ДИСТРЕСУ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ 322

Станова А.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ДО УМОВ СІЗО УВ'ЯЗНЕНИХ З РІЗНИМ РІВНЕМ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ 325

Степаненко В.

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЯЦІЇ ЛЮДСЬКОЇ ПОВЕДІНКИ В СУСПІЛЬСТВІ 329

Суліковська А.

ПСИХОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СІМЕЙНОГО ЩАСТЯ ЯК ЧИННИКА ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ 331

Тринта М.

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ЗАСУДЖЕНИХ З РІЗНИМИ ТЕРМІНАМИ УВ'ЯЗНЕННЯ 335

Філіпов О.

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТРИВОЖНОСТІ
У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ..... 339

Цумарєва Н.

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ПСИХОЛОГА МОБІЛЬНОЇ БРИГАДИ
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИМ
ВІД ДОМАШНЬОГО ТА ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА
З ДІТЬМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ 342

Шестидесята Є.

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО
БЛАГОПОЛУЧЧЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ 346

Шкода Д.

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА СІМ'ЯМ ВЕТЕРАНІВ БОЙОВИХ ДІЙ..... 351

Шумейко З.

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ ВИКЛАДАЧА
В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО І ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ 353

Юзвак Л.

ОСОБИСТІСНА ЗРІЛІСТЬ ЯК ФАКТОР ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ..... 357

Яровий О.

ВПЛИВ ВОЄННИХ ДІЙ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ПОЛІЦЕЙСЬКИХ 360

Kerdyvar V.

THE ROLE OF LIFE SATISFACTION IN SUCCESSFUL ADAPTATION
OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS WITHIN THE COUNTRY 362

СЕКЦІЯ 9

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬНОМУ ВИМІРІ

Борисов О.

ІМЕННІ НОМЕРНІ ЗНАКИ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ
У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ТА КОМУНІКАТИВНОМУ ЗРІЗАХ 365

Бреян А.

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «САМІСТЬ» ТА ЇЇ КОНСТРУКТИ 370

Любич О.

ДЕМОКРАТИЧНЕ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ
Й ПИТАННЯ ЇХ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ. 373

Попружна А.

ПОЛІТИЧНІ В'ЯЗНІ ХАРКІВСЬКОЇ В'ЯЗНИЦІ..... 380

Темлянцева А.

ПОСТТРАВМАТИЧНЕ ЗРОСТАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 385

Шакун Н., Щербина Н.

ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІ СТРАТЕГІЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОЇ ДОБИ..... 388

Lipul T.

THE POLITICS OF MULTICULTURALISM IN CANADA: MISLEADING
INTREPRETATIONS AND THEIR CRITISCISM..... 391

СЕКЦІЯ 10

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Бреус А. ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ	394
Буйок М. ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У СПОРТСМЕНІВ В ІНДИВІДУАЛЬНИХ ВИДАХ СПОРТУ	398
Poll S. DYNAMIC SECURITY IN ESTONIAN PRISONS: ANALYZING THE ROLE OF DAILY ROUTINES IN PROMOTING REINTEGRATION	402

СЕКЦІЯ 11

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Панченко О. КОНЦЕПТ «CMIX» В АНГЛОМОВНІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ	405
Borysenko I. INTERACTIVE TEACHING METHODS FOR DISTANCE FOREIGN LANGUAGE LEARNING	408
Kvitka A. USING COMMUNICATIVE APPROACH IN TEACHING ENGLISH LANGUAGE AS ONE OF CONDITIONS OF UKRAINE'S EUROINTEGRATION	411
Luige S. THE SIGNIFICANCE OF FOREIGN LANGUAGE PROFICIENCY FOR CASE MANAGERS IN CORRECTIONAL FACILITIES	414
Nesterenko S. FORMATION OF SELF-EDUCATION POTENTIAL IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE	419
Vasylieva O. COGNITIVE METONYMY IN UNDERSTANDING AND TRANSLATING GRAMMAR	422
Yevsiukov I. PROBLEMS OF USING THE ENGLISH LANGUAGE IN THE LEGAL FIELD	425

СЕКЦІЯ 5

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГАЛУЗЕВОЇ ОСВІТИ ТА НАУКИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Алла Василяченко,
ад'юнкт 2 курсу Пенітенціарної академії України;

Віталій Терехов,
доктор юридичних наук
Пенітенціарної академії України

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАКТИЧНО-ПРАВОВИХ ПІДХОДІВ, СПРЯМОВАНИХ НА ПОЛІПШЕННЯ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ, ЯКІ НАВЧАЮТЬСЯ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 081 «ПРАВО» В ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ АКАДЕМІЇ УКРАЇНИ

Пенітенціарна академія України (далі – ПАУ) – єдиний заклад вищої освіти зі специфічними умовами навчання, який готує фахівців для Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра і магістра та підпорядкований Міністерству юстиції України. У зв'язку з унікальністю свого профілю та важливістю виконуваних завдань ПАУ відіграє ключову роль у розвитку системи виконання покарань у країні, оскільки готує майбутніх спеціалістів для проходження служби в системі ДКВС України. У цьому контексті важливо розглянути перспективи та можливості ПАУ як основного джерела підготовки майбутніх співробітників у цій сфері, а також вплив її діяльності на поліпшення функціонування пенітенціарної системи України [1].

Після зарахування до ПАУ вступники стають курсантами спеціальності 081 «Право» і належать до осіб рядового складу ДКВС України. Упродовж навчання вони проходять практичну підготовку та стажування в системі ДКВС України. Проте, незважаючи на різноманітність та значний обсяг практичної складової освітніх програм підготовки фахівців ПАУ, цей напрям потребує подальшого розвитку з метою вдосконалення необхідних навичок курсантів спеціальності 081 «Право», які після закінчення ПАУ їдуть працювати в установи відбування покарань.

На сьогодні існує потреба приведення навчального процесу в профільних навчальних закладах ближче до практичної діяльності ДКВС України в реальному часі, аби курсанти отримували актуальну інформацію щодо новел у пенітенціарному законодавстві та імплементації сучасних практик і підходів [2]. Удосконалення практичної підготовки майбутніх фахівців допоможе уникнути ризиків практичної невідповідності курсантів спеціальності 081 «Право» стосовно вирішення суперечливих ситуацій, які можуть трапитися під час повноцінного виконання ними службових обов'язків на професійній ниві.

Зважаючи на це доречно було б запровадити додаткові можливості для поліпшення практичної складової освітнього процесу в ПАУ. Це може бути як впровадження інтерактивних тренінгів, так і симуляційних вправ, що моделюють реальні ситуації, з якими можуть стикатися у професійній діяльності майбутні співробітники. Також важливо активно впроваджувати інноваційні методи навчання, наприклад, симуляції за допомогою віртуальної реальності, що дозволить збільшити доступність практичних навичок для широкого кола учасників освітнього процесу. Крім того, розробка спеціалізованих програм підвищення кваліфікації для персоналу, який працює, може допомогти забезпечити постійне оновлення їхніх навичок та знань у сфері кримінально-виконавчої діяльності.

Підготовка майбутніх спеціалістів у сучасних умовах дуже важлива, проте нестача практичних навичок тягне за собою недостатність для успішної адаптації молодого фахівця на робочому місці. Брак реальних практичних навичок у випускників може стати перешкодою на шляху до кар'єрного розвитку та досягнення професійного успіху. З огляду на зазначене існує потреба в розширенні доступу курсантів спеціальності 081 «Право» до реальних випробувань, практичних тренувань та симуляцій реальних робочих умов, що дозволить збільшити можливості курсантів спеціальності 081 «Право» отримати необхідний досвід. Ефективність виконання завдань, які поставлені перед Державною кримінально-виконавчою службою України (далі – ДКВС України), визначальним чином залежить від результативності та рівня роботи органів і установ виконання по-

карань. Імідж майбутніх спеціалістів пенітенціарної служби формується на основі уявлень широкого кола громадськості та залежить від кадрового потенціалу органів і установ виконання покарань: від професіоналізму, вміння працівників реалізовувати завдання, покладені на них державою, моральних та особистих якостей майбутніх спеціалістів у ролі осіб рядового та начальницького складу, їх рівня культури, здатності працювати з людьми тощо [3, с. 79].

У зв'язку з необхідністю постійного підвищення якості практичних навичок підготовки майбутніх працівників ДКВС України було б доречно провести реформу, яка передбачає використання законсервованих установ для навчання курсантів спеціальності 081 «Право». Це дозволить спрямувати ресурси, які раніше були витрачені на підтримку цих установ, на розвиток та поліпшення практичних знань і програм в освітньому процесі. При цьому важливо врахувати потреби та можливості, а також розробити плани перетворення цих об'єктів на нові центри навчання для здобуття практичних навичок. Таким чином, це дало б змогу розширити можливості отримання курсантами практичного досвіду в «реальних» умовах роботи, що відповідало б їхнім майбутнім професійним обов'язкам. Ці кроки сприятимуть підвищенню якості освіти, забезпечать курсантам спеціальності «Право» необхідний практичний досвід для подальшої успішної кар'єри та підготують до різного роду специфічних ситуацій, які будуть стосуватися безпосередньо їхньої професійної діяльності в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Пенітенціарна академія України. URL: <https://academysps.edu.ua/> (дата звернення: 12.11.2024).
2. Актуалізуємо та розширюємо можливості підготовки персоналу ДКВС України. URL: <https://kvs.gov.ua/new/note/12654/> (дата звернення: 12.11.2024).
3. Дука О. А. Здійснення професійної підготовки пенітенціарного персоналу у відомчих навчальних закладах Державної пенітенціарної служби України. *Юридична психологія та педагогіка*. 2014. № 1. С. 79–90.

Сергій Волеваха,

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри
підвищення кваліфікації працівників пробації
Інституту професійного розвитку Пенітенціарної академії України

ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРОБАЦІЇ

Урахування гендерної проблематики, забезпечення рівних прав, обов'язків, можливостей та соціальної справедливості як для жінок, так і для чоловіків уже давно є одним із наріжних каменів політики та важливим стратегічним напрямом усіх цивілізованих країн. Гендерна рівність була внесена до міжнародного права ще 10 грудня 1948 року Загальною декларацією прав людини, яку ухвалила Генеральна Асамблея ООН. Цей важливий документ в історії прав людини визнав у статті 2, що «всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах» і що «кожен має право на всі права і свободи, викладені в цій Декларації, без будь-якої дискримінації, такої як раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, ... народження або інший статус» [1].

В Україні гендерний підхід також поступово впроваджується в діяльність органів державної влади різних рівнів та органів місцевого самоврядування, що передбачає прийняття рішень на основі потреб та інтересів людей – жінок і чоловіків для забезпечення сталого людського розвитку. Фахівці, які працюють з людьми, повинні володіти унікальним набором компетенцій, щоб сприяти утвердженню рівноправності для жінок та чоловіків, незалежно від віку, статусу чи інших факторів. А це своєю чергою зумовлює необхідність розробки спеціальних методів формування таких компетенцій.

Ми визначаємо гендерну компетентність працівників органів пробації як динамічну комбінацію цінностей, переконань, знань, умінь та навичок, що дозволяє провадити професійну діяльність, яка сприяє гендерній рівності.

При цьому ми усвідомлюємо, що поняття «гендерна рівність» не означає, що до чоловіків та жінок – клієнтів пробації – працівники пробації мають застосовувати єдиний стандартний підхід. Стаття 5 «Закону про пробацію» серед принципів проба-

ції передбачає дотримання диференційованого та індивідуального підходу в роботі з її суб'єктами [2].

Крім того, жінки та чоловіки не є однорідними групами: їхній досвід і переживання можуть відрізнятися залежно від багатьох характеристик, таких як сімейний стан, вік, етнічна приналежність, обмеженість можливостей тощо. Звідси випливає необхідність забезпечення як рівності можливостей, так і рівності результатів для клієнтів пробації. Якщо громадянам надається певна можливість, вони повинні мати змогу скористатися нею за допомогою суспільства, яке усуває бар'єри, що перешкоджають участі. Це допомагає одержати рівні результати для всіх. Такий підхід вимагає від фахівців-пробаціонерів вираженого й уважного ставлення до гендерних відмінностей при організації роботи із суб'єктами пробації, відповідно цей аспект слід враховувати під час формування програм підготовки.

У складі гендерної компетентності працівників пробації ми виділяємо мотиваційно-ціннісний, когнітивний та діяльнісний компоненти.

Мотиваційно-ціннісний компонент передбачає прийняття цінностей гендерної рівності та спрямованість на врахування гендерних особливостей в організації роботи із суб'єктами пробації. Серед тренінгових інтерактивних вправ, апробованих нами в роботі з тренінговими групами працівників пробації, що спрямовані на формування цього компонента, слід відзначити мозковий штурм «Ідеальний працівник пробації, ідеальна працівниця пробації», сторітеллінг «Історія одного злочину» та інші.

Когнітивний компонент представлений системою знань та уявлень, на основі яких формується робота працівника пробації з різними гендерними групами. Аналіз результатів наукових досліджень щодо гендерних особливостей правопорушників та особливостей їх злочинної поведінки [3–7] дозволяє визначити відмінності за рядом параметрів: частота скоєння злочинів, типологія злочинів, шлях потрапляння у систему правосуддя, особливості прояву агресії та гніву, контроль власної поведінки, особливості застосування насилля, вплив гендерних стереотипів на поведінку. Працівники-пробаціонери у процесі організації та здійснення роботи із суб'єктами пробації мають не просто усвідомлювати ці

особливості, але й вміти виділяти їх у процесі аналізу прокримінальної поведінки клієнта в кожному конкретному випадку та коригувати втручання відповідно до результатів аналізу. Тому протягом роботи з тренінговими групами пробаціонерів добре себе зарекомендував кейс-метод – розгляд учасниками в командах професійних ситуацій, де гендерні особливості суб'єктів пробації були передумовою протиправної поведінки.

Діяльнісний компонент означає здатність працівника пробації до реальної дії, поведінкового акту щодо забезпечення рівності результатів для всіх гендерних груп.

У процесі роботи з жінками, які вчинили правопорушення, працівникам пробації необхідно усвідомлювати велику кількість психологічного, економічного, фізичного та сексуального насильства, якого зазнали та продовжують зазнавати багато клієнток-жінок. Для тих з них, які мають досвід жорстокого поводження та ознаки віктимізації, критично важливим буде створення безпечної та сприятливої атмосфери під час реалізації програм. Хоча робота з травматичним досвідом не проводиться фахівцями-пробаціонерами, необхідне розуміння ними пережитих жінками травматичних подій та недопущення стигматизації клієнток у процесі роботи. Безпека, повага, гідність, послідовне та сприятливе середовище є важливими факторами ефективного процесу виправлення.

Частина жінок можуть бути схильними до вживання психоактивних речовин з метою послаблення травматичних переживань. Необхідно озвучувати таку «функцію» протиправної поведінки під час втручання та активно пропонувати альтернативні методи. Під час роботи з клієнтками, шлях потрапляння яких у систему правосуддя пов'язаний з бідністю, економічною залежністю та соціальною маргінальністю, втручання мають бути спрямовані на покращення їх навичок організувати власне життя, пошук можливостей для покращення їх соціально-економічних умов, розв'язання соціальних і матеріальних проблем.

Під час організації роботи з чоловіками, для яких характерна імпульсивна поведінка щодо швидкого збагачення, слід звернути увагу на відпрацювання навичок розгальмування миттєвої реакції і формування спрямованості на відстрочену нагороду, яка здобувається шляхом систематичного докладання зусиль.

Для юнаків та молодих чоловіків з тенденцією до самоствердження необхідно забезпечити наявність у колі їх спілкування осіб чоловічої статі, які мають успішний досвід подолання складних ситуацій та можуть сприяти у формуванні просоціальних цілей та способів їх досягнення.

У рамках здійснення когнітивно-поведінкового втручання доцільно проводити разом із суб'єктами пробації перегляд гендерних стереотипів та рольових моделей поведінки, що вплинули на їх потрапляння у систему правосуддя, наприклад, гіпермаскулінна чоловіча поведінка, надмірна «жертвовність» жінок тощо.

На нашу думку, одним з найкращих інтерактивних методів формування навичок діяльнісного компонента є рольова гра. Розроблена нами рольова гра «Розмова із засудженим» спрямована на опанування учасниками навичок когнітивної реструктуризації викривлених ірраціональних переконань клієнтів пробації, що призводять до прокримінальної поведінки. Учасники готуються до розмови із «засудженим» на основі попередньо отриманих змодельованих наративів «клієнтів», а потім здійснюють втручання у режимі реального часу. У ролі клієнтів виступають запрошені актори, тренер або представники інших команд.

Таким чином, під час реалізації пробаційних програм рівні права, обов'язки, можливості, ставлення та включеність мають бути забезпечені для всіх гендерних груп. Організація роботи з клієнтами пробації на основі гендерно орієнтованого підходу сприятиме підвищенню ефективності виконання працівниками своїх професійних завдань. Успішному формуванню виділених компонентів гендерної компетентності працівників пробації сприятиме застосування інтерактивних методів навчання.

Список використаних джерел

1. United Nations General Assembly. The Universal Declaration of Human Rights (UDHR). New York: United Nations General Assembly, 1948. URL: <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/2021/03/udhr.pdf> (дата звернення: 22.10.2024).

2. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення: 22.10.2024).

3. Steffensmeier Darrell, Allan Emilie. Gender and Crime: Toward a Gendered Theory of Female Offending. *Annual Review of Sociology*. 2003. № 22. P. 459–487.

4. Хан Омар Фенікс. Місія позбавлення волі і гендер. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/c/a/494608.pdf> (дата звернення: 22.10.2024).

5. Психологія девіантної поведінки : навчально-методичний посібник / уклад.: Онуфрієва Л. А., Чайковська О. М. Кам'янець-Подільський : видавець Ковальчук О. В., 2024. 172 с.

6. Подолання агресивної поведінки : методичний посібник до пробачійної програми для дорослих / упоряд.: Л. Мельник, К. Пуха, Т. Журавель. Київ, 2019. 154 с. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1ZFInLWC7kygz2uAPDeIW5sa3-IAUDII0> (дата звернення: 22.10.2024).

7. Формування життєвих навичок : методичний посібник до пробачійної програми для дорослих / упоряд.: Т. Журавель, О. Короленко, Л. Мельник та ін. Київ, 2019. 154 с. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1ADu3j9g1MblpAr0SJvphejr4Uiejv-Z9> (дата звернення: 22.10.2024).

Ольга Гейда,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін
Пенітенціарної академії України

АРХІВНІ ФОНДИ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ: ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ТА ІНФОРМАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Архів Державного департаменту України з питань виконання покарань вже двадцять чотири роки перебуває у стадії становлення. Водночас використання архівного фонду для дослідження історії діяльності регіональних установ виконання покарань на сьогодні є актуальним та перспективним завданням. Крім того, доцільним є з'ясування питання, у фондах яких установ та організацій зберігаються матеріали, що висвітлюють історію створення, діяльності та реформування як пенітенціарної служби України загалом, так і її структурних підрозділів (установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, в'язниць) на місцевому рівні в територіальних рамках Чернігівської області. Тож метою цього дослідження є визначення напрямів пошукової роботи з означеної теми.

Згідно зі ст. 8 Закону України «Про національний архівний фонд та архівні установи» [1] архівні документи, що нагромадилися за час діяльності державних органів, державних підприємств, установ та організацій, а також документи, що передані державним архівним установам іншими юридичними і фізичними особами без збереження за собою права власності, є власністю держави. Архівні документи (носії архівної інформації) репресивних органів на-

лежать державі й передаються на зберігання Галузевому державному архіву Українського інституту національної пам'яті.

До початку реформування вітчизняної системи виконання покарань у 1998 р. документи установ виконання покарань концентрувалися у фондах Галузевого державного архіву Міністерства внутрішніх справ України, у складі якого зберігаються архівні матеріали ліквідованих органів внутрішніх справ та установ МВС, документи органів внутрішніх справ радянського періоду, в тому числі Головного управління виконання покарань МВС України. У 1998 р. було створено Державний департамент України з питань виконання покарань (ДДУПВП), який тимчасово залишався в підпорядкуванні МВС. А значить, і матеріали про діяльність цієї структури за період 1991–1999 рр. зберігаються у фондах ГДА МВС України.

З 1999 р. ДДУПВП було виведено з тимчасового підпорядкування МВС, а після набуття політико-правового статусу центрального органу державної виконавчої влади зі спеціальним статусом діяльність останнього координувалася Кабінетом Міністрів України через міністра юстиції України. Упродовж 2010–2016 рр. діяла Державна пенітенціарна служба України (з 2020 р. – Департамент з питань виконання покарань) при Міністерстві юстиції.

Відповідно до частини третьої ст. 26 Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи», який передбачає, що для зберігання геологічних, гідрометеорологічних, картографічних та інших специфічних видів архівних документів, які потребують особливих умов їх зберігання і використання відомостей, що в них містяться, створюються галузеві державні архіви, Кабінетом Міністрів України 06 вересня 2000 р. була затверджена постанова № 1393 «Про створення галузевого державного архіву Державної пенітенціарної служби». Пункт 1 постанови декларував створення галузевого державного архіву Державної пенітенціарної служби з метою «постійного зберігання документів і матеріалів архівного фонду, що утворюються в процесі оперативно-розшукової та іншої спеціальної діяльності органів і установ кримінально-виконавчої служби» [2].

Згідно із законодавством діяльність галузевого архіву регламентується Положенням, яке затверджуються Міністерством юстиції України та центральним органом виконавчої влади, де ство-

рюється відповідний архів. Але розробка Положення про створення Галузевого архіву затягнулася на п'ять років. Документ було затверджено лише 29 липня 2005 р. згідно з наказом Державного комітету архівів України і Державного департаменту України з питань виконання покарань № 105/126, а зареєстровано у Міністерстві юстиції України 16 серпня 2005 р. за № 897/11177 [3]. Упродовж наступних років Положення змінювалося тричі – у 2012, 2014 та 2018 р.[4].

На сьогодні архів здійснює приймання, облік та зберігання документів, що утворилися в процесі діяльності Департаменту, його територіальних органів управління, підрозділів кримінально-виконавчої інспекції, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, воєнізованих формувань, навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, підприємств установ виконання покарань, інших підприємств, установ і організацій, створених для забезпечення виконання завдань Державної кримінально-виконавчої служби України, та створює умови для їх використання.

Архів забезпечує постійне зберігання документів Національного архівного фонду України, що утворюються в процесі оперативно-розшукової та іншої спеціальної діяльності органів і установ кримінально-виконавчої служби, особових справ колишніх працівників органів і установ, документи постійного та тривалого (понад 10 років) зберігання органів та установ, що належать до сфери управління ДКВС України, документи з особового складу (з кадрових питань) органів та установ, галузеві видання, документи особового походження, документи ліквідованих органів та установ, що належали до сфери управління ДКВС України, довідковий та обліковий апарат до архівних документів.

У складі архіву сформовано 5 фондів: наказів, обліку особових справ, бухгалтерського обліку та звітності, редакції газети «Закон і обов'язок», фонд паспортів слідчих ізоляторів та в'язниць. 1130 од. зб., з них: постійного зберігання – 186; тривалого зберігання – 644; особових справ колишніх працівників – 300. Керівником ГДА призначено Жигуна Миколу Івановича.

Для організації архівів при УВП наказом Державної пенітенціарної служби від 17.09.2013 р. № 530/ОД-13 затверджена «Інструкція про порядок обліку, зберігання і використання докумен-

тів, справ, видань та інших матеріальних носіїв, які містять службову інформацію у Державній кримінально-виконавчій службі України», яка передбачає формування архіву при установі виконання покарань, регламентує порядок і терміни зберігання справ, їх опис для передачі на постійне зберігання до Галузевого архіву, а також обмежує доступ до документів під грифом «Для службового використання» [5].

Інформаційний потенціал архівних джерел є надзвичайно високим і дає змогу всебічного аналізу діяльності установ виконання покарань, отримання достовірних даних про процеси реформування галузі, статистичних показників рівня злочинності та ресоціалізації, детальної характеристики різних категорій засуджених, оцінки результатів соціально-виховної, освітньої роботи в установах, акумуляції біографічних матеріалів про людей, які стояли біля витоків кардинальних змін пенітенціарної системи України.

На сьогоднішній день галузевий державний архів Державного департаменту України з питань виконання покарань все ще перебуває у стані формування, процесі структуризації фондів та укладення їх анотованого покажчика.

Список використаних джерел

1. Про національний архівний фонд та архівні установи : Закон України від 24.12.1993 р. № 3814-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text> (дата звернення: 11.11.2024).
2. Про створення галузевого державного архіву Державної пенітенціарної служби : постанова Кабінету Міністрів України від 06.09.2000 р. № 1393. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-2000-п#Text> (дата звернення: 11.11.2024).
3. Про затвердження положення про галузевий державний архів Державного департаменту України з питань виконання покарань : наказ Державного комітету архівів України, Державного департаменту України з питань виконання кримінальних покарань від 29.07.2005 р. № 105/126. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0897-05#Text> (дата звернення: 11.11.2024).
4. Про затвердження Положення про галузевий державний архів Державного департаменту України з питань виконання покарань : наказ Міністерства юстиції від 20.04.2012 р. № 626/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-12#Text> (дата звернення: 11.11.2024).
5. Про затвердження Інструкції про порядок обліку, зберігання і використання документів, справ, видань та інших матеріальних носіїв, які містять службову інформацію у Державній кримінально-виконавчій службі України : наказ Державної пенітенціарної служби від 17.09.2013 р. № 530/ОД-13. URL: <https://zakononline.com.ua/documents/show/4474344743> (дата звернення: 10.11.2024).

Вадим Дияк,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних
дисциплін Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького;

Ірина Палагнюк,
вихователька Хмельницького спортивного ліцею

ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА ЛІДЕРСЬКИХ МОДЕЛЕЙ

Лідерство є однією з ключових категорій у сфері управління та суспільного розвитку. Воно відіграє вирішальну роль у формуванні соціальних відносин, визначенні політичних курсів та управлінні організаціями в різних історичних контекстах. Однак концепція лідерства зазнавала суттєвих змін протягом століть, відображаючи потреби та виклики різних епох. Від традиційних харизматичних лідерів стародавніх суспільств до сучасних моделей, заснованих на інклюзивності та емоційному інтелекті, кожен історичний етап приніс нові підходи до управління та взаємодії з підлеглими.

В античну епоху однією з ключових рис античного лідерства була орієнтація на мужність, силу та героїчні якості. Лідери мали бути наділені певними якостями, зокрема інтелектом, рішучістю, цілісністю, комунікабельністю, впевненістю у собі, домінуванням над іншими [1]. Лідерство у середньовіччі відзначається новим морально-етичним сенсом. Образ лідера мав духовно-моральний контекст, а релігійні та етичні погляди визначали характер і поведінку лідерів того часу. Епоха Відродження і Нового часу принесла нові ідеї та підходи до лідерства, які відзначалися розвитком гуманістичних і раціоналістичних концепцій. Лідерство розглядалося як здатність надихати й розвивати людські можливості у філософських шуканнях Ф. Петрарки [2, с. 328–332], Т. Мора [3, с. 465–466]. Теорія лідерства у Н. Макіавеллі визначається як реалістичний і стратегічний підхід до управління: ефективний лідер повинен володіти вмінням маневрувати в політичному ландшафті й досягати своїх цілей. У працях Нового часу формується теорія соціального контракту (Т. Гоббс, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо). Зазначені філософи розгляда-

ли утворення влади через соціальний контракт. Лідерство має бути засноване на легітимності та згоді громадян. Якій новим стали теорії, що характеризували феномен лідерства, які виникли у XIX столітті. М. Вебер розробляв концепцію харизматичного лідера, здатного здобувати вплив завдяки особистій привабливості та владі: «Харизмою слід називати якість особи, що визнається надзвичайною, завдяки якій вона оцінюється як обдарована надприродними, надлюдськими або щонайменше специфічними особливими силами і властивостями, не доступними іншим людям. Вона розглядається як послана Богом або як візирець» [4]. На початку XX століття сформувалися різні теорії. «Ситуаційна теорія», згідно з якою лідерство є результатом ситуації, і лише в конкретній обстановці проявляються якості та властивості лідера. Дослідниками цієї концепції були Е. Богардус, А. Менегетті, Ф. Карделл, Р. Ділтс та інші [5, с. 243]. «Поведінкова теорія», відповідно до якої лідером стає особа, яка виявляє певний стиль поведінки у взаєминах з підлеглими, а розроблення цієї концепції відзначено дослідженнями Д. Мак Грегора [5, с. 243]. «Системна теорія», яка виникла на основі попередніх підходів, розглядає лідерство як процес організації міжособистісних відносин у групі, а лідера – як суб'єкта управління цим процесом та вправного координатора цих відносин [6]. На особливу увагу заслуговує теорія «трансформаційного лідерства», що була обґрунтована Дж. Бернсом [7]. Дж. Бернсон визначив трансформаційне лідерство як «процес, спрямований на реалізацію колективних завдань через взаємне використання мотивів досягнення планованих змін, наявних у лідера і послідовників» [8, с. 82]. Теорія Дж. Бергсона стала підґрунтям для появи ще однієї прогресивної теорії, яку обґрунтував Дж. Рост. Концепт так званого «постіндустріального лідерства» став заклик до відмови від старих індустріальних стереотипів [9]. Дж. Рост стверджує, що лідерство – це не те, що роблять лідери, а те, що лідери й послідовники роблять разом для спільного добра: одні – як лідери, інші – як послідовники. Тільки тоді, коли всі працюють спільно, стають можливими успішні зміни заради реалізації єдиної мети [10, с. 44]. На початку XXI століття виникає концепція «емоційного лідерства», запро-

понована Д. Гоулманом. На думку вченого, «емоційний лідер» вирізняється не лише професійною майстерністю, але й здатністю налагоджувати відносини з людьми, надихати та мотивувати їх. Дослідження генезису феномену лідерства в історичній ретроспективі є не лише цікавою академічною задачею, а й важливим кроком для розуміння та адаптації лідерських моделей у сучасному світі.

Список використаних джерел

1. Northouse P. G. Leadership: theory and practice. 6th ed. Thousand Oaks : Sage, 2013. 485 p.
2. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник : у 2 т. Т. 2 / за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2006. 864 с.
3. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 808 с.
4. Weber Max. Political Writings. University of Cambridge Press, 1994. 192 p.
5. Буяк Б. Феномен лідера в історико-філософській ретроспективі. *Гуманітарний вісник*. 2015. № 36. С. 238–252.
6. Волківська Д. А. Сучасні підходи до визначення лідерства. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2014. Вип. 115. С. 45–47.
7. Burns J. M. Leadership. New York : Harper & Row, 1978. 530 p.
8. Pawar B. S., Eastman K. K. The nature and implications of contextual influences on transformational leadership: A conceptualexamination. *Academy of Management Review*. № 22 (1). P. 80–109.
9. Rost J. C. Leadership for the Twenty-first Century. New York : Praeger, 1991. 220 p.
10. Галузяк В., Акімова О., Громов Є. Сучасні зарубіжні підходи до розуміння лідерства і виховання лідерів. *Лідер. Еліта. Суспільство*. 2019. № 1. С. 32–53.

Наталія Доній,

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри економіки та соціальних дисциплін
Пенітенціарної академії України

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ «ПРОГУЛЯНКА ГАЛЕРЕЄЮ» В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Новітні вимоги до освітнього дизайну визначають, що процес навчання має ґрунтуватися на підході «введення», за якого дисциплінарні концептуальні знання формуються разом з увагою до розвитку навичок мислення, особливо комплексу навичок критичного мислення, затребуваність якого підкреслюється топменеджерами міжнародних корпорацій, які беруть

участь у роботі Всесвітнього економічного форуму в Давосі (Швейцарія) протягом останніх 10 років.

Як зазначає більшість фахівців, які працюють у сфері проблематики розвитку критичного мислення, ключовим елементом критичного мислення є процес рефлексії, який охоплює розгляд максимально доступної інформації та максимально досяжних можливостей. Навички, пов'язані з критичним мисленням (аналіз, синтез і оцінка, висновок, пояснення та навички саморегуляції) [4], з піднавичками самоперевірки та самовиправлення, що є необхідними для формування логічного мислення та отримання правильних умовиводів і суджень [6], добре корелюють з дослідницькими навичками, визначеними як аналіз, інтерпретація доказів, оцінка тверджень, дослідження ідей, вирішення проблем і створення аргументованих висновків [2]. Як правило, через фактичне пропагування єдиної технології «Читання та письмо для розвитку критичного мислення» (ЧПКМ), яка є «спільним проєктом освітян усього світу» [1, с. 12], бо це результат взаємодії Міжнародної асоціації читачів та університету Північної Айови із залученням інституту «Відкритого суспільства» Джорджа Сороса та Національного фонду Сороса, критичне мислення переважно розглядають у категоріях вербальних або письмових способів, узгоджених з перспективами когнітивної науки, що характеризують міркування як таке, що містить формальні процеси індукції чи дедукції.

Однак останнім часом відбувся значний зсув у бік толерування «різноманітності» та прийняття варіацій міркувань, і тому практики все частіше наголошують на важливості в майбутніх фахівців такого *soft skills*, як «вміння домовлятися та працювати разом з іншим», аргументуючи прикладами, що процеси фундаментальних наукових відкриттів передбачають співпрацю і вдосконалення репрезентативних систем, що складаються з пов'язаних ланцюжків тексту та вимагають інтерпретації різними способами [5, с. 158]. Тому доречним виявляється звернення до позиції засновника прагматизму Чарльза Пірса [7, с. 58], згідно з якою формування значення охоплює ітеративний [1] процес зв'язування знаків, якими

можуть бути як природні об'єкти, так і самі знаки з референ-
тами у світі.

Встановлено, що ключові процеси значущого спільного дискурсу набувають багато форм, включно з дискусійною, кумулятивною і дослідницькою взаємодією та груповим міркуванням. Аби співпраця була плідною, потрібне змістовне обговорення та критичне осмислення. Співпраця та взаємодія, в основі яких лежить групове мислення, сприяють формуванню вміння вироблення спільного бачення проблеми й вимагають як індивідуального, так і колективного зародження, моніторингу та прогресу ідей. Співпраця надає здобувачам освіти можливість контролю ідей, які дозволяють оцінити ефективність власних конструкцій і стратегій та серед варіативного ряду ідей обрати ті, що сприятимуть узгодженості міркувань. Крім того, діалогова взаємодія передбачає, що здобувачі освіти мають рухатися шляхом переформулювань власних ідей та оцінки їхньої вітальності. Різниця в ідеях і перспективах, а також відкритість здобувачів освіти і толерантність до позицій Інших, можливість зміни власних ідей і міркувань після перцепції іншої інформації є прикладом спільного критичного мислення та підкреслює важливість рефлексії та гнучкості.

«Прогулянка галереєю» як метод саме і передбачає подібну співпрацю, бо є стратегією спільного обговорення, що надає можливість для зворотного зв'язку: «здобувач освіти – здобувач освіти» та «викладач – здобувач освіти». Здобувачів освіти заохочують ділитися своїми думками та демонструвати їх у малих групах, а їхні уявлення та моделі мають створити поштовх, основу й фокус для генерації ідей та міркувань, що ведуть до концептуального розуміння вже на рівні всієї студентської групи. Тож, посиляючись на методологічні розробки закордонних дослідників [3], стисло конкретизуємо основні етапи проведення «Прогулянки галереєю»:

1) Етап *«Вступна частина»*. Перед тим, як здобувачі освіти вирушать «прогулюватися галереєю», їх треба заохотити подумати про власне розуміння та власний досвід зіткнення з проблемою, якій присвячена галерея. Також їм можна

запропонувати під час виконання завдання зосередити власну увагу на очікуваннях від побаченого в галереї.

2) Етап *«Під час прогулянки галереєю»*. Роль здобувачів освіти полягає в ролі критичної аудиторії. Вони пересуваються аудиторією, як у художній галереї, мовчки або пошепки з партнером. Коли здобувачі переглядають запропоновані об'єкти, вони фіксують певні думки чи коментарі, які потім зможуть використати в процесі обговорення. Роль викладача на цьому етапі – заохотити здобувачів не поспішати й бути уважними, сконцентрованими, коли вони роблять нотатки й фіксують думки. Здобувачі освіти також мають ставити для себе запитання про те, що не описано або не показано.

3) Етап *«Після прогулянки галереєю»*. Прогулянка галереєю дає кожному здобувачу освіти час для обмірковування і за потреби повторного перегляду завдання. Потім починається групове обговорення, під час якого викладач має слідкувати за тим, щоб не порушувались певні правила й вимоги конструктивного діалогу: уважність і толерантність до позиції іншого, пояснення своїх коментарів.

Прогулянка галереєю – це не «подивись і розкажи», де здобувачі освіти просто діляться своїми ідеями та коментарями. Вона є інструментом, який дає всім індивідам можливість критично поглянути й переглянути як самого себе і свої ідеї та переконання, так і ідеї та переконання групи, в якій вони навчаються.

Отже, освітній дизайн зорієнтований на те, щоб здобувачі освіти мали можливість розвивати навичку рефлексії, що кристалізується через розгляд максимально доступної інформації та максимально досяжних можливостей. Одним з актуальних методів, які сприяють розвитку вказаної навички, є «прогулянка галереєю» – цікава можливість для здобувачів освіти не тільки усвідомити власну позицію та чітко визначитися з власною «системою координат», але й співвіднести її із «системою координат» групи, в якій вони здобувають знання. Крім того, співпраця, в основі якої лежить групова взаємодія, під час «Прогулянки галереєю» сприяє формуванню вміння вироблення спільного бачення проблеми та є гарною основою для

вдосконалення навичок аргументації, міркування, розробки і прийняття рішень.

Список використаних джерел

1. Кроуфорд А., Саул Е. В., Метьюз С., Макінстер Дж. Технології розвитку критичного мислення учнів / адапт. пер. з англ. за заг. ред. О. Пометун. Київ : Пляди, 2006. 303 с.

2. Australian Curriculum, Assessment and Reporting Authority [ACARA]. Curriculum review Process paper: Version 1.0. Sydney, 2020. URL: <https://www.acara.edu.au/docs/default-source/curriculum/curriculum-review-process-paper-31-august-2020.pdf>

3. Gallery walk. URL: <https://primaryconnections.org.au/pedagogical-tools/learning-through-inquiry-tools/gallery-walk>

4. Facione P. A. Critical thinking: A statement of expert consensus for purposes of educational assessment and instruction. Berkeley : The California Academic Press, 1990. 112 p. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED315423.pdf>

5. Latour B. Pandora's hope: Essays on the reality of science studies. London : Cambridge, 1999. 336 p.

6. Lipman M. Thinking in Education. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 300 p. URL: <https://assets.cambridge.org/9780521812825/sample/9780521812825ws.pdf>

7. Peirce C. S. Collected papers of Charles Sanders Peirce : in 8 volumes. Cambridge : Harvard University Press, 1931–1958. 1056 p. URL: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/5165117/mod_resource/content/0/The%20Collected%20Papers%20of%20Charles%20Sanders%20Peirce%20%282904s%29.pdf

[1] Враховуючи багатозначність категорії, хочемо дати тлумачення, від якого ми відштовхувалися під час написання тез. *Ітеративний* (похідний від лат. *iteratio* – повторювання) – це процес багаторазового повторення якоїсь операції, за якого відбувається тісна взаємодія між суб'єктами, що призводить до зміни ідеї, і ці зміни можуть мати тривалий характер, доки йде процес взаємодії.

Станіслав Зливко,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного, цивільного та господарського
права і процесу Пенітенціарної академії України

ЩОДО ПОНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ В УПРАВЛІННІ УСТАНОВОЮ (ОРГАНОМ) ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Сучасне суспільство характеризується вкрай широким використанням інформаційних ресурсів, інформації, а також відповідної техніки, здатної до її опрацювання, розповсюдження та застосування для виконання визначених завдань. Закріплення в нормах права різноманітних питань роботи з інформацією, а також інформатизацією призвело до формування самостійної галузі – інформаційного права, існування якого на теоретико-методологічному рівні дозволяє знайти багато відповідей на проблеми стрімкого розвитку інформаційних відносин і циркуляції інформації в суспільстві та державі.

Багатоманітність та динаміка інформаційних відносин у сучасному суспільстві є настільки виразною, що на сьогоднішній день ще навіть немає повної визначеності з поняттям самого інформаційного права, що покликано ці відносини регулювати. Правові норми, присвячені питанням регулювання певних груп інформаційних відносин (державна таємниця, інформація для службового користування, діяльність ЗМІ, технічні стандарти телекомунікаційних систем тощо), виникали поступово разом з появою та розвитком відповідних суспільних або технічних явищ [1, с. 136].

У сучасних умовах можемо стверджувати, що без належного інформаційного забезпечення не існує жодної сфери діяльності, і від його прогресивності залежить успішність та результативність цієї сфери. Правоохоронна сфера, як і діяльність системи юстиції, не є винятком. Ба більше, є надзвичайно залежною від інформатизації та інформаційного забезпечення.

Головний ґносеологічний зміст нового підходу полягає у вичленовуванні й аналізі саме інформаційного аспекту найрізноманітніших досліджуваних явищ. Він органічно доповнює собою речовинний і енергетичний аспекти, пізнання яких істо-

рично почалося значно раніше і тому нагромадило вже чималі традиції. Інформація поступово усвідомлюється як особливий, специфічний феномен, який аж ніяк не зводиться до свого матеріально-енергетичного субстрату, і водночас достатньо важливий, щоб служити «вершиною» кута зору, що об'єднує в певному плані вивчення об'єктів будь-якої сфери реальності і практично будь-якої природи [2, с. 33]. Логіка цього твердження свідчить про інформаційну всеосяжність та існування інформаційного компонента різних суспільних явищ, процесів, статусів. Зважаючи на теоретичні напрацювання відомих учених у сфері інформаційного права, слід перейти до розкриття питань, пов'язаних з інформаційним забезпеченням діяльності керівника в системі виконання покарань, а також його інформаційно-правового статусу.

Професійна робота менеджера починається з аналізу систематизованої за різними параметрами інформації. Від уміння організувати її надходження, опрацьовувати, аналізувати і використовувати залежать якість і оперативність роботи адміністрації [3, с. 150].

Закон України «Про інформацію» передбачає визначення інформації як «документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому середовищі» (в ранніх редакціях), а в подальшому – як «будь-яких відомостей та/або даних, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді» [4].

Звичайно, що зміна ставлення до інформації зі зміною інформаційного середовища та фону, розвитком суспільства і держави вимагає більшої уваги до нормативного закріплення вкрай важливої категорії «інформація», адже досить «суха» її констатація у законі не відповідає сучасним реаліям.

Якщо звернутися до специфіки інформації в діяльності системи виконання покарань, то цей термін відображає таке визначення: інформація – це зібрані, оброблені та проаналізовані статистичні й оперативні дані, які характеризують оперативну обстановку, знижують рівень невизначеності та оцінюються керівником як корисні для прийняття управлінського рішення,

що сприяє виконанню тих чи інших завдань функціонування установи (органу) виконання покарань. Доволі складне до сприйняття таке розуміння інформації в системі виконання покарань натомість, на нашу думку, розкриває тільки деякі аспекти цього складного явища і потребує подальшої наукової уваги. Користуючись науковими розробками вітчизняних учених, ми можемо зробити власне узагальнення поняття інформації в управлінні установою (органом) виконання покарань як системи відомостей (даних), що надходять до нього в будь-якій з можливих форм, потрібних керівнику для правильного сприйняття ситуації, що складається у ввіреному підрозділі, з метою підготовки, формування та реалізації якісного управлінського рішення, яке є найбільш ефективним у конкретній обстановці. Особливістю цієї (управлінської) інформації є те, що від неї залежить управлінське рішення, з одного боку, й досвід і талант самого керівника, з іншого. Крім цього, інформація, яка потрібна керівнику, відрізняється від загальної інформації, що циркулює в системі виконання покарань і яка є доволі різноманітною.

Список використаних джерел

1. Кормич Б. А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Національний університет внутрішніх справ МВС України. Харків, 2004. 427 с.
2. Арістова І. В. Державна інформаційна політика та її реалізація в діяльності органів внутрішніх справ України: організаційно-правові засади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Національний університет внутрішніх справ, Харків, 2002. 476 с.
3. Маслов В. І. Наукові основи та функції процесу управління загальноосвітніми навчальними закладами : навч. посіб. Тернопіль : Астон, 2007. 150 с.
4. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*, 1992. № 48, ст. 650.

Андрій Івашківський,
аспірант кафедри управління та освітніх технологій Національного
університету біоресурсів і природокористування України

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АГРАРНОЇ СФЕРИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У сучасних умовах, коли Україна активно рухається до європейського співтовариства, актуальним є дослідження формування правової культури у студентів аграрних спеціальностей як одного з основних елементів правової культури молоді на шляху до європейського співтовариства. Неможливо виховати зі студента високопрофесійного фахівця, який буде затребуваний в європейських країнах, якщо він порушує чинне законодавство, Конституцію України та не впроваджує дотримання законів у свою практичну діяльність. Це вимога сьогодення, що формується під час навчання за допомогою правового виховання під час занять та виховної роботи.

Правова культура – це система позитивних правових цінностей, що створюються й накопичуються суспільством під час соціально-правової діяльності; вона виражає соціальну цінність права, що втілюється у сукупності чинників, які характеризують рівень правосвідомості, досконалості законодавства, стан законності і правопорядку. Окрім вказаного, правова культура – це особливий різновид культури, спосіб духовно-практичної діяльності й відносин, які відображають, закріплюють та реалізують головні правові цінності, формують правові погляди, знання й навички участі громадян у суспільно-правовому житті України.

Правова культура і правова свідомість громадян є важливою складовою у системі гуманітарної політики держави як з точки зору забезпечення конституційних прав людини, так і з позиції реалізації фундаментальних цілей внутрішньої та зовнішньої політики. Своєю чергою низька правова культура населення призводить до численних негативних проявів у суспільному і державному житті, гальмуючи проведення реформ і трансформаційних процесів, негативно впливаючи на міжнародний статус нашої держави. І навпаки – високий рівень правос-

відомості та правової культури сприяє суспільній консолідації та ефективній реалізації цілей державного будівництва. Саме тому формування високої правової культури населення і правової культури майбутніх фахівців аграрної сфери є нагальним завданням держави.

Правове виховання – це виховна діяльність школи, сім’ї, закладів вищої освіти, спрямована на формування правової свідомості, правової культури, правових навичок і звичок з метою правомірної діяльності й поведінки особистості.

Основними завданнями правового виховання студентів аграрних спеціальностей на шляху євроінтеграції є:

- виховання високого гуманістичного світогляду;
- формування свідомого ставлення до своїх прав і обов’язків перед суспільством і державою;
- формування глибокої поваги до законів і правил людського співжиття;
- формування високої правосвідомості і правової культури;
- формування готовності дотримуватися і виконувати закони й вимоги Конституції України.

Правове виховання молодих фахівців загалом та молодих фахівців аграрних спеціальностей зокрема на етапі євроінтеграційних процесів має бути зосереджено на глибоких знаннях у галузі права з метою ефективного виконання завдань у галузі аграрної політики. У зв’язку з цим необхідним є забезпечення молодих фахівців достатньою кількістю дисциплін, пов’язаних із земельним, податковим, трудовим, кримінальним правом Європейського Союзу. Слід робити акцент у правовому вихованні на особисту відповідальність молодого фахівця за свої вчинки, мінімізувати розрив між змістом правових норм і конкретною поведінкою здобувачів вищої освіти.

Успішна робота щодо правового виховання майбутніх фахівців на етапі євроінтеграції можлива за умови, коли будуть враховуватися особливості сучасного стану формування громадянського суспільства та правової держави в післявоєнний період.

Ганна Каракуркчі,
доктор технічних наук, старший дослідник,
начальник науково-методичного відділу науково-методичного
центру організації та провадження освітньої діяльності
Національного університету оборони України;

Олександр Шутів,
старший науковий співробітник науково-методичного центру
організації та провадження освітньої діяльності
Національного університету оборони України;

Віталій Осауленко,
старший науковий співробітник науково-методичного центру
організації та провадження освітньої діяльності
Національного університету оборони України

ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В ГАЛУЗІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Освіта в галузі безпеки і оборони згідно з нормами законодавства [1; 2] належить до спеціалізованої освіти військового спрямування та має ряд особливостей щодо її структури, змісту, категорій здобувачів освіти, статусу й особливостей закладів освіти, які надають освітні послуги в зазначеній галузі.

Гармонізація національного освітнього простору з урахуванням міжнародних стандартів (за Міжнародною стандартною класифікацією освіти ISCED-F 2013) обумовила запровадження нового переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти з формуванням галузі знань К Безпека та оборона (1031Militaryanddefence за ISCED-F 2013), що увібрала в себе десять існуючих спеціальностей з двох галузей. Окреслене злиття нині не передбачатиме суттєвих змін у змісті освіти, які, ймовірно, будуть запроваджені після оновлення стандартів вищої освіти. Натомість більш актуальною проблемою, що потребує розв'язання, є розвиток системи професійних кваліфікацій та професійної військової освіти, взаємосумісних з підходами країн-членів НАТО.

Відмінністю військової освіти з-поміж інших видів спеціалізованої освіти є здобуття її не лише за ступенями вищої освіти, а й за рівнями військової освіти на тактичному, оперативному, стратегіч-

ному рівнях та присвоєння відповідних професійних кваліфікацій, необхідних для виконання визначених службових (бойових) функцій. Усталеною практикою є присвоєння професійних кваліфікацій «офіцер тактичного / оперативного / стратегічного рівня» випускникам вищих військових навчальних закладів. Така кваліфікація засвідчує рівень професійної військової підготовки і дозволяє обіймати певну категорію посад офіцерського складу Збройних Сил України та інших складових сил оборони, зокрема Національної гвардії України та Державної прикордонної служби України (ЗСУ, НГУ, ДПСУ).

На відміну від сфери вищої освіти, яка пройшла етап суттєвого оновлення з ухваленням 2014 року Закону України «Про вищу освіту», професійна освіта ще перебуває на етапі реформи згідно з європейськими підходами, так само, як і сфера професійних кваліфікацій, що нині адмініструється Національним агентством кваліфікацій.

Ідентифікована проблема для підготовки військових фахівців галузі безпеки і оборони полягає в тому, що нині у класифікаторі професій відсутні посади фахівців сил оборони (ЗСУ, НГУ, ДПСУ), хоча фактично існує розгалужена структура посад рядового, сержантського та офіцерського складу. Водночас існуючі професійні стандарти фактично є відомчими. Кожна із зазначених структур проводить власну внутрішню роботу з розроблення (оновлення, коригування) та введення їх у дію. Отже, непоодинокими є ситуації, коли на одному рівні військової освіти вимоги до професійних військових компетентностей фахівців за професійним стандартом є різними для посад не лише різних структур сил оборони, але й усередині. Отже, актуальним питанням є унормування підходу до структури професійних кваліфікацій у галузі безпеки і оборони, а також розробки та імплементації професійних стандартів у систему освіти і підготовки військових фахівців.

Законом України «Про оборону» повноваження щодо розвитку військової освіти покладені на Міністерство оборони України (МОУ) [3]. При цьому визначено, що інші військові формування, утворені відповідно до законів України, та правоохоронні органи узгоджують з МОУ програми підготовки

військових кадрів, вживають заходів з оптимізації системи військової освіти. Тобто на законодавчому рівні закріплено спільні зусилля всіх структур сектору безпеки і оборони в реалізації та розвитку військової освіти. Водночас у цьому розумінні військова освіта не належить суто до війська і ЗСУ, а охоплює всю освітню галузь безпеки і оборони.

Ініційовані МОУ трансформаційні процеси у системі військової освіти передбачають розбудову професійної військової освіти (ПВО) відповідно до керівних документів НАТО та спрямовані на досягнення взаємосумісності з НАТО [4; 5]. Новацією запроваджених з 2022 року змін є здобуття рівнів військової освіти під час опанування програм курсів ПВО (лідерських курсів, L-курсів) тактичного (L-1(А, В, С), L-2), оперативного (L-3) і стратегічного (L-4) рівня. Такі програми можуть проводитися як самостійна підготовка (в межах курсів ПВО), інтегруватися в програми бакалаврської/магістерської підготовки або програми підготовки офіцерів запасу.

Запропонований підхід є більш гнучким і розширює індивідуальні траєкторії освіти та кар'єри в галузі безпеки і оборони, а також можливості для отримання професійних кваліфікацій офіцерським складом. До того ж передбачається спільна централізована підготовка офіцерського складу оперативного і стратегічного рівня ЗСУ та інших складових сил оборони для досягнення високого рівня операційної сумісності й міжвідомчої взаємодії для всеохоплюючої оборони держави. Отже, нове покоління професійних стандартів для галузі безпеки і оборони має на меті уніфікувати вимоги до військово-професійних компетентностей (результатів навчання) військових фахівців.

Зважаючи на викладене, вважаємо доцільним визначити вимоги до компетентностей осіб у відповідних професійних стандартах (офіцера тактичного / оперативного / стратегічного рівня). По-перше, такий підхід дозволить сформулювати кваліфікаційні вимоги, які мають бути дотримані під час підготовки фахівців на L-курсах незалежно від структури, що здійснює підготовку та здійснення підготовки окремо або її інтегрування в систему (програми) формальної освіти. По-

друге, розроблення та введення в дію професійних стандартів за рівнями військової освіти дозволить проводити визнання зазначених професійних кваліфікацій для осіб офіцерського складу кваліфікаційними центрами. Враховуючи триваючу збройну агресію рф проти України та потребу в забезпеченні сил оборони кваліфікованим людським ресурсом, такий підхід дозволить оптимізувати шляхи освіти і підготовки для значної кількості особового складу, зважаючи на набутий ними професійний досвід (компетентності) з мінімізацією ресурсів на підготовку (час та кошти).

При цьому важливим аспектом є координація зусиль у зазначеному напрямі всіх зацікавлених структур сектору безпеки і оборони для досягнення спільної мети. Реалізація запропонованих заходів дозволить підсилити спроможності сил безпеки і оборони у виконанні покладених завдань, що є вельми важливим в умовах війни, що триває, та у відбудовний період.

Список використаних джерел

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII : станом на 06 червня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

2. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VIII : станом на 23 квітня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

3. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII : станом на 28 червня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.

4. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 15 грудня 1997 р. № 1410 : постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 р. № 1490. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1490-2022-%D0%BF#Text>.

5. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>.

Наталія Костюченко,
студентка 1 курсу магістратури
Національного університету «Чернігівська політехніка»;
науковий керівник: Валентина Литвиненко,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри публічного та приватного права
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ РОБОЧОГО ЧАСУ ТА ЧАСУ ВІДПОЧИНКУ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан у нашій країні суттєво вплинув на всі сфери життя суспільства, зокрема на трудові відносини. Особливої актуальності набуло питання регулювання робочого часу та часу відпочинку працівників у зв'язку з новими викликами і загрозами. Саме тому зазначена тема є надзвичайно важливою, оскільки збалансоване управління робочим часом та відпочинком працівників в таких умовах має вирішальне значення для підтримання економічної стабільності країни, забезпечення обороноздатності та збереження трудових ресурсів. Водночас необхідно враховувати потреби як роботодавців, так і працівників, забезпечуючи дотримання трудових прав та соціальних гарантій.

Робочий час та час відпочинку – взаємопов'язані та взаємодоповнювальні поняття в трудовому праві. Вони становлять дві сторони єдиного процесу трудової діяльності людини, де робочий час визначається як період, протягом якого працівник виконує свої трудові обов'язки, а час відпочинку – як час, вільний від виконання трудових обов'язків, який працівник може використовувати на власний розсуд. Баланс між цими двома компонентами є критично важливим для забезпечення ефективності праці, збереження здоров'я працівників та дотримання їхніх трудових прав.

Правове регулювання робочого часу та відпочинку спрямоване на встановлення оптимального співвідношення між ними, враховуючи інтереси як працівників, так і роботодавців, що набуває особливого значення в умовах воєнного стану, коли може виникати потреба в більш гнучкому підході до організації праці.

Інститути робочого часу та часу відпочинку в трудовому праві традиційно регламентуються нормативно-правовими актами, зокрема Конституцією України, Кодексом законів про працю України (далі – КЗпП) та іншими. Однак унаслідок повномасштабної збройної агресії РФ виникла нагальна потреба в адаптації трудового законодавства до умов воєнного стану. У відповідь на ці обставини законодавчим органом було ухвалено Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2136-IX (далі – Закон), який безпосередньо регулює трудові відносини між працівниками та підприємствами, установами, організаціями в Україні незалежно від форми власності на період дії воєнного стану [1].

Отже, з огляду на це виникає необхідність детальніше ознайомитися з новими змінами та провести порівняльний аналіз. Відповідно до ст. 50 КЗпП законодавець встановлює, що нормальна тривалість робочого часу не повинна перевищувати 40 годин на тиждень [2], своєю чергою п. 1 ст. 6 Закону зазначає, що тривалість роботи може бути збільшена до 60 годин на тиждень для працівників, зайнятих на об'єктах критичної інфраструктури (в оборонній сфері, сфері забезпечення життєдіяльності населення тощо). Також для працівників, зайнятих на об'єктах критичної інфраструктури (в оборонній сфері, сфері забезпечення життєдіяльності населення тощо), яким відповідно до законодавства встановлюється скорочена тривалість робочого часу, тривалість роботи не може перевищувати 40 годин на тиждень (п. 2) [1]. Відповідно до ЗУ «Про критичну інфраструктуру» до таких об'єктів, які виконують життєво важливі функції та послуги, належать: 1) урядування та надання найважливіших публічних (адміністративних) послуг; 2) енергозабезпечення (у тому числі постачання теплової енергії); 3) водопостачання та водовідведення; 4) продовольче забезпечення; 5) охорона здоров'я; 6) фармацевтична промисловість; 7) виготовлення вакцин, стале функціонування біолабораторій; 8) інформаційні послуги; 9) електронні комунікації; 10) фінансові послуги; 11) транспортне забезпечення; 12) оборона, державна безпека; 13) правопорядок,

здійснення правосуддя, тримання під вартою; 14) цивільний захист населення та територій, служби порятунку; 15) космічна діяльність, космічні технології та послуги; 16) хімічна промисловість; 17) дослідницька діяльність [3].

Введення воєнного стану також вплинуло на час відпочинку, зокрема законодавством було визначено, що роботодавець на власний розсуд встановлює тривалість робочого тижня (п'ятиденного чи шестиденного) та часових меж початку і завершення щоденної роботи (робочої зміни). Водночас ст. 70 КЗпП встановлює, що тривалість щотижневого безперервного відпочинку не повинна бути меншою за сорок дві години. Однак відповідно до п. 5 ст. 6 Закону передбачено можливість скорочення цього виду відпочинку до 24 годин [1].

Слід зауважити, що Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» призупиняє положення статті 53 КЗпП. Це означає, що в умовах воєнного стану тривалість робочого дня напередодні святкових і неробочих днів не скорочується на одну годину, незалежно від того, встановлений п'ятиденний чи шестиденний робочий тиждень. Також варто зазначити, що святкові й неробочі дні, а також перенесення вихідного дня у випадку їх збігу з вихідним не застосовуються (п. 6 ст. 6 Закону).

На період дії воєнного стану в Україні внесено суттєві зміни до регулювання відпусток працівників. Відповідно до ст. 12 Закону роботодавець може обмежити тривалість щорічної основної відпустки до 24 календарних днів, а надання будь-якого виду відпусток (крім відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, відпустки для догляду за дитиною до трьох років та відпустки у зв'язку з усиновленням) понад щорічну основну відпустку може здійснюватися без збереження заробітної плати. Невикористані дні відпустки переносяться на період після скасування воєнного стану, при цьому роботодавець має право відмовити в наданні відпустки працівникам, залученим до робіт на об'єктах критичної інфраструктури або виконання мобілізаційних завдань. За проханням працівника може надаватися відпустка без збереження заробітної плати та без обмеження строку. Варто зазначити, що працівникам, які виїхали за межі України або на-

були статусу внутрішньо переміщеної особи, надається обов'язкова відпустка без збереження заробітної плати до 90 календарних днів [1].

Отже, введення воєнного стану в Україні призвело до суттєвих змін у регулюванні робочого часу та часу відпочинку працівників:

1. Можливість збільшення тривалості робочого часу до 60 годин на тиждень для працівників об'єктів критичної інфраструктури та для працівників критичної інфраструктури, яким відповідно до законодавства встановлена скорочена тривалість робочого часу; тривалість роботи не може перевищувати 40 годин на тиждень.

2. Скорочення тривалості щотижневого безперервного відпочинку до 24 годин.

3. Призупиняється дія святкових та неробочих днів та скорочення тривалості робочого дня напередодні цих днів.

4. Обмеження тривалості щорічної основної відпустки до 24 календарних днів або можливість надання будь-яких видів відпусток понад основну щорічну відпустку без збереження заробітної плати.

5. Надання обов'язкової відпустки без збереження заробітної плати до 90 днів для працівників, які виїхали за межі України або стали внутрішньо переміщеними особами.

Список використаних джерел

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20/ed20231224#Text> (дата звернення: 15.10.2024).

2. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-08. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08/ed20240927#Text> (дата звернення: 15.10.2024).

3. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16.11.2021 р. № 1882-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20/ed20240921#Text> (дата звернення: 15.10.2024).

Світлана Назарко,
кандидат економічних наук, доцент,
старший викладач кафедри економіки та соціальних дисциплін
Пенітенціарної академії України

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ: АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІНСЬКИХ ПРАКТИК

Життя та здоров'я людини – це фундаментальні цінності, які визначають якість і тривалість існування індивіда. Життя людини є унікальним та неповторним, здоров'я – це стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб чи фізичних вад. Людина здійснює свою діяльність на робочому місці, оснащеному необхідним технічним обладнанням, інвентарем, робочими інструментами і меблями для виконання певних видів робіт, які певним чином впливають на життя людини.

В умовах ринкової економіки заслуговує на увагу аналіз економічних аспектів щодо управління охороною праці. Реалізація заходів з поліпшення умов і охорони праці має значний вплив як на економічні, так і на соціальні результати виробництва.

До економічних результатів впливу умов праці на людину, що мають позитивне значення, слід віднести підвищення продуктивності праці, раціональне використання основних фондів, зниження рівня абсентеїзму (пропусків роботи) і плинності кадрів. Сучасні підприємства значно більше коштів витрачають на пільги і компенсації, пов'язані з небезпечними умовами праці, компенсацію наслідків несприятливих умов праці, ніж на заходи безпеки та нормалізації умов праці.

Водночас економічний аналіз показує, що підприємствам доцільніше направляти кошти на поліпшення умов та запобігання нещасним випадкам і професійним захворюванням. Інвестиції в охорону праці допомагають підприємству дотримуватися вимог законодавства, що може запобігти штрафам і санкціям з боку контролюючих органів. Компанії, які дбають про своїх працівників, мають кращу репутацію на ринку, що може допомогти залучати кращих спеціалістів. На практиці для

розв'язання проблеми охорони праці використовуються різні механізми, серед яких економічні методи посідають суттєве місце [2].

Економічні методи скеровані на стимулювання діяльності підприємства для досягнення певних цілей охорони праці з урахуванням інтересів та потреб працівників, трудових колективів і керівників підприємства.

Економічні методи управління охороною праці можуть бути реалізовані через кілька основних напрямів:

Стимулювання безпечних умов праці: матеріальні заохочення: надання премій і бонусів працівникам, які дотримуються правил охорони праці та сприяють підвищенню безпеки на робочому місці; фінансові винагороди: нагородження працівників або колективів, що демонструють високий рівень безпеки та відсутність травматизму.

Фінансування заходів з охорони праці: інвестиції в безпеку: виділення коштів на модернізацію обладнання, встановлення систем безпеки та впровадження нових технологій, що знижують ризик нещасних випадків; резервні фонди: формування спеціальних фондів для фінансування непередбачених витрат, пов'язаних із забезпеченням безпеки праці.

Економічні санкції та відповідальність: штрафи: запровадження штрафів за порушення правил охорони праці, що стимулює роботодавців та працівників дотримуватися встановлених норм; фінансова відповідальність: встановлення матеріальної відповідальності за нещасні випадки та професійні захворювання.

Знижки на страхові внески: страхові пільги: надавання знижок на страхові внески для підприємств з низьким рівнем травматизму та високими показниками безпеки.

Пільгове оподаткування: податкові знижки: запровадження податкових пільг для компаній, які активно інвестують в охорону праці та демонструють високі стандарти безпеки.

Навчання та підвищення кваліфікації: фінансування навчальних програм: виділення коштів на навчання працівників з питань охорони праці, організація тренінгів і семінарів.

Аналіз та оцінка ризиків: економічна оцінка ризиків: проведення оцінки економічних ризиків та потенційних втрат, пов'язаних з порушеннями охорони праці, що дозволяє краще планувати заходи з безпеки.

До соціальних показників, що характеризують трудову діяльність у контексті охорони праці, належать: рівень зайнятості, умови праці, тривалість робочого дня, соціальні гарантії, рівень заробітної плати, професійна підготовка та підвищення кваліфікації, соціально-психологічний клімат у колективі, задоволеність працею, рівень травматизму та професійних захворювань, рівень плинності кадрів. Соціально-економічні показники мають економічний характер і виражаються у вигляді економії або запобігання втраті живої та упреждженої праці на підприємстві.

Важливою складовою діяльності в галузі охорони праці є її ефективність. Визначення ефективності планованих і проведених заходів з охорони праці охоплює сукупність соціальних, соціально-економічних, інженерних (технічних) і економічних показників, що характеризують виробниче середовище до і після реалізації заходів. Ці показники мають відносну незалежність, тому тільки в сукупності можливо визначити ефективність виконаної або запланованої роботи.

Найбільш важливим показником у цьому випадку є соціальний. Економічні показники дозволяють об'єктивно оцінити ефективність заходів, але для роботи в галузі охорони праці економічна ефективність важлива, проте не є головною. Навіть за відсутності економічного ефекту актуальність заходів з охорони праці багато в чому визначається їх соціальною і рекреаційно-оздоровчою значимістю [3].

Отже, охорона праці – це комплексне поняття, яке не тільки забезпечує безпеку працівників під час виконання службових обов'язків, а й охоплює цілий ряд заходів, серед яких варто виділити: правові норми і стандарти, технічні заходи, організаційні заходи, медичні аспекти, соціальні аспекти, оцінка ризиків.

Захист життя і здоров'я працівників є найголовнішим напрямом державної політики в галузі охорони праці. Державна політика в галузі охорони праці постійно вдосконалюється від-

повідно до нових вимог і викликів сучасності. В Україні ця політика охоплює кілька ключових аспектів:

Основні складові державної політики в галузі охорони праці: законодавча база: Закон України «Про охорону праці», Кодекс законів про працю України, нормативно-правові акти, які детально регулюють питання охорони праці; державний нагляд і контроль: державна служба з питань праці та інші органи контролю здійснюють перевірки дотримання норм охорони праці на підприємствах, видають приписи і штрафи за порушення; система управління охороною праці, що стосується розробки та реалізації політики безпеки, проведення оцінки ризиків, навчання працівників і впровадження заходів для запобігання нещасним випадкам; професійна підготовка і освіта: навчання працівників і роботодавців основ охорони праці, створення спеціалізованих навчальних закладів та курсів підвищення кваліфікації; фінансування і підтримка: держава забезпечує фінансування заходів з охорони праці через спеціальні фонди, програми і гранти; медичні і соціальні аспекти: надання медичної допомоги, організація медичних оглядів, профілактика професійних захворювань і створення умов для відновлення здоров'я постраждалих працівників; соціальний діалог і партнерство: співпраця з профспілками, роботодавцями та іншими соціальними партнерами для забезпечення безпечних і здорових умов праці.

Основні цілі державної політики в галузі охорони праці: забезпечення безпеки праці: мінімізація ризиків і запобігання нещасним випадкам на виробництві; захист здоров'я працівників: запобігання професійним захворюванням і збереження здоров'я працівників; підвищення культури безпеки праці: формування у працівників і роботодавців відповідального ставлення до охорони праці.

Актуальні виклики: адаптація до нових технологій: зміни в технологічних процесах вимагають нових підходів до охорони праці; забезпечення відповідності міжнародним стандартам: інтеграція національної політики в міжнародну практику охорони праці; ефективність контролю: покращення системи нагляду і контролю за дотриманням норм охорони праці.

Негативним наслідком прямого державного регулювання правил виконання робіт та використання обладнання є накопичення значної кількості застарілих і неефективних нормативних актів щодо охорони праці та безпеки життєдіяльності. Ці правила в дійсності не відповідають потребам в організації систем управління безпекою та охороною праці й мають формальний характер, створюючи додаткові перешкоди для можливості на підприємствах використовувати наукові розробки та практичні рекомендації щодо отримання вигоди від охорони праці [1].

Також необхідно зазначити, що заходи з ліквідації наслідків аварій спрямовані переважно на врегулювання та посилення загальнообов'язкових вимог без урахування факторів ризику на виробництві (як наслідок – спостерігаються неправдиві висновки про способи запобігання таким нещасним випадкам).

Фінансування заходів з охорони праці покладається на роботодавця, і працівник не несе матеріальних витрат. Для приведення умов і техніки безпеки праці у відповідність до нормативних вимог та подальшого підвищення рівня безпеки з охорони праці на виробництві роботодавець відраховує кошти, розмір яких визначається колективним договором [6].

Витрати, пов'язані з охороною праці, містять: витрати, пов'язані з відшкодуванням потерпілим унаслідок травм і професійних захворювань; пільги та компенсації за важку роботу та роботу в шкідливих умовах; витрати на ліквідацію наслідків аварій та нещасних випадків; штрафи та інші відшкодування.

Зазначені витрати залежно від їх раціональності можна розділити на доречні, частково доречні та недоречні. Доречні витрати насамперед спрямовані на підтримку здоров'я працівників, раціональне витрачання їхніх життєвих сил під час виконання своїх обов'язків і відновлення працездатності. Вони не тільки забезпечують поліпшення умов праці, а й сприяють підвищенню продуктивності праці. Витрати на пільги і компенсації за несприятливі умови вважаються частково доречними. Таких витрат можна уникнути, знизивши негативний вплив шкідливих виробничих факторів на працівників, і водночас їх можна уникнути шляхом приведення умов роботи до нормативних. До страхових відшкодувань постраждалим від травм і про-

фесійних захворювань, витрат на ліквідацію аварій і наслідків нещасних випадків, штрафних санкцій та інших виплат належать недоречні витрати. Вони обумовлюють підвищення собівартості продукції, зниження її обсягу тощо [5].

Застосування штрафів до підприємств, установ і організацій вважається одним з економічних методів стимулювання роботодавців до створення безпечних і нешкідливих умов, системи охорони праці, що знижує рівень травматизму на виробництві. Кошти від штрафних санкцій спрямовуються на організацію охорони праці на національному, відомчому та регіональному рівнях.

Отже, економічні наслідки заходів щодо поліпшення умов і техніки безпеки праці формуються у вигляді економії за рахунок зниження втрат від нещасних випадків, травматизму і професійних захворювань як в економіці загалом, так і на кожному підприємстві.

Список використаних джерел

1. Березуцький В. В. Ризик орієнтований підхід в охороні праці. Saarbrücken : LAP Lambert Academic Publishing, 2019. 108 с. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/items/fbf59c84-d7bb-4c9a-8984-4331be33ec2> (дата звернення: 06.10.2024).
2. Бужанська М. В. Актуальні проблеми безпеки праці під час воєнного стану в Україні. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2023. № 4 (87). URL: https://journals.kntu.kherson.ua/index.php/visnyk_kntu/article/view/540 (дата звернення: 06.10.2024).
3. Дідур К. М., Дмитрюк С. П. Економічна ефективність впровадження заходів з охорони праці. *Агросвіт*. 2020. № 5. С. 43–49. URL: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=3116&i=6> (дата звернення: 06.10.2024).
4. Ніпаліді О., Васильчишин О. Сучасний стан охорони праці в Україні у контексті забезпечення її інноваційного розвитку. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 1 (21). С. 164–169. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38504/1/%D0%9D%D1%96%D0%BF%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B4%D1%96.pdf> (дата звернення: 06.10.2024).
5. Хінальська Т. Р. Економічні аспекти та особливості охорони праці на підприємствах харчової промисловості. *Вісник ЛТЕУ. Економічні науки*. 2024. № 75. С. 59–64. URL: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-econom/article/view/1516> (дата звернення: 06.10.2024).
6. Федоренко С. В., Тишковець В. П. Особливості охорони праці на підприємстві: економічні аспекти розвитку. *Економіка та держава*. 2017. № 1. С. 56–58. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/1_2017/14.pdf (дата звернення: 06.10.2024).

Світлана Ніщимна,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного, цивільного
та господарського права і процесу юридичного факультету
Пенітенціарної академії України

ДОБІР ПЕРСОНАЛУ ДО КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153-р, ставить за мету створення гуманістичної системи виконання кримінальних покарань, що гарантуватиме безпеку суспільства й забезпечуватиме соціальну адаптацію засуджених та осіб, узятих під варту, і серед головних завдань визначає забезпечення прав і свобод людини та громадянина, що безпосередньо пов'язано з необхідністю формування ефективної моделі підготовки та діяльності персоналу органів і установ пенітенціарної системи [1].

Виходячи із завдань, закріплених у Стратегії, добір кадрів на службу до Державної кримінально-виконавчої служби має забезпечувати створення належних умов тримання засуджених та осіб, узятих під варту, і забезпечення належного рівня безпеки й правопорядку в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах. Такий підхід зумовлює необхідність оновлення організаційно-правового механізму прийняття на службу персоналу, який насамперед має бути спрямованим на дотримання законності під час виконання покарань.

Поступове оновлення кримінально-виконавчого законодавства незалежної України поряд з низкою змін інституційних форм вітчизняної системи виконання кримінальних покарань, на жаль, не спричинило істотних змін нормативного врегулювання відносин проходження служби в кримінально-виконавчій системі України. Сутність і правова природа цих відносин практично не змінювалася від часів виведення системи органів та установ виконання кримінальних покарань з підпорядкування Міністерства внутрішніх справ України у 90-х роках ХХ ст.

Сучасні тенденції реформування кримінально-виконавчої системи України зумовлюють необхідність якісних змін під час добору персоналу до ДКВС України, зокрема шляхом застосування адміністративно-правових засад запобігання корупційним правопорушенням у місцях несвободи ДКВС України.

Добір кадрів до кримінально-виконавчої системи України полягає у формуванні необхідного їх резерву (банку даних претендентів) і за своїм змістом є певною кадровою технологією, за допомогою якої відбувається процес вивчення та оцінювання особистих якостей і можливостей претендента для роботи в органах і установах виконання покарань ДКВС України.

Адміністративно-правовий механізм запобігання корупційним правопорушенням під час добору персоналу до Державної кримінально-виконавчої служби України має бути реалізований в органах та установах виконання покарань ДКВС України. До його елементів слід віднести: 1) норми права, які встановлюють заборону вчиняти корупційні правопорушення персоналом місць несвободи; 2) суб'єктів права, які є потенційними учасниками корупційних правопорушень під час добору персоналу до ДКВС України; 3) форми протидії та запобігання вчиненню персоналом місць несвободи корупційних правопорушень; 4) правову свідомість, правову культуру, правову ідеологію та правове виховання учасників правовідносин, що виникають під час добору персоналу до ДКВС України.

Отже, адміністративно-правовий механізм запобігання корупційним правопорушенням під час добору персоналу до Державної кримінально-виконавчої служби України можна визначити як сукупність адміністративно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на поведінку персоналу ДКВС України під час виконання ним службових обов'язків та повноважень з метою протидії або запобігання одержанню неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.11.2024).

Юлія Петровська,
кандидат історичних наук, доцент,
в.о. ректора Пенітенціарної академії України;

Вячеслав Пузирний,
доктор юридичних наук, професор, проректор
з освітньо-наукової роботи Пенітенціарної академії України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОБУДОВИ СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ ПІДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Професійна компетентність осіб, які працюють або проходять службу в пенітенціарній системі України, є кінцевою метою професійної підготовки персоналу пенітенціарної системи України. Неможливо не погодитись, що нині відбувається процес розвитку системи підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої системи України (далі – ДКВС України) з урахуванням європейського досвіду [1, с. 132] як складової системи професійної підготовки пенітенціарного персоналу в Україні.

Водночас варто пам'ятати про необхідність оновлення й інших складових системи професійної підготовки пенітенціарного персоналу в Україні, зокрема первинної професійної підготовки, а також службової підготовки. Тільки за зазначених умов стане можливим забезпечувати органи, установи виконання покарань, слідчі ізолятори й табори для тримання військовополонених ДКВС України компетентним персоналом, готовим самовіддано виконувати поставлені завдання за будь-яких умов та оперативної обстановки, а існуюча модель підготовки персоналу пенітенціарної системи України характеризуватиметься як ефективна.

Після здобуття незалежності наша держава отримала у спадок радянську кримінально-виконавчу систему, стан якої характеризувався як жакхливий, тому вона потребувала докорінних змін. Варто зазначити, що від 1991 року й донині відбувається реформування пенітенціарної системи України, і залежно від низки політичних, економічних та інших факторів неодноразово змінювалась назва центрального органу виконавчої влади, а також підходи щодо формування моделі підготовки персоналу пенітенціарної системи України.

До 1992 року в Україні кадрове забезпечення пенітенціарної системи забезпечував лише Київський філіал Всесоюзного інституту підвищення кваліфікації керівних працівників виправно-трудових установ Міністерства внутрішніх справ СРСР, Дніпродзержинський навчальний центр управління виправно-трудових установ управління внутрішніх справ Дніпропетровського облвиконкому [2], а також Чернігівська школа удосконалення начальницького складу міліції Міністерства внутрішніх справ СРСР. У 1996 році група експертів Ради Європи провела оцінку пенітенціарної системи України. Здійснений аналіз системи підбору та підготовки керівного складу персоналу установ виконання покарань дав змогу виявити проблеми у професійній підготовці персоналу пенітенціарної системи України. Як наслідок, експертами було наголошено на тому, що існує нагальна потреба розробки нової системи добору та підготовки пенітенціарного персоналу [3, с. 27–30].

У 2007 році постановою Кабінету Міністрів України затверджено Положення про Державний департамент України з питань виконання покарань, у якому до основних завдань Державного департаменту України з питань виконання покарань віднесено здійснення добору персоналу, а також організацію системи підготовки, перепідготовки та підвищення професійного рівня пенітенціарного персоналу [4]. На превеликий жаль, цей орган державної влади також не повною мірою виконав поставлені перед ним завдання. А вже 2010 року шляхом перетворення Державного департаменту України з питань виконання покарань була створена Державна пенітенціарна служба України. Відповідно до Положення про Державну пенітенціарну службу України, затвердженого Кабінетом Міністрів України у 2014 році [5], та Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України від 2012 року [6] перед пенітенціарною системою України знову були поставлені завдання щодо формування ефективної моделі підготовки персоналу пенітенціарної системи України. Однак завдання щодо формування ефективної моделі підготовки персоналу пенітенціарної системи України не втратило своєї актуальності і у 2020-х роках. У 2022 році схвалено концептуально новий для пенітенціарної системи нор-

мативно-правовий акт щодо реформування пенітенціарної системи України, у тому числі вдосконалення моделі підготовки пенітенціарного персоналу.

Нині з огляду на необхідність запровадження комплексних довгострокових змін та з метою визначення напрямів розвитку національної системи виконання кримінальних покарань відповідно до стандартів Ради Європи та згідно зі Стратегією реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року [7] триває реформування пенітенціарної системи, незважаючи на широкомасштабну збройну агресію російської федерації проти України. Головною метою реформування є утворення гуманної системи виконання кримінальних покарань, яка б гарантувала як безпеку суспільства, так і забезпечувала соціальну адаптацію засуджених та осіб, узятих під варту. Тому до однієї з основних цілей Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року віднесено формування ефективної моделі підготовки персоналу пенітенціарної системи України, а також акцентовано увагу на тому, що нині «відомче навчання не є актуальним та збалансованим і не задовольняє потреб пенітенціарної системи». Тому з метою забезпечення пенітенціарної системи України висококваліфікованими професіоналами, здійснення якісної підготовки осіб, які вже проходять службу в органах і установах ДКВС України, у закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання – Пенітенціарній академії України, яка забезпечує підготовку здобувачів вищої освіти для перманентного забезпечення кадрами ДКВС України, на виконання згаданої вище Стратегії у квітні 2023 року утворено Інститут професійного розвитку. Головне завдання якого полягає в забезпеченні первинної професійної підготовки та підвищенні кваліфікації посадових осіб ДКВС України, у тому числі керівного складу персоналу ДКВС України. А також здійснення підготовки осіб рядового і начальницького складу ДКВС України з урахуванням вимог сьогодення та особливих завдань, що покладаються на пенітенціарну систему України, для виконання службових обов'язків у нових структурних одиницях ДКВС України.

Враховуючи вищевикладене, доходимо висновку, що протягом тривалого проміжку часу на території сучасної України існувала проблема неосвіченості персоналу, який працював в

установах виконання покарань. З метою забезпечення набуття необхідних знань і вмінь пенітенціарним персоналом на території сучасної України постійно здійснювався пошук ефективної моделі професійної підготовки персоналу пенітенціарної системи. Це є характерним для пенітенціарної системи України і досі, навіть в умовах правового режиму воєнного стану. Формування ефективної моделі підготовки персоналу пенітенціарної системи сприяє створенню безпечного, професійного та гуманного середовища в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, що в кінцевому результаті підвищує якість виконання покарань і забезпечує дотримання прав людини. Окрім того, ефективна підготовка персоналу сприяє підвищенню довіри суспільства до пенітенціарної системи. Основними напрямками вдосконалення моделі підготовки персоналу пенітенціарної системи України ми вважаємо: удосконалення системи добору; удосконалення чинного законодавства, що забезпечує підготовку пенітенціарного персоналу; розроблення навчальних програм для пенітенціарного персоналу з урахуванням вимог сьогодення.

Список використаних джерел

1. Звенигородський О., Карелін В. Щодо особливостей підготовки персоналу пенітенціарної системи на прикладі України та Федеративної Республіки Німеччини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 1. С. 130–133.
2. Севастьянов В. Кримінально-виконавча система України: від кризи до стагнації. *Форум права*. 2010. № 4. С. 804–809. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index (дата звернення: 22.11.2024).
3. Оцінка, шляхи подальшого реформування в'язничної системи України : матеріали вивчення стану установ кримінально-виконавчої системи України / за ред. І. В. Штанька, В. А. Львовчкіна. Київ, 1998. 287 с.
4. Про затвердження Положення про Державний департамент України з питань виконання покарань : постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2007 р. № 916. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/916-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.11.2024).
5. Положення про Державну пенітенціарну службу України : постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 225. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/225-2014-%D0%BF> (дата звернення: 08.07.2024).
6. Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : Указ Президента України від 08.11.2012 р. № 631/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/631/2012#Text> (дата звернення: 22.11.2024).

7. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 22.11.2024).

Вадим Пивоваров,

курсант 3 курсу факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування Національної поліції України
Дніпровського державного університету внутрішніх справ;

науковий керівник: Інна Шинкаренко,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, соціології та педагогіки
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДБОРУ ПІД ЧАС ВСТУПУ ДО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

У сучасній Україні, як і в багатьох інших країнах, служба в поліції вважається професією з високим рівнем психологічного навантаження. Тому під час проходження військово-лікарської комісії кандидат повинен пройти відбір не лише за критеріями фізичного здоров'я, а й психологічного стану. Вступ до закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання вимагає ретельного психологічного відбору кандидатів. Цей процес має на меті виявлення особистісних і психологічних характеристик, які сприятимуть успішному навчанню та адаптації в умовах, що можуть бути стресовими чи вимогливими.

Професійно-психологічний відбір — це сукупність заходів, які забезпечують оцінку відповідності індивідуально-психологічних особливостей кандидатів для навчання в закладах вищої освіти з особливими умовами навчання вимогам професійної діяльності. Він спрямований на покращення якості комплектування особового складу підрозділів Національної поліції [1, с. 231].

До основних напрямів психологічного забезпечення кандидатів на посаду курсанта слід віднести [2, с. 234]:

1. Психологічне вивчення об'єктів системи психологічного забезпечення — це процес, що полягає у визначенні ключових індивідуально-психологічних характеристик особи, таких як особливості її характеру, мотивація поведінки, психофізіологіч-

ні та емоційні реакції, закономірності психічних процесів, рівень інтелекту, пізнавальна сфера, а також специфіка мислення, пам'яті, уваги та емоційно-вольової сфери. У рамках цього процесу також аналізуються способи прийняття рішень, наявність лідерських якостей, загальний розвиток комунікативних здібностей, схильність до управлінської діяльності, а також стресостійкість та успішність у певних умовах професійної діяльності. Важливою частиною є психологічна готовність до служби в екстремальних ситуаціях. Психологічна підготовка об'єктів системи психологічного забезпечення охоплює формування у працівників поліції, поліцейських закладів вищої освіти та курсантів навичок професійно-психологічної надійності, стійкості, готовності до різноманітних умов службової діяльності, а також навичок конструктивної комунікації з населенням.

2. Психопрофілактична робота з об'єктами системи психологічного забезпечення складає комплекс організаційних, психологічних, просвітницьких і психопрофілактичних заходів, спрямованих на підтримку оптимальної працездатності працівників поліції, курсантів (слухачів) і поліцейських закладів вищої освіти. Ці заходи мають на меті мінімізувати вплив негативних чинників, пов'язаних зі службовою діяльністю, а також зберегти їхнє психологічне та фізичне здоров'я.

3. Підтримка та оптимізація соціально-психологічного клімату в колективах — це процес створення сприятливих соціально-психологічних умов, які забезпечують високу працездатність і ефективність роботи групи.

Основною метою закладу вищої освіти є розвиток психологічної стійкості у майбутніх працівників поліції. Після завершення навчання поліцейські стикаються з численними правопорушеннями, що впливають не лише на їхню ефективність, а й на особисте життя. Крім того, важливо навчитися контролювати стрес, навіть в екстремальних ситуаціях, коли його рівень стає критично високим. Проте, аналізуючи аспекти підготовки кандидатів до навчання в закладах вищої освіти зі специфічними умовами, можна виявити ряд проблем: недосконалість нормативно-правових актів; застарілість системи психодіагностики (немає спеціальних методик для вивчення характерологічних рис, які можуть заважати службі в

певних підрозділах поліції, виявлення небажаних мотиваційних установок або осіб, які помилилися у виборі професії); низька ефективність попереднього професійного консультування, що призводить до нерозуміння особливостей обраної спеціальності; а також недостатній час для детального соціально-психологічного вивчення кандидатів [3, с. 187].

Чому ж психологічний відбір є важливою процедурою? На нашу думку, правильний відбір допомагає уникнути ситуацій, коли кандидати не можуть адаптуватися до специфічних умов навчання, що може призвести до їхньої невдачі або психологічного дискомфорту; здатність до співпраці та командної роботи є критично важливими для успіху в навчанні. Психологічний відбір допомагає сформувати згуртовані групи, де студенти можуть підтримувати одне одного. Вибір кандидатів з відповідними психологічними характеристиками сприятиме успішному навчанню, особистісному розвитку, формуванню лідерських якостей і навичок критичного мислення. Психологічний відбір під час вступу до закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання є важливим етапом, що сприяє формуванню якісного контингенту студентів. Використання різноманітних методів відбору дозволяє максимально точно оцінити готовність кандидатів до навчання та забезпечити їхню успішну адаптацію в нових умовах.

Список використаних джерел

1. Зінченко Д. А. Психологічний стан здобувачів вищої освіти під час воєнних дій в Україні. *Сучасні напрями вдосконалення педагогічної майстерності викладачів* : матеріали І Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 27–28 квіт. 2023 р.). Міністерство юстиції України, Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів, 2023. С. 231–233.
2. Литвиненко О. О. Технології формування комунікативної компетентності майбутніх поліцейських у вищих навчальних закладах. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2017. С. 108–113.
3. Макарова О. П. Розвиток образу професійного «я» під час навчання у закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання. *Забезпечення психологічної допомоги в секторі Сил оборони України* : зб. тез Всеукр. міжвід. психол. форуму (м. Київ, 30 черв. 2022 р.). ДНДІ МВС України. Н.-д. лаб. психол. забезп. Київ, 2022. С. 186–188.

Наталія Разумейко,

кандидат педагогічних наук, доцент,
начальник кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін
Пенітенціарної академії України;

Олександр Ткаченко,

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри формування та розвитку професійної
компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку Пенітенціарної академії України

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ТА САМОРЕАЛІЗАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Сучасна вища освіта зазнає швидких та значущих змін, ставлячи перед науково-педагогічними працівниками вищих навчальних закладів нові завдання й виклики. По-перше, вимоги до якості освіти постійно зростають, і педагоги повинні бути готові забезпечувати здобувачів вищої освіти актуальними знаннями та навичками, які відповідають потребам ринку праці.

Постійний технологічний прогрес також створює нові можливості та виклики у сфері вищої освіти. Впровадження цифрових технологій в освітній процес потребує від викладачів не лише знань у сфері своєї предметної галузі, а й компетентності у використанні інформаційних технологій для підвищення рівня якості навчання.

Зазначені фактори свідчать про те, що викладачам закладів вищої освіти необхідно своєчасно оновлювати професійні знання та навички, вдосконалювати педагогічну майстерність, крокувати в ногу з інноваціями в науці та освіті. Це надасть можливість не тільки відповідати кваліфікаційним вимогам до педагогічних і науково-педагогічних працівників, але й створити сучасне освітнє середовище, мотивувати здобувачів вищої освіти до навчання та саморозвитку протягом життя [1].

На теперішній час більшість педагогічних та науково-педагогічних працівників підвищує кваліфікацію шляхом неформальної освіти.

З кожним роком роль неформальної освіти зростає, оскільки традиційна освіта не завжди встигає реагувати на сучасні ви-

клики. Світ стрімко змінюється: нові технології, глобалізація, зміни на ринку праці вимагають від людини постійного оновлення своїх знань та навичок.

Неформальна освіта заповнює прогалини, які залишаються після формального навчання, дозволяючи людині продовжувати вчитися протягом усього життя. Це є особливо важливим в епоху інформаційного суспільства, коли знання та вміння швидко застарівають, і необхідно безперервно вдосконалюватися [2].

Неформальна освіта – це освіта, яку здобувають, як правило, за освітніми програмами, вона не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій [2].

Головною особливістю неформальної освіти є її добровільний характер. Вона часто не структурована, але при цьому має чітко виражений практичний акцент і спрямована на розвиток конкретних навичок чи компетенцій.

Неформальна освіта не є альтернативою або конкурентом формальній освіті. Вона чудово доповнює її, допомагаючи студентам здобути навички, які можуть не бути внесеними до академічних програм. Багато університетів і шкіл вже інтегрують елементи неформальної освіти у свої програми, зокрема через створення студентських ініціатив, проєктної діяльності, курсів з особистісного розвитку.

Які основні переваги неформальної освіти? По-перше, це гнучкість. Неформальна освіта пропонує гнучкі умови навчання, дозволяючи людині самостійно обирати, коли і де навчатися. Це важливо для тих, хто не може або не бажає відвідувати традиційні освітні установи з фіксованим розкладом. Наприклад, он-лайн-курси дозволяють навчатися в будь-який час та з будь-якої точки світу.

По-друге, орієнтованість на практичні навички. На відміну від багатьох академічних програм, неформальна освіта фокусується на реальних потребах ринку праці та розвитку практичних навичок. Це можуть бути курси програмування, лідерські тренінги, курси з комунікації, фінансової грамотності тощо. Завдяки

цьому студенти можуть швидко отримати нові вміння, які будуть корисними у професійній діяльності.

По-третє, доступність. Неформальна освіта часто більш доступна порівняно з формальною. Вона не потребує значних фінансових вкладень і може бути безкоштовною або значно дешевшою за університетські програми. Це відкриває можливості для навчання широкому колу людей, незалежно від їхнього соціального чи економічного статусу.

Також неформальна освіта дозволяє людині розвиватися не лише професійно, а й особистісно. Вона допомагає знайти нові інтереси, розширити кругозір, підвищити рівень соціальної відповідальності та усвідомленості. Волонтерські програми, тренінги з особистісного розвитку, культурні обміни – це лише деякі з прикладів, як неформальна освіта сприяє розвитку індивідуальних якостей.

Неформальна освіта є невід’ємною частиною сучасної системи навчання. Вона відкриває нові можливості для особистісного та професійного зростання, допомагає адаптуватися до вимог сучасного ринку праці та сприяє розвитку соціально активного суспільства. У світі, що швидко змінюється, саме неформальна освіта стає важливим інструментом для отримання актуальних знань і навичок протягом усього життя.

Список використаних джерел

1. Разумейко Н. С., Ткаченко О. Г. Актуальні питання підвищення кваліфікації викладачів ЗВО. *Сучасні напрями вдосконалення педагогічної майстерності викладачів* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 30 квіт. 2024 р.) / голов. ред. В. О. Аніщенко; Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2024. С. 179–183.

2. Про освіту : Закон України від від 05.09.2017 № 2145-VIII : станом на 16.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 25.09.2024).

Сніжана Решотько,
студентка 5-го курсу
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Світлана Ніщимна,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного, цивільного
та господарського права і процесу юридичного факультету
Пенітенціарної академії України

ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВПРОВАДЖЕННЯ

Етичні стандарти службовців органів публічної адміністрації – це закріплені в нормативно-правових актах та документах міжнародного значення уніфіковані норми та принципи, які за допомогою оцінюючих та достатньо абстрактних понять фіксують бажану модель поведінки державних службовців [1]. Ця цитата від Олега Сорочкіна чудово ілюструє основну проблему впровадження етичних стандартів у публічній службі. Незважаючи на те, що ці стандарти формально визначені на законодавчому рівні, вони часто містять абстрактні поняття, які можуть бути інтерпретовані по-різному. Це створює простір для різних трактувань, що ускладнює їхнє практичне застосування та контроль за їх дотриманням.

Основна складність полягає в тому, що етичні стандарти не є чітко визначеними правилами, яких можна дотримуватися автоматично. Вони охоплюють моральні та професійні принципи, які вимагають суб'єктивного тлумачення. Наприклад, такі поняття, як «добросовісність», «справедливість» або «відповідальність» можуть сприйматися службовцями по-різному, що призводить до розбіжностей у поведінці та ухваленні рішень. Цей аспект робить етичні стандарти особливо вразливими до недобросовісного виконання, оскільки суб'єктивність дозволяє службовцям підлаштовувати норми під власні потреби чи інтереси.

Впровадження цих абстрактних норм у конкретні рішення державних службовців часто стикається з проблемами через конфлікт інтересів, недостатню прозорість та корупцію. Конфлікт інтересів є яскравим прикладом того, як службовці можуть маніпулювати етичними принципами на свою користь, оскільки

критерії етичності часто не є абсолютно конкретними. Це створює ситуації, коли службовець може виправдовувати свої дії, зважаючи на власне суб'єктивне розуміння етики. Така невизначеність етичних стандартів також ускладнює боротьбу з корупцією, оскільки службовці можуть використовувати неточність етичних норм для виправдання зловживань владою.

Крім того, міжнародні стандарти та національні законодавчі ініціативи часто містять загальні рекомендації, які не завжди адаптовані до конкретних умов роботи в різних країнах. Це створює ще більше простору для різного тлумачення етичних норм на практиці. Прикладом такого явища є ситуація із Законом України «Про запобігання корупції» [4], який встановлює етичні норми для державних службовців, зокрема щодо конфлікту інтересів. Цей закон передбачає чіткі вимоги щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, але на практиці часто стикається з проблемою культурних та соціальних особливостей, які впливають на його виконання. В українській культурі часто домінують неформальні зв'язки та особисті контакти, які суперечать принципам доброчесності. Наприклад, призначення на посади або ухвалення рішень у державних органах може відбуватися під впливом особистих знайомств, що ставить під загрозу дотримання етичних стандартів та ускладнює їх впровадження.

Щоб розв'язати проблему абстрактності етичних стандартів, необхідно розробити більш конкретні й чітко визначені правила, які можна буде однозначно тлумачити. Це може стосуватися як законодавчих ініціатив, спрямованих на конкретизацію етичних норм, так і освітніх програм для службовців, які роз'яснюватимуть, як ці норми повинні застосовуватися на практиці.

Наприклад, у Великій Британії розроблено кодекси поведінки для державних службовців, які містять конкретні приклади їх застосування у реальних ситуаціях. У "Civil Service Code" [5] деталізуються правила поведінки в ситуаціях конфлікту інтересів, що допомагає уникнути різного тлумачення етичних стандартів.

Важливим елементом є також контроль за дотриманням етичних стандартів. Оскільки стандарти часто абстрактні, ефективний контроль за їх виконанням є викликом. Механізми контролю повинні не лише відстежувати порушення, а й тлумачити, як саме службовці повинні діяти у складних етичних ситуаціях. Створення незалежних органів нагляду, які мають повноваження надавати роз'яснення щодо етичних стандартів та контролювати їх виконання, може допомогти зменшити ризики неправильного тлумачення.

Залучення громадськості до моніторингу етичної поведінки державних службовців може додати прозорості в цей процес. Однак навіть громадський контроль може стикатися з проблемою суб'єктивного тлумачення етики, що підкреслює необхідність чітких і конкретних керівництв для громадян щодо того, які дії є етичними, а які ні.

Список використаних джерел

1. Сорочкін О. Етичні стандарти діяльності службовців органів публічної адміністрації: зарубіжний досвід та міжнародно-правова регламентація. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Серія: Юридичні науки*. 2020. № 4 (28). С. 221–230. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/dec/22818/34.pdf>
2. Джафаров Р. Ф. Етичні стандарти діяльності депутатів місцевих рад. *Молодий вчений*. 2021. № 12 (100). С. 66–69. URL: https://www.academia.edu/100823321/%D0%95%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%86_%D0%A1%D0%A2%D0%90%D0%9D%D0%94%D0%90%D0%A0%D0%A2%D0%98_%D0%94%D0%86%D0%AF%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%86_%D0%94%D0%95%D0%9F%D0%A3%D0%A2%D0%90%D0%A2%D0%86%D0%92_%D0%9C%D0%86%D0%A1%D0%A6%D0%95%D0%92%D0%98%D0%A5_%D0%A0%D0%90%D0%94
3. Піроженко Н. В. Формування етичних стандартів професійної поведінки публічних службовців: досвід Польщі. *Актуальні проблеми державного управління*. 2021. № 1 (82). С. 164–168. URL: <http://uran.oridu.odessa.ua/article/download/229129/228085>
4. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 4 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
5. Civil Service. The Civil Service code. GOV.UK. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/civil-service-code/the-civil-service-code>

Владислав Таран,
слухач 5-го курсу
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Лілія Шестак,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного, цивільного
та господарського права і процесу
юридичного факультету Пенітенціарної академії України

МЕДІАЦІЯ

Введення в дію Закону України «Про медіацію» стало прогресивним кроком у напрямі інтеграції альтернативних механізмів вирішення спорів у правове поле України. Однак при детальному розгляді це законодавство виявляє значні нормативні прогалини та недоліки, які перешкоджають ефективності й широкому впровадженню медіації. Тому варто проаналізувати фундаментальні недоліки правового регулювання медіації в Україні, а також визначити сфери, де застосування медіації стане життєздатною та надійною альтернативою судовому вирішенню спорів.

Альтернативне вирішення спорів і особливо медіація стали глобальною тенденцією в правових системах, спрямованих на зменшення навантаження на суди, прискорення врегулювання суперечок і сприяння конструктивним результатам. У той час як багато країн успішно запровадили законодавчу базу для підтримки медіації, Закон України «Про медіацію» визначає основу для її застосування, але йому бракує глибини, необхідної для ефективного застосування та виконання відповідної процедури.

Ухвалений 2021 року Закон України «Про медіацію» спрямований на формалізацію медіації як процесу вирішення спорів, визначення прав та обов'язків сторін, вимоги до медіаторів та загальні рамки проведення медіації [4]. Закон запроваджує добровільні та конфіденційні процедури врегулювання спорів і підкреслює принцип того, що врегулювання за допомогою медіації повинно мати юридичну силу за взаємною згодою. Однак цей закон не містить вичерпних рамок для ролі медіації, залишаючи значні нормативні незрозумілості та прогалини, які послаблюють його застосування на практиці.

Закон «Про медіацію» обмежує види спорів, які підлягають медіації, зокрема ті, що стосуються адміністративних справ як особливої категорії проваджень, в яких забезпечується захист державних та суспільних інтересів. Цей вузький обсяг обмежує корисність медіації, особливо враховуючи потенціал механізмів медіації для полегшення навантаження на українські суди. Ефективні законодавчі рамки в інших країнах, таких як держави-члени ЄС, часто дозволяють широкому спектру спорів кваліфікуватися для медіації, сприяючи більш широкому прийняттю та практиці альтернативного вирішення спорів [2].

Варто відзначити, що в Україні медіація не може бути застосована до адміністративних спорів, певних кримінальних справ або конкретних економічних спорів [3, с. 35]. Це обмеження є особливо складним у контексті конфліктів у сім'ї та малому бізнесі, де медіація може запропонувати рішення більш ефективно й таке, що задовольняє інтереси сторін на взаємних умовах порівняно з тривалими судовими розглядами.

У законі відсутні детальні процедурні вказівки, що залишає значну незрозумілість щодо проведення сесій медіації. Хоча закон встановлює загальні принципи, він не визначає процедурних вимог до того, як має проводитися медіація, як медіатори мають керувати сесіями та які стандарти поведінки очікуються від учасників і медіатора під час проведення медіації.

Ця неоднозначність може стримувати потенційних користувачів від вибору посередництва через занепокоєння щодо чесності, прозорості чи можливості виконання медіаційного рішення. Порівняльні правові системи містять детальні процесуальні кодекси, які гарантують дотримання медіаторами та сторонами спору встановлених рамок, що захищають права всіх учасників, а рішення, яке приймається після її проведення, виконується сторонами повністю та в добровільному порядку.

Важливою проблемою Закону «Про медіацію» є нечіткість критеріїв кваліфікації медіатора. Хоча він встановлює, що медіатори повинні пройти навчання, Закон не визначає обсяг або якість необхідного навчання (зокрема, наявності спеціальної юридичної освіти, обов'язкової наявності знань у сфері конфліктології та психології), не передбачає галузевої спеціалізації ме-

діаторів, а також не визначає порядку проведення процесу сертифікації для забезпечення компетентності медіатора. Це залишає місце для невідповідності якості медіатора, що може суттєво вплинути на успіх і довіру до медіації.

Навпаки, такі держави, як Сполучені Штати та різні країни ЄС мають суворі вимоги до сертифікації медіаторів і часто вимагають, щоб медіатори проходили сертифікацію визнаними організаціями [1, с. 271]. Відсутність стандартизації в Україні може призвести до випадків, коли некваліфіковані медіатори розглядають складні суперечки, підриваючи довіру суспільства до медіації як законного та надійного способу вирішення суперечок.

Забезпечення виконання угод про медіацію залишається незрозумілим згідно з чинним законом, оскільки в ньому прямо не вказано, як угоди між медіацією взаємодіють з існуючою судовою та виконавчою системами [5, с. 91]. Хоча закон передбачає добровільне дотримання домовленостей, досягнутих у ході медіації, він не надає відповідним угодам такого самого статусу, як судові рішення, створюючи невизначеність щодо того, чи можуть ці угоди бути підтверджені в суді, якщо одна зі сторін не виконує їх частково чи повністю.

Ця відсутність правової сили є значною перешкодою для ефективності медіації, оскільки сторони спору можуть неохоче покладатися на угоду, яка не має юридичної сили, тобто коли її виконання не може бути забезпечено примусовою силою держави. Інші країни розв'язують цю проблему, визнаючи угоди про медіацію як юридично обов'язкові контракти або дозволяючи судам забезпечувати їх виконання, надаючи сторонам певну впевненість у виборі медіації замість традиційного судового розгляду.

Успішне законодавство про медіацію в таких юрисдикціях, як Європейський Союз, Сполучені Штати й Канада, висвітлює кілька практик, які можуть підвищити ефективність системи медіації в Україні. Загальні риси цих рамок охоплюють комплексні критерії кваліфікації для медіаторів, чіткі процедурні вказівки, положення щодо забезпечення виконання та чітко визначений захист конфіденційності. Вивчаючи ці практики, українські законодавці можуть виявити ключові нормативні прогалини в чинному законодавстві та запровадити реформи, які могли б

зробити медіацію більш привабливим і надійним способом вирішення спорів.

Для усунення виявлених недоліків Закону «Про медіацію» доцільно:

1) розширити сферу застосування названого закону, зокрема визначити категорії адміністративних спорів, придатних для вирішення в порядку медіації, що дозволить цій процедурі стати доступною, менш тривалою та позбавленою інших недоліків судового провадження альтернативою судовому розгляду;

2) визначити процедурний порядок та особливості його дотримання під час проведення медіації, що дозволить зробити зазначену процедуру більш прозорою;

3) запровадити стандарти сертифікації та навчання медіаторів, зокрема визначити рівень загальної професійної підготовки, обов'язковість проходження навчання у сфері психології та конфліктології, визначити порядок сертифікації медіаторів, підвищення ними кваліфікації та перевірки отриманих знань. Створення регулюючого органу для сертифікації та підвищення кваліфікації медіаторів стимулювало б розвиток цього інституту та більш широке його запровадження для вирішення адміністративних спорів;

4) визначити порядок визнання результатів медіації, можливість застосування примусового виконання рішень або створення дієвого механізму їх реалізації шляхом забезпечення державного контролю за вчасністю та повнотою виконання медіаційних рішень;

5) передбачити застосування заходів юридичної відповідальності за порушення умов конфіденційності, розголошення персональних даних учасників процедури медіації тощо. Це дозволить збільшити рівень довіри до процедури медіації та її результатів, а також захистити права учасників, зокрема право на обробку персональних даних.

Закон України «Про медіацію» є важливим кроком на шляху сприяння альтернативному вирішенню спорів в українській правовій системі. Однак значні недоліки в його нормативних положеннях обмежують практичність і привабливість медіації як інструменту вирішення спорів. Усунення цих недоліків шля-

хом цілеспрямованих законодавчих реформ могло б підвищити ефективність і сприйнятливість медіації в Україні, надаючи цінну альтернативу традиційним судовим розглядам і сприяючи більш ефективній та доступній системі правосуддя.

Список використаних джерел

1. Герасимчук С. С. Медіація як один із видів альтернативного вирішення спорів: визначення, переваги та недоліки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. № 82. Т. 1. С. 270–274.
2. Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах: директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21.05.2008 р. URL: <https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Model-documents/mediation-directive-ukr.pdf> (дата звернення 26.10.2024).
3. Калмикова Л. Медіація: модний тренд чи нагальна потреба? *Вісник НААУ*. 2023. № 12 (97). С. 32–40.
4. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-IX#Text> (дата звернення: 27.10.2024).
5. Слома В. В. Медіація як спосіб вирішення цивільно-правових спорів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 4 (36). С. 89–93.

Карина Титенок,

студентка магістратури

Національного університету «Чернігівська політехніка»;

науковий керівник: Валентина Литвиненко,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувачка кафедри публічного та приватного права

Національного університету «Чернігівська політехніка»

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ДО ПРАВА ЄС

23 червня 2022 року Європейська Рада ухвалила рішення надати Україні статус кандидата на вступ до Європейського Союзу, а з 25 червня 2024 року розпочалися переговори про повноправне членство, що спричинило потребу прискорити узгодження українського законодавства з нормами ЄС.

Адаптація українського законодавства до європейських стандартів визначена як пріоритет в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами. Угода закріплює зобов'язання України поступово приводити своє чинне та майбутнє законодавство у відповідність до *acquis* ЄС [1].

Утвердження публічної, професійної, політично неупередженої, орієнтованої на громадян державної служби є важливим складником європейської інтеграції України, однак відповідна сфера має доволі багато невирішених питань, що стосуються адаптації законодавства України до вимог ЄС, що і зумовлює актуальність обраної теми. Костюк В. Л. виділяє деякі загальні проблеми, що виникають під час адаптації національного законодавства до норм ЄС: 1) невідповідність сучасним вимогам розвитку суспільства і держави; 2) відсутність чіткої стратегії розвитку та належного управління; 3) нечітка система принципів і повноважень; 4) громіздкість та неузгодженість окремих частин системи; 5) суперечливе законодавство тощо [2, с. 26–27].

Адаптація законодавства України до норм ЄС – це процес приведення українських законів та інших нормативно-правових актів відповідно до *acquis communautaire* [3]. Водночас цей процес передбачає не лише вдосконалення чинних законів, а й розробку нових нормативних актів з урахуванням *acquis communautaire*.

Процес адаптації інституту державної служби України до європейських стандартів стикається з багатьма викликами: інституційна нерозвиненість цього процесу, пов'язана з цим відсутність координації між різними державними органами, недосконалість нормативно-правових актів, їх дублювання та суперечність один одному. Російсько-українська війна тільки посилила ці труднощі, додавши нові перешкоди та вимоги до розвитку державної служби, що вимагає гнучкості та стійкості в умовах кризових ситуацій. Також слід зазначити, що Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» регулює лише окремі, пріоритетні сфери, залишаючи поза увагою питання приведення державної служби до вимог ЄС [4, с. 150]. Закон України «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» також не надає питанню приведення законодавства України про державну службу пріоритетного значення [5].

25 жовтня 2017 року постановою № 1106 Уряд затвердив план дій щодо реалізації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, включно з Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами. Мета цієї постанови – забезпечити безперервне виконання зобов'язань України протягом усього періоду дії Угоди, зробити інформацію про виконання доступною, а також запровадити чіткі механізми реагування й оперативні заходи для належного виконання умов Угоди. Аналіз пунктів плану, що стосуються адаптації державної служби до аспис ЄС, вказує на повільність процесів суміщення законодавства в цій сфері, оскільки більшість з них мають позначки, що вказують на продовження строків виконання зобов'язань унаслідок значного пропущення строків, протягом яких вони мали бути виконані, зокрема: 1) ухвалення ключових законів для реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування; 2) реалізація реформи державного управління; 3) додавання до професійних програм, короткострокових семінарів і тренінгів для підвищення кваліфікації державних службовців і посадовців місцевого самоврядування модулів щодо положень Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю тощо [6].

Гендерний аспект державної служби – одна з проблем, що потребує розв'язання під час удосконалення державної служби згідно із законодавством ЄС. Чаркіна А. О. та Черняхівська В. В. вказують, що у процесі адаптації державної служби України до європейських стандартів важливим завданням є подолання перешкод для впровадження гендерної рівності в державному управлінні. Досвід європейських країн відіграє ключову роль у впровадженні принципу рівноправної участі жінок і чоловіків на державній службі, враховуючи особливості соціокультурного середовища, ментальні етичні установки та гендерні стереотипи кожної країни [7].

Адаптація законодавства України до норм ЄС у сфері державної служби повинна супроводжуватися вдосконаленням чинного законодавства. Основою цього процесу мають стати ключові принципи, такі як верховенство права, демократизм, соціальна спрямованість, гуманізм, соціальна справедливість і

людяність, що допоможе створити більш ефективну і справедливую систему державної служби, що відповідає європейським стандартам.

Наступною проблемою є відсутність у чинному законодавстві принципів, згідно з якими має бути проведена адаптація. Тому доцільно в Законі України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» та в Законі України «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» визначити законодавство у сфері державної служби як пріоритетне та закріпити перелік основних принципів адаптації законодавства України до законодавства ЄС у сфері державної служби, серед яких варто виділити такі принципи, як: верховенство права, відкритість та прозорість, пропорційність, своєчасність, справедливність, ефективність.

До другорядних проблем, що впливають на адаптацію законодавства у сфері державної служби до вимог Європейського Союзу, належать: низька прозорість роботи держслужбовців, відсутність результативної кадрової політики, висока плинність і старіння кадрів, низький рівень правової культури, недостатня кваліфікація службовців та незаконний тиск на них.

У ЄС кар'єрне зростання ґрунтується на щорічній оцінці професійних досягнень, а також важливими є мотивація і дотримання етичних норм, тому в Україні доцільно встановити суворіші вимоги щодо дотримання державної етики, ефективні механізми запобігання порушенням та впровадити дієві санкції за їх порушення.

Таким чином, попри активні зусилля України щодо впровадження європейських стандартів у державну службу та спрямовану політику органів влади, в цій галузі все ще існує ряд не вирішених проблем, що постають під час безпосереднього процесу адаптації. Розв'язання цих проблем потребує комплексного підходу, що стосується реформування державної служби, зміцнення антикорупційних заходів та впровадження прозорої кадрової політики. Лише за таких умов мож-

лива ефективна інтеграція державної служби України до європейського правового простору.

Список використаних джерел

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : угода, список, міжнародний документ від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 23.10.2024).

2. Костюк В. Л. Інституційні новації державної служби через призму новітнього законодавства: науково-теоретичний аспект. *Наукові записки НаУКМА*. 2016. Т. 181. С. 26–31.

3. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text> (дата звернення: 23.10.2024).

4. Чорна В. Г., Комонюк А. Є. Проблемні питання адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу. *Наукові записки. Серія: Право*. 2022. № 13. С. 147–151.

5. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 21.11.2002 р. № 228-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-15#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

6. Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 1106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-п#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

7. Чаркіна А. О., Черняхівська В. В. Цивілізаційний вимір національного державотворення: адаптація державної служби України до стандартів Європейського Союзу. URL: https://www.kdpu-nt.gov.ua/sites/default/files/work_files/m_6_prezentaciya_.pdf (дата звернення: 24.10.2024).

8. Любимов О. К. Адаптація законодавства України про державну службу до законодавства Європейського Союзу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2019. Вип. 57 (1). С. 129–133.

Богдана Тимошенко,
слухачка 5-го курсу Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Лілія Шестак,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного, цивільного
та господарського права і процесу
юридичного факультету Пенітенціарної академії України

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ

У сучасних реаліях нашого життя одним з ключових завдань у країні є протидія корупції. Про це свідчить створення значної кількості антикорупційних органів та змін до чинного законодавства України в частині регламентації відповідальності за діяння, пов'язані з корупцією.

З одного боку, прагнення подолати це ганебне явище, при-
таманне будь-якій державі, є цілком виправданим, але непослі-
довність та необґрунтованість деяких рішень вказує на невідпа-
рацьовану політику держави з означеного напрямку.

Небезпеку корупції та суміжних з нею діянь переоцінити важко. Недарма в наукових працях звертається увага на те, що корупція спричиняє руйнівний вплив на всі сфери життя українського суспільства, є серйозною перепорою для реформ в економіці, гальмує становлення ринкових інститутів, перешкоджає надходженню інвестицій, становить загрозу національній безпеці України. Корупція має загальнонаціональний системний характер і справляє визначальний вплив на українську політику, економіку та інші сфери суспільного життя [1, с. 3].

Сфера протидії корупції не втрачає актуальності, а вимагає більших зусиль як на законодавчому рівні, так і в практичній діяльності правоохоронних та судових органів. Звертаючи увагу на велику кількість наукових напрацювань у цій сфері, проблеми законодавчої регламентації відповідальності за вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією, не слід вважати розв'язаними.

Існує багато проблем, пов'язаних з розумінням змісту тих чи інших понять, недосконалістю складів адміністративних та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією, складністю роз-

межування різних видів корупційних діянь, також окремих складів адміністративних правопорушень у цій сфері від суміжних складів злочинів тощо засвідчує актуальність подальших наукових пошуків, пов'язаних з корупційними проявами.

Варто констатувати, що адміністративно-юрисдикційна діяльність щодо адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, здійснюється за загальними правилами провадження у справах про адміністративні правопорушення, але водночас має певні особливості.

1) Відповідно до норм діючого законодавства суб'єктами відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, є спеціальні суб'єкти, визначені відповідними статтями КУпАП з посиланням на ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», в якій наведено перелік суб'єктів, котрі несуть відповідальність за вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією [2].

2) Адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією, може бути накладено протягом шести місяців з дня його виявлення, але не пізніше двох років з дня його вчинення [3]. Отже, слід чітко встановити як час вчинення правопорушення, так і час його виявлення для обчислення строків накладення адміністративного стягнення за вчинення адміністративного правопорушення пов'язаного з корупцією.

3) Глава 13-А КУпАП надає можливість констатувати, що за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією, передбачено такі види стягнень: конфіскація, позбавлення права обіймати певні посади, штраф або позбавлення права займатися певною діяльністю строком на один рік.

4) Провадження у справі про адміністративне корупційне правопорушення може бути розпочате лише за наявності відповідних підстав і приводів. При цьому в КУпАП ці підстави та приводи не визначені.

Аналіз чинного законодавства та застосування його на практиці засвідчує, що законними приводами для порушення адміністративного провадження можуть бути: заяви і повідомлення підприємств, організацій, установ, представників влади, посадових осіб, громадян, громадськості; безпосереднє виявлення уповноваженим суб'єктом ознак корупційного правопорушення; повідомлення, опубліковані у пресі [3].

5) Удосконаленням механізму провадження у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, є порядок збирання уповноваженими суб'єктами відповідних доказів, оскільки чинним КУпАП він практично не врегульований. У ст. 251 КУпАП визначено джерела доказів, до яких належать протокол про адміністративне корупційне правопорушення, пояснення особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, свідків, потерпілих, висновки експерта, показання технічних приладів та засобів, речові докази, що мають функції відеозапису, фото і кінозйомки, протокол про вилучення речей і документів, а також інші документи [3]. Таким чином, у КУпАП необхідно передбачити порядок визнання певних предметів речовими доказами, порядок призначення експертизи, критерії визначення належності, достатності та допустимості доказів у справі. Окрім того, завданнями провадження у справах про адміністративні правопорушення є виявлення причин та умов, що сприяють їх вчиненню. Але істотно знижує ефективність запобіжної діяльності суду під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, те, що в чинному законодавстві не передбачена відповідальність за невжиття заходів, необхідних для реалізації внесеної судом пропозиції.

Проаналізувавши наукові статті, можна визначити поширення в сучасних реаліях корупції в Україні, що викликає сумніви в антикорупційній політиці держави. Це своєю чергою формує необхідність комплексних наукових досліджень, механізмів запобігання та протидії корупції. Основне питання – ефективність запобігання і протидії корупції, що є однією з найважливіших проблем, яку намагається вирішити Українська держава.

Отже, боротьба з корупцією є нескінченним процесом, і відповідно ставити перед собою мету повністю подолати корупцію – утопічне завдання. Треба прагнути до максимальної мінімізації корупції, а для цього законодавча база має бути чіткою і лаконічною, надавати ефективні інструменти боротьби з цим явищем. На нинішньому етапі реформа антикорупційного законодавства триває, а зазначене вище засвідчує, що найближчим часом вона не буде припинена.

Список використаних джерел

1. Відповідальність за корупційні діяння, правові засади відшкодування збитків, завданих внаслідок їх вчинення: навч.-метод. матеріали / Ю. В. Баскакова, В. М. Гаврилюк, П. В. Качанова, Г. О. Усатий; упоряд. О. В. Жур. Київ: НАДУ, 2013. 108 с.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10>.
3. Адміністративні корупційні правопорушення: узагальнення судової практики. URL: http://zib.com.ua/ua/print/78572-uzagalnennya_sudovoi_praktiki_na_temu_administrativni_korupc.html.

Олександр Ткаченко,

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри формування та розвитку професійної
компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку Пенітенціарної академії України;

Наталія Разумейко,

кандидат педагогічних наук, доцент,
начальник кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін
Пенітенціарної академії України;

Людмила Олефір,

кандидат юридичних наук, доцент, заступник начальника кафедри
формування та розвитку професійної компетентності персоналу
ДКВС України Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ЕФЕКТИВНОГО ВИКЛАДАННЯ ЮРИДИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ДОРОСЛИХ

Сучасна освіта має створити таку систему освітніх процесів, методів, навчальних програм та інструментів оцінювання, що надають здобувачам освіти можливість набуття навичок, необхідних для повноцінної самореалізації особистості [1]. Сучасна система юридичної освіти стикається з важливими викликами, зокрема необхідністю адаптації методик викладання до потреб різних груп студентів, включно з дорослими. Освіта дорослих є особливо актуальною, оскільки багато людей, які вступають до юридичних навчальних закладів або проходять курси підвищення кваліфікації, вже мають професійний досвід та очікують більшого рівня практичної спрямованості й адаптивності викладацьких методів.

Навчання дорослих базується на принципах андрагогіки – науки про освіту дорослих [2]. Основною відмінністю освіти дорослих від традиційного підходу є те, що дорослі слухачі мають різний рівень професійного та життєвого досвіду, на основі якого вони будують своє навчання. Вони часто орієнтовані на практичне застосування знань і потребують чіткого зв'язку між навчальним матеріалом та реальними життєвими ситуаціями.

Мотивація дорослих слухачів до навчання здебільшого пов'язана з професійними або особистими цілями, такими як підвищення кваліфікації, просування кар'єрними сходами або зміна професії. Тому викладачам важливо акцентувати увагу на корисності навчального матеріалу і його застосуванні у професійній сфері.

Відмінності в підходах до навчання дорослих стосуються необхідності залучення їх до процесу навчання, побудови навчальних програм на базі їхнього попереднього досвіду, а також створення умов для самостійного опанування нових знань.

У процесі викладання юридичних дисциплін для дорослих важливо використовувати поєднання традиційних і сучасних методів навчання. Лекції та семінари залишаються ефективними методами передачі теоретичних знань, проте вони мають бути доповнені активними формами навчання.

Активні методи навчання, такі як дискусії, мозкові штурми та проблемні семінари, дозволяють залучити слухачів до обговорення юридичних проблем. Такі форми навчання сприяють розвитку критичного мислення та навичок аргументації.

Інтерактивні технології та мультимедійні засоби також відіграють важливу роль у сучасному освітньому процесі. Використання віртуальних симуляцій, відеоаналізів судових процесів та інтерактивних навчальних платформ дозволяє слухачам застосовувати отримані знання на практиці.

Кейс-метод є одним з найефективніших інструментів у викладанні права дорослим. Він дозволяє аналізувати реальні або умовні правові ситуації, вчить застосовувати норми права й розвивати професійні навички.

Викладач відіграє важливу роль у створенні ефективного навчального процесу. У роботі зі слухачами важливо дотриму-

ватися партнерського стилю керівництва навчанням, де особи, які навчаються, виступають не лише як слухачі, але й як активні учасники процесу. Викладач має забезпечувати зворотний зв'язок, спонукати до самостійної роботи та сприяти розвитку незалежності в навчанні.

Індивідуальний підхід до слухачів є ключовим фактором у навчанні дорослих. Врахування їхнього попереднього досвіду, потреб та мотивацій дозволяє створити більш ефективні умови для засвоєння знань.

Оцінювання знань є важливою частиною навчального процесу, проте підхід до оцінювання дорослих слухачів має певні відмінності. Традиційні форми оцінювання, такі як іспити й тестування, можуть бути доповнені альтернативними методами, зокрема проєктними роботами, аналізом кейсів або підготовкою практичних завдань.

Самооцінка та взаємооцінка є корисними інструментами, які дозволяють дорослим слухачам краще розуміти свої сильні сторони й зони для розвитку. Це також допомагає формувати навички самостійного аналізу та критичного мислення.

Педагогічні підходи до викладання юридичних дисциплін у дорослих слухачів мають свої особливості, що вимагають адаптації традиційних методів навчання до специфіки освіти дорослих. Поєднання активних методів навчання, інтерактивних технологій та індивідуального підходу до слухачів сприяє ефективному засвоєнню матеріалу та розвитку професійних компетентностей. Викладачі повинні враховувати потреби та мотивацію слухачів, а також активно використовувати інноваційні методи у викладанні юридичних дисциплін. Перспективи розвитку освітнього процесу стосуються подальшої інтеграції технологій, розвитку альтернативних методів оцінювання та підвищення практичної складової навчання.

Список використаних джерел

1. Єрмак С. М., Гетта В. Г. Фактори, що впливають на ефективність запровадження компетентнісного підходу в навчанні. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки* 2024. № 1 (12). С. 117–129.
2. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-44105> (дата звернення: 15.10.2024).

Лілія Шестак,

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри
адміністративного, цивільного та господарського права і процесу
юридичного факультету Пенітенціарної академії України;

Леонід Самофалов,

кандидат юридичних наук, доцент, старший викладач кафедри
адміністративного, цивільного та господарського права і процесу
юридичного факультету Пенітенціарної академії України

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ОСНОВНИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ СТЯГНЕНЬ ЗА КЕРУВАННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ У СТАНІ СП'ЯНІННЯ (СТ. 130 КУпАП)

Застосування заходів адміністративної відповідальності має бути спрямовано на досягнення певного результату, сутність якого визначається у ст. 23 КУпАП [1] – покарання правопорушника та забезпечення запобігання новим правопорушенням як з боку особи, яка притягується до адміністративної відповідальності, так і з боку інших учасників адміністративних правовідносин. Адже відсутність покарання за вчинене протиправне діяння породжує відчуття безкарності та не стримує особу від здійснення нових проступків чи прояву неповаги до держави та її органів. Але не сприяє утвердженню законності й правопорядку застосування таких санкцій за проступки, які не відповідають тяжкості та наслідкам вчиненого, не враховують обставини справи, майновий стан та особу порушника тощо.

Однією з норм законодавства України про адміністративну відповідальність, застосування положень якої викликає певні заперечення, є ст. 130 КУпАП, що передбачає застосування заходів адміністративної відповідальності за керування транспортним засобом у стані сп'яніння чи під дією лікарських засобів, які знижують увагу та швидкість реакції.

Серед недоліків застосування названої норми варто виокремити такі:

1. При кваліфікації правопорушення та визначенні розміру покарання не враховується ступінь сп'яніння (легкий, середній чи стан алкогольної коми), хоча він прямо впливає на здатність керувати транспортним засобом та реагувати на дорожню об-

становку. Тому чим тяжчий ступінь сп'яніння, тим суворішим має бути покарання. Нині санкції за ст. 130 КУпАП є абсолютно визначеними, тобто не передбачають посилення відповідальності у зв'язку зі збільшенням ступеня сп'яніння.

2. Вид і міра покарання є однаковими як для осіб, що перебувають у стані сп'яніння, так і для суб'єктів, специфічний стан яких викликаний дією лікарських засобів, які знижують увагу чи швидкість реакції. На наш погляд, така ситуація є неприпустимою, оскільки в першому випадку особа набуває самостійно відповідного стану, через власне бажання, умисно, тоді як під час вживання лікарських засобів може мати місце казус, який узагалі не повинен передбачати застосування заходів адміністративної відповідальності. Наприклад, коли особа вживає кілька препаратів, взаємодія яких не вивчалася й може викликати відповідний стан. Крім того, законодавець при визначенні відповідальності не враховує вид сп'яніння (алкогольне, наркотичне чи токсичне), який теж неоднаково позначається на здатності водія реагувати на зміни дорожньої обстановки.

3. Оскільки суми штрафів за вчинення названого правопорушення є абсолютно визначеними та однаковими для порушників з різним рівнем достатку, це означає, що при накладенні стягнення не враховуються фінансові можливості порушника, його фактична здатність понести визначене покарання. Таким чином, за умови відсутності альтернативних стягнень адміністративна відповідальність стає не покаранням особи, а способом позбавлення засобів до існування, тобто принцип індивідуалізації покарання нівелюється повністю, натомість неможливість водія сплатити суму штрафу може спонукати його до вчинення нових протиправних вчинків, чим порушуються вимоги ст. 23 КУпАП «Мета адміністративного стягнення». Варто також зазначити, що за наявності абсолютно визначених штрафів своє юридичне значення втрачають обставини, як пом'якшують (ст. 34 КУпАП) або обтяжують (ст. 35 КУпАП) адміністративну відповідальність, оскільки їх визначення при кваліфікації не впливає на вибір виду і міри покарання [2]. Тому доречно взяти до уваги пропозиції окремих дослідників, які вважають за доцільне визначати величину розрахунку штрафу, виходячи з розмі-

ру денного заробітку порушника [3, с. 115], чим має забезпечуватися принцип індивідуалізації покарання.

4. До покарань, що можуть застосовуватися за ч.ч. 1, 2, 4 ст. 130 КУпАП, належить також адміністративний арешт – «тимчасове позбавлення волі правопорушника з можливим використанням його на фізичних роботах без оплати праці» [4, с. 57]). Але доцільність такого покарання викликає сумніви. Адже таке стягнення застосовується тільки тоді, коли перебування правопорушника на свободі може ставити під загрозу інші охоронювані права та інтереси. Натомість поміщення порушника в ізолятор тимчасового тримання затриманих [5] передбачає додаткові витрати для держави та не справляє належного карального впливу на порушника. Тому більш доречним видається застосування до водіїв, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції, адміністративного затримання до їх витвердження, а потім власне застосування адміністративних покарань – штрафних санкцій. Доречно також відзначити, що обмеження, які передбачені ст. 32 КУпАП при застосуванні адміністративного арешту, не дозволяють говорити про співмірність штрафних санкцій та адміністративного арешту.

Таким чином, для вирішення питання про застосування співмірного стягнення за керування транспортним засобом у стані сп'яніння доречно поділити ст. 130 КУПАП на дві самостійні норми та визначити відповідальність за керування транспортним засобом у стані сп'яніння (алкогольного, наркотичного, токсичного) у ст. 130 КУПАП, у межах якої визначити біль суворі, але альтернативні санкції (... тягне за собою накладення штрафу в розмірі від 800 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права керування транспортним засобом на строк до одного року чи без такого); доповнити Кодекс ст. 130-1 «Керування транспортним засобом під дією лікарських засобів, які знижують увагу та швидкість реакції» такого змісту: «Керування транспортним засобом під дією лікарських засобів, які знижують увагу та/ або швидкість реакції, – тягне за собою застосування штрафу в розмірі від 200 до 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122 (дата звернення: 05.11.2024).
2. Шестак Л. В. Актуальні проблеми адміністративно-правової кваліфікації. *Правова система та державотворення: історичний вимір і сучасні тенденції* : матеріали II науково-практичної конференції (м. Ужгород, 16–17 лютого 2024 р.). Одеса : Молодий вчений, 2024. С. 83–87. URL: <https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/view/77/1246/2585-1>.
3. Гусаров С. М., Комзюк А. Т., Салманова О. Ю. Деякі актуальні проблеми реформування інституту адміністративної відповідальності. *Форум права*. 2017. № 5. С. 112–119.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: науково-практичний коментар / Р. А. Калюжний, А. Т. Комзюк, О. О. Погрібний та ін. Київ : Правова єдність, 2008. 781 с.
5. Про відбування адміністративного арешту : проєкт Закону України від 20.05.2021 р. № 3047а. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI03005V?an=113>.

Олена Шумар,

слухачка 5-го курсу Пенітенціарної академії України;

науковий керівник: Лілія Шестак,

кандидат юридичних наук, доцент, професор
кафедри адміністративного, цивільного та господарського права
і процесу юридичного факультету
Пенітенціарної академії України

МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПОРІВ

Медіація визнається дієвою альтернативою вирішення спорів і вже давно успішно функціонує в більшості європейських держав. Закріплення на законодавчому рівні інституту медіації в Україні відбулось 15 грудня 2021 року шляхом ухвалення Закону України «Про медіацію» [3]. Зазначений нормативний акт врегульовує процедурні питання проведення медіації та її організації, визначає статус і роль медіатора, проте залишається ряд не регламентованих Законом положень, без яких на практиці процедура медіації не може повноцінно функціонувати, що і зумовлює необхідність у подальшому ґрунтовному дослідженні.

Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів усе далі набирає популярності та все більше вважається дієвим спо-

собом щодо врегулювання конфліктів. У цьому контексті варто зазначити, що досвід Європи демонструє його актуальність, адже понад 80 % країн вирішують спори без судового розгляду. В Україні такий метод вважають альтернативним (позасудовим).

Поняття медіації походить від лат. *mediare* – «бути посередником». Медіація у праві – це метод вирішення спорів із залученням посередника (медіатора), який допомагає проаналізувати конфліктну ситуацію так, щоб зацікавлені сторони самостійно вибрали варіант рішення, який задовольнить інтереси та потреби всіх учасників конфлікту. На відміну від звичайного судового процесу, завдяки медіації сторони доходять згоди самостійно [6, с. 66].

На думку А. Жданюк, інтеграція медіації у правову культуру України є одним із проявів гнучкого реагування правової практики на запити сучасного світу. Такі виклики часу стосовно до юридичної професії потребують визначення нової ролі всіх її представників, тим самим модифікуючи існуючу традиційну систему вирішення спорів [2, с. 78].

Медіація має ряд переваг порівняно з іншими способами вирішення спорів:

- вона не є публічним способом вирішення спорів, тому найбільш прийнятна для осіб, котрі прагнуть конфіденційності;
- є способом, який покликаний забезпечити ефективне та швидке вирішення спорів, бо строки вирішення конфліктів за процедурою медіації є коротшими, ніж строки судового вирішення спору;
- процедура медіації більш гнучка, що сприяє сторонам швидше досягти компромісу, на відміну від судового рішення, яке є обов'язковим до виконання і, як правило, задовольняє інтереси лише однієї зі сторін;
- значна ймовірність, що домовленості, досягнуті в результаті медіації, будуть добровільно дотримуватися, а між сторонами й надалі збержуться дружні й партнерські відносини.

Проте в контексті порівняння та надання об'єктивної оцінки інституту медіації справедливо було б виділити такі недоліки:

– професіоналізм різних медіаторів може відрізнятись, бо медіатор повинен виступати як фахівець одразу в кількох сферах;

– практично відсутність можливості притягнення медіаторів до відповідальності за умисну і ненавмисну шкоду, заподіяну внаслідок здійснення ними своєї діяльності.

На думку Н. Боженко, однією з основних проблем поширення медіації в сучасному суспільстві є неготовність громадян вирішувати конфлікти саме в такий спосіб. Для цього необхідні широка інформаційна кампанія, різні програми популяризації тощо, а також вивчення зарубіжного досвіду, адаптування для потреб України найкращих практик інших країн [1, с. 45–46].

Додатково варто звернути увагу на труднощі медіації під час розгляду адміністративних справ.

По-перше, відсутність відповідних повноважень у суб'єктів публічної влади є серйозним перешкоджанням для впровадження медіації. Саме ця сторона конфлікту має приймати рішення щодо участі в медіації, і недостатнє законодавче регулювання цього питання створює обмеження. Тому доречно передбачити на рівні КАСУ право ініціювати застосування медіації будь-якою із сторін спору або судом (суддею) [4].

По-друге, існують ризики настання відповідальності для суб'єктів владних повноважень у разі укладання медіаційної угоди. Це може бути пов'язано з можливістю порушення норм законодавства або виходу за межі компетенції суб'єкта владних повноважень. Такі ризики створюють небажання з боку органів влади вступати в медіаційний процес. Тому доречно визначити на рівні КАСУ орієнтовний перелік спорів, у яких може бути застосована медіація, а так само й перелік адміністративних спорів, для вирішення яких медіація категорично не може бути застосована, оскільки вони спрямовані на захист публічних інтересів держави. Власне значна частина спорів, які розглядаються в порядку адміністративного провадження, не передбачають можливості застосування медіації, оскільки «домовлятися» означає уникати відповідальності за вчинені протиправні діяння, що суперечить положенням КУпАП [5].

Крім того, доречно також визначити наслідки застосування медіації для учасників адміністративного процесу, можливість оскарження медіаційного рішення, право на повторний розгляд справи тощо.

Отже, незважаючи на суперечливі аспекти щодо дослідження інституту медіації, важливо сказати, що досліджуваний нами інститут усе-таки має більше переваг, аніж недоліків, що, безперечно, дає зрозуміти, що він є вкрай важливим та може застосовуватися у випадках, коли це не суперечить інтересам України. Це хороша альтернатива досягнення компромісу порівняно із судовою процедурою розгляду. Для того, щоб інститут медіації мав належне функціонування в Україні, необхідна підготовка відповідних фахівців, які володітимуть не лише професійними знаннями, а й психологічними навичками для вирішення конфліктів. У світовій правовій системі медіацію визнають як ефективний, конфіденційний та економічний спосіб врегулювання суперечок, що дає змогу пришвидшити прийняття спільного для обох сторін рішення, не загострюючи увагу на конфлікті та ефективно продовжуючи свою діяльність.

Список використаних джерел

1. Боженко Н. В. Впровадження медіації в адміністративних судах України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2. Ч. 1. С. 45–48.
2. Жданюк А. Медіація як технологія запобігання конфліктам у професійній діяльності юристів. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. 2017. № 3. С. 75–80.
3. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.
4. Кодекс адміністративного судочинства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 – 212-24). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
6. Цап Г. Медіація як спосіб вирішення спорів: переваги та недоліки. *Наукові заходи Юридичного факультету Західноукраїнського національного університету*. 2020. С. 66–68.

Oksana Bykonja,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of Foreign Languages,
Penitentiary academy of Ukraine;

Serhii Bykonja,

Candidate of Economic Sciences,
Municipal Institution "Chernihiv Basic Professional Medical College"

CURRENT ISSUES OF DEVELOPING UKRAINIAN EDUCATION AND SCIENCE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

The Ukrainian education and science system is experiencing significant transformations, especially in the context of European integration. As the country strives to get closer to European standards, it faces challenges requiring urgent attention and strategic action [1].

Recent studies show that this process is essential for improving the quality of education and creating a research environment that meets international criteria. For example, the European Commission's report on education in Ukraine emphasizes the need for comprehensive reforms in higher education to improve academic quality and ensure accessibility [6].

In addition, V. Pogrebnyak, O. Dashkovska and O. Melnyk emphasize the importance of integrating the European educational framework into Ukrainian educational institutions to facilitate student mobility and research cooperation [2]. Ukrainian universities should adopt a more interdisciplinary approach, reflecting the trends in leading European institutions.

European requirements have significantly modernized the structure of higher education, and the National Qualifications Framework has been partially adapted to the European Qualifications Framework [3].

A new list of fields of studies and specialties in which universities provide training has been introduced [4–5]. It has become more integrated, receptive to European education, and understandable to higher education students.

Modern higher education standards and curricula have been developed based on a competency-based approach to the organization and outcomes of the educational process, and a comprehensive system of quality assurance in higher education has been built.

The Law of Ukraine 'On Higher Education' has enhanced integration processes. Ukraine's signing of the Association Agreement with the European Union, participation in the Bologna Process, and status as a candidate country for EU membership indicate the expansion of the presence of Ukrainian higher education in the European Higher Education Area [5–6].

As Ukraine progresses towards European integration, it is imperative to tackle these challenges with strategic reforms and collaborative efforts, laying the groundwork for a robust educational and research infrastructure that benefits the nation and the broader European community.

Aligning educational standards is a priority, particularly in adapting Ukraine's standards to those of the European Union. This process includes updating curricula, enhancing teaching methods, and securing international legal recognition of qualifications.

Research and development investment is crucial for fostering innovation and sustaining international competitiveness. The European Union highlights the significance of research and development in its educational strategies [4; 6].

Integrating practical skills is increasingly important in educational programmes to meet market demands. This calls for greater cooperation between academic institutions and industry.

Language skills and cultural exchange are also critical. Knowledge of English and other European languages is essential. Effective communication in a globalised world is crucial to success in academic and professional fields.

It is important to stress that education should cater to societal needs, encompassing environmental sustainability, digital literacy, and social cohesion.

The Ukrainian education and research sector is confronted with complex and diverse challenges. Addressing these challenges necessitates collaborative efforts from politicians, educators, and

scientists. Prioritizing harmonizing educational standards, investing in research and development, incorporating practical skills, enhancing language proficiency, and meeting societal needs are crucial for Ukraine's progress toward European integration.

References

1. Education and science of Ukraine under martial law : informational and analytical collection (2023), Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, available at: [Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf](https://inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf) (accessed at 17.11.2024).

2. Pogrebnyak, V., Dashkovska, O. and Melnyk, O. (2023), "Ukrainian Higher Education: European Integration Progress", *Problems of Education*, № 1 (98), pp. 38–61, available at: <https://doi.org/10.52256/2710-3986.1-98.2023.03> (accessed at 17.11.2024).

3. National qualifications framework – Ukraine (2021), European Training Foundation, available at: <https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2021-11/ukraine.pdf> (accessed at 08.11.2024).

4. European Training Foundation (ETF), available at: <https://openspace.etf.europa.eu/trp/torino-process-2018-2020-ukraine-national-report> and ETF bridging support to Ukraine's vocational education and training system and qualifications system in 2016-2019 |Open Space (europa.eu) (accessed at 08.10.2024).

5. Ukraine (2017), Law on Education : Law of Ukraine dated 05 September 2017 No. 2145-VIII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (accessed at 08.11.2024).

6. Commission staff working document, Analytical Report following the Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union (2023), European Commission, Brussels, available at: [SWD_2023_30_Ukraine.pdf](#). (accessed at 08.10.2024).

СЕКЦІЯ 6

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Тетяна Банашко,

слухачка 1-го курсу інституту стратегічних комунікацій
Національного університету оборони України;

науковий керівник: Михайло Прохоренко,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри військового права та правоохоронної діяльності
Національного університету оборони України

ПРАВОВІ ОСНОВИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВОЄННУ ОКУПАЦІЮ РФ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Воєнна окупація є серйозним порушенням міжнародного права, яке передбачає насильницьке захоплення й тимчасове управління територією іншої держави окупаційною владою. Це явище суперечить основоположним принципам міжнародного права, зокрема суверенітету і територіальній цілісності держав, закріпленим у Статуті ООН. Питання відповідальності за вчинення воєнної окупації є надзвичайно актуальним у світлі широкомасштабної агресії РФ проти України, яка супроводжується системними порушеннями прав людини та міжнародного гуманітарного права.

Відповідно до міжнародного права воєнна окупація розглядається як тимчасове захоплення території, під час якого окупаційна влада повинна дотримуватися законів і звичаїв війни. Основні норми, які регулюють правовий статус окупаційної влади, містяться у Гаазьких конвенціях 1907 року та Четвертій Женевській конвенції 1949 року. Зокрема, ст. 43 IV Гаазької конвенції зобов'язує окупанта відновлювати й забезпечувати громадський порядок і безпеку на окупованій території, дотримуючись чинного законодавства країни, яка зазнала окупації, за винятком випадків, коли це неможливо через об'єктивні обставини [1]. Крім того, ст. 64 Женевської конвенції встановлює, що кримінальне законодавство окупованої держави залишається чинним,

якщо воно не загрожує безпеці окупаційної держави або не суперечить зобов'язанням за Женевською конвенцією [2].

На особливу увагу заслуговує питання правового регулювання діяльності органів влади на окупованій території. Згідно з міжнародним гуманітарним правом окупаційна влада не має права змінювати закони держави, яка зазнала окупації, окрім випадків, коли це необхідно для забезпечення безпеки окупаційних військ або населення. Однак практика свідчить, що держави-агресори нерідко ігнорують ці обмеження, запроваджуючи власні правові норми. РФ на тимчасово окупованих територіях України проводить систематичну зміну законодавства, запроваджуючи російські правові норми та адміністративні порядки, що прямо суперечить Женевській конвенції.

Проблема визнання та кваліфікації воєнної окупації у сучасному міжнародному праві полягає у відсутності чітких критеріїв, що дозволяє державам-агресорам уникати відповідальності шляхом заперечення факту окупації. Кремль офіційно заперечує факт окупації Криму та окремих районів Донецької і Луганської областей, називаючи ці дії «возз'єднанням» або «захистом населення» [3]. Такий підхід ускладнює міжнародну кваліфікацію дій РФ як порушення міжнародного права та обмежує можливість притягнення до відповідальності.

Механізми притягнення до відповідальності за вчинення воєнної окупації стосуються як індивідуальної, так і державної відповідальності. Міжнародний кримінальний суд (МКС) є основним органом, який може розглядати випадки злочинів агресії, воєнних злочинів та злочинів проти людяності, зокрема в контексті окупації. Однак відсутність універсальної ратифікації Римського статуту (РФ не є його учасником) обмежує юрисдикцію МКС у таких справах. Крім того, створення спеціальних міжнародних трибуналів або зміцнення повноважень МКС є можливим шляхом для забезпечення справедливості в умовах окупації [4].

Національне законодавство України також передбачає низку механізмів протидії окупації. Зокрема, у Законі України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» чітко визначено, що будь-які акти, видані окупаційними органами, є недійсними та не створюють

правових наслідків, за винятком документів, які стосуються реєстрації актів цивільного стану [5]. Такий підхід сприяє захисту прав громадян України, які залишилися на окупованих територіях, і є важливим елементом правового захисту.

На прикладі окупації Криму та Донбасу можна побачити серйозні виклики в реалізації відповідальності за окупацію. Рф проводить масову паспортизацію населення, примушує до служби у своїх збройних силах, а також систематично переслідує осіб, які дотримуються проукраїнської позиції. Такі дії є прямим порушенням норм міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевських конвенцій.

Одним із ключових шляхів притягнення до відповідальності РФ є міжнародні санкції. Санкційна політика, яку здійснюють країни ЄС, США та інших країн-партнерів України, спрямована на обмеження економічних можливостей держави-агресора. Водночас ці заходи мають обмежену ефективність, оскільки не забезпечують негайного притягнення винних до відповідальності.

Удосконалення механізмів притягнення до відповідальності за воєнну окупацію вимагає, по-перше, зміцнення міжнародних правових інституцій, таких як МКС. По-друге, необхідно розробити нові механізми примусового виконання рішень міжнародних судів. По-третє, варто посилити національні правові механізми, які забезпечують захист прав громадян на окупованих територіях.

Таким чином, проблема відповідальності за воєнну окупацію РФ території України залишається однією з найгостріших у сучасному міжнародному праві. Її вирішення вимагає комплексного підходу, включно з реформуванням міжнародних інституцій, удосконаленням національного законодавства та забезпеченням міжнародної підтримки держав у протидії збройній агресії РФ проти України.

Список використаних джерел

1. IV конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text.
2. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
3. Марчук Ю. Агресія проти України: виклики міжнародному праву. Київ, 2020.

4. Пономаренко А. Механізми відповідальності за злочини агресії в умовах сучасного конфлікту. Харків, 2018.

5. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.

Володимир Барахта,

старший викладач кафедри формування та розвитку професійної компетентності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України Інституту професійного розвитку Пенітенціарної академії України;

Наталія Дудка,

старший викладач кафедри підвищення кваліфікації працівників пробації Інституту професійного розвитку Пенітенціарної академії України

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ НОВИХ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ВИДІВ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ

Україна як правова незалежна держава постійно оновлює підходи до боротьби зі злочинністю, підтримки громадського порядку та безпеки, впроваджуючи світові стандарти та позитивний досвід інших країн.

Навіть під час воєнного стану в Україні триває вдосконалення правового забезпечення і організації виконання покарань через оновлення кримінального та кримінально-виконавчого законодавства.

Згідно зі Стратегією реформування пенітенціарної системи до 2026 року, затвердженою розпорядженням Кабінету Міністрів 16 грудня 2022 року [1], одна з основних цілей реформи полягає в збільшенні кількості покарань, які є альтернативою позбавленню волі.

До видів покарань, альтернативних позбавленню волі, належать ті, що визначені Кримінальним кодексом України і не передбачають ізоляцію правопорушника від суспільства [2].

Варто зазначити, що використання таких альтернатив має кілька переваг, серед яких: більш точна відповідність покарання конкретному виду правопорушення; сприяння реабілітації злочинця в суспільстві; зниження витрат на реалізацію покарання порів-

няно з позбавленням волі [2]; забезпечення більшої індивідуалізації покарання та можливість застосування до правопорушника диференційованих заходів соціально-виховного характеру.

Станом на 27 березня 2024 року до системи покарань, передбачених Кримінальним кодексом України, належать: штраф; позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; громадські роботи; виправні роботи; службові обмеження для військовослужбовців; конфіскація майна; арешт; обмеження волі; тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців; позбавлення волі на певний строк; довічне позбавлення волі [3].

Серед альтернативних видів покарань виділяють: штраф; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; громадські роботи; виправні роботи; службові обмеження для військовослужбовців та обмеження волі [4].

Таким чином, до недавнього часу в системі кримінальних покарань України не було виду покарання, що передбачав би певні обмеження прав і свобод (наприклад, обмеження вільного пересування, заборону зміни місця проживання) та встановлював додаткові обов'язки (проходження лікування, явки до органів пробації для реєстрації, виконання заходів, передбачених пробаційною програмою), водночас дозволяючи контролювати правопорушника без ізоляції від суспільства.

Проте в судовій практиці часто за певних обставин при призначенні покарання у вигляді виправних робіт, службових обмежень для військовослужбовців, обмеженні волі чи позбавленні волі на строк не більше п'яти років застосовується звільнення від відбування покарання з випробуванням. Це передбачає здійснення нагляду працівниками органів пробації за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, протягом іспитового строку [5].

Водночас варто зазначити, що згідно з чинним законодавством, зокрема статтею 75 Кримінального кодексу України [3], звільнення від відбування покарання з випробуванням не є частиною системи кримінальних покарань, а є заходом, що застосовується за умов прогнозованої можливості виправлення засу-

дженого без відбування покарання. Це означає, що сутність цього заходу полягає у звільненні правопорушника від відбування основного покарання.

Це підкреслює назрілу необхідність впровадження нового виду покарання, який забезпечуватиме виправлення осіб, що вчинили кримінальні правопорушення, а також загальну та спеціальну превенцію без ізоляції засудженого від суспільства.

Згідно з останніми змінами до Кримінального кодексу України [6], що набули чинності 28 березня 2024 року, до системи покарань в Україні вводиться новий альтернативний позбавленню волі вид покарання — пробаційний нагляд.

Крім переваг, пов'язаних із впровадженням альтернативних покарань, важливо зазначити, що запровадження пробаційного нагляду як основного виду кримінального покарання може допомогти розв'язати проблеми, пов'язані з організацією виконання покарань в Україні. Зокрема, в умовах повномасштабної агресії з боку російської федерації виникла потреба оптимізувати установи виконання покарань, зокрема збільшити кількість місць для резидентів пенітенціарної системи. Це може бути здійснено шляхом реорганізації арештних домів (де виконують покарання у вигляді арешту [7]) та виправних центрів (де виконують покарання у вигляді обмеження волі [7]), матеріально-технічна база яких може бути використана для утримання військовополонених відповідно до вимог статті 4 Закону України «Про попереднє ув'язнення» [8].

Таким чином, обмеження волі та арешт як види покарань втрачають своє кримінально-правове і соціальне призначення відповідно до чинного законодавства, проте вимагають значних фінансових ресурсів від держави порівняно з пробаційним наглядом.

Отже, для оптимізації установ виконання покарань та підвищення ефективності використання бюджетних коштів в умовах воєнного стану виникає потреба в оновленні підходів до визначення системи покарань в Україні.

Тому актуальним є дослідження сутності та перспектив впровадження пробаційного нагляду як самостійного альтернативного позбавленню волі виду кримінального покарання, а та-

кож його відмежування від звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Крім того, перспективними напрямками подальших досліджень є пошук науково обґрунтованих шляхів удосконалення системи кримінальних покарань в Україні, зокрема перегляд передбачених видів покарань для розроблення та впровадження нових альтернативних позбавленню волі видів покарань.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#n106> (дата звернення: 19.10.2024).
2. Черкасов С. Альтернативні покарання: сучасний стан впровадження та проблеми ефективності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Вип. 3. С. 212–214. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvu_2017_3_50 (дата звернення: 19.10.2024).
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 01.01.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 19.10.2024).
4. Черкасов С. Альтернативні покарання: поняття, система, класифікація. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 2. С. 40–42. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2017/2/14.pdf> (дата звернення: 19.10.2024).
5. Пробація України. Офіційний сайт. URL: https://www.probation.gov.ua/?page_id=173 (дата звернення: 19.10.2024).
6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 28.03.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20240328#Text> (дата звернення: 19.10.2024).
7. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. Дата оновлення: 19.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#top> (дата звернення: 19.10.2024).
8. Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30.06.1993 р. № 3352-XII. Дата оновлення: 19.01.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#top> (дата звернення: 19.10.2024).

Марія Береда,
курсантка 3-го курсу факультету підготовки фахівців для органів до-
судового розслідування Національної поліції України
Дніпровського державного університету внутрішніх справ;
науковий керівник: Василь Березняк,
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
завідувач кафедри кримінального права та кримінології
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан є надзвичайним правовим режимом, який встановлюється в умовах загрози національній безпеці, територіальній цілісності та суверенітету держави. Однією з найбільших загроз у цей період є корупція, яка може значно послабити здатність держави до ефективної протидії зовнішній агресії та управління внутрішніми ресурсами. Тому забезпечення кримінально-правового захисту від корупції під час воєнного стану стає ключовим елементом для збереження функціонування державних інституцій, стабільності та забезпечення публічної безпеки.

Воєнний стан створює особливі умови для корупційної діяльності, оскільки внаслідок різких змін у державному управлінні, збільшення обсягу оборонних замовлень, використання ресурсів та прискореного ухвалення рішень можливості для корупційних дій можуть збільшуватися. Окрім цього, у період воєнного стану часто надається більше повноважень органам влади та військовим, що може призвести до зловживань владою з метою особистого збагачення. Особливо ризиковими є сфери оборони, закупівель, розподілу державних фінансів та гуманітарної допомоги [1, с. 77].

Кримінально-правова протидія корупції ґрунтується на нормах, визначених у Кримінальному кодексі України та інших нормативно-правових актах, зокрема в Законі України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. Водночас під час воєнного стану такі механізми можуть зазнавати певних змін або бути посилені для більш ефективної боротьби з корупційними проявами.

Кримінальним кодексом України (далі – КК України) передбачена відповідальність за вчинення таких корупційних правопорушень (злочинів):

- зловживання владою або службовим становищем (стаття 364 КК України);

- службове підроблення (стаття 366 КК України);

- декларування недостовірної інформації (стаття 366-2 КК України);

- неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (стаття 366-3 КК України);

- службова недбалість (стаття 367 КК України);

- прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (стаття 368 КК України);

- незаконне збагачення (стаття 368-5);

- пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (стаття 369 КК України);

- зловживання впливом (стаття 369-2 КК України) [2].

В умовах воєнного стану можливе введення додаткових правових механізмів, таких як посилення контролю над державними закупівлями, особливо у військовій та оборонній сферах. Це також стосується нагляду за розподілом матеріальної допомоги та фінансуванням оборонних програм, що може створити передумови для корупційних діянь. У таких умовах важливим є ефективне функціонування антикорупційних органів, таких як Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Вищий антикорупційний суд та Національне антикорупційне бюро України, які здійснюють розслідування та переслідування корупційних правопорушень [3, с. 161].

У випадках, коли країна перебуває під загрозою зовнішньої агресії, законодавці можуть вдаватися до посилення відповідальності за корупційні злочини. Такий підхід обґрунтований тим, що в період національної кризи кожен випадок корупції може суттєво підривати здатність держави захищати свій суверенітет і добробут громадян. Посилення кримінальної відповідальності може стосуватися збільшення термінів позбавлення волі за отримання неправомірної вигоди, посилення санкцій за розтрату

державних коштів, а також введення додаткових заходів конфіскації майна.

Крім того, воєнний стан може вимагати швидшого та ефективнішого розслідування корупційних правопорушень, що дозволить вчасно реагувати на загрози.

У сучасному світі боротьба з корупцією має міжнародний вимір. Україна є учасником низки міжнародних угод і договорів, які спрямовані на боротьбу з корупцією, включно з Конвенцією ООН проти корупції та іншими регіональними угодами. Під час воєнного стану ці механізми можуть набувати особливої актуальності. Важливою є міжнародна допомога у формі тренінгів, технічної підтримки для правоохоронних органів, а також обмін інформацією з міжнародними партнерами для виявлення і боротьби з корупційними схемами, які можуть виходити за межі національних кордонів[4, с. 155].

Таким чином, кримінально-правове забезпечення протидії корупції під час воєнного стану вимагає комплексного підходу, який охоплює посилення національних законодавчих норм щодо відповідальності за вчинені правопорушення, зміцнення інституцій, міжнародну співпрацю та незалежність антикорупційних органів. Лише за умови системної боротьби з корупцією держава може забезпечити належний рівень безпеки та стабільності в умовах військових загроз.

Список використаних джерел

1. Жилка М. П., Лещенко О. Ю. Особливості боротьби з корупцією під час воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 76–80.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (звернення: 21.10.2024).
3. Панасюк Я., Стрельченко О. Проблеми протидії корупції у військовій сфері у період правового режиму воєнного стану. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 1 (29). С. 161–169.
4. Мозгова В., Парфентій Л. Протидія корупції в Україні в умовах воєнного стану. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*. 2024. № 8. С. 155–156.

Анна Буша,
слухачка 2-го курсу Черкаського інституту пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля Національного університету
цивільного захисту України;

науковий керівник: Вікторія Чубань,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління у сфері цивільного захисту
Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України

ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Корупція є однією з ключових загроз для розвитку України, адже вона підриває довіру до державних інституцій, сприяє економічному занепаду та гальмує суспільний прогрес. Боротися з корупцією в умовах сучасної України — це не лише питання соціальної справедливості, але й необхідна умова євроінтеграції та економічної стабільності. У кримінально-правовій площині боротьба з корупцією передбачає як розробку адекватного законодавства, так і ефективне правозастосування. Проте в цій сфері існує багато проблем, які ускладнюють реалізацію антикорупційної політики.

Українське законодавство про боротьбу з корупцією постійно оновлюється, однак його досконалість залишається під питанням. Основні нормативні акти, такі як Закон України «Про запобігання корупції» [1] та Кримінальний кодекс України, містять положення, які потребують уточнення або адаптації до міжнародних стандартів. Наприклад, стаття 368 КК України («Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди») є однією з ключових у боротьбі з корупцією, проте її практичне застосування викликає труднощі через складність доведення корупційних дій, особливо у випадках непрямих доказів. Незважаючи на існування спеціалізованих антикорупційних органів, таких як Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) [2] та Вищий антикорупційний суд (ВАКС) [3], правозастосовча практика все ще стикається з низкою викликів: тривалість та складність кримінальних проваджень, низький рівень координації між правоохоронними

органами, високий рівень тиску на слідчих і суддів, що знижує ефективність роботи.

Антикорупційні заходи спрямовані переважно на покарання винних, проте недостатня увага приділяється профілактиці корупційних злочинів. Наприклад, декларації про доходи та витрати державних службовців, які запроваджені для запобігання корупції, часто стають лише формальністю, адже реального контролю за поданою інформацією недостатньо. Боротьба з корупцією потребує активної співпраці з міжнародними інституціями, такими як Група держав проти корупції (GRECO) та Організація Об'єднаних Націй (ООН). Водночас Україна стикається з проблемами адаптації своїх законів до міжнародних стандартів, а також з відсутністю швидкого обміну інформацією між країнами [4].

Необхідно внести зміни до Кримінального кодексу України, щоб спростити доведення корупційних злочинів, зокрема у частині доведення «неправомірної вигоди». Також важливо врегулювати питання криміналізації «недекларування активів» відповідно до міжнародних стандартів. Для посилення роботи НАБУ та ВАКС потрібно забезпечити їх незалежність, зокрема через удосконалення механізмів відбору кадрів і фінансування. Важливо також зменшити адміністративний тиск і підвищити професійний рівень співробітників. Необхідно впроваджувати освітні програми для громадян і державних службовців, які сприятимуть формуванню негативного ставлення до корупції. Залучення громадських організацій до моніторингу діяльності державних органів також може стати важливим кроком. Україна має активніше впроваджувати рекомендації міжнародних організацій і вдосконалювати механізми взаємодії з іноземними правоохоронними органами для спільного розслідування корупційних справ.

Боротьба з корупцією в Україні є складним і багатогранним завданням. Ефективність кримінально-правових заходів залежить від удосконалення законодавства, незалежності антикорупційних органів, активної міжнародної співпраці та формування антикорупційної культури в суспільстві. Хоча проблеми у цій сфері залишаються, поступова імплементація реформ та інтеграція міжнародних стандартів здатні суттєво змінити ситуацію на краще.

Список використаних джерел

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII.
2. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII.
3. Про Вищий антикорупційний суд : Закон України від 07.06.2018 р. № 2447-VIII.
4. Група держав проти корупції (GRECO). Рекомендації для України. URL: <https://www.coe.int/en/web/greco>.

Віолетта Важенкова,

курсантка 3 курсу ФПФОДР НПУ

Дніпровського державного університету внутрішніх справ;

науковий керівник: Володимир Федченко,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри кримінального процесу

Дніпровського державного університету внутрішніх справ

МАТЕРІАЛИ ФОТОЗЙОМКИ, ЗВУКОЗАПИСУ ТА ВІДЕОЗАПИСУ ЯК ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У кримінальному провадженні як джерело доказів широко використовуються документи, за умови дотримання ними вимог Кримінально-процесуального закону до їх оформлення та змісту, а також їх належності та допустимості. Поняття документа розглядається в різноманітних трактуваннях, законах, довідниках та науковцями в наукових працях. Як зазначає кримінальне законодавство, документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення, цифрових носіїв інформації тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

Документами, за умови наявності в них відомостей, передбачених ч. 1 ст. 99 КПК, можуть бути матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі комп'ютерні дані) [1].

Щоб розібратися, чи є такі дані доказами, стикаємося із самим поняттям «доказ» та питанням його допустимості. Ст. 84 КПК України визначає, що доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому Кримінально-

процесуальним кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК.

Також під час вирішення питання про залучення таких документів до кримінального провадження як доказів необхідно керуватися рішенням Конституційного Суду України (КСУ) у справі за конституційним поданням СБУ щодо офіційного тлумачення положення ч. 3 ст. 62 Конституції України від 20.10.2011 № 12-рп/2011, згідно з яким одержання фактичних даних будь-якими фізичними або юридичними особами внаслідок вчинення ними ініціативних, цілеспрямованих, а не ситуативних (випадкових) дій із застосуванням власних (приватних) технічних засобів злочинного діяння розцінюється як незаконне обмеження або порушення основоположних прав і свобод людини та громадянина, гарантованих Конституцією України, і є підставою для визнання поданих доказів недопустимими [2]. Таким чином, цей вид документів, як правило, має походити від державних органів та їх посадових осіб, уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Ст. 66 КПК України, яка визначає права та обов'язки свідка, не містить положень щодо його права подавати органу досудового розслідування докази [1]. Самостійне надання свідком до органу досудового розслідування таких доказів не передбачене КПК, а тому такі докази не вважатимуться допустимими, оскільки будуть отримані органом досудового розслідування не у спосіб, передбачений КПК України.

За належного процесуального оформлення такі докази можуть бути прийняті судом як допустимі. Так, ст. 93 КПК України визначає порядок збирання доказів та передбачає, що сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади чи місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, ви-

снівків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України. Враховуючи вказані положення, слідчий у порядку ст. 93 КПК України може витребувати у свідка необхідний відеозапис, і такий доказ буде допустимим у зв'язку з тим, що отриманий у порядку, передбаченому КПК України.

Іншим способом отримання даних та визнання в подальшому допустимим доказом буде їх отримання на виконання ухвали слідчого судді або суду про дозвіл на тимчасовий доступ до речей та документів. В обох випадках документи будуть отримані в порядку, передбаченому КПК України, тому підстав для визнання таких доказів недопустимими не буде (за відсутності інших обставин, що виключають допустимість доказів) [3].

Враховуючи нові зміни в Кримінально-процесуальному кодексі України 2024 року, зазначаємо у ст. 245-1 таку процесуальну дію, як зняття технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису, а саме вона полягає в одержанні слідчим, прокурором від особи, яка є власником або володільцем відповідних приладів або засобів, необхідних для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, копій фото- або кінозйомки, відеозапису, здійснених у публічно доступних місцях, у тому числі в автоматичному режимі, за винятком місць, що належать до приватних помешкань осіб. Безпосередньо ці дії здійснюються на підставі постанови слідчого, прокурора, за необхідності за участю спеціаліста, а також ця постанова пред'являється особі, яка є власником або володільцем відповідних приладів чи засобів.

Щодо способів здійснення такої процесуальної дії, то вона здійснюється у присутності слідчого, прокурора шляхом самостійного копіювання особою, яка є власником або володільцем відповідних приладів та засобів, або копіювання такою особою за участю спеціаліста відповідних записів на носії, які надаються слідчим, прокурором. Надання таких копій на носіях особи, яка є власником або володільцем відповідних приладів та засобів, здійснюється за бажанням такої особи [1].

Таким чином ці документи є належними й допустимими, і немає питання щодо встановлення їх у понятті доказу.

Щодо питання приватності, то потрібно зазначати приписи ст. 32 Конституції України, яка передбачає, що «...Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» [4].

Важливо розуміти, що матеріали фотозйомки, звукозапису та відеозапису можуть бути визнані доказами лише в тому випадку, якщо вони будуть здійснені легально. Зазвичай для цього необхідно отримати згоду всіх сторін, які беруть участь у розмові або дії, яка записується чи фіксується, або здійснити дії відповідно до КПК України. В інших випадках запис чи фото можуть бути визнані недійсними/недопустимими та не використовуватися у судовому процесі.

Якщо записи були здійснені випадково, під час приватного запису Конституційний Суд України виходить з того, що «фактичні дані про скоєння кримінального правопорушення чи підготовку до нього можуть бути одержані не тільки в результаті оперативно-розшукової діяльності уповноважених на це осіб, а й випадково зафіксовані фізичними особами, які здійснювали власні (приватні) фото-, кіно-, відео-, звукозаписи, або відеокameraми спостереження, розташованими як у приміщеннях, так і ззовні. При оцінюванні на предмет допустимості як доказів у кримінальній справі фактичних даних, що містять інформацію про скоєння кримінального правопорушення чи підготовку до нього та подані в порядку, передбаченому ч. 2 ст. 66, необхідно враховувати ініціативний або ситуативний (випадковий) характер дій фізичних або юридичних осіб, їх мету та цілеспрямованість при фіксуванні зазначених даних» [5].

Отже, не можна назвати матеріали фотозйомки, звукозапису та відеозапису неефективними та неактуальними джерелами інформації, вони є прямими та первинними доказами за умови доведення їх належності та допустимості, а їх актуальність як джерела доказу полягає в інформації, яка, на відміну від показань свідків та допитів осіб, є стійкою, стабільною і не вразливою до будь-яких

форм тиску чи психологічних чинників, які впливають на дії та розуміння людей. Документ залишається остаточною версією фіксації подій, що аналізується, та на підґрунті якого вирішуються питання кримінальної відповідальності у провадженні.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI: станом на 01 лист. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 05.11.2024).
2. Рішення Конституційного Суду України від 20 жовтня 2011 р. № 12-рп/2011, справа № 1-31/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11> (дата звернення: 05.11.2024).
3. Кривенко К. Відеозапис, наданий свідком, як доказ у кримінальному провадженні. *Юридична газета online*. 2021. 30 серпня. № 16 (746). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/videozapis-nadaniy-svidkom-yak-dokaz-u-kriminalnomu-provazhenni.html> (дата звернення: 05.11.2024).
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. : станом на 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 05.11.2024).
5. Поповська Т. Запис на диктофон як доказ: що має знати юрист у кримінальному процесі. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/224730_zapis-na-diktofon-yak-dokaz-shcho-ma-znati-yurist-u-kriminalnomu-protses (дата звернення: 05.11.2024).

Денис Величко,

студент 3 курсу Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова;

науковий керівник: Роман Гаврік,

доцент, кандидат юридичних наук, професор кафедри
конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

РОЗГЛЯД СПРАВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ОРГАНАМИ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ

Органи прикордонної служби наділені великим спектром повноважень у сфері охорони державного кордону та забезпечення дотримання прикордонного режиму. Значним напрямом їхньої діяльності є розгляд справ про адміністративні правопорушення, що пов'язані з порушенням прикордонного законодавства. Державні кордони служать для захисту не тільки від незаконного перетину, але й для запобігання порушенню правил перебування в країні та

іншим правопорушенням. Особам, які перетинають кордон, слід дотримуватися встановлених норм, інакше вони ризикують потрапити під адміністративну відповідальність. У період воєнного стану правові відносини зазнають значних змін через потребу забезпечення національної безпеки та оборони країни. Органи прикордонної служби отримують розширені повноваження для виконання своїх завдань, водночас важливо дотримуватися чинного законодавства і гарантувати права та свободи громадян.

Адміністративні правопорушення, що входять до компетенції прикордонних органів, дуже різноманітні. Серед основних:

- Незаконний перетин державного кордону, що може відбуватися через спроби проходження без належних документів, за підробленими документами або в недозволених місцях.

- Порушення правил перебування іноземців та осіб без громадянства в Україні, зокрема перевищення допустимого терміну перебування, невиконання встановлених умов перебування та відсутність відповідних документів.

- Порушення митних правил, такі як спроби незаконного ввезення або вивезення товарів, валюти й інших предметів через кордон.

- Порушення правил пропускового режиму на державному кордоні, що стосуються невиконання законних вимог прикордонників та надання неправдивої інформації. [2, ст. 3–4].

- Інші правопорушення, які встановлені законодавством України про державний кордон.

Процедура розгляду справ

Розгляд справ про адміністративні правопорушення органами прикордонної служби відбувається відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) та інших нормативно-правових актів. Загальний процес розгляду передбачає такі етапи:

1. Виявлення правопорушення, коли прикордонники фіксують особу, яка здійснила адміністративне правопорушення, і збирають відповідну інформацію про обставини.

2. Складання протоколу про адміністративне правопорушення, в якому всебічно описуються всі деталі випадку.

3. Розгляд справи, під час якого прикордонник аналізує зібрані матеріали, слухає пояснення порушника та ухвалює рішення.

4. Винесення постанови, де зазначається характер вчиненого правопорушення, величина штрафу чи інше адміністративне стягнення.

Якщо прикордонник зафіксував порушення, він оформлює протокол, в якому детально викладає події. Далі він аналізує зібрані матеріали та вислуховує пояснення від порушника. Після цього ухвалюється рішення щодо покарання, наприклад, накладається штраф [1, ст. 213–216].

Особа, яку притягують до адміністративної відповідальності, має такі права: отримати ознайомлення з матеріалами справи, надати свої пояснення, використовувати захисника, оскаржити постанову у встановленому законом порядку.

Отже, органи прикордонної служби відіграють вирішальну роль у забезпеченні безпеки державних кордонів і дотриманні встановлених норм перетину кордону. Окрім основних функцій нагляду, вони також мають повноваження розглядати справи про адміністративні правопорушення, вчинені внаслідок порушень прикордонного режиму. Спектр таких правопорушень є досить обширним і містить різноманітні дії, починаючи від нелегального перетину кордону до недотримання митних правил. Для забезпечення ефективності розгляду цих справ передбачено чітко визначену процедуру, що охоплює документування правопорушення, складання протоколу, розгляд справи та винесення відповідної постанови. Істотною рисою цієї процедури є надання порушнику певних прав, включно з правом знайомитися з матеріалами справи, надавати пояснення та оскаржувати рішення прикордонного органу. Це гарантує справедливий розгляд кожного випадку.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 48–49. Ст. 213–216.

2. Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення Державною міграційною службою України : Закон України від 28.08.2013 р. № 825. Дата оновлення: 17.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1654-13#Text>.

Дарина Ворошилова,
аспірантка кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Пенітенціарної академії України

РОЛЬ ГЛОБАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ У ПОШИРЕННІ НАРКОМАНІЇ ЯК ФОНОВОГО ДЛЯ ЗЛОЧИННОСТІ ЯВИЩА

Поява всесвітньої павутини Інтернет перевернула звичний устрій життя на краще. Водночас з'явилося безліч способів та маркет-плейсів для поширення наркотичних речовин і популяризації наркоманії. Поки всі ведуть дискусії, що першим продалося через мережу Інтернет – копія альбому Стінга "Ten Summoner's" чи піца папероні закладу "Pizza Hut", є відомості, що до появи всесвітньої павутини за використання аналогу Інтернету – Agronet студенти кафедри штучного інтелекту Стенфордського університету домовилися про угоду зі своїми колегами з Массачусетського технологічного інституту на іншому кінці країни. І продали вони саме пакет марихуани. З часів першого продажу марихуани в Стенфорді наркоторгівля стала невід'ємною частиною революції онлайн-шопінгу. Купити непомітно нелегальні речовини в мережі доволі складно, адже інтернет-браузери залишають за собою електронний слід, а історію транзакцій кредитною карткою видалити взагалі неможливо [1].

Проте досвідченим користувачам вдається оминати ці перешкоди. Завдяки доступності, анонімності та передовим технологіям, таким як TOR-браузери, VPN і криптовалюта, протидія такій незаконній діяльності ускладнюється. Зокрема, розвиток криптовалют, таких як Bitcoin, значно спростив фінансові операції для незаконних покупок через інтернет, оскільки відстежити такі транзакції складніше, ніж банківські. Інтернет-наркозлочинність охоплює кримінальні дії, що здійснюються через мережу: реклама, продаж, транспортування, виготовлення наркотиків, публікація інструкцій щодо їх виробництва або вживання, а також залучення інших до незаконної діяльності. Існують нові методи укладення угод і передачі інформації через мережу Інтернет між особами, що здійснюють злочинну діяльність. Наприклад, в Україні застосовують соціальні мережі, зокрема Telegram, Whatsapp, Viber тощо. Такі дії

заборонені законодавством більшості країн і спричиняють серйозні правові наслідки.

У своєму дослідженні М. М. Давидова зазначає, що в багатьох країнах, зокрема Болгарії, Казахстані, Чехії, США та Нідерландах, законодавство передбачає кримінальну відповідальність за пропаганду, рекламу та схиляння до вживання наркотиків з використанням ЗМІ, інтернету та інших засобів комунікації. Такі заходи спрямовані на захист суспільства від втягування нових осіб у незаконний наркообіг. Це відповідає міжнародно-правовим стандартам, зокрема Конвенції ООН 1988 року, яка закликає криміналізувати публічне підбурювання до вживання наркотиків. Окрім того, багато країн упроваджують профілактичні програми, орієнтовані на молодь, для запобігання наркоманії та наркозлочинності. Наприклад, у США та Швеції діють освітні програми, спрямовані на розвиток життєвих навичок, що допомагають молодим людям протистояти пропозиціям вживати наркотики. Важливим аспектом є контроль за інтернет-ресурсами, які пропагують наркотики, і тісна співпраця з громадськістю та медичними установами для надання допомоги наркозалежним [2].

Бойко В. В. влучно зауважує, що вплив медіа, інтернету та соціальних мереж на формування світогляду та поведінку збільшує рівень злочинності. Особливо серед молоді, оскільки ця вікова категорія суспільства є найбільш вразливою до залежностей. Імітація злочинних дій, психологічний вплив та швидке поширення інформації відіграють свою негативну роль. Здоров'я та психічний стан населення впливає на його поведінку і схильність до злочинності, адже наркоманія утворює психічні розлади, які можуть сприяти вчиненню злочинів [3].

З цим важко не погодитися, адже сучасний інформаційний простір відіграє ключову роль у формуванні суспільної свідомості, особливо серед молоді. Інтернет як провідне джерело інформації суттєво впливає на соціальні норми і ставлення до таких явищ, як наркоманія. У соціальних мережах, відеоконтенті та фільмах нерідко можна натрапити на романтизацію чи нейтральне зображення наркотиків. Це викривлює сприйняття реальних наслідків їх вживання, змінює суспільні установки і поступово сприяє нормалізації цього негативного явища. Інтернет став платформою для поши-

рення різноманітного контенту про наркотики, представленого у вигляді дописів, відео, блогів, музичних кліпів, мемів тощо. Деякі автори публічно діляться своїм досвідом вживання наркотиків, часто романтизуючи або зводячи проблему наркотичної залежності до жарту, перетворюючи її на елемент сучасної культури. Соціальні мережі, такі як TikTok, Instagram, YouTube, Facebook через алгоритми, орієнтовані на залучення уваги, популяризують відео, які, подекуди, зображають наркотики як атрибут модного або бунтівного способу життя.

Кіно також відіграє важливу роль у формуванні ставлення до наркотиків. У багатьох фільмах наркотики зображують крізь призму розваги, творчості чи бунту, що часто сприяє формуванню толерантного ставлення до їхнього вживання. У стрічках на кшталт «Реквієм за мрією», «Кокаїн», «Трафік», «На голці», «Страх і огида в Лас-Вегасі», «Наркос», «Ескобар», «Вовк з Уолл-стріт» та сотнях інших кінофільмів йдеться про руйнівний вплив залежності, але яскраві персонажі та сюжети залишають у глядача двозначні враження. Серіали на зразок «Ейфорія» демонструють повсякденне життя героїв, які вживають наркотики, створюючи ілюзію прийнятності їх для молоді.

Соціальні мережі стали не тільки платформами для спілкування, а й просторами, де інформація поширюється миттєво і без належного контролю, унаслідок чого існує високий ризик використання цих мереж для пропаганди та розповсюдження наркотичних засобів. Саме тому контроль з боку державних органів за контентом, який стосується наркотиків, є вкрай необхідним. Розвиток інтернет-антинаркотичної політики є важливим кроком у боротьбі з наркоманією. Провайдерам необхідно запровадити, а органам державної влади контролювати такі дії: блокування контенту, що рекламує або пропагує наркотики; впровадження механізмів моніторингу та співпраці з адміністраціями платформ для видалення небезпечних матеріалів; розробка інформаційних кампаній, спрямованих на поширення правдивої інформації про шкоду наркотиків, особливо серед молоді. У цьому контексті інтернет має стати інструментом не лише для контролю, але й для формування свідомого ставлення до здорового способу життя. Освітні матеріали, соціальна реклама,

залучення лідерів думок — усе це допоможе створити віртуальне середовище, де споживання наркотиків не є прийнятним чи популярним. Тому державним структурам варто працювати над створенням і підтримкою таких ініціатив, які будуть формувати в суспільстві культуру свідомого і здорового вибору. Інтернет може стати справді ефективним інструментом у запобіганні поширенню наркотиків та підвищенні правосвідомості громадян. Його потенціал полягає у створенні та глобальному поширенні освітнього контенту, що демонструє реальні наслідки вживання наркотиків; упровадженні правових інформаційних кампаній та підтримці профілактичних ініціатив. Соціальні мережі, відеоплатформи й тематичні вебсайти можуть слугувати платформою для розміщення відео, статей та інфографіки, які пояснюють небезпеку залежності та юридичну відповідальність за порушення, пов'язані з наркотиками. Завдяки організації вебінарів, подкастів, тренінгів і дискусій з експертами користувачі можуть отримувати актуальну інформацію та правову підтримку.

Ступник Я. В. і Когут М. Г. акцентують увагу на високій латентності злочинів через використання технологій анонімізації та шифрування, а також на відсутності достатнього юридичного регулювання в багатьох країнах. Інтернет виступає платформою для незаконного продажу наркотичних речовин, поширення рецептів їх виготовлення та функціонування нелегальних онлайн-аптек, що загрожує суспільній безпеці. Автори пропонують комплексний підхід до боротьби з таким негативним явищем, як створення законодавчих засад для перехоплення телекомунікацій, впровадження технологій моніторингу та блокування сайтів, а також залучення громадян до інформування про підозрілі ресурси через гарячі лінії. Особливу увагу звернено на важливість міжнародної співпраці, включно з дотриманням положень Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність. Завдяки впровадженню міжвідомчої координації, сучасних технічних засобів та антинаркотичної пропаганди можливо ефективно протистояти інтернет-наркобізнесу, який загрожує національній безпеці та суспільній моралі [4].

Манжай О. та Є. Жицький зазначають, що трансформація нелегальної торгівлі наркотиками в інтернет робить їх більш

доступними. Соціальні мережі стають важливими для здійснення транзакцій з наркотиками, що забезпечує анонімність покупців і продавців. Правоохоронним органам потрібно постійно адаптуватися до нових методів незаконного обігу наркотиків, для чого необхідне міжнародне співробітництво. Однак технічне оснащення злочинних організацій постійно оновлюється, що ускладнює завдання правоохоронців. Без міжнародного співробітництва та фінансової підтримки країни не можуть впоратися з наркотичною злочинністю. Щоб знищити злочинні організації, потрібні значні ресурси і старання. Крім того, важливо адаптувати міжнародний досвід до конкретних умов кожної країни. За даними Управління з наркотиків і злочинності Організації Об'єднаних Націй США досягли значних успіхів у зменшенні кількості наркозалежних за останнє десятиліття [5].

Таким чином, у сучасних умовах інтернет відіграє подвійну роль у контексті наркотичної проблеми: він слугує як засобом поширення незаконної діяльності, так і потужним інструментом для її протидії. Незважаючи на використання злочинними угрупованнями цифрових технологій для розповсюдження наркотичних засобів і залучення нових споживачів, інтернет може стати ефективним інструментом у боротьбі з цим явищем. Держава повинна посилити контроль над онлайн-контентом через впровадження інтернет-антинаркотичної політики, яка охоплює моніторинг і блокування пропаганди наркотиків, співпрацю з платформами для видалення небезпечних матеріалів, а також поширення освітнього контенту про шкоду наркотиків. Важливими є інформаційні кампанії, спрямовані на підвищення правосвідомості громадян, зокрема серед молоді, а також розвиток міжнародної співпраці для ефективної протидії транснаціональній наркоторгівлі. Окрім криміналізації пропаганди наркотиків, необхідно створювати альтернативні ініціативи, що популяризують здоровий спосіб життя. Поєднання освітніх, правових і технологічних рішень дозволить зменшити негативний вплив наркотичної культури та сприятиме формуванню у суспільстві свідомого ставлення до цієї проблеми.

Таким чином, інтернет може стати не лише загрозою, а й дієвим інструментом у боротьбі з наркоманією.

Список використаних джерел

1. Tom Wainwright. *Narconomics: How to Run a Drug Cartel*. Ebury Publishing, 2017.
2. Давидова М. М. Запобігання схиланню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні: дис. ... д-ра філософії: 081 «Право». Київ, 2020. 297 с.
3. Бойко В. В. Алкоголізм і наркоманія як фонові явища тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах України. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/27_042018/pdf/8.pdf.
4. Ступник Я. В., Когут М. Г. Протидія наркозлочинності в мережі інтернет: виклики сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 26. С. 226–230.
5. Манжай О., Жицький Є. Кримінальна розвідка та її співвідношення з оперативним обслуговуванням. *Jurnalul Juridic Național: Teorie și Practică*. 2015. № 3 (13). С. 100–105.

Олена Галкіна,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного права та процесу ННІ №3
Харківського національного університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЕЛЕКТРОННО- КОМУНІКАЦІЙНЕ ШАХРАЙСТВО В УКРАЇНІ

В умовах дії правового режиму воєнного стану набули ще більшого розповсюдження безліч існуючих видів шахрайських схем, які відпрацьовуються на споживачах фінансових послуг, зокрема викрадення грошових коштів з банківського рахунку, що реалізуються у взаємодії з власником банківського рахунку, якого введено в оману та який добровільно передає персональну інформацію про себе або без прямої взаємодії з власником банківського рахунку. Мова йде про попереднє викрадення персональної інформації за допомогою фішингових схем, що стає основою для викрадення грошових коштів. У зв'язку з цим Верховна Рада України 22 травня 2024 року ухвалила за основу законопроект щодо встановлення відповідальності за електронно-комунікаційне шахрайство [1], який, на думку авторів законопроекту, дасть можливість правоохоронним органам притягати до відповідальності осіб, що вчиняють шахрайські дії з використанням електронної комунікації та/або технічних засобів електронних комунікацій.

Відповідно до нової запропонованої статті 190-1 електронно-комунікаційне шахрайство тлумачиться як протиправне *збирання, зберігання, обробка та використання* персональних даних, інформації, яка містить банківську таємницю, у тому числі індивідуальну облікову інформацію, реквізити платіжного інструменту, платіжної картки, код авторизації, з метою заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою з використанням електронної комунікації та/або технічних засобів електронних комунікацій.

Зазначимо, що *обробка персональних даних* згідно зі ст. 2 Закону України «Про захист персональних даних» – це будь-яка дія або сукупність дій, таких як *збирання, реєстрація, накопичення, зберігання, адаптування, зміна, поновлення, використання і поширення* (розповсюдження, реалізація, передача), знеособлення, знищення персональних даних, у тому числі з використанням інформаційних (автоматизованих) систем» [2]. Тобто, якщо говорити про персональні дані, то їх обробка вже містить у собі такі поняття, як збирання, зберігання та їх використання.

Якщо ж говорити про інформацію, яка містить банківську таємницю, у тому числі індивідуальну облікову інформацію, реквізити платіжного інструменту, платіжної картки, код авторизації, то тоді виникає питання: а чому не передбачається як злочинна діяльність також зміна, поновлення, поширення (розповсюдження, реалізація, передача), знеособлення чи їх знищення, наприклад?

Також Кримінальний кодекс України доповнюється новими статтями 255-4 «Створення, керівництво електронно-комунікаційною шахрайською організацією, а також участь у ній» та 255-5 «Залучення до участі в електронно-комунікаційній шахрайській організації» із встановленням нової відповідальності за дії таких шахрайських організацій та участь у них. У примітці до статті 255-4 зазначається, що «під електронно-комунікаційною шахрайською організацією у цій статті та статті 255-5 цього Кодексу слід розуміти юридичну особу або об'єднання фізичних осіб (дві та більше), що діють без створення юридичної особи...».

Хотілося б звернути увагу, що у Кримінальному кодексі України, якщо йдеться про більш ніж одну особу, зазвичай використовується така мовна конструкція, як «група осіб». Наприклад, у ч. 2 ст. 28 КК України вказується, що «кримінальне правопорушення визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення, домовилися про спільне його вчинення» [3].

Словосполучення «об'єднання фізичних осіб» більш властиве адміністративно-правовим відносинам. Так, наприклад, воно використовується у тлумаченні поняття «громадські об'єднання», відповідно до якого «це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів» (ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання») [4].

Привертає увагу також те, що законодавець вживає дещо різні поняття: у ст. 67 КК – «з використанням умов воєнного або надзвичайного стану», а в нових кваліфікуючих ознаках статей 190-1, 255-4 та 255-5 – «в умовах воєнного стану або надзвичайного стану». На нашу думку, терміни «діяння, вчинені в умовах воєнного стану» та «діяння, вчинені з використанням умов воєнного стану» істотно відрізняються за своїм значенням. Якщо для встановлення ознаки, що позначається першим з названих термінів, достатньо самої констатації умов воєнного стану, оскільки ці умови завжди свідчать про підвищення ступеня суспільної небезпечності конкретного кримінально протиправного діяння, то в другому випадку умови воєнного стану не просто мають бути наявними, а й повинні бути використані для вчинення кримінального правопорушення. Тож судовій практиці ще належатиме визначити, чи є ідентичними поняття «з використанням умов воєнного стану» та «в умовах воєнного стану». При цьому буде визначено, чи будь-яке вчинення злочину в період дії режиму воєнного стану утворюватиме кваліфікуючу ознаку конкретного злочину чи обтяжуючу обставину за ст. 67 КК.

До того ж не зрозуміло, з якої причини для законодавця суспільна небезпечність такого злочину вдвічі більша саме в умо-

вах воєнного або надзвичайного стану, адже за однакові дії передбачається суттєво різна відповідальність. У мирний час цей злочин карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років, а в умовах воєнного або надзвичайного стану – від семи до дванадцяти років ... з конфіскацією майна.

Слід зазначити, що автори законопроекту в пояснювальній записці до нього недостатньо обґрунтували запропоновані санкції та строки позбавлення волі за вчинення вказаних злочинів. Наприклад, створення спільноти електронно-комунікаційних шахрайських організацій, тобто об'єднання двох чи більше електронно-комунікаційних шахрайських організацій, керівництво такою спільнотою караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна. Тобто цей злочин прирівнюється до особливо тяжких злочинів, за які передбачений максимально можливий термін ув'язнення на певний строк.

Якщо проаналізувати зміст статей Кримінального кодексу України в частині санкцій, то стає зрозуміло, що за ступенем тяжкості створення спільноти електронно-комунікаційних шахрайських організацій або керівництво такою спільнотою прирівнюються до насильницьких злочинів (окрім статті 361), пов'язаними так чи інакше з посяганням на життя та здоров'я людини, які визнаються найвищими соціальними цінностями. Тому санкція запропонованого п. 4 статті 255-4, на нашу думку, є незрозуміло високою.

Окремі питання виникають щодо диспозиції статті 255-5, а саме «надання послуг електронно-комунікаційній шахрайській організації, надання інформації про таку організацію з метою залучення осіб до участі в електронно-комунікаційній шахрайській організації», оскільки, наприклад, підключення шахраїв до інтернету вже можна вважати «наданням послуг». Так само розміщення оголошення про добір персоналу на порталі вакансій слідчий може розтлумачити як «надання інформації... з метою залучення». Зазначена незрозумілість може мати наслідки у вигляді проведення слідчих дій не тільки стосовно осіб, які займалися електронно-комунікаційною шахрайською діяльністю, а й щодо суб'єктів підприємництва, які гадки не мали, хто користується їхніми послугами.

Відомо, що на сьогодні більшість підлітків в Україні мають платіжну картку. Найбільша кількість власників банківських карток – серед підлітків старшого віку. Картку для дітей від 6 років пропонують декілька українських банків: Приватбанк, Ощадбанк, Райффайзенбанк, Укрсиббанк, Монобанк, Глобус Банк, Укргазбанк, Банк «Південний», Комінбанк. Основною відмінністю дитячої картки є те, що зазвичай банківський рахунок дитини прив'язаний до рахунку одного з батьків. Можливості використання такої картки: розрахунки у торговельній мережі, інтернет-купівля (музика, ігри тощо), зняття готівки. У більшості банків юні клієнти можуть завантажити застосунок та отримувати кешбек, як і дорослі користувачі. З 13 років вони можуть додати картки до Apple Pay або Google Pay. Дитячу картку можна оцифрувати, як і звичайну дорослу, та використовувати для оплат не пластик, а смартфон, смартгодинник чи фітнес-браслет.

На жаль, понад 20 % підлітків в Україні стикалися з випадками карткового шахрайства (виманювання персональних даних, фейкові перекази, купівля вигаданих товарів, пропозиція нелегального заробітку за проведення платежів тощо). Про це свідчить опитування підлітків 11–18 років, що провів Нацбанк у травні 2023 року. Більшість з цих підлітків не звернулися до поліції.

Зважаючи на важливість цього питання, доцільно було б врахувати це в запропонованому законопроекті й доповнити частину 2 статті 190-1 КК України після слів «вчинені повторно» словами «або щодо неповнолітнього».

Так само актуальним є питання залучення до своєї «роботи» електронно-комунікаційними шахрайськими організаціями (коллабораціями) дітей віком 14–15 років через соцмережі, у зв'язку з чим вважаємо за необхідне частину 2 статті 255-5 КК України так само після слів «вчинені повторно» доповнити словами «або щодо неповнолітнього».

Список використаних джерел

1. Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за електронно-комунікаційне шахрайство : Постанова Верховної Ради України від 22.05.2024 р. № 3741-ІХ. *Голос України*. 2024. 29 травня. № 45.
2. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI : станом на 27.04.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 05.11.2024).

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 01.11.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 05.11.2024).

4. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI : станом на 03.09.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 05.11.2024).

Дмитро Гладкий,
здобувач 3 курсу (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 Право Дніпровського державного
університету внутрішніх справ;
науковий керівник: Інна Шинкаренко,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін та психології
поліцейської діяльності Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИ В УМОВАХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Позбавлення волі – це форма кримінального покарання, яка передбачає ізоляцію особи від суспільства. Вона є однією з найсуворіших форм покарання, застосовуваною до осіб, визнаних винними у скоєнні злочинів. Юридично ця міра регулюється Кримінальним кодексом і має на меті не лише покарання, а й реабілітацію правопорушника, запобігання новим злочинам і захист суспільства [1, ст. 63].

Психологічно позбавлення волі викликає суттєві зміни в життєвих умовах особи. Ув'язнені втрачають свободу, соціальні зв'язки та можливість самовираження, що може призвести до глибоких змін у самоідентифікації. В умовах ізоляції особа стикається з труднощами, які негативно впливають на її психічний стан.

Психологічні реакції на позбавлення волі:

- Стрес і тривога. Ув'язнені часто переживають хронічний стрес, викликаний невизначеністю, загрозою насильства і втраченою контролю над своїм життям. Ці фактори можуть призводити до розвитку тривожних розладів.

- Депресія. Відчуття безнадії і втрата інтересу до життя є поширеними серед ув'язнених. Депресивні стани можуть погір-

шити їхнє психічне здоров'я, знижуючи самооцінку та мотивацію.

- Ізоляція та самотність. Втрата соціальних зв'язків і відчуття відчуження є характерними рисами життя в умовах позбавлення волі. Це призводить до емоційної депривації і збільшення ризику психічних розладів.

- Агресія. Ув'язнені можуть проявляти агресію як реакцію на стресові умови, а також через особистісні риси. Агресивна поведінка може бути наслідком відчуття безвиході.

- Залежності. Позбавлення волі може підвищити ризик розвитку нових або загострення існуючих залежностей (алкогольних, наркотичних), оскільки деякі особи використовують залежність як спосіб втечі від реальності [2, ст. 187].

Динаміка особистості в умовах позбавлення волі охоплює зміни в психічному та емоційному стані ув'язнених під впливом ізоляції.

1. Психологічні зміни

- Адаптація. Ув'язнені проходять через стрес і тривогу, згодом можуть адаптуватися, формуючи механізми виживання.

- Страх. Після арешту у психічному стані домінує страх перед майбутнім.

2. Емоційна динаміка

- Емоційні фази: ув'язнені можуть переживати стадії заперечення, агресії, депресії і прийняття.

- Психічні розлади: хронічний стрес може спричинити тривожність і депресію.

3. Соціальні взаємодії

- Взаємовплив. Соціальне оточення може як підтримувати, так і гальмувати особистісний розвиток.

- Зміна ролей: ув'язнені формують нові соціальні ролі, що впливає на їхню самоідентифікацію [2, ст. 189].

Слід зазначити, що засуджений злочинець — свідомий суб'єкт, наділений сукупністю біологічно зумовлених, психологічних і соціально детермінованих властивостей та якостей. Більшості засуджених притаманні специфічні емоційні стани: недовірливість, підозрілість, тривожність, дратівливість,

збудливість, агресивність, а також пригніченість, почуття власної неповноцінності. Вони викликані такими чинниками:

1. Ізоляція від суспільства і розміщення у замкненому середовищі.

2. Тотальна регламентація життєдіяльності та наявність жорстких санкцій за порушення як офіційних приписів, так і неформальних норм і правил поведінки. Таким чином, кожна особа перебуває під подвійним контролем – адміністрації та мікросередовища засуджених, причому уявлення про «правильну поведінку» в них можуть бути діаметрально протилежними.

3. Обмеження у задоволенні потреб, насамперед біологічних, та примусове залучення до одностатевих соціальних груп [3, ст. 181].

Отже, можна дійти висновку, що позбавлення волі – це важкий і травматичний досвід, який залишає глибокий слід на психіці людини. Ув'язнені стикаються з широким спектром психологічних проблем, таких як стрес, тривога, депресія, ізоляція та агресія. Результати дослідження підтвердили, що адаптація до умов ув'язнення є складним процесом, який залежить від багатьох факторів:

- особистісні особливості: темперамент, характер, рівень інтелекту;
- характер злочину: мотиви вчинення, ступінь тяжкості;
- умови утримання: режим, харчування, спілкування, наявність програм зайнятості;
- тривалість позбавлення волі: чим довше термін, тим складнішою є адаптація.

Список використаних джерел

1. Іванов І. І. Психологічні особливості адаптації до умов позбавлення волі. Київ : Видавництво ім. Т. Шевченка, 2022. 256 с.
2. Петренко О. О. Психологічні особливості особистості засуджених до тривалого терміну позбавлення волі : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2023.
3. Ковальчук О. М., Левченко В. І., Марченко М. М. Психологічні проблеми ув'язнених. Одеса : Чорномор'я, 2024. 400 с.

Горобець Вікторія,
курсантка 3-го курсу Дніпровського державного
університету внутрішніх справ;

науковий керівник: Володимир Федченко,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального процесу
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМАТИКА ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проведення слідчого експерименту в умовах воєнного стану є складним і багатограним процесом, що супроводжується низкою специфічних проблем, пов'язаних з безпекою, доступом до місць подій та часовими обмеженнями. Воєнний стан вимагає адаптації слідчих дій до ризиків, спричинених активними бойовими діями та комендантською годиною, що впливає на точність і своєчасність експериментів.

Неможливість проведення слідчого експерименту на небезпечному місці події, залучення фахівців та необхідність дотримання вимог безпеки ускладнюють встановлення об'єктивних обставин злочинів. У цих умовах постає необхідність пошуку альтернативних методів відтворення подій та розширення правових норм, що регламентують слідчий процес у надзвичайних ситуаціях воєнного часу.

Згідно з Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» на всій території держави був запроваджений воєнний стан через широкомасштабне вторгнення російської федерації на територію України. З цього моменту відбулося вже не одне продовження воєнного стану в Україні. Останнє згідно з Указом Президента від 28.10.2024 р. № 740/2024 було продовжене 10 листопада 2024 року строком на 90 діб [1].

В умовах щоденних злочинів, що їх скоюють як громадяни, так і окупанти, розслідування таких правопорушень потребує оперативного реагування та проведення всіх необхідних процесуальних дій, зокрема слідчих експериментів.

Воєнна агресія росії проти України спричинила зміни в чинному законодавстві, які враховують ризики та конфліктні

ситуації, що виникають під час воєнного стану. Це стало підставою для змін у розділі IX-1 Кримінального процесуального кодексу України, де встановлено особливий режим для досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану. Нові положення дозволяють забезпечувати належне регулювання розслідувань і слідчих дій відповідно до воєнних реалій [2].

Серед таких змін передбачено можливість дистанційної участі захисника у випадках, коли його фізична присутність неможлива. Також через запровадження комендантської години певні слідчі дії не можуть проводитись у визначені години в конкретних регіонах. Проте затримка у проведенні таких дій може призвести до втечі підозрюваних або до втрати важливих доказів [4].

Для належного проведення слідчого експерименту важливо забезпечити умови, максимально наближені до тих, у яких відбувалася подія. Однак війна ускладнює доступ до місць подій через їх руйнування або небезпечність. Хоч сам слідчий експеримент здійснюється з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. Але для підтвердження фактів, важливих для розслідування, такі експерименти варто проводити лише за умови відсутності загроз для учасників, що закріплено у ст. 240 КПК України [2].

Проблематика проведення слідчого експерименту в умовах воєнного стану має кілька аспектів, які істотно ускладнюють виконання цієї процесуальної дії. Насамперед воєнні умови створюють підвищені ризики для безпеки як учасників, так і слідчих, що змушує органи досудового розслідування враховувати фактор загрози життю та здоров'ю людей.

Кримінальний процесуальний кодекс України чітко встановлює, що за наявності ризиків для безпеки слідчий експеримент не може бути проведений, що ускладнює доступ до об'єктивних даних і може уповільнювати розслідування [5, с. 140].

Другою важливою проблемою є доступ до місць подій. Багато об'єктів, де ймовірно були вчинені злочини, зруйновані або перебувають на територіях, що є небезпечними або тимчасово окупованими. Це означає, що дослідити реальні обставини та відтворити подію на місці часто неможливо, а отже, слідчий експеримент втрачає точність. Іноді з'являється необхідність у

використанні альтернативних методів, таких як відеофіксація, моделювання, порівняння, аналогія чи експеримент, що не завжди дає змогу максимально точно відтворити події [3, с. 39].

Ще одна складність – обмеження часу через комендантську годину. Це обмеження може суттєво впливати на можливість проведення слідчого експерименту, особливо якщо кримінальне правопорушення було вчинено в нічний час, а відтворення обставин події вимагає точної відповідності часу доби. Порушення графіка проведення може вплинути на достовірність відтворення та його результати.

Для якісного проведення слідчого експерименту залучаються спеціалісти. В умовах воєнного стану часто виникає потреба в додаткових фахівцях, наприклад, у вибухотехніках, судмедекспертах, військових спеціалістах чи інших фахівцях, що дозволяє забезпечити точність і безпеку слідчих дій. Проте доступ до таких спеціалістів може бути ускладнений через бойові дії та мобілізаційні процеси [3, с. 352].

Отже, проблематика проведення слідчого експерименту в умовах воєнного стану охоплює низку суттєвих перешкод, що ускладнюють розслідування кримінальних правопорушень. Необхідність враховувати безпеку учасників, обмежений доступ до місць подій, а також часові рамки, пов'язані з комендантською годиною, обмежують можливості точного відтворення обставин кримінального правопорушення. Залучення спеціалістів, використання відеофіксації та нових технологій можуть певною мірою компенсувати ці труднощі, проте потребують додаткових ресурсів і адаптації правових норм.

Для ефективного проведення слідчих дій у таких складних умовах важливо вдосконалювати правове регулювання, розширювати можливості дистанційної участі та запроваджувати нові методи фіксації доказів, які відповідають реаліям воєнного часу.

Список використаних джерел

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022 #Text> (дата звернення: 05.11.2024).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.11.2024).

3. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. 2-е вид., перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

4. Утвенко В. В., Плетенець В. М. Особливості проведення слідчого експерименту в умовах воєнного стану. URL: <https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/1785f9f8-9b67-4431-bed6-c83565a98a67/content> (дата звернення: 05.11.2024).

5. Стратонов В. М., Чесакова М. С. Тактика проведення слідчого експерименту в умовах протидії розслідуванню злочинів. *Науково- інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія Право*. 2018. № 5 (17). С. 139–144.

Максим Донченко,

здобувач 3 курсу (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 Право Дніпровського державного університету внутрішніх справ;

науковий керівник: Марина Войтюк,

викладач кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНИЙ ПАКТ ПРО ГРОМАДЯНСЬКІ І ПОЛІТИЧНІ ПРАВА ЯК ПРОДОВЖЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ ЗАГАЛЬНОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

У наш час, коли глобалізація створює тісні взаємозв'язки між народами і державами, а інформаційні технології сприяють швидкому поширенню ідей та рухів, питання прав людини набувають особливої гостроти. Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права є фундаментальними документами, що визначають стандарти цих прав. Однак чи достатньо ми розуміємо їх взаємодію та актуальність у сучасному контексті? Саме це питання стає предметом нашого дослідження.

Загальна декларація прав людини, ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 1948 року, стала знаковим документом, який сформулював універсальні цінності гідності людини та її прав. Цей документ, що виник на руїнах Другої світової війни, був спробою міжнародного співтовариства запобігти повторенню жахів минулого та створити новий світовий порядок, заснований на принципах свободи, рівності та братерства. Історичні передумови ухвалення Декларації сягають корінням у віковічні філо-

софські роздуми про природу людини та її права. Проте саме жахи тоталітарних режимів XX століття, масові репресії, геноцид, а також руйнівні наслідки світових воєн підштовхнули міжнародне співтовариство до необхідності розробки чіткого та всеосяжного документа, який би закріпив основні права кожної людини. Декларація проголошує, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вона наголошує на невід'ємних правах кожної людини незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої ознаки. Серед основних прав, проголошених у Декларації, можна виділити право на життя, свободу та особисту недоторканність, заборону катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, право на свободу думки, совісті і релігії, свободу слова та об'єднання, право на справедливий судовий розгляд тощо. Важливо підкреслити, що Декларація не є юридично обов'язковим документом, а радше проголошує ідеали і принципи, до яких повинні прагнути всі держави. Проте вона стала основою для розробки численних міжнародних договорів і національних законодавств, які закріплюють права людини та гарантують їх захист. Загальна декларація прав людини залишається актуальним документом і сьогодні. Вона нагадує нам про універсальні цінності, які повинні об'єднувати все людство, і про необхідність постійно боротися за дотримання прав кожної людини [1, с. 456].

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права є фундаментальним документом у системі міжнародного захисту прав людини. Ухвалений Генеральною Асамблеєю ООН 1966 року, він став логічним продовженням Загальної декларації прав людини, надавши більш деталізоване та юридично обов'язкове формулювання основних прав і свобод людини. Необхідність у створенні такого документа була зумовлена бажанням міжнародного співтовариства забезпечити ефективний захист прав людини на глобальному рівні. Загальна декларація, хоча й була важливим кроком у розвитку міжнародного права прав людини, не мала юридично обов'язкового характеру. Міжнародний пакт про

громадянські і політичні права покликаний був заповнити цю прогалину, встановивши чіткі стандарти та зобов'язання держав щодо захисту цих прав. Пакт охоплює широкий спектр громадянських і політичних прав, включно з правом на життя, свободою від катувань, правом на справедливий судовий розгляд, свободою думки, совісті і релігії, свободою вираження поглядів, правом на мирні зібрання й асоціації тощо. Ці права є невід'ємними для кожної людини і не можуть бути обмежені державою довільно. Одним із ключових принципів Пакту є рівність усіх людей перед законом. Це означає, що кожна людина, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої ознаки, має право на рівний захист закону. Пакт також встановлює механізми міжнародного контролю за його виконанням. Держави-учасниці зобов'язані періодично подавати доповіді про заходи, вжиті для виконання Пакту. Крім того, існує Комітет з прав людини, який розглядає скарги індивідуумів на порушення їхніх прав, передбачених пактом. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права відіграє важливу роль у сучасному світі. Він служить міжнародним стандартом для захисту прав людини і є основою для національного законодавства багатьох країн. Проте, незважаючи на його значення, реалізація Пакту стикається з численними труднощами, пов'язаними з різноманітністю культур, політичних систем і рівнів економічного розвитку держав [2, с. 38].

Взаємозв'язок між Декларацією і Пактом:

– **Декларація як основа:** Пакт базується на принципах, проголошених у Декларації, розвиває і конкретизує ці принципи, надаючи їм більш детальне правове оформлення;

– **юридична сила:** Декларація не має юридично обов'язкового характеру, тоді як Пакт є міжнародним договором, який створює юридичні зобов'язання для держав-учасниць;

– **взаємодоповнюваність:** Декларація і Пакт взаємодоповнюють один одного: Декларація встановлює загальні принципи, а Пакт конкретизує їх і забезпечує механізми їх реалізації;

– **єдина система:** разом з Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права Декларація і Пакт про грома-

дянські і політичні права утворюють єдину систему міжнародного захисту прав людини.

Таким чином, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права є логічним продовженням Загальної декларації прав людини. Він не тільки закріплює основні права і свободи людини, але й забезпечує механізми їхнього захисту на міжнародному рівні. Ці два документи разом становлять фундамент сучасного міжнародного права прав людини [3, с. 14].

Отже, Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права утворюють нерозривний ланцюг у розвитку міжнародного права прав людини. Декларація як перший всеосяжний документ, що проголосив універсальні права людини, заклала фундамент для подальшого розвитку міжнародного захисту прав людини. Пакт своєю чергою доповнив і конкретизував положення Декларації, надавши їм юридично обов'язкового характеру. Разом ці два документи створили міцну основу для захисту основних прав і свобод людини на глобальному рівні. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права не лише закріпив права, проголошені в Декларації, а й встановив механізми їхнього захисту. Комітет з прав людини, створений на підставі Пакту, відіграє важливу роль у моніторингу виконання державами своїх зобов'язань щодо захисту прав людини. Крім того, Пакт вплинув на розвиток національного законодавства в багатьох країнах, сприяючи інкорпорації міжнародних стандартів прав людини у внутрішнє право. Однак, незважаючи на досягнення, до яких призвело ухвалення Пакту, проблеми в галузі захисту прав людини залишаються актуальними. Порушення прав людини продовжують відбуватися в різних куточках світу, що свідчить про необхідність подальших зусиль для запобігання та припинення. Вивчаючи взаємозв'язок між Загальною декларацією прав людини та Міжнародним пактом про громадянські і політичні права, ми розуміємо, що захист прав людини є не лише юридичною, а й моральною категорією. Це процес, який вимагає постійних зусиль з боку держав, міжнародних організацій та громадянського суспільства. Лише спільними зусиллями ми зможемо побудувати світ, у якому права кожної людини поважатимуть і захищатимуть.

Список використаних джерел

1. Маліновський М. С. Міжнародне право прав людини : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 456 с.
2. Марченко В. І. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: механізми захисту прав людини. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Право*. 2020. № 1. С. 35–48.
3. Петренко О. В. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: актуальні проблеми імплементації в національне законодавство України. *Право України*. 2021. № 3. С. 12–20.

Дарина Євтєєва,

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
заступник директора з наукової роботи

Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України (м. Харків)

ЩОДО ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ» ЯК КВАЛІФІКУЮЧОЇ ОЗНАКИ ЗЛОЧИНІВ У СТАТТЯХ 109, 258², 436¹, 436² КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ¹

Використання інформаційного простору при вчиненні деяких кримінальних правопорушень може суттєво посилювати ступінь їх суспільної небезпечності, оскільки дозволяє поширювати певну інформацію як інструмент протиправного впливу на широку та необмежену аудиторію. При цьому поряд з такими традиційними суб'єктами у сфері поширення інформації, як засоби масової інформації (далі – ЗМІ) в інформаційному просторі стрімко розвиваються соціальні мережі, інтернет-платформи, месенджери та інші сервіси, використання яких зловмисниками може спричинити не меншу шкоду, ніж використання ЗМІ.

Ураховуючи підвищену суспільну небезпечність вчинення певних діянь з використанням ЗМІ, законодавець передбачив таку кваліфікуючу ознаку в деяких статтях Кримінального кодексу (далі – КК) України, а саме:

¹ *Примітка.* Зазначена публікація підготовлена в межах виконання теми фундаментального дослідження «Теоретичні, законодавчі та правозастосовні проблеми кримінально-правової охорони інформаційної безпеки в Україні», яка розробляється в Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України.

– ст. 109 (дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади);

– ст. 258² (публічні заклики до вчинення терористичного акту);

– ст. 436¹ (виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів);

– ст. 436² (виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників).

Разом з тим у практичній діяльності судових та правоохоронних органів виникають проблеми щодо тлумачення в зазначених нормах поняття ЗМІ та зокрема стосовно можливості віднесення до їх числа таких онлайн-ресурсів, як Facebook, YouTube, «Однокласники», «вКонтакте»². Розв'язанню зазначених проблем і буде присвячене це дослідження.

1. Щодо поняття «засіб масової інформації» та його ознак.

Для встановлення змісту поняття ЗМІ та вирішення питання щодо можливості віднесення до нього вищезазначених ресурсів правозастосувач має звертатися до положень регулятивного законодавства, яке зазнало змін з цього питання. Від 31.03.2023 р. в Україні набрав чинності Закон України «Про медіа» від 13.12.2022 р. № 2849-IX, яким було скасовано Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. № 2657-XII. В останньому поняття «засоби масової інформації» було визначено як засоби, призначені для публічного поширення друкованої або аудіовізуальної інформації (ч. 2 ст. 22). Натомість у ст. 1 Закону України «Про медіа» наводиться поняття **«медіа (засіб масової інформації)»** як засіб поширення масової інформації у будь-якій формі, який періодично чи регулярно виходить у світ під редакційним контролем та постійною назвою як індивідуалізуючою ознакою (п. 30 ч. 1). *Таким чином, законодавець, по-перше, змі-*

² *Примітка.* Соціальні мережі «Однокласники», «вКонтакте» заборонені в Україні з 2017 р. (указами Президента України № 133/2017 від 15.05.2017 р. та № 184/2020 від 14.05.2020 р.), однак відповідальності за користування ними в Україні нині немає.

нив підхід до визначення поняття «засіб масової інформації», конкретизувавши його шляхом виділення певних ознак; по-друге, став отожденовувати поняття «засіб масової інформації» та «медіа».

З наведеного визначення випливають такі **ознаки засобу масової інформації (медіа)**: а) будь-яка форма; б) періодичність або регулярність виходу; в) наявність редакційного контролю; г) постійна назва. Одну з таких ознак – редакційний контроль (редакційна відповідальність) – законодавець визначає як вирішальний вплив суб'єкта у сфері аудіовізуальних медіа, суб'єкта у сфері друкованих медіа та/або суб'єкта у сфері онлайн-медіа на створення або добір, організацію та поширення програм або іншої масової інформації відповідним суб'єктом (п. 47 ч. 1 ст. 1 зазначеного Закону).

2. Щодо статусу Facebook, «Однокласники», «вКонтак-те» та YouTube.

Закон «Про медіа» містить і визначення такого поняття, як **платформа спільного доступу до інформації** – сервіс, що забезпечує своїм користувачам за їхнім запитом можливість зберігання та поширення користувацької інформації для необмеженого кола осіб, якщо такі зберігання та поширення не є незначною та суто допоміжною функцією іншого сервісу та з об'єктивних і технічних причин не може використовуватися без такого сервісу (п. 39 ч. 1 ст. 1).

Своєю чергою Закон визначає і таке поняття, як **платформа спільного доступу до відео** – сервіс, основним призначенням якого, відокремленої частини якого або невід'ємною функціональністю якого є поширення для загальної аудиторії з інформаційною, розважальною чи навчальною метою програм та/або користувацького відео, щодо яких провайдер платформи спільного доступу до відео не здійснює редакційного контролю (редакційної відповідальності), якщо таке поширення відбувається за допомогою електронних комунікаційних мереж та організовується таким провайдером, у тому числі з використанням автоматичних засобів або алгоритмів, зокрема щодо відображення, позначення (тегування) та упорядкування послідовності відтворення (п. 38 ч. 1 ст. 1).

Доцільно констатувати, що Facebook, «Однокласники», «вКонтакте» визначаються в мережі Інтернет як соціальні мережі [1], а YouTube – це платформа для обміну відео, яка дозволяє користувачам створювати, завантажувати та переглядати відео [2]. При цьому в Законі «Про медіа» (як і в інших законах) визначення поняття соціальних мереж немає, разом з тим вони охоплюються поняттям **«платформи спільного доступу до інформації»** [3], а сервіс YouTube підпадає під ознаки **платформи спільного доступу до відео**.

3. Щодо можливості віднесення Facebook, «Однокласники», «вКонтакте» та YouTube до засобів масової інформації.

З вищезазначених положень законодавства випливає загальний висновок, що Закон «Про медіа» не відносить до медіа (засобів масової інформації) такі онлайн-ресурси, як YouTube, Facebook, «Однокласники», «вКонтакте», виходячи з визначення поняття медіа та відсутності ознаки редакційного контролю. І хоча в таких онлайн-ресурсах здійснюються внутрішні політики, пов'язані з модерацією контенту, зокрема спрямованою на боротьбу з поширенням порнографії, насильства й жорстокості, гендерної чи расової дискримінації тощо або з порушенням авторських прав, однак ці заходи не можуть вважатися редакційним контролем у значенні Закону «Про медіа». Зважаючи на це, **ресурси YouTube, Facebook, «Однокласники», «вКонтакте» самі по собі не можуть бути прирівняними до поняття «засоби масової інформації» в розумінні кваліфікуючої ознаки злочинів у статтях 109, 258², 436¹, 436² КК України**. Протилежний підхід являв би собою надмірно широке тлумачення, а тому він не вбачався би доступним і передбачуваним та не відповідав би сформульованій Європейським судом з прав людини концепції якості закону та принципу правової визначеності [4].

Водночас слід звернути увагу: якщо самі медіа (телеканали, газети, радіостанції, інтернет-видання тощо) публікують певні матеріали на власних сторінках у соцмережах та / або каналах на YouTube, то зазначені дії можливо розцінювати як такі, що здійснені з використанням ЗМІ, виходячи з належності суб'єктів публікації до суб'єктів у сфері медіа. Тож за наявності необхідних підстав такі дії можуть підпадати під ознаки злочинів, пе-

редбачених статтями 109, 258², 436¹, 436² КК України, із кваліфікуючою ознакою «з використанням засобів масової інформації».

4. Щодо сфери дії Закону України «Про медіа».

При розв'язанні означеної проблеми важливе значення має й окреслена законодавцем сфера дії Закону «Про медіа», у т. ч. в аспекті кола осіб, на яких він поширюється. Зокрема, визначальними є такі його положення:

– до сфери дії цього Закону не належить поширення інформації фізичними особами, які не діють як медіа (не є суб'єктами у сфері медіа) (п. 1 ч. 2 ст. 2), а також поширення інформації у формі повідомлень (у тому числі електронних, текстових, мультимедійних, а також поштових відправлень та інших повідомлень), що надсилаються визначеному колу користувачів, зокрема з використанням електронних комунікацій (п. 3 ч. 2 ст. 1);

– особа, яка регулярно поширює масову інформацію під своїм редакційним контролем через власні облікові записи на платформах спільного доступу до інформації, не є суб'єктом у сфері онлайн-медіа, крім випадків, якщо така особа добровільно зареєструється як суб'єкт у сфері онлайн-медіа в порядку, передбаченому статтею 63 цього Закону (ч. 3 ст. 16 Закону);

– дія цього Закону поширюється на всіх суб'єктів у сфері онлайн-медіа, що відповідають вимогам ч. 8 ст. 2, у тому числі тих, що не були зареєстровані як суб'єкт у сфері медіа у встановленому цим Законом порядку. При вирішенні питання, чи є особа, яка поширює інформацію з використанням мережі Інтернет, суб'єктом у сфері онлайн-медіа, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення застосовує критерії, встановлені органом спільного регулювання (ч. 11 ст. 2).

Із цих положень можливо зробити такі висновки.

1. Стосовно фізичних осіб, які не діють як медіа, питання щодо можливості інкримінування їм ознаки використання засобів масової інформації в разі вчинення ними певних кримінальних правопорушень з використанням власних облікових записів у соціальних мережах або на платформі YouTube узагалі виключається.

2. Розсилання повідомлень через додатки для обміну повідомленнями, месенджери, зокрема в соціальних мережах (Viber, Телеграм, Facebook, Instagram та ін.) не може бути розцінено як використання ЗМІ в контексті кваліфікуючих ознак злочинів, передбачених статтями 109, 258², 436¹, 436² КК.

3. За загальним правилом не є суб'єктом у сфері онлайн-медіа, тому й не може вважатися медіа (ЗМІ) особа (фізична або юридична), яка регулярно поширює масову інформацію під своїм редакційним контролем через власні облікові записи на платформах спільного доступу до інформації. Виняток становлять випадки, коли така особа добровільно зареєструється як суб'єкт у сфері онлайн-медіа в порядку, передбаченому ст. 63 Закону «Про медіа». Отже, використання фізичною або юридичною особою ресурсів YouTube, Facebook, «Однокласники», «ВКонтакте» може розцінюватися як використання ЗМІ (як кваліфікуючої ознаки злочинів у статтях 109, 258², 436¹, 436² КК), лише якщо ця особа зареєстрована як онлайн-медіа.

4. Під час виникнення питань, чи є особа (фізична або юридична), яка поширює інформацію з використанням мережі Інтернет, суб'єктом у сфері онлайн-медіа, має значення рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, яка застосовує встановлені органом спільного регулювання критерії. Таким чином, у разі виникнення сумнівів, чи є той або інший ресурс медіа (ЗМІ), доцільним є звернення правоохоронних органів до Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення.

Список використаних джерел

1. Facebook. SEO словник. URL: https://igroup.com.ua/seo-articles/facebook/#google_vignette

2. Младенов В. Все про YouTube – повний посібник (SEO, факти, статистика). *Ranktracker*. URL: <https://www.ranktracker.com/uk/blog/all-about-youtube-the-ultimate-guide-seo-facts-stats/>

3. Розкладай І. Законопроект про соціальні мережі: чи можливо побороти голіафа? Центр демократії та верховенства права: вебсайт. 02.04.2024 р. URL: <https://cedem.org.ua/news/zakonoprojekt-sotsialni-merezhi/>

4. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Новік проти України» (заява № 48068/06) від 18.12.2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_442#Text.

Олексій Єрмак,
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки
Пенітенціарної академії України

ПЕРСПЕКТИВИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОГО ВПЛИВУ НА ДІТЕЙ

Суттєвим поштовхом до зміни концепції кримінально-правового реагування на кримінальні протиправні діяння стали глобалізаційні процеси та міжнародні інтеграційні процеси у сфері ювенальної юстиції, до яких долучилась і Україна шляхом переосмислення українською кримінально-правовою доктриною поглядів на основні категорії науки кримінального права: заходи кримінально-правового впливу, кримінальну відповідальність, покарання, злочин і кримінальний проступок тощо.

Міжнародно-правові організації (Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, Європейський Союз, Європейський суд з прав людини) мультивекторно впливають на розробку на теоретичному рівні та застосування на практиці спеціальних заходів протидії злочинності, у тому числі ювенальної. Одним з видів впливу міжнародного співтовариства на вироблення і реалізацію кримінально-правової політики на національному рівні є розробка, прийняття та імплементація в національні кримінально-правові системи міжнародних правових документів у галузі захисту прав дитини [1, с. 62].

Однією з істотних проблем виконання судових рішень в Україні є гранично низька частка їх фактичного виконання (п. 3 Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015 [2]). Серед кроків на шляху до підвищення ефективності правосуддя є розширення способів альтернативного (позасудового) врегулювання спорів, зокрема шляхом практичного впровадження інституту медіації і посередництва, розширення переліку категорій справ, які можуть вирішуватися третейськими суддями або розглядатися судами у спрощеному провадженні; запровадження ефективних процесуальних механізмів для попередження розгляду

справ за відсутності спору між сторонами; вивчення питання доцільності введення інституту мирових суддів. З урахуванням положень Стратегії підвищення ефективності запобігання злочинам і реабілітації засуджених неповнолітніх та вдосконалення системи засобів кримінально-правового реагування на кримінальні правопорушення та виконання покарань і застосування альтернативних заходів кримінального-правового впливу на поведінку осіб, які не досягли віку, з якого можливе настання кримінальної відповідальності, можуть стати такі заходи:

1) розробка і практичне застосування сучасних підходів до управління пенітенціарними установами. Вирішення проблеми переповненості установ виконання покарань, удосконалення тюремної інфраструктури і залучення приватного сектору;

2) вдосконалення етичних та дисциплінарних правил і механізмів внутрішнього контролю в пенітенціарних установах;

3) вдосконалення системи відбування покарання неповнолітніми із забезпеченням їм права на продовження освіти й професійного навчання;

4) впровадження індивідуалізованого підходу до відбування покарання, поліпшення заходів безпеки в пенітенціарних установах;

5) розробка ефективних некаральних заходів кримінально-правового реагування на неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення;

6) удосконалення механізмів протидії і запобігання жорсткому поводженню в пенітенціарних установах шляхом заміни органу, уповноваженого здійснювати нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень в кримінальних провадженнях та інших примусових заходах, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, – органів прокуратури України на «конституційний аналог» – подвійну систему регулярних пенітенціарних інспекцій (п. 9 Розділу XIV Перехідні положення Конституції України) [1, с. 63; 3];

7) удосконалення нормативно-правової бази щодо призначення інших засобів кримінально-правового характеру на кримінальні правопорушення неповнолітніх;

8) зменшення кількості покарань, пов'язаних із позбавленням волі;

9) розробка нормативної та інституційної бази для надання послуг пробації;

10) визначення альтернативних існуючим засобам впливу на посткримінальну поведінку осіб, що не досягли віку кримінальної відповідальності;

11) перепрофілювання та навчання співробітників пенітенціарної служби для створення повноцінної сучасної служби пробації; забезпечення технічної бази для функціонування служби пробації;

12) удосконалення кримінально-правового забезпечення та суміжних інститутів інших галузей права, що визначають порядок примусового лікування та надання психіатричної допомоги дітям, що скоїли суспільно небезпечні діяння [1, с. 64].

Список використаних джерел

1. Єрмак О. В. Сучасний стан та перспективи розвитку законодавчого регулювання заходів кримінально-правового впливу на неповнолітніх. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право*. 2021. № 3 (14). С. 58–67.

2. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: Указ Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#Text> (дата звернення: 06.08.2024).

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.10.2024).

Микола Карпенко,

доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник Державної наукової установи
«Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»,
полковник юстиції у відставці

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Військовий правопорядок у розумінні законодавця (ст. 401 Кримінального кодексу України) – це сукупність тієї частини суспільних відносин у військовій сфері, які охороняються чинним

законодавством і стосуються порядку несення або проходження військової служби військовослужбовцями, проходження зборів військовозобов'язаними та резервістами, іншими особами, визначеними законом, на яких поширює дію Закон про кримінальну відповідальність у разі його порушення.

Стан військового правопорядку за період 2012–2023 рр. згідно з інформацією, отриманою зі статистичної звітності № 6 Державної судової адміністрації України за вказаний період, характеризується такими даними засуджених військовослужбовців за вчинення військових кримінальних правопорушень, передбачених ст. 402–435-1 КК України: 2012 р. – 287 військовослужбовців, 2013 р. – 184 військовослужбовці, 2014 р. – 441 військовослужбовець, 2015 р. – 2543 військовослужбовці, 2016 р. – 2614 військовослужбовців, 2017 р. – 2774 військовослужбовці, 2018 р. – 2665 військовослужбовців, 2019 р. – 2560 військовослужбовців, 2020 р. – 1782 військовослужбовці, 2021 р. – 1751 військовослужбовець, 2022 р. – 1490 військовослужбовців, 2023 р. – 2585 військовослужбовців.

Суттєво не покращилася ситуація з військовою злочинністю в Силах оборони України і протягом поточного року. Згідно з Єдиним звітом про кримінальні правопорушення (форма № 1-місячна), що затверджена наказом Генерального прокурора від 30.06.2020 р. № 299, за 8 місяців 2024 р. обліковано 47772 вчинених військових кримінальних правопорушення, з яких 2388 особам вручено повідомлення про підозру, з них щодо 1818 військовослужбовців обвинувальні акти направлені до судів для розгляду.

Однією з проблем кримінальної відповідальності військовослужбовців за вчинення тяжких військових кримінальних правопорушень протягом 2014–2022 рр. (до початку широкомасштабної агресії російської федерації проти України) була велика кількість обвинувальних вироків, у яких судді, застосовуючи ст. 75 КК України, ухвалювали рішення про звільнення винних військовослужбовців від відбування покарання з випробуванням.

Зокрема, протягом 2021 р. з 1751 військовослужбовця, засудженого за вчинення кримінальних правопорушень, перед-

бачених відповідними статтями розділу XIX Особливої частини КК, стосовно 1377 з них судді застосовували звільнення від відбування покарання з випробуванням, що становило 78,6 %. Надмірне застосування суддями положень ст. 75 КК не сприяло запобіганню вчиненням військовослужбовцями кримінальних правопорушень у подальшому. Тому вже протягом 2023 р. суддями було засуджено 2585 військовослужбовців за вчинені військові кримінальні правопорушення.

Більш наглядно застосування видів покарань, передбачених ст. 51 КК, можна проілюструвати на прикладі винесених покарань за вчинення військового злочину – погроза або насильство щодо начальника, передбаченого ст. 405 КК. Так, протягом 2011–2023 рр. за вчинення зазначеного тяжкого злочину судами України було засуджено згідно з обвинувальними вироками, знайденими нами в Єдиному державному реєстрі судових рішень, 231 військовослужбовець. Види покарань були застосовані таким чином: щодо 15 осіб, що становить 6,49 % від загальної кількості, призначений штраф; службові обмеження для військовослужбовців – до 9 осіб (3,9 %); арешт із відбуванням на гауптвахті – до 35 осіб (15,38 %); тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців – до 20 осіб (8,66 %); позбавлення волі на певний термін (реально) – до 16 осіб (6,93 %); позбавлення волі на певний термін із звільненням від відбування покарання з випробуванням – до 135 осіб (58,44 %); позбавлення волі на певний термін із звільненням від відбування покарання на підставі амністії – до 1 особи (0,43 %) [1, с. 231].

Зокрема, аналіз 20 обвинувальних вироків, винесених суддями протягом 2022 року за вчинення злочинів, передбачених ч. 4 ст. 405 КК України, засвідчує про зміни пріоритетів у застосуванні окремих видів покарань, які пов'язані з ізоляцією винних осіб за вчинення зазначених військових злочинів. Так у 30 % від загальної кількості засуджених військовослужбовців протягом 2022 року застосовувався такий вид покарання як тримання в дисциплінарному батальйоні, у 20 % – арешт з відбуванням на гауптвахті. Разом з тим у 15 % продовжувалося винесення кримінальних покарань у виді 5 років позбавлення

волі із звільненням від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК [1, с. 242]. Але профілактичний вплив на військовослужбовців від використання такого покарання не настільки ефективний, як застосування таких видів покарання, як арешт (ст. 60 КК України), тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (ст. 62 КК України) навіть на мінімальний термін.

Наступною проблемою, що особливо мала місце до моменту широкомасштабної агресії проти України (24 лютого 2022 р.), було недостатнє розуміння окремими суддями дієвості такого виду покарання, як «тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців», передбаченого ст. 62 КК. Так, протягом 2021 р. з 1751 засудженого військовослужбовця за військові злочини лише щодо 16-ти з них було застосовано покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні. Суттєво змінилося ставлення суддів до зазначеного виду покарання в 2023 р. Із 2585 засуджених військовослужбовців за військові злочини покарання «тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців» застосоване до 614 військовослужбовців. І якщо до 2022 р. у структурі Збройних Сил України функціонував лише один дисциплінарний батальйон, то нині їх вже три.

Мета застосування покарання суттєво визначається моральним станом не лише у військовому підрозділі, в якому проходить службу правопорушник, але й іншими причинами. На цей час важливою обставиною є той факт, що вже одинадцятий рік триває війна, а з 24 лютого 2022 р. вона набула розмірів широкомасштабної російсько-української війни. Тому судді повинні звертати особливу увагу на те, що з 18 березня 2014 р. і до теперішнього часу в державі діє особливий період, який охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій, а нині воєнний стан, – обставини, що посилюють суспільну небезпеку вчинених військових кримінальних правопорушень.

Одночасно важливе значення при застосуванні покарання має також врахування обстановки здійснення військового кримінального правопорушення, яке суттєво впливає на суспільну

небезпеку й караність діяння. Одні й ті самі правопорушення можуть становити різну небезпеку і тягнути за собою різні покарання, залежно від того, чи здійснені вони під час війни, в умовах правового режиму воєнного стану, або в бойовій чи мирній обстановці.

Важливе значення має також неминучість, економічність і своєчасність застосованого покарання.

З метою посилення ефективності запобігання та протидії кримінальним правопорушенням серед особового складу 04.04.2024 р. за № 129 Головнокомандувачем Збройних Сил України видано наказ «Про вжиття заходів щодо зміцнення законності, правопорядку та військової дисципліни у Збройних Силах України», яким затверджено Систему роботи посадових осіб Збройних Сил України, військовослужбовців Військової служби правопорядку у Збройних Силах України спільно з представниками правоохоронних органів щодо запобігання вчиненню кримінальних правопорушень, пов'язаних з непокорю, невиконанням наказів, погрозою або насильством щодо начальника, самовільним залишенням військової частини або місця служби, дезертирством, а також самовільним залишенням поля бою або відмовою діяти зброєю, їх виявлення і припинення.

На нашу думку, дієвою і ефективною формою протидії військовій злочинності є і продовжує залишатися необхідність дотримання статутного порядку всіма без винятку військовослужбовцями вимог статутів Збройних Сил України. Так, згідно зі ст. 4 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України військова дисципліна зобов'язує кожного військовослужбовця «додержуватися Конституції та законів України, Військової присяги, неухильно виконувати вимоги статутів Збройних Сил України, накази командирів; виявляти повагу до командирів і один до одного, бути ввічливими і додержуватися військового етикету; поводитися з гідністю й честю, не допускати самому і стримувати інших від негідних вчинків». Залишається лише забезпечити реалізацію статутного порядку як системи статутної організації і єдиної статутної вимогливості, спроможної ефективно вплинути на стан військової дисципліни серед військовослужбовців.

Варто зазначити, що в теперішній час необхідно:

- сформулювати поняття, суть і зміст військово-кримінальної політики щодо військовослужбовців, які вчинили військові кримінальні правопорушення, передбачені ст. 402–435-1 КК України, і визначити її принципи, завдання й основні напрями реалізації;

- поглибити наукові дослідження щодо індивідуалізації і диференціації кримінальної відповідальності військовослужбовців;

- реанімувати і вдосконалити систему і структуру органів військової юстиції (військова поліція, військова прокуратура, військові суди) як інститутів військово-кримінальної політики в Україні.

Список використаних джерел

1. Карпенко М. І., Ферьєва Н. П. Погроза або насильство щодо начальника за статтею 405 Кримінального кодексу України: кримінально-правовий і кримінологічний аспекти : монографія / за заг. ред. М. І. Карпенка. Київ : Національний університет оборони України, 2024. 261 с.

Олена Коцюба,

здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова;

науковий керівник: Дмитро Виговський,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова

ІНСТИТУТ ПОМИЛУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Інститут помилування в Україні є важливим механізмом, що регулює питання пом'якшення або скасування покарання, накладеного на осіб, що вчинили кримінальні правопорушення. Визначення цього інституту міститься в Кримінальному кодексі України, зокрема у статті 87, де помилування розглядається як акт гуманізму, що здійснюється Президентом України. Це право надає можливість звільнення від покарання або його пом'якшення на підставі обставин, що свідчать про можливість виправлення засудженого. Важливими елементами цього інсти-

туту є юридичні підстави, процедура розгляду заяв про помилування, а також критерії, які визначають можливість надання цього права [4, с. 35].

Процедура помилування в Україні є багатоетапною. Заявник, особа, яка підлягає помилуванню, подає відповідну заяву до Президента України через органи виконання покарань. У заяві мають бути зазначені обставини, що свідчать про щирість покаяння, позитивну характеристику з місця відбування покарання, а також інші фактори, які можуть вплинути на прийняття рішення. Заявки на помилування можуть подаватися після виконання певної частини покарання, що вказує на можливість виправлення особи [2, с. 44].

Механізм помилування є важливим інструментом гуманізації кримінальної політики, який дозволяє окремим засудженим скоротити або скасувати призначене покарання. Рішення про помилування приймається на основі характеристик засудженого та його поведінки під час відбування покарання, що свідчить про можливість реабілітації та виправлення. Процедура розгляду заяви про помилування передбачає аналіз життєвих обставин особи, її соціальних зв'язків та поведінки, що допомагає оцінити рівень соціальної реінтеграції. Помилування надається як індивідуальний акт і може враховувати такі фактори, як позитивні зміни в поведінці та здатність повернутися до активного суспільного життя [5, с. 187].

Статистика щодо помилування в Україні показує, що цей інститут використовується доволі рідко порівняно з іншими країнами. За даними Міністерства юстиції України, у 2020 році було подано 64 заяви про помилування, з яких 14 були задоволені. У 2021 році число заяв зросло до 78, але кількість задоволених заяв залишалася на рівні 15 % від загальної кількості. У 2022 році, з урахуванням соціально-економічних змін, число заяв знову знизилося до 50, з яких 10 були задоволені. На думку І. Богатирьова, такі дані свідчать про нерегулярність застосування цього інституту та наявність певних бар'єрів у процедурі його реалізації [1, с. 105].

Дослідження, проведене Інститутом законодавства Верховної Ради України, зазначає, що одним з основних факторів, які

впливають на рішення про помилування, є наявність позитивних характеристик з боку адміністрації пенітенціарних установ, а також стан здоров'я засудженого. За даними цього самого інституту, у 2021 році 35 % задоволених заяв про помилування стосувалися осіб з тяжкими захворюваннями, що підкреслює важливість медичних аспектів у процесі помилування.

Дослідження громадської організації «Центр прав людини Зміна» відзначає, що суспільні настрої в Україні щодо помилування залишаються змішаними. Під час опитування, проведеного в 2022 році, 60 % респондентів висловилися за необхідність гуманізації кримінального правосуддя, тоді як 40 % вважали, що помилування не повинно бути загальнодоступним механізмом, а застосовуватися виключно в окремих випадках [3, с. 302].

Узагальнення цих аспектів свідчить про важливість інституту помилування в контексті гуманізації кримінального правосуддя. Необхідно зазначити, що для більш ефективного функціонування інституту помилування в Україні потрібно здійснювати активні заходи, спрямовані на підвищення рівня правової обізнаності населення щодо цього механізму, а також на забезпечення прозорості та відкритості процедури розгляду заяв. Важливою є і роль органів, які займаються моніторингом виконання покарань, оскільки їхнє позитивне ставлення до можливості помилування може суттєво вплинути на рішення про надання цього права.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г. Наукова дискусія щодо проблем застосування інституту помилування до засуджених в Україні. *Вісник прокуратури*. 2016. № 1 (175). С. 101–108.
2. Горох О. П. Актуальні проблеми здійснення помилування в Україні. *Eurasian Academic Research Journal*. 2016. № 2 (02). С. 41–46.
3. Денисовський М. Д., Томчук І. О. Здійснення помилування за законодавством України та зарубіжних країн: проблемні аспекти. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 301–306.
4. Музика А. А. Право помилування в Україні: актуальні питання. *Актуальні питання вдосконалення процедури помилування* : зб. матеріалів круглого столу. Київ : Ін-т крим.-викон. служби, 2016. С. 33–37.
5. Письменський Є. О. Про пошук нових підходів до забезпечення ефективності застосування помилування. *Ефективність кримінального законодавства: доктринальні, законотворчі та правозастосовні проблеми її забезпечення* : матер. міжнарод. наук.-практ. кругл. столу / уклад.: Л. М. Демидова, К. А. Новікова, Н. В. Шульженко. Харків : Константа, 2019. С. 186–189.

Богдана Лавринюк,
студентка 2 курсу денної форми здобуття освіти другого
(магістерського) рівня Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

науковий керівник: Марина Стефанчук,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНЕ КЕРІВНИЦТВО ДОСУДОВИМ РОЗСЛІДУВАННЯМ ЯК ФУНКЦІЯ ПРОКУРАТУРИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Унаслідок змін до Конституції України щодо правосуддя у 2016 році функції прокуратури були викладені у статті 131-1 Основного закону, в якій, серед інших, була закріплена функція організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляду за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку. Водночас такі законодавчі зміни зумовили виникнення певних колізій між нормативно-правовими актами, які регламентують діяльність прокуратури та потребують негайного вирішення.

Однією з проблем законодавчого врегулювання функцій прокуратури є невідповідність положень Закону України «Про прокуратуру» нормам Конституції України. Так, пункт 3 частини 1 статті 2 Закону України «Про прокуратуру» послуговується застарілою термінологією, визначаючи серед функцій прокуратури саме «нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство» [1]. Таке формулювання відповідало положенням статті 121 Розділу VII «Прокуратура» Конституції України, яка на цей момент втратила чинність.

З огляду на це у проєкті Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України у частині забезпечення реалізації функцій прокуратури» № 7659 від 11.08.2022 (далі – Проєкт № 7659) пропонується внести зміни до Закону України «Про прокуратуру» та викласти статтю 2 в новій редакції, визначаючи серед функцій прокуратури саме «органі-

зацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку» [2]. Така пропозиція є цілком обґрунтованою та сприяє утвердженню принципу правової визначеності в діяльності прокуратури.

Ще одним недоліком законодавства у сфері регламентації функцій прокуратури є відсутність законодавчого визначення понять «процесуальне керівництво» та «організація досудового розслідування». У науковій юридичній літературі цілком справедливо зазначається про те, що Кримінальний процесуальний кодекс України згадує лише поняття «процесуальне керівництво досудовим розслідуванням» як форму реалізації прокурорського нагляду за досудовим розслідуванням, водночас покладення на прокуратуру ще й організації досудового розслідування зумовлює появу двох проблем: розмежування організації прокурором досудового розслідування й процесуального керівництва як напрямів діяльності прокурора у досудовому кримінальному провадженні та відмежування організації досудового розслідування, здійснюваного прокурором, від аналогічної діяльності керівника органу досудового розслідування [3, с. 214–215].

Спроби надати законодавчого визначення цих понять були відображені у проєкті Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України у частині забезпечення реалізації функцій прокуратури» № 3009а від 26.08.2020 р. (далі – Проєкт № 3009а), де пропонувалось визначити, що «процесуальне керівництво досудовим розслідуванням» – процесуальна діяльність прокурора, пов'язана з виконанням ним повноважень процесуального керівника, передбачених цим Кодексом, у конкретному кримінальному провадженні, спрямована на забезпечення ефективного досудового розслідування, у той час як «організація досудового розслідування» – процесуальна діяльність прокурора, пов'язана з виконанням ним як керівником органу прокуратури та прокурором вищого рівня передбачених цим Кодексом повноважень [4]. Однак Проєкт № 3009а було знято з розгляду 3 вересня 2024 року, а Проєкт № 7659 залишив ці питання без унормування. Водночас Проєктом № 7659 пропонується ототожнити поняття «органи пра-

вопорядку» та «правоохоронні органи» в розумінні Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [2]. Така пропозиція є цілком слушною, адже незважаючи на те, що пункт 2 статті 131-1 Конституції України містить поняття «органи правопорядку», на цей момент воно не є визначеним.

У пояснювальній записці до Проекту № 7659 також наголошено на проблемі відсутності у чинному законодавстві України ефективного механізму, який би створив умови для примусу органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій до виконання законних вимог та рішень прокурора. Ба більше, акцентується увага на тому, що прокурор фактично не наділений можливістю впливати на слідчого та працівників оперативних підрозділів у випадку ігнорування наданих ним вказівок, а наявний в арсеналі повноважень прокурора механізм впливу не дозволяє повною мірою забезпечити процесуальний примус до виконання завдань кримінального судочинства [5].

З огляду на це Проектом № 7659 пропонується доповнити статтю 185-8 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) частиною 3, яка встановлює відповідальність за залишення без належного розгляду та реагування уповноваженими посадовими особами органів правопорядку вимог прокурора про вжиття заходів до усунення порушень закону в їх діяльності, притягнення осіб до дисциплінарної відповідальності [2]. Передбачається внесення змін і до статті 25 Закону України «Про прокуратуру», за якою у разі встановлення порушень вимог чинного законодавства в діяльності органів правопорядку під час проведення оперативно-розшукової діяльності, дізнання, досудового слідства, у тому числі з питань недотримання розумних строків розслідування, невиконання письмових вказівок прокурора чи неналежного стану виконання процесуальних обов'язків, прокурор повинен направити відповідному керівнику органу правопорядку вимогу щодо усунення порушень законодавства. Новелою є те, що у вимозі прокурор має право ставити питання про притягнення службових осіб відповідного органу до дисциплінарної відповідальності та вжиття заходів до усунення виявлених порушень [2].

Водночас у своєму висновку Комітет Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності зазначив, що Міністерство юстиції України, Міністерство внутрішніх справ України та Офіс Генерального прокурора висловили низку зауважень до проєкту, зауваживши, що диспозиція частини 3 статті 185-8 КУпАП (у редакції проєкту) не кореспондується зі змістом положень частини 1 статті 25 Закону України «Про прокуратуру» (у редакції проєкту), де мова йде про настання юридичної відповідальності лише за залишення без розгляду відповідних вимог прокурора. При цьому положення частини 3 статті 185-8 КУпАП визначають адміністративну відповідальність не тільки за залишення без належного розгляду вимог прокурора про усунення порушень закону, а також за неналежне реагування уповноваженими посадовими особами органів правопорядку на такі вимоги прокурора. Також необхідно звернути увагу, що поняття «неналежний розгляд» або «неналежне реагування», які вживаються у частині третій статті 185-8 КУпАП, є оціночними, оскільки їх зміст не розкривається у Законі України «Про прокуратуру» [6]. Тому це питання потребує подальшого доопрацювання.

Таким чином, можна підсумувати, що, незважаючи на закріплення на конституційному рівні здійснення прокурором функції процесуального керівництва досудовим розслідуванням, стаття 2 Закону України «Про прокуратуру» не оперує вказаним поняттям, а чинний КПК у статті 36 визначає процесуальне керівництво як форму нагляду за додержанням закону під час досудового розслідування. Законопроєктні ініціативи намагалися врегулювати це питання й надати законодавчого визначення «процесуального керівництва досудовим розслідуванням», однак не були схвалені та зняті з розгляду. Водночас залишається актуальним вирішення проблеми невідповідності законодавчої регламентації вищевказаної функції прокуратури конституційним положенням, з огляду не лише на необхідність забезпечення принципу правової визначеності у демократичному суспільстві, але й задля здійснення ефективного розслідування кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 04.11.2024).

2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вирішення деяких проблемних питань у діяльності органів прокуратури України: проєкт Закону від 11.08.2022 р. № 7659 . URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1434220> (дата звернення: 04.11.2024).

3. Лапкін А. В. Проблеми формулювання функції прокуратури, визначеної пунктом 2 статті 131-1 Конституції України. *Форум права*. 2017. № 5. С. 213–218. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_5_33.pdf (дата звернення: 04.11.2024).

4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України у частині забезпечення реалізації функцій прокуратури: проєкт Закону від 26.08.2020 р. № 3009а. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69713 (дата звернення: 04.11.2024).

5. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вирішення деяких проблемних питань у діяльності органів прокуратури України». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40210> (дата звернення: 04.11.2024).

6. Висновок Комітету з питань правоохоронної діяльності на проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вирішення деяких проблемних питань у діяльності органів прокуратури України» (реєстр. № 7659 від 11.08.2022). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1497662> (дата звернення: 04.11.2024).

Алла Лазаренко,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-го, кримінально-виконавчого права та кримінології
Пенітенціарної академії України

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ: НОВІ ВИКЛИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасному світі, світі постійних конфліктів, у тому числі військового характеру, коли не кожна держава може самотужки цьому протидіяти, вектором діяльності світової спільноти має стати потужний механізм як міжнародного, так і національного захисту прав і свобод людини, її цінностей.

Ідеться не про звичайні порушення тих чи інших прав, що відбуваються кожного дня в будь-якій державі, а про масові або систематичні вбивства, поневолення, насильницькі переміщення населення, катування, зґвалтування тощо.

Початок повномасштабного військового вторгнення країни-агресора в Україну обумовив необхідність ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – Римський статут); розробки механізму співпраці України з Міжнародним кримінальним судом (далі – МКС), його можливостей щодо притягнення до відповідальності країни-агресора за злочин агресії, злочин геноциду, злочини проти людяності та воєнні злочини.

У зв'язку з цим 21 серпня 2024 року Україна виконала ще одну умову Європейської інтеграції – стала повноправним учасником Міжнародного суду. Як наслідок: можливість впливати на сам Статут, пропонувати зміни до нього, ефективно співпрацювати з іншими державами, вносити зміни до Кримінального кодексу, який не відповідає Римському статуту МКС. Наприклад, відсутні поняття командної відповідальності; склад злочину – «злочини проти людяності»; визначення агресії, яке впливає з КК України, суттєво відрізняється від того, що є у ст. 8 РС МКС тощо.

Проте важливо зазначити: парламентарі ратифікували документи Римського статуту із застереженням, що протягом семи років після набрання чинності Римського статуту Україна «не визнає юрисдикцію МКС над своїми громадянами за вчинення злочинів, передбачених статтею 8 Римського статуту» (щодо воєнних злочинів)». Тобто Україна передбачила певний захист для українських військових на час, поки бореться з російською агресією.

Ратифікація Україною Римського статуту ставить нові виклики і в боротьбі зі злочинністю, зокрема вимагає формування дієвої, ефективної системи впливу на нові види злочинності з метою протидії їм.

Загалом механізм протидії злочинності зобов'язаний формуватися адекватно до тенденцій (закономірностей), які визначають суспільні відносини, що постають на конкретному історичному етапі [1, с. 186]. Термін «механізм» відображає способи організації і функціонування системи, має таку специфічну структурну ознаку, як процес здійснення діяльності з властивими їй цілями, завданнями, функціями, методами, принципами тощо.

Під механізмом протидії злочинності науковці розуміють інтегровану цілісну сукупність необхідних і достатніх елементів, за допомогою яких суб'єкт формує раціональну систему впливу на фактори і детермінанти злочинності, забезпечує ефективне здійснення кримінологічного процесу, досягаючи таким чином результативного виконання завдань і функцій, покладених на систему протидії злочинності [2, с. 12].

Приведення Кримінального кодексу у відповідність до Римського статуту безпосередньо є одним із перших кроків до вироблення механізму протидії злочинам, що посягають на права і свободи людини. Так, наприклад, імплементація у національне законодавство принципу «командної відповідальності» (chain of command), який є унікальним інститутом міжнародного кримінального права, дозволяє притягнути до відповідальності військових командирів за дії їхніх підлеглих, встановити причинно-наслідкові ланцюжки аж до Головнокомандувача. Законодавче закріплення окремих дефініцій у ККУ сприятиме діяльності кримінологів щодо проведення аналізу сутності злочинності проти людяності; встановлення кримінологічних характеристик, її детермінант та виробленню пропозицій щодо протидії цьому явищу.

Окремо слід виділити проблемні питання притягнення до відповідальності за злочини агресії. МКС не має юрисдикції щодо розслідування основного злочину, а саме злочину агресії проти України.

Необхідно звернути увагу, що злочин агресії, а саме застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави, або будь-яким іншим чином, несумісним зі Статутом ООН, був передбачений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН ще 1974 року. Ба більше, ця резолюція встановлює розширений перелік дій, які є агресією, під який підпадають дії країни-агресора не лише після повномасштабного вторгнення, але й від 2014 року. Злочин агресії ввели в юрисдикцію МКС 2010 року одночасно з так званими Кампальськими поправками. Однак юрисдикція МКС щодо злочину агресії стосується тих дер-

жав, які скоїли гіпотетично такий злочин через рік після ратифікації Римського статуту, але не раніше 17 липня 1998 року.

Зрозуміло, що країна-агресор не ратифікує Римський статут, але й у протилежному випадку МКС матиме право приступити до справи через рік після ратифікації. Римський статут передбачає, що МКС не здійснює свою юрисдикцію щодо злочину агресії, скоєного громадянами або на (території) держави, яка не є стороною Римського статуту (15-5) [3].

Злочин агресії має особливий режим юрисдикції, окремий від інших злочинів, передбачених Римським статутом, таких як геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини. За всіма найтяжчими злочинами, що скоєні в Україні країною-агресором, стоїть один найбільший – так званий материнський злочин агресії, який порушує фундамент міжнародного права та має наслідком усі інші порушення. Це найперший злочин, який тягне за собою всі інші. Без агресії не було б воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду [4, с. 177].

Зазначене обумовлює вирішення питання на міжнародному рівні щодо можливостей притягнення до кримінальної відповідальності за злочини агресії країни-агресора, яка не є стороною Римського статуту.

Наприклад, застосування тиску через контрзаходи та санкції з боку держав та міжнародних організацій має стати відповіддю на дії держав, які створюють перешкоди міжнародному кримінальному правосуддю. Ті держави, які відмовляються співпрацювати з МКС, по суті підтримують найжахливіші порушення прав людини, якими і є міжнародні злочини, й руйнують підвалини міжнародного права. Безумовно, така політика окремих держав не повинна допускатися міжнародною спільнотою.

Загальновідомо, що не тільки норми міжнародного права криміналізують геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності та злочин агресії, а й норми національного права, причому в усіх державах. Однак часто система національного кримінального судочинства не може впоратися з міжнародними злочинами. Це може бути обумовлено різними факторами, починаючи від небажання притягнути до відповідальності винних осіб у зв'язку з політичними мотивами або незадовільним функціонуванням наці-

ональних правових систем, і завершуючи наявністю імунітетів осіб, які вчиняють міжнародні злочини [5, с. 252; 256].

У рамках системи міжнародного кримінального правосуддя загалом вдається уникнути «політичних» кримінальних проваджень. Тому міжнародне кримінальне правосуддя є певною гарантією, а іноді останньою надією в боротьбі з безкарністю за вчинені міжнародні злочини у разі, коли це правосуддя неможливо досягти в рамках національних правопорядків.

Міжнародний кримінальний суд – це судовий орган, створений для боротьби виключно з міжнародними злочинами, він володіє своєю юрисдикцією, особливим механізмом. Основна функціональна спрямованість діяльності МКС – підсилення національної спроможності України щодо розслідування та розгляду найтяжчих міжнародних злочинів. До того ж в основі діяльності МКС лежить принцип комплементарності (доповнюваності) як особливий порядок взаємовідносин національної та міжнародної юрисдикцій.

Принцип комплементарності як основа здійснення юрисдикції МКС передбачений ст. 1 Римського статуту, де йдеться про те, що МКС «доповнює національні системи кримінального правосуддя» та пронизує всю систему статей Римського статуту, знаходячи своє відображення у преамбулі та ст.ст. 17, 18, 19. Він починає розглядати справи про міжнародні кримінальні злочини окремих осіб лише тоді, коли винних не карають національні суди. Досі не було жодних ознак, що найвище керівництво України – політичне і військове – причетне до того, щоб заохочувати військовослужбовців чинити воєнні злочини.

Необхідно розуміти, що МКС не замінює національні судові органи, не має повноважень національних судів та не виключає їх юрисдикції. МКС – це така надбудова [4, с. 175]. Питання співпраці є одними з найскладніших і у процесі функціонування МКС. Часто саме через відсутність належної співпраці МКС з державами особи, які підозрюються у вчиненні міжнародних злочинів, залишаються непокараними. Тому ефективність міжнародного кримінального правосуддя значною мірою залежить від того, наскільки тісна співпраця між МКС і Україною. Вироблення ефективного механізму співпраці між МКС і судовими

органами України є другим кроком у механізмі протидії міжнародній злочинності, злочинам агресії.

Отже, ратифікація Римського статуту – це лише перша цеглина на шляху побудови ефективного механізму запобігання таким міжнародним злочинам, як геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочини агресії.

Список використаних джерел

1. Гумін О., Строїч В. Механізм протидії злочинності: науково-методологічний аналіз дефініції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2020. Вип. 7. № 1. С. 184–190.
2. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Поняття та сутність механізму протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 1. С. 7–14.
3. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
4. Смірнов М. І. Міжнародно-правові механізми розслідування та притягнення до відповідальності країни-агресора за найтяжчі міжнародні злочини. *Нове українське право*. 2023. Вип. 1. С. 172–180.
5. Гутник В. В. Міжнародний кримінальний суд: сучасні проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Вип. 81. Ч. 3. С. 251–257.

Алла Лазаренко,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології
Пенітенціарної академії України;

Олена Шумар,

слухачка 351 групи Пенітенціарної академії України

ПРОБЛЕМА ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ» В МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ

Реалії сучасного розвитку світу свідчать про прискорення темпів глобалізації та інтеграції між державами, що підвищує рівень взаємозв'язку та взаємозалежності держав між собою. Особливістю сучасних воєнних конфліктів є спричинення суспільно небезпечних наслідків не тільки для держави, на території якої вони розгортаються, а й іншим державам, що перебувають в економічному зв'язку з нею та в цілому зі світовою спільнотою. Війна залишається вищим ступенем розгортання військового конфлікту, що спричиняє загострення відносин між країнами, нищення всього цивільного життя населення. З наве-

дених причин міжнародна спільнота має бути зацікавлена в запобіганні воєнним конфліктам і вирішенні мирним шляхом існуючих.

Серед науковців дослідженню воєнних злочинів як правової категорії приділялося достатньо уваги, але й дотепер відсутній уніфікований підхід щодо визначення їх сутності, оскільки вчені це поняття наповнюють різним змістом. «Воєнні злочини» є дефініцією, що виникла та набула поширення в міжнародному гуманітарному праві, а в подальшому з метою її імплементації впроваджується до національного кримінального законодавства.

На думку К. О. Оробець, під воєнними злочинами доцільно розуміти криміналізовані діяння, що вчинені відповідним суб'єктом, об'єктом посягання яких є суспільні відносини у сфері врегульованого міжнародним гуманітарним правом порядку застосування збройної сили при розгортанні збройного конфлікту [1, с. 124]. Як стверджує М. В. Поддубна, під останніми варто вбачати криміналізовані міжнародно-правовими актами діяння, що посягають на врегульовані гуманітарним правом правила ведення військових конфліктів [2, с. 100]. В. М. Лисик під воєнними злочинами визначає умисні чи необережні криміналізовані міжнародним правом діяння, вчинені комбатантами, особами, які прирівнюються до комбатантів, чи цивільними особами стосовно вказаних суб'єктів під час розгортання збройного конфлікту, що полягають у масовому порушенні чинних міжнародно-правових гуманітарних норм, а об'єктом такого посягання одночасно виступають гарантовані права людини та загальновизнані принципи міжнародного права [3].

Уперше поняття «воєнний злочин» з'явилося в офіційному вжитку 1945 року у Статуті Нюрнберзького Міжнародного військового трибуналу і зводилося фактично до порушення звичаїв та правил ведення війни.

Згідно із зазначеним документом типовими діяннями, що належали до воєнних злочинів, розглядалися такі: масові умисні вбивства цивільного населення; жорстке поводження з цивільним населенням, що залишилося на окупованих територіях; жо-

рестке поводження та вбивства військовополонених; безпричинне руйнування населених пунктів та інші [4, с. 119].

Сьогодні поняття аналізованої категорії злочинів у міжнародному праві врегульовано Римським Статутом Міжнародного кримінального суду як грубе та серйозне порушення правил і звичаїв війни. Вказаний Статут закріплює двадцять шість складів таких злочинів. Окремим актом суду визначено всі характерні елементи воєнних злочинів.

Знаковою подією стала ратифікація національним парламентом 21.08.2024 р. Статуту зазначеної міжнародної судової установи, що відкриває можливості для використання його як джерела права [5, с. 119].

Прикладів воєнних злочинів на території України, вчинених країною-агресором РФ, чимало, серед яких слід виділити використання цивільного населення на тимчасово окупованих територіях як «живого щита», а також руйнування об'єктів цивільної інфраструктури, у тому числі об'єктів енергетики. Так, наприклад, під час відступу російської армії з м. Херсона в середині листопада 2022 року відбулася масова примусова евакуація цивільного населення разом з окупаційною армією, що відступала. Фактично це населення використовувалося як інструмент стримування ударів Збройними Силами України по військах, що відступали [6, с. 48].

Важливо зазначити, що Римський статут Міжнародного кримінального суду використовує фактично два способи визначення поняття воєнних злочинів, а саме: зведення їх до узагальненого оціночного поняття грубого порушення правил і звичаїв війни, а також закріплення конкретних складів таких злочинів, як констатовані факти грубого порушення правил і звичаїв війни. Виправданість такого підходу обумовлюється неможливістю встановлення вичерпного переліку типових фактів грубого порушення правил і звичаїв війни. Така неможливість пов'язана з поширенням нових форм і засобів ведення війни, зокрема: інформаційна війна, кібератаки, умисне руйнування енергетичної інфраструктури, магістральних нафто- і газопроводів. Наведені явища є принципово новими, і жодні правила, звичаї ведення

війни, до цього сформовані в міжнародному гуманітарному праві, їх не охоплюють [7, с. 112].

Виникає необхідність переосмислення в цілому мети функціонування воєнних злочинів у міжнародному праві, оскільки зведення їх до порушення правил і звичаїв війни не відповідає сучасним міжнародним стандартам правового регулювання у сфері захисту прав людини. Зокрема, до переліку таких злочинів не віднесені протиправні діяння, що спричиняють ризик настання масштабної шкоди навколишньому природному середовищу.

Розгортання бойових дій поблизу Запорізької атомної електростанції, а також фізичне захоплення станції стороною конфлікту безперечно свідчить про ризик континентального значення настання забруднення навколишнього природного середовища радіонуклідами.

Таким чином, загальним недоліком у визначенні воєнних злочинів є те, що на сьогоднішній день їх об'єкт посягання значно ширший, ніж відносини у сфері правил і звичаїв ведення війни.

Проведення аналізу ознак воєнних злочинів свідчить, що вони не всі є актуальними. Наприклад, вчинення діянь у вигляді розгортання бойових дій поблизу об'єктів ядерної енергетики з огляду на можливі негативні наслідки не може бути виправдано навіть наявністю будь-якого рівня військової необхідності, тому така ознака повністю втрачає свій сенс.

Перспективним напрямом оновлення змісту мети існування таких злочинів вочевидь має бути не лише гарантування дотримання правил і звичаїв ведення війни, а також захист місцевого населення, недопущення руйнування соціально-економічної, господарської інфраструктури територій, недопущення екологічної катастрофи.

Отже, важливим є розширення переліку об'єктів посягання воєнних злочинів, а саме поряд з правилами та звичаями ведення війни до таких об'єктів доцільно віднести умисне руйнування цивільної інфраструктури, використання «живого щита» (прикриття місцевим цивільним населенням під час ведення бойових дій), ведення бойових дій поблизу об'єктів атомної енер-

гетики чи напад на такі об'єкти. Крім того, цілком слушною є пропозиція науковців щодо доповнення Римського статуту такими об'єктивно сформованими складами воєнних злочинів, як напад на об'єкти енергетики.

При подальшій розбудові системи аналізованих злочинів необхідно насамперед враховувати їх мету у вигляді захисту цивільного населення від воєнних конфліктів, недопущення екологічної катастрофи.

Список використаних джерел

1. Омеляненко В. В., Оробець К. М. Воєнні злочини: поняття, особливості та співвідношення з військовими кримінальними правопорушеннями за КК України. *Наукові новачії та передові технології*. 2022. № 11. С. 123–126.
2. Піддубна М. В. Воєнні злочини в кримінальному праві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 40. С. 98–101.
3. Репецький В. М., Лисик В. М. Поняття та ознаки воєнних злочинів. URL: https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/amp_2009_1_15.pdf (дата звернення: 28.10.2024).
4. Корунц У. З. Розслідування міжнародним кримінальним судом воєнних злочинів росії в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. 2023. № 34. С. 117–121.
5. Гончаренко Л. Л., Абламський С. Є. До питання сутності воєнних злочинів через призму українсько-російської війни. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2023. № 2. С. 80–84.
6. Волощук О. В. Воєнні злочини під час війни: поняття, ключові ознаки та відмежування від інших кримінальних правопорушень. *Юридичний вісник*. 2024. № 3. С. 46–51.
7. Кричун Ю. А. Воєнні та військові злочини в кримінальному праві України: особливості та співставлення з міжнародним кримінальним правом та зарубіжним законодавством. *Наукові записки*. 2022. № 13. С. 109–114.

Олена Лук'яненко,
здобувачка вищої освіти 3 курсу факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування Національної поліції
України Дніпровського державного університету внутрішніх справ;
науковий керівник: Володимир Федченко,
професор кафедри кримінального процесу
Дніпровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПИТАННЯ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕХОВУЮТЬСЯ ВІД СЛІДСТВА ЧИ СУДУ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ АБО НА ТЕРИТОРІЇ ІНШИХ ДЕРЖАВ

Тимчасова окупація частини територій України створює специфічні умови, за яких національні правові механізми щодо забезпечення кримінального правосуддя не можуть повноцінно застосовуватися.

Доступ правоохоронних органів до цих територій обмежений, а взаємодія з органами влади на окупованих територіях є неможливою. Такі обставини зумовлюють необхідність розробки спеціальних механізмів досудового розслідування.

Згідно з ч. 2 ст. 297-1 КПК спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо злочинів, які зазначені у цій статті, стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від правоохоронних органів на території, що є тимчасово окупованою або визнаною ВРУ державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності [1, ст. 297-1].

Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення окремих положень у зв'язку зі здійсненням спеціального досудового розслідування» забезпечує невідворотність покарання громадян, які вчинили кримінальне правопорушення і переховуються від органів слідства на тимчасово окупованих територіях.

Підставами оголошення в розшук підозрюваного є:

1. Невідомо місцезнаходження підозрюваного.
2. Особа перебуває на тимчасово окупованій території України чи за межами України.

Закон зобов'язує публікувати інформацію в національних засобах масової інформації та на офіційному сайті Генпрокуратури про підозрюваних, щодо яких розпочато спеціальне досудове розслідування, не пізніше 24 годин після отримання відповідної ухвали суду [2, с. 297].

Згідно зі ст. 193 КПК: якщо прокурор доведе, що особа виїхала, перебуває на окупованій території, слідчий суддя, суд може розглянути клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за відсутності такої особи. У такому випадку строк дії ухвали та розмір застави не визначаються.

Таким чином, запроваджений у законодавстві механізм розслідування значно розширює можливості такого розгляду. Але невстановлені обов'язкові вимоги щодо об'єктивного встановлення місцезнаходження особи створюють можливість помилок через неперевірені «джерела інформації».

І це може мати негативні наслідки, бо коли вже розпочалося спеціальне досудове розслідування, особа фактично може перебувати на неокупованій території або в країні, яка не визнана ВРУ «країною-агресором».

Тому національне законодавство потребує змін, що полягають у чіткій регламентації порядку визначення місцеперебування осіб, які переходять від органів слідства, що є підставою початку спеціального досудового розслідування.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>.
2. Верещак О. І. Спрощення процедури спеціального досудового розслідування. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28.05.2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 296–298.

Сергій Мензак,
слухач штатний інституту стратегічних комунікацій
Національного університету оборони України,
майор;

науковий керівник: Іван Піскун,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри військового права та правоохоронної
діяльності, працівник ЗС України
Національного університету оборони України

ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

Пріоритети розвитку законодавства про досудове розслідування військових злочинів є надзвичайно важливими для забезпечення справедливого розгляду та притягнення до відповідальності винної особи, підтримання правопорядку й захисту прав потерпілих на території України та в районі проведення бойових дій зокрема.

На сьогоднішній день у зв'язку з повномасштабним вторгненням російського агресора і тривалим стримуванням Силами оборони східного ворога у законодавця насамперед має бути на меті вдосконалення норм, які регулюють процедуру досудового розслідування та кримінальної відповідальності за вчинення військових злочинів, як-то 14.04.2022 Верховною Радою України ухвалено Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» [2] та в подальшому неодноразово вносились зміни на законодавчому рівні, враховуючи вимоги практичного застосування норм та зважаючи на умови ведення воєнних дій на сході нашої держави. Однак цей процес потребує подальшого ефективного й раціонального розвитку та реалізації з огляду на умови й обстановку в районі ведення воєнних дій.

Слід виокремити основні напрями, на які варто акцентувати увагу для покращення такого законодавства, а саме:

Визначення юрисдикції та повноважень органів розслідування. Слід чітко визначити, які органи здійснюють розслідування військових злочинів, а також їхні повноваження, щоб

уникнути дублювання функцій та забезпечити ефективність процесу.

По-друге, важливо забезпечити права обвинувачених та потерпілих. Це стосується захисту свідків, підтримки потерпілих, дотримання стандартів чесного судочинства та можливості захисту для обвинувачених.

Також необхідно забезпечити нормативне закріплення методів доказування, оскільки збір доказів у воєнних умовах може бути ускладненим, законодавство має регулювати специфічні методи і стандарти доказування, що відповідають міжнародним стандартам, зокрема щодо збирання, зберігання та представлення доказів.

Необхідним елементом також є інтеграція міжнародних стандартів, тобто законодавство України має враховувати положення міжнародного права та міжнародних договорів щодо військових злочинів, щоб бути сумісним з принципами, які застосовуються в Міжнародному кримінальному суді та інших міжнародних юрисдикціях.

Також слід посилити координацію з міжнародними органами, оскільки важливо забезпечити механізми співпраці з міжнародними організаціями, такими як ООН та Міжнародний кримінальний суд, для обміну інформацією, досвідом і ресурсами.

Поряд з цим існує потреба забезпечення підготовки фахівців, адже потрібно розвивати освітні програми для слідчих, прокурорів та суддів, які спеціалізуються на військових злочинах, з метою підвищення рівня їхньої компетентності та професійних навичок.

Пріоритетним також залишається законодавче забезпечення інноваційних технологій, тобто використання сучасних технологій, таких як цифрові експертизи, дрони для збору доказів та бази даних для відстеження військових (воєнних) злочинів з перспективною можливістю закріплення на законодавчому рівні.

Вказані пріоритети можуть сприяти створенню ефективної та справедливої системи розслідування військових злочинів в Україні, забезпечуючи відповідність міжнародним стандартам та високий рівень довіри до правосуддя [3].

Як зазначає у своїй роботі науковець М. І. Карпенко, з огляду на негативну динаміку збільшення вчинення військових злочинів протягом 2014–2018 рр. та з початку повномасштабного вторгнення, реально виникає небезпека їх негативного впливу не лише на стан військового правопорядку у військових формуваннях, але й загалом на стан воєнної безпеки держави. Зміст системи військових злочинів потребує перегляду законодавцями, яке їх місце в Особливій частині Кримінального кодексу. Родовий об'єкт злочинів проти встановленого порядку несення або проходження військової служби має бути розширений та передбачати кримінальну відповідальність за порушення проти воєнної безпеки України, що повинно бути одним із перспективних аспектів розвитку законодавства про досудове розслідування військових злочинів. Тому актуальним нині постає питання щодо змісту родового об'єкта військових злочинів, і чи відповідає він реаліям сьогодення, основою якого більшістю науковців розглядається військовий правопорядок [6].

Деякі науковці вказують, що новий Кримінально-процесуальний кодекс України значною мірою змінив акценти, у тому числі процедуру судового провадження, які виявилися слабко пристосовані щодо правозастосування під час воєнних дій. Кримінально-процесуальне законодавство є частково недолугим, дуже складним у застосуванні, але доволі демократичним насамперед у частині захисту прав підозрюваних і тих, хто звинувачується у вчиненні тих чи інших злочинів.

Це визнано Венеціанською комісією позитивним кроком, але в силу деяких підводних юридичних мін норми чинного Кримінально-процесуального кодексу насправді суттєво утруднюють або навіть унеможливають процес притягнення до кримінальної відповідальності. Наприклад, у більшості випадків, окрім убивства, встановлена альтернатива – арешт чи застава. Для військових злочинів – теж. Незважаючи на катастрофічний досвід застосування застави у кримінальному провадженні.

Тому нашим депутатам-законотворцям необхідно повністю усвідомити загрози для державності та суспільного неприйняття безпорадності судової та правоохоронної систем у реалізації принципу невідворотності покарання [5].

Отже, як бачимо, в умовах зростання збройних конфліктів, гібридних загроз та агресивних дій проти держави питання досудового розслідування військових злочинів набуває особливо-го значення. Розвиток законодавства у цій сфері має бути спрямований на створення чіткої, ефективної та прозорої системи правосуддя, яка здатна своєчасно і якісно реагувати на військові злочини, захищати права потерпілих і забезпечувати дотримання норм міжнародного гуманітарного права.

Розвиток законодавства щодо досудового розслідування військових злочинів має містити системний підхід, що охоплює адаптацію процедур до умов воєнного часу, створення спеціалізованих органів, міжнародну співпрацю та цифровізацію процесів. Пріоритетним завданням є також забезпечення захисту прав потерпілих та свідків, що дозволить ефективно і справедливо розслідувати військові злочини, зміцнюючи національну безпеку та підтримуючи міжнародний правопорядок.

Реалізація таких пріоритетів сприятиме зростанню довіри громадян до системи правосуддя, підвищенню прозорості та якості розслідувань, а також запобіганню новим військовим злочинам, зміцнюючи захист національних інтересів і міжнародних зобов'язань держави.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 01.11.2024.
2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14.04.2022 № 2201-IX.
3. Безклубий І. А., Бобровник С. В., Гриценко І. С. Відповідальність у праві: філософія, історія, теорія : монографія / за заг. ред. І. А. Безклубого. Київ, 2014. 448 с.
4. Військове право України : підручник / за заг. ред. І. М. Коропаткіна, І. М. Шопініної. Київ : Алерта, 2019. 648 с.
5. Відповідальність за військові злочини: практичний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 264 с.
6. Військові злочини: питання теорії, законодавства і практики : монографія / М. І. Карпенко; за заг. ред. В. К. Матвійчука. Київ : Національна академія управління, 2019. 458 с.
7. Тетерятник Г. К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи : монографія. Одеса: Гельветика, 2021. 500 с.

Олександр Пащенко,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач відділу дослідження проблем кримінального права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені акад. В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України

ЩОДО ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ВІД ЗАГРОЗИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЇ МАСОВОГО ЗНИЩЕННЯ

Інформація є найсильнішим засобом впливу на особистість і суспільство загалом. На її підставі людина оцінює події, що відбуваються, приймає відповідні рішення, обирає найбільш прийнятний для себе варіант поведінки [1, с. 115]. Зважаючи на сучасні тенденції суспільного розвитку національна безпека України вже не може залишатися поза впливом внутрішнього та зовнішнього інформаційних факторів, об'єктивним результатом впливу яких є поява нових викликів інтересам держави. З огляду на це постає завдання зі створення нової парадигми, теорії і практики національної безпеки в умовах інформаційно-комунікативного суспільства [2, с. 170, 171]. Одним із загрозливих факторів, що порушують стан захищеності населення України в інформаційній сфері, є погрози, які періодично висловлюють посадові особи держави-агресора щодо можливості застосування проти нашої держави ядерної зброї.

У зв'язку з цим виникла необхідність у дослідженні питання щодо того, чи охоплюється диспозиціями статей 438 «Воєнні злочини» та 439 «Застосування зброї масового знищення» Кримінального кодексу України [3] (далі – КК) застосування під час збройного конфлікту ядерної зброї.

1. Сьогодні в міжнародному праві немає єдиного систематизованого обов'язкового до виконання документа, присвяченому всім видам зброї масового знищення. Разом з тим у чинному міжнародному кримінальному праві діють окремі міжнародні договори, які у своїй сукупності до зброї масового знищення відносять хімічну, біологічну і токсичну зброю, щодо яких встановлена імперативна заборона на виробництво та застосування, а також ядерну зброю, застосування якої є забороненим, у той час як виробництво та інші пов'язані з ним дії – обмеженими.

Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року [4], ратифікований Верховною Радою України 16 листопада 1994 року [5], передбачає два види зобов'язань: для ядерних держав – не передавати ядерних пристроїв у будь-якій формі неядерним державам, не надавати їм допомоги у створенні власної ядерної зброї; 2) для неядерних – не виробляти, не придбавати, не приймати ядерну зброю.

Частина 3 ст. IX цього Договору встановлює, що *не забороняється* володіти ядерною зброєю тим державам, які її випробували до 1 січня 1967 року. Аналіз положень цього, а також інших договорів у відповідній сфері дозволяє дійти висновку, що *протиправним* є розповсюдження ядерної зброї будь-якими державами, а *неядерним державам* мають бути надані гарантії для їх безпеки проти актів ядерної агресії [4].

2. На момент розробки та ухвалення 5 квітня 2001 року Кримінального кодексу України наша держава однозначно визначилася щодо свого без'ядерного статусу, тому в початковій редакції КК і нині відсутня відповідальність за застосування ядерної зброї, оскільки на той час її ні фізично вже не було на території України, ні юридично ніякий суб'єкт не мав права на володіння нею.

Предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 439 КК, є зброя масового знищення, заборонена міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ. Це, зокрема, бактеріологічна (біологічна), токсична і хімічна зброя, щодо якої встановлені всеосяжні заборони в обов'язкових для України спеціальних конвенціях [6, с. 738].

Тобто при формально-логічному тлумаченні диспозиції ст. 439 КК ядерна зброя не є предметом цього злочину. Водночас, якщо застосовувати інший прийом тлумачення, відомий у доктрині кримінального права як принцип «а тим паче», то ситуація кардинально змінюється. Застосування цього прийому не є поширеним тлумаченням (яке в принципі є припустимим), а тим більше аналогією (яка у КК прямо заборонена). Зважаючи на те, що ядерна зброя за своїми вражаючими властивостями є більш небезпечною, ніж бактеріологічна (біологічна), токсична і хімічна зброя, то її застосування *тим паче* охоплюється ст. 439 КК (оскільки спеціальної норми щодо цього випадку КК не містить).

Те саме стосується і ст. 438 КК. Найбільш близьким із досліджуваних (застосування ядерної зброї) є четверте з передбачених у диспозиції цієї статті діяння – застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом. Такі заборони можуть бути загальними або стосуватися конкретних видів засобів ведення війни. Наприклад, загальною є заборона застосовувати зброю, снаряди і речовини, що здатні заподіювати зайві ушкодження або зайві страждання або велику, тривалу і серйозну шкоду природному середовищу. До заборонених конкретних видів засобів ведення війни належать: зброя «невибіркової» дії, напалмові, кулькові, касетні, фосфорні бомби, нейтронна бомба, зброя, що ранить уламками, які не виявляються, мініпастки тощо [6, с. 735]. Формально ядерної зброї в цих переліках немає, проте зважаючи на її більш небезпечний характер порівняно з тими видами зброї, відповідальність за використання яких охоплюється диспозицією цієї статті, є підстави для висновку, що її застосування належить до засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом.

Формально застосування під час збройного конфлікту ядерної зброї не охоплюється диспозиціями ст.ст. 438, 439 КК України, проте використання під час їх тлумачення доктринального прийому «а тим паче» свідчить про наявність підстав для кваліфікації таких випадків саме за цими статтями, оскільки спеціальна норма щодо цього у КК України відсутня.

Список використаних джерел

1. Роскошній І. В. Історичні передумови становлення та розвитку конституційно-правових відносин людини і держави в умовах інформаційного суспільства. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 114–122.
2. Скулиш Є. Д. Інформаційна безпека: нові виклики українському суспільству. *Інформація і право*. 2012. № 2. С. 170–175.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
4. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text.
5. Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року: Закон України від 16.11.1994 р. № 248/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 47. Ст. 421.
6. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2020. 768 с.

Олександр Переверзєв,
аспірант 2-го курсу Пенітенціарної академії України

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МОБІЛІЗАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність дослідження адміністративно-правового регулювання мобілізаційних заходів під час воєнного стану зумовлена необхідністю забезпечення національної безпеки, ефективного функціонування державного управління та захисту прав і свобод громадян. В умовах воєнного стану державні органи зобов'язані діяти оперативно, злагоджено та відповідно до чинного законодавства, що регламентує мобілізаційні заходи. Водночас сучасні виклики, такі як гібридні війни, інформаційні атаки та інші форми загроз, потребують перегляду існуючих підходів до правового регулювання мобілізаційних процесів.

На різні аспекти проблеми адміністративно-правового забезпечення мобілізаційних заходів уже звертали увагу ряд науковців. Зокрема, ця проблематика висвітлена в працях В. Братковського [1], О. Володавської [2], В. Коваль [4], С. Кузьніченко [5], О. Савинець [6; 7] та ін. Проте вищезазначена проблематика досі містить багато невивчених аспектів та потребує дослідницької уваги.

Для наукового дослідження з метою подальшої оптимізації адміністративно-правового регулювання мобілізаційних заходів під час воєнного стану необхідно використовувати широкий спектр наукових методів, що дозволяють всебічно дослідити як теоретичні аспекти, так і практичні проблеми у цій сфері. Тож ця розвідка присвячена огляду основних методологічних підходів та принципів дослідження адміністративно-правового регулювання мобілізаційних заходів під час воєнного стану.

Адміністративно-правове регулювання мобілізаційних заходів стикається з численними викликами, серед яких: нечіткість законодавчих норм, відсутність належної координації між різними органами державної влади, недостатня правова захищеність громадян, які залучені до мобілізаційних заходів, а також спроби ворога дестабілізувати мобілізаційні процеси через дезінформацію. Розв'язання цих проблем потребує застосування

комплексної методології дослідження, яка охоплює різні наукові методи, що сприяють глибшому розумінню сутності та особливостей адміністративно-правового регулювання в контексті воєнного стану.

При вивченні адміністративно-правового регулювання мобілізаційних заходів під час воєнного стану доцільно використувати такі методи наукового дослідження.

1. Діалектичний метод є основоположним для вивчення адміністративно-правового регулювання мобілізаційних заходів, оскільки дозволяє дослідити правові явища у їх розвитку та взаємозв'язку. Застосування цього методу допомагає виявити протиріччя у правовому регулюванні мобілізаційних заходів, що виникають у зв'язку з динамічними змінами в зовнішньому середовищі (наприклад, під час воєнних дій або у відповідь на нові загрози).

Зокрема, аналіз змін у законодавстві, що регулює мобілізаційні заходи, дозволяє виявити, як держава адаптує свої адміністративно-правові інструменти до нових викликів, таких як гібридна війна та інформаційні атаки.

2. Методи наукового аналізу та синтезу. Ці загальнонаукові методи сприяють детальному розгляду окремих елементів адміністративно-правового регулювання (аналіз) та їх об'єднанню для формування цілісної картини (синтез) заявленої проблеми. Застосування аналізу дозволяє ідентифікувати основні проблемні аспекти правового регулювання мобілізаційних заходів, тоді як синтез допомагає інтегрувати отримані знання для формування рекомендацій щодо вдосконалення законодавства.

3. Порівняльно-правовий метод – дозволяє досліджувати досвід інших держав у сфері мобілізаційного регулювання, що дає змогу виявити як позитивні практики, так і потенційні ризики. Це особливо важливо для вдосконалення національного законодавства з урахуванням міжнародного досвіду.

4. Соціологічний метод дозволяє оцінити ефективність адміністративно-правового регулювання мобілізаційних заходів через проведення опитувань, анкетувань та інтерв'ю з представниками державних органів, військових підрозділів та громадян.

Це допоможе виявити практичні проблеми, з якими стикаються суб'єкти мобілізації.

5. Історико-правовий метод покликаний допомогти простежити розвиток адміністративно-правового регулювання мобілізаційних заходів в Україні та інших державах, а також оцінити вплив історичних подій на сучасну правову систему. Також цей метод може бути корисним для виявлення закономірностей, що проявляються в процесі здійснення тих чи інших мобілізаційних заходів та адаптації попереднього досвіду до сучасних умов.

6. Формально-юридичний метод – використовується для аналізу нормативно-правових актів, їх структури та змісту з метою виявлення прогалин і колізій у правовому регулюванні мобілізаційних заходів. Зазначений метод також може бути використаний під час розробки пропозицій щодо вдосконалення законодавчих актів.

7. Системно-структурний метод – дозволяє розглядати адміністративно-правове регулювання мобілізаційних заходів як складну систему, що містить взаємопов'язані елементи. Він допомагає визначити взаємозв'язок між різними нормативно-правовими актами та державними інституціями, залученими до мобілізаційних процесів. Зокрема, буде корисним при вивченні взаємодії між Міністерством оборони України, органами місцевого самоврядування та правоохоронними органами у процесі виконання мобілізаційних заходів.

Зрозуміло, що вищенаведений перелік не вичерпує всього методологічного арсеналу, який може бути застосований під час вивчення поставленої проблеми та варіюватиметься залежно від завдань дослідження. Проте цей огляд дозволяє нам скласти загальне уявлення про науково-методологічний потенціал подальших досліджень.

Отже, комплексне вивчення адміністративно-правового регулювання мобілізаційних заходів під час воєнного стану потребує використання різних наукових методів, які дозволяють всебічно аналізувати правові явища, виявляти проблемні аспекти та формулювати науково обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення законодавства. Застосування комплексного підходу до методології дослідження адміністративно-правового регулю-

вання мобілізаційних заходів під час воєнного стану дозволить розробити ефективні пропозиції щодо оптимізації мобілізаційних процесів, підвищення рівня правової захищеності громадян та зміцнення національної безпеки.

Список використаних джерел

1. Братковський В. М. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : монографія. Львів : Галицька видавнича спілка, 2020. 204 с.
2. Володавська О. С. Відмежування ухилення від призову за мобілізацією (стаття 336 Кримінального кодексу України) від порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію (стаття 187 210-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення). *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 1 (9). С. 67–78.
3. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Методологія наукових досліджень. Харків : Право, 2019. 368 с.
4. Коваль В. П. Адміністративно-правовий статус військовослужбовців в Україні в умовах правового режиму воєнного стану : дис. д-ра філософії в галузі права. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. 225 с.
5. Кузнichenko С. О. Адміністративно-правовий режим воєнного стану : монографія. Харків : Право, 2014. 232 с.
6. Савинець Ю. О. Генеза адміністративно-правового забезпечення мобілізації в Україні в новітній період. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2018. Вип. 4. Т. 2. С. 28–31.
7. Савинець О. Ю. Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення мобілізації Збройних Сил України. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2018. Червень. С. 49–53.

Станіслав Петренко,

аспірант кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Пенітенціарної академії України

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ПОВ'ЯЗАНИМ З ВИКОРИСТАННЯМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ

Питання запобігання окремим видам кримінальних правопорушень, злочинності в цілому, є актуальним серед науковців, а також серед практичних працівників правоохоронних органів, інших державних органів, інших суб'єктів запобігання злочинності.

Особливого значення набуває ця діяльність у період війни. Дуже важливою є діяльність щодо запобігання кримінальним

правопорушенням, пов'язаним з використанням бюджетних коштів.

Запобігання злочинності є різновидом суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягає у перешкодженні дії детермінантів злочинності та її проявів, передусім причин і умов останніх, через обмеження, нейтралізацію, а за можливістю – усунення їхньої дії [1, с. 324].

Головною метою заходів запобігання є створення у державі такого сприятливого становища, міцного правопорядку, що гарантувало б зниження злочинності до мінімального рівня, який доступний у суспільстві з урахуванням його економічних, організаційно-управлінських, суспільно-психологічних та інших умов існування [2, с. 353].

Існує кілька класифікацій заходів запобігання кримінальним правопорушенням.

Зупинимось на класифікації заходів запобігання кримінальним правопорушенням за цільовим призначенням, а саме на загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходах.

Загальносоціальний рівень запобігання злочинності являє собою систему заходів соціально-економічного і культурно-виховного характеру, які спрямовані на усунення причин та умов негативних суспільних явищ взагалі, у тому числі – злочинності.

Заходи запобігання загальносоціального характеру тільки побічно сприяють запобіганню злочинності. Це пов'язано з тим, що соціальні об'єкти, явища, події мають зі злочинністю кореляційний зв'язок, тобто такий вид залежності, коли зміна стану однієї величини призводить до вірогідної зміни стану іншої величини [3, с. 124–125].

Заходи загальносоціального запобігання злочинності не ставлять перед собою спеціальних цілей запобігання злочинності та окремим злочинам. Однак вони мають важливий кримінологічний аспект, виступаючи основою спеціальної профілактики, оскільки їх спрямованість на вирішення проблемних завдань, які стоять перед нашою державою, створює передумови для зменшення рівня злочинності [4, с. 46].

З огляду на запобігання кримінальним правопорушенням у бюджетній сфері важливе місце серед цього виду діяльності належить органам прокуратури.

Незважаючи на суттєве звуження своїх функцій, органи прокуратури посідають важливе місце в системі суб'єктів загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів. Органи прокуратури здійснюють свою діяльність на двох рівнях – координаційному та правоохоронному. Причому ця діяльність не є ізольованою, а проявляється в різних формах взаємодії із суб'єктами державних органів усіх рівнів.

Ефективність запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів, великою мірою буде залежати від того, наскільки тісно і продуктивно взаємодіють між собою органи прокуратури та контролюючі органи, якою мірою налагоджено спільну діяльність і контакт між ними в боротьбі з різними проявами злочинної діяльності у сфері використання коштів бюджетів різних рівнів [5, с. 150].

Спеціально-кримінологічним запобіганням злочинності у кримінології називається теорія і практика розробки і реалізації методів та заходів руйнівного впливу на явища і процеси, які зумовлюють або можуть зумовлювати активізацію криміногенного потенціалу суспільства у виді злочинних проявів, а також недопущення їх здійснення на різних стадіях злочинної поведінки, тобто на стадіях формування кримінальної мотивації, виникнення умислу на вчинення злочину, готування до злочину та замаху на злочин [6, с. 21].

Ефективність спеціально-кримінологічного запобігання залежить від того, наскільки правильно та комплексно організована ця діяльність. Забезпечити системність такої діяльності можливо, якщо запобігання злочинності здійснюється на підставі науково обґрунтованої концепції запобігання злочинності. Цінність останньої полягає в тому, що визначені в ній напрями та заходи запобігання базуються на глибокому науковому аналізі комплексу криміногенних детермінант, їх впливі на криміналізацію суспільства [3, с. 143–144].

Як і загальносоціальні заходи запобігання злочинності, зокрема і в бюджетній сфері, спеціально-кримінологічні заходи можуть мати соціальний, правовий, організаційно-управлінський та економічний характер. Різниця між ними полягає лише в тому, що останні спеціально та цілеспрямовано визначені на запобігання злочинам, що пов'язані з незаконним використанням бюджетних коштів [5, с. 152].

Коло суб'єктів, діяльність яких спрямована за запобігання злочинності, залежить від повноважень та методів, якими законодавець їх наділяє. Серед широкого кола суб'єктів запобігання злочинності, особливе місце належить правоохоронним та державним органам, які використовують різноманітні засоби й методи виявлення правопорушень і реагування на них, впливаючи при цьому на різноманітні криміногенні чинники.

Тому виявлення правопорушень та реагування на них є важливим елементом запобігання злочинності в бюджетній сфері.

Як вже було зазначено, ефективність запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів, залежить від якості взаємодії органів прокуратури та контролюючих органів, однак перші не позбавлені можливості самостійно вживати заходи в цій сфері.

Згідно з п. 1 Розділу 3 Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань (далі – ЄРДР) порядок його формування та ведення, формування ЄРДР розпочинається з моменту внесення до нього Реєстратором відповідних відомостей про кримінальне правопорушення, зазначених у заяві чи повідомленні про його вчинення або виявлених ним *самостійно* з будь-якого джерела [7].

Прокурори можуть отримати відповідну інформацію під час підтримання публічного обвинувачення в суді, нагляду за слідчими (розшуковими) діями, негласними слідчими (розшуковими) діями, представництва інтересів держави в суді у справах, пов'язаних з незаконним використанням бюджетних коштів, тобто під час виконання своїх конституційних функцій.

Водночас для ефективного запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів, органи прокуратури мають володіти більш по-

вною інформацією щодо порушення законодавства у цій сфері, постійно розширюючи способи отримання інформації про можливі правопорушення в бюджетній сфері.

З набранням чинності Закону України «Про публічні закупівлі» (далі – Закон) та початком функціонування офіційного порталу оприлюднення інформації про публічні закупівлі ProZorro проведення такого моніторингу суттєво спрощено, оскільки до цієї системи прикріплено всі документи, пов'язані з процедурою закупівлі (тендерна документація та зміни до неї, документи, що подаються учасниками, копія укладеного договору). Саме їх ретельне опрацювання та подальший аналіз надали змогу прокуратурі області систематично виявляти порушення законодавства у цій сфері та принципово реагувати на них [8, с. 14].

Загальновідомо, що ProZorro є електронною системою здійснення публічних закупівель в Україні, вона є обов'язковою для всіх закупівель органів публічної адміністрації, юридичних осіб, які забезпечують потреби держави або територіальних громад. Ця система зменшує корупцію та підвищує ефективність проведення закупівель.

Органи прокуратури, досліджуючи здійснення електронних закупівель, можуть аналізувати проведення закупівель в «обхід» ProZorro. Наприклад, проведення в порушення Закону закупівлі шляхом поділу на дрібні частини; наявності змови із замовником; встановлення замовником строків торгів, коли учасники не встигають отримати відповідні сертифікати і т.ін.

Отже, основне призначення органів прокуратури в системі спеціально-кримінологічних заходів запобігання злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів, полягає у своєчасному виявленні порушень бюджетного законодавства, вжитті відповідних заходів стосовно притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності, а також поверненні незаконно використаних коштів до державного бюджету [5, с. 167].

Список використаних джерел

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Кн. 1. Київ: Ін Юре, 2007. 423 с.
2. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5-ти т. / за заг. ред. В. В. Сташиса. Харків : Право, 2008. Т. 5 : Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні. 840 с.

3. Руфанова В. М. Кримінологічна характеристика та запобігання органами внутрішніх справ злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів : дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2011. 258 с.

4. Мінченко С. І. Основні напрями загальносоціальної профілактики злочинності в Україні. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 5. С. 45–47.

5. Сосков Р. М. Кримінологічна характеристика та запобігання органами прокуратури злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів : дис. канд. юрид. наук. Дніпро, 2019. 202 с.

6. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Національна юридична академія України, 2011. 120 с.

7. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення, затв. наказом Генерального прокурора 30.06.2020 № 298. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#n790> (дата звернення: 18.11.2024).

8. Романов В. Захист економічних інтересів держави у бюджетній сфері – пріоритетний напрям роботи прокуратури Запорізької області. *Вісник прокуратури*. № 1. 2018. С. 14–18.

Максим Пузиревський,

старший викладач кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
юридичного факультету Пенітенціарної академії України;

Наталія Сікорська,

аспірантка кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
юридичного факультету
Пенітенціарної академії України

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ У СФЕРІ СТАТЕВИХ ЗНОСИН ЯК ОБ'ЄКТ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ

Питанням загальнотеоретичної, адміністративно-правової, кримінально-правової та кримінологічної характеристики, криміналістичного та кримінально-процесуального забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти моральності, зокрема у сфері статевих зносин, приділяли значну увагу сучасні українські вчені: І. Бандурка, В. Бойченко, Є. Буджиганчук, В. Варивода, М. Войчишена, А. Габрелян, Т. Грицай, О. Громовий, С. Денисов, М. Єфімов, Д. Зайка, О. Захарова, Д. Кирюха, О. Козленко,

В. Кузнецов, С. Кулик, М. Куратченко, Л. Кучанська, В. Лазарєв, А. Ландіна, В. Макаров, В. Малярова, В. Морозова, В. Мосяженко, К. Назаренко, А. Небитов, Н. Новицька, Д. Паляничко, А. Плотнікова, І. Припхан, С. Репецкий, О. Рябчинська, Н. Семчук, К. Снісаренко, О. Соловей, А. Степанюк, А. Топузян, Т. Усатова, С. Хільченко, Т. Шевчук та ін.

Зі свого боку проведений аналіз наукових праць, що безпосередньо стосуються дослідження кримінальних правопорушень проти моральності у сфері статевих зносин, дозволяє виокремити ряд дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю «12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право», а саме: С. Денисов «Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської моралі (ст. ст. 210, 211, 211-1 КК України)» (м. Київ, 1996 р.) [1], О. Рябчинська «Боротьба з розповсюдженням порнографічних предметів і творів, що пропагують культ насильства і жорстокості» (м. Запоріжжя, 2002 р.) [2], І. Бандурка «Кримінально-правова характеристика злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків» (м. Харків, 2010 р.) [3], А. Плотнікова «Кримінальна відповідальність за організацію заняття проституцією» (м. Харків, 2010 р.) [4], Т. Шевчук «Сутенерство та втягнення особи в заняття проституцією: кримінологічна характеристика та запобігання» (м. Харків, 2011 р.) [5], О. Соловей «Кримінологічна характеристика та запобігання дитячій порнографії в Україні» (м. Київ, 2012 р.) [6], К. Снісаренко «Кримінологічний аналіз і запобігання організації заняття проституцією» (м. Харків, 2014 р.) [7] та Т. Усатова «Кримінологічна характеристика та запобігання створенню або утриманню місць розпусти і звідництву в Україні» (м. Харків, 2018 р.) [8].

При цьому необхідно також зазначити, що сучасний стан дослідження в Україні кримінальних правопорушень проти моральності у сфері статевих зносин характеризується підготовкою дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії в галузі 081 «Право», зокрема:

– «Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією: соціальна обумовленість кримінальної відповідальності та склад кримінального правопорушення» (К. Вареник, тема дисертації затверджена в 2021 р.);

– «Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання сутенерству та втягнення особи в заняття проституцією» (В. Коссе, тема дисертації затверджена в 2021 р.);

– «Проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи: аналіз складів кримінального правопорушення» (А. Кудрявцева, тема дисертації затверджена в 2021 р.);

– «Кримінальна відповідальність за одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження» (В. Левко, тема дисертації затверджена в 2022 р.);

– «Кримінально-правова характеристика сутенерства або втягнення особи в заняття проституцією» (Н. Тербило (Сікорська), тема дисертації затверджена в 2022 р.).

Як висновок, вважаємо, що перспективними напрямками для проведення майбутніх вітчизняних досліджень кримінальних правопорушень проти моральності у сфері статевих зносин є:

1) кримінологічна характеристика та запобігання одержання доступу, придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи іншого переміщення, виготовлення, збуту та розповсюдження дитячої порнографії;

2) кримінологічна характеристика та запобігання проведенню видовищних заходів сексуального характеру за участю неповнолітніх осіб;

3) особливості застосування кримінально-виконавчого законодавства до осіб, які засуджені за кримінальні правопорушення проти моральності у сфері статевих зносин.

Список використаних джерел

1. Денисов С. Ф. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської моралі (ст. ст. 210, 211, 211-1 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1996. 187 с.

2. Рябчинська О. П. Боротьба з розповсюдженням порнографічних предметів і творів, що пропагують культ насильства і жорстокості : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2002. 193 с.

3. Бандурка І. О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2010. 206 с.

4. Плотнікова А. В. Кримінальна відповідальність за організацію заняття проституцією : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2010. 260 с.

5. Шевчук Т. А. Сутенерство та втягнення особи в заняття проституцією: кримінологічна характеристика та запобігання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2011. 227 с.

6. Соловей О. О. Кримінологічна характеристика та запобігання дитячій порнографії в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2012. 276 с.

7. Снісаренко К. С. Кримінологічний аналіз і запобігання організації заняття проституцією : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2014. 229 с.

8. Усатова Т. І. Кримінологічна характеристика та запобігання створенню або утриманню місць розпусти і звідництву в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 330 с.

Назар Солодюк,

здобувач вищої освіти на бакалаврському
рівні юридичного факультету Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова;

науковий керівник: Дмитро Виговський,

кандидат юридичних наук, доцент
Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова

ЕКСЦЕС ВИКОНАВЦЯ

Ексцес виконавця — вчинення виконавцем кримінального правопорушення дій, які не охоплюються умислом інших співучасників, якщо його дії утворюють самостійний склад кримінального правопорушення або його дії суттєво відрізняються від дій, запланованих іншими учасниками. Це питання має значний правовий і практичний інтерес, адже ексцес виконавця впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення, відповідальність співучасників та визначення справедливого покарання.

Згідно з частиною 5 статті 29 Кримінального кодексу України ексцес виконавця визначається як вчинення виконавцем кримінального правопорушення, що явно виходить за межі домовленості зі співучасниками. У цьому випадку інші співучасники (організатори, підбурювачі, пособники) не несуть відповідальності за ті дії виконавця, які не входили до їх спільного умислу [1]. Процедура кваліфікації ексцесу виконавця передбачає кілька етапів. Перший етап — це встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення, включно з межами умислу, спільно узгодженого співучасниками. Другий етап — це аналіз дій виконавця та визначення, чи перевищують вони спі-

льний умисел. Третій етап — це кваліфікація кримінального правопорушення з урахуванням ексцесу виконавця та визначення відповідальності кожного зі співучасників.

Ексцес виконавця — це ситуація, коли виконавець злочину вчиняє дії, що явно виходять за межі початкової домовленості або умислу співучасників. Це може містити застосування насильства, що не було погоджене, або вчинення додаткових кримінальних правопорушень [2]. Законодавець передбачив, що в таких випадках відповідальність повинна лягати лише на того, хто виходив за межі спільного умислу, щоб забезпечити справедливість та відповідність покарання індивідуальним діям кожного суб'єкта.

За статистичними даними, випадки ексцесу виконавця не є рідкісними в судовій практиці України. Вони часто виникають у справах, пов'язаних з груповими кримінальними правопорушеннями, зокрема розбоями, грабежами, вимаганнями та іншими кримінальними правопорушеннями [2]. Суди детально аналізують кожен випадок, щоб забезпечити справедливість і відповідність винесених рішень положенням закону. Важливо, щоб правозастосовчі органи точно визначали межі умислу та розуміли, коли відбувається ексцес виконавця, щоб уникнути несправедливого притягнення до відповідальності співучасників за дії, до яких вони не мали стосунку. Ексцес виконавця також має значний вплив на правозастосовчу практику. Чітке розуміння цієї концепції допомагає правоохоронним органам, адвокатам та судам правильно кваліфікувати дії співучасників і уникати несправедливих рішень. Удосконалення механізмів виявлення та аналізу ексцесів виконавця сприятиме підвищенню якості правосуддя та захисту прав осіб, залучених до кримінального процесу.

В одному з випадків група осіб домовилася здійснити крадіжку з проникненням до приміщення. Під час виконання кримінального правопорушення один з виконавців, перевищивши спільний умисел, застосував насильство до охоронця, завдавши йому тяжких тілесних ушкоджень. У цьому випадку інші співучасники не несли відповідальності за дії виконавця, що виходять за межі їх домовленості.

Інший приклад: група осіб планувала здійснити вимагання грошей шляхом погрози. Один з виконавців, порушивши спільний умисел, здійснив убивство жертви. У цьому випадку інші співучасники нестимуть відповідальність лише за вимагання, але не за вбивство, оскільки воно не входило до спільного умислу.

Ексцес виконавця є складним, але важливим явищем кримінального права. Воно забезпечує справедливе розмежування відповідальності між співучасниками кримінального правопорушення та дозволяє точно визначити межі їхньої вини [3]. Процедура кваліфікації ексцесу виконавця вимагає ретельного аналізу фактичних обставин справи та чіткого дотримання положень кримінального законодавства. Це важливий інструмент для забезпечення справедливого правосуддя у справах, пов'язаних з груповими кримінальними правопорушеннями.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 25.10.2024).
2. Шелест С. Ексцес виконавця. URL: <https://pravo.ua/ekscses-vikonavcja/> (дата звернення: 30.10.2024).
3. Орловський Р. С. Поняття і значення ексцесу співучасника. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/10490/1/Orlovskiy_105-108.pdf (дата звернення: 30.10.2024).

Софія Соседка,

здобувачка вищої освіти 3-го курсу
Національного університету «Чернігівська політехніка»;

науковий керівник: Ігор Іваньков,

доцент, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та правосуддя
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ ВІДБУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ У ВИДІ АРЕШТУ ЗАСУДЖЕНИМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ

Відбування кримінального покарання у виді арешту засудженими військовослужбовцями порушує питання захисту їхніх прав та забезпечення соціальної справедливості. Військовослужбовці мають специфічні права та обов'язки, які вимагають

особливого підходу щодо їх утримання в умовах ізоляції. Відповідно до міжнародних стандартів важливо забезпечити дотримання прав людини під час арешту, що стосується умов утримання, медичної допомоги та психологічної підтримки. Соціальні та психологічні аспекти покарання можуть впливати на їхню службову діяльність, тому важливо їх досліджувати. Виконання покарань, що призначаються військовослужбовцям, має свої особливості, зумовлені наявністю специфічних заходів державного примусу, які можуть застосовуватися виключно до військовослужбовців, що були визнані винними у скоєнні кримінальних правопорушень за рішенням суду; характером самих покарань, що передбачають тимчасове обмеження прав військовослужбовців під час їх служби.

Порядок виконання арешту для військовослужбовців регулюється ст. 55 Кримінально-виконавчого кодексу України, згідно з якою засуджені військовослужбовці відбувають покарання у вигляді арешту не в арештному домі, а на гауптвахті. Арешт – це вид кримінального покарання, що передбачає утримання засудженого в умовах ізоляції. Він є основним строковим покаранням, яке може тривати від одного до шести місяців, і полягає в ізоляції засудженого [1].

Чисельність військовослужбовців в Україні значно зросла після початку повномасштабної агресії російської федерації, що призвело до збільшення кількості правопорушень у військовій сфері. Одним із місць, куди направляють військовослужбовців після вчинення правопорушень, є гауптвахта. Судові органи активно призначають арешт з утриманням на гауптвахті. Наприклад, 16 серпня 2022 р. Соснівський районний суд м. Черкаси визнав військовослужбовця винним у самовільному залишенні військової частини, призначивши йому 3 місяці арешту [2].

Гауптвахта є унікальної установою, що забезпечує виконання у тому числі кримінального покарання у вигляді арешту військовослужбовців. Відповідно до п. 2 ч. 2 наказу Міністерства оборони України «Про затвердження Порядку тримання засуджених, узятих під варту, заарештованих та затриманих військовослужбовців» від 03.11.2020 р. передбачено, що гауптвахта – спеціальне приміщення, обладнане для виконання покарання щодо військовослужбов-

ців, засуджених до арешту... [3]. Прийом засуджених військовослужбовців на гауптвахту здійснюється відповідно до ст. 8 Додатка 12 до Статуту гарнізонної та вартової служби «Про гауптвахту» начальником органу управління Служби правопорядку в гарнізоні та начальником гауптвахти [4].

Розглядаючи співвідношення норм Європейських пенітенціарних правил та вищевказаних норм, Л. Г. Остапчук виділяє такі основні проблеми, а саме: відсутність норм, що регулюють порядок госпіталізації військовослужбовців, засуджених до арешту, що створює правову невизначеність та ускладнює надання медичної допомоги; обов'язковий медичний огляд для засуджених, які прибули на гауптвахту, не завжди виконується належним чином, що ставить під загрозу здоров'я військовослужбовців; недотримання принципу лікарської таємниці при обміні інформацією про стан здоров'я військовослужбовців є порушенням прав на конфіденційність; відсутність медичного огляду після відбуття покарання може призвести до медичних проблем у колишніх засуджених тощо [7, с. 190–194].

Таким чином, слід зазначити, що умови тримання на гауптвахтах повинні бути приведені у відповідність до міжнародно-правових актів, які регулюють поводження із засудженими та ув'язненими. Це стосується не лише фізичних умов (приміщення, доступ до медичних послуг, забезпечення харчуванням), але й правового статусу військовослужбовців під час відбування покарання, зокрема права на оскарження умов утримання, доступ до юридичної допомоги та належного медичного обслуговування. Важливо забезпечити належний рівень навчання та підвищення кваліфікації керівного складу гауптвахт з метою адекватного реагування на психологічні та фізичні потреби засуджених.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 р. № 1129–IV. Дата оновлення: 19.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129–15#Text> (дата звернення: 11.10.2024).
2. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 16.08.2022 р. Справа № 712/5920/22. *Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові правопорушення)*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105742543> (дата звернення: 11.10.2024).
3. Про затвердження Порядку тримання засуджених, узятих під варту, заарештованих та затриманих військовослужбовців : наказ Міністерства оборони

України від 03.11.2020 р. № 394. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0038-21#Text> (дата звернення: 11.10.2024).

4. Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 р. № 550-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-14#Text> (дата звернення: 11.10.2024).

5. Остапчук Л. Г. Виконання покарання у виді арешту щодо військовослужбовців у світлі вимог Європейських пенітенціарних правил. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право*. Чернівці : Академія Державної Пенітенціарної служби України, 2017. № 2 (2). С. 188–195.

Владислав Таран,
слухач 351 групи Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Алла Лазаренко,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Пенітенціарної академії України

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Щодня Російська Федерація скоює воєнні злочини на території України. Для того, щоб жодне порушення прав людини не залишилося безкарним, нині проводять активну роботу над документуванням цих фактів. До документування воєнних злочинів залучені адвокати системи безоплатної правової допомоги й адвокати, які співпрацюють з цією системою, громадські організації.

Більшість науковців під воєнними злочинами розуміють умисні та грубі порушення законів і звичаїв війни, за які винні особи (комбатанти і ті, хто віддавав їм накази) підлягають кримінальній відповідальності за рішенням міжнародного військового трибуналу.

Доцільно зауважити, що за воєнні злочини передбачена кримінальна відповідальність на національному та міжнародному рівнях. Окремі особи та військові командири можуть бути притягнуті до відповідальності, якщо вони знали про злочини, скоєні їхніми підлеглими, але не змогли запобігти або припинити їх.

Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність за мародерство, насильство над населенням у районах бойових дій, жорстоке поводження з військовополоненими, незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півміся-

ця та Червоного Кристала, а також зловживання ними. Особи, які вчиняють ці злочини, можуть бути засуджені на національному рівні українськими судами [3; 2, с. 155].

Міжнародним судовим органом, що розглядає воєнні злочини, є Міжнародний кримінальний суд (МКС) у Гаазі. Росія не ратифікувала Римський статут і не може співпрацювати з МКС. Однак це підвищує ймовірність створення спеціального суду для розслідування злочинів Росії проти України. Історія знає приклади створення трибуналів: Нюрнберзький, Токійський, трибунали щодо колишньої Югославії та Руанди. Враховуючи, що 141 країна проголосувала за резолюцію ООН, яка засуджує війну Росії проти України, дуже ймовірно, що винні постануть перед судом.

Варто також зазначити, що термін давності не поширюється на воєнні злочини та злочини проти людяності. Про це чітко зазначено в Конвенції ООН 1968 року про незастосування терміну давності до воєнних злочинів і злочинів проти людяності та Конвенції Ради Європи про незастосування терміну давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів.

Військові злочини – це правопорушення, вчинені військовослужбовцями, працівниками збройних сил, військовозобов'язаними та резервістами на зборах, які посягають на встановлений законом порядок несення військової служби або виконання військових обов'язків [1, с. 397].

Воєнні злочини як вид міжнародних злочинів – це винні діяння, спрямовані проти визнаних міжнародним правом основоположних універсальних цінностей міжнародного співтовариства, які пов'язані з високим ступенем небезпеки і мають тяжкі наслідки. Сторони, причетні до таких злочинів, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності. У більшості випадків воєнні злочини передбачають вчинення державою міжнародних протиправних діянь, за які держава може бути притягнута до міжнародно-правової відповідальності [4, с. 346].

Загалом, зважаючи на певні прогалини у вітчизняному кримінальному праві, більш ґрунтовне дослідження природи та, відповідно, кваліфікації воєнних злочинів як різновиду міжнародних злочинів є виправданим. Останніми роками правова тео-

рія збагатилася різноманітними напрацюваннями, спрямованими на з'ясування природи та характеру воєнних злочинів.

На думку О. Пчеліної, воєнні злочини – це міжнародні злочини, що вчиняються умисно або через грубу недбалість комбатантами або комбатантськими особами у збройному конфлікті, і які спрямовані проти окремих осіб, їхніх прав або міжнародного правопорядку. Його можна визначити як такий, що характеризується широкомасштабними і серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права, які порушують найважливіші принципи міжнародного гуманітарного права [5, с. 336].

Інша точка зору полягає в тому, що воєнні злочини є порушеннями норм і принципів міжнародного гуманітарного права і тягнуть за собою пряму кримінальну відповідальність за міжнародним правом. Деякі дослідники наголошують, що воєнні злочини – це серйозні порушення основоположних принципів міжнародного права, норм і конвенцій міжнародного гуманітарного права, що відбуваються в контексті міжнародних і неміжнародних конфліктів, а їх злочинність визначається актами міжнародного кримінального права [5, с. 334].

З наведених визначень зрозуміло, що обов'язковою ознакою воєнних злочинів є те, що вони вчиняються під час збройного конфлікту між двома або більше державами, або коли збройний конфлікт відбувається на території однієї держави, але без зовнішнього втручання. Важливість цієї ознаки полягає в тому, що вона дозволяє розмежовувати певні схожі звинувачення. Діяння, які під час збройного конфлікту вважаються воєнними злочинами, у мирний час можуть бути кваліфіковані інакше – наприклад, як злочини проти людяності, які є іншим видом міжнародних злочинів, або як загальні злочини.

З огляду на вищезазначене воєнні злочини – це тяжкі і серйозні порушення міжнародного правопорядку, миру і спокою людства, що цинічно посягають на світову безпеку та перешкоджають прогресивному розвитку людської цивілізації. Кожен з цих злочинів, які посягають на найбільші цінності – життя, гідність, свободу та безпеку людини, вимагає більш суворого покарання та більш радикальних заходів з точки зору боротьби і протидії таким явищам.

Список використаних джерел

1. Гловюк І. В., Тетерятник Г. К. Контекстуальні елементи у провадженнях щодо воєнних злочинів: предмет доказування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 394–398.
2. Драгоненко А. О. Поняття та ознаки воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві. *Наукові записки. Серія: Право*. 2022. Вип. 12. С. 151–157.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 29.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 04.11.2024).
4. Мельничук С. М. Правові форми реалізації функцій сучасної держави Україна: загальнотеоретична характеристика : монографія. Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2018. 346 с.
5. Пчеліна О. В., Пчелін В. Б. Криміналістична класифікація воєнних злочинів. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану* : тези доп. Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. 453 с. С. 334–338.

Ігор Турчин,

слухач 1-го курсу інституту стратегічних комунікацій
Національного університету оборони України;

науковий керівник: Іван Піскун,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри військового права
та правоохоронної діяльності, працівник ЗС України
Національного університету оборони України

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ, ЗМІСТ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ КОНВОЮВАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ПРАВОПОРЯДКУ

Конвоювання є важливою частиною діяльності Військової служби правопорядку (ВСП) Збройних Сил України, оскільки воно пов'язане з виконанням завдань, спрямованих на підтримання правопорядку, безпеки та дисципліни у Збройних Силах, а також забезпечення безпеки громадян та держави в цілому. Процес конвоювання охоплює охорону, супровід і транспортування військовослужбовців або осіб, що підлягають правовому нагляду, з однієї локації до іншої – зокрема під вартою або під арештом. Тому діяльність ВСП у цій сфері повинна бути чітко регламентована нормативно-правовими актами, що визначають як завдання, так і відповідальність її підрозділів під час виконання таких функцій.

Розглянемо основні аспекти нормативно-правового закріплення, змісту та реалізації процесу конвоювання військовослужбовцями Військової служби правопорядку в Україні, а також окреслимо основні проблеми та виклики, які виникають під час виконання цієї важливої функції.

1. Нормативно-правова база конвоювання.

Діяльність Військової служби правопорядку у сфері конвоювання визначається низкою нормативно-правових актів, що регулюють правовий статус військовослужбовців ВСП, їхні повноваження та обов'язки, а також визначають основні принципи забезпечення правопорядку та безпеки у Збройних Силах України.

1.1. Конституція України.

Конституція України є основним законом, що визначає основи правового статусу органів державної влади та органів правопорядку. Стаття 64 Конституції гарантує захист прав і свобод громадян, а також визначає можливість обмеження цих прав лише в межах, встановлених законом. Стаття 106 Конституції визначає повноваження Президента України, який є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України, і саме через його укази встановлюються основні принципи організації діяльності Збройних Сил та, зокрема, Військової служби правопорядку.

1.2. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу».

Цей Закон визначає основи організації та проходження військової служби, а також права та обов'язки військовослужбовців, зокрема тих, що перебувають на службі у ВСП. Закон визначає обов'язки військових підрозділів щодо виконання службових завдань, таких як охорона правопорядку, контроль за дисципліною, а також забезпечення безпеки в Збройних Силах України, у тому числі під час транспортування осіб, що підлягають арешту або затриманню.

1.3. Закон України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України».

Цей Закон є основним нормативно-правовим актом, що регламентує діяльність Військової служби правопорядку. Згідно з цим Законом ВСП виконує функції, що охоплюють охорону правопорядку у Збройних Силах, здійснення контролю за війсь-

ковими підрозділами та забезпечення безпеки транспортування осіб, зокрема осіб, що перебувають під арештом або під вартою. Важливою частиною цього Закону є визначення прав і обов'язків військовослужбовців, які виконують функції охорони, у тому числі під час конвоювання.

1.4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України».

Ця постанова містить детальне регулювання діяльності ВСП, включно з правилами організації підрозділів, які здійснюють конвоювання, а також загальні вимоги щодо забезпечення правопорядку у Збройних Силах.

1.5. Накази та інструкції Міністерства оборони України.

Міністерство оборони розробляє конкретні інструкції та накази, що регламентують процеси конвоювання, зокрема визначають порядок використання технічних засобів, проведення перевірок осіб, що підлягають транспортуванню, а також взаємодію з іншими правоохоронними органами.

1.6. Кримінальний кодекс України.

Кримінальний кодекс України містить норми, що стосуються порядку утримання осіб під вартою, а також кримінальні правопорушення, пов'язані з порушенням дисципліни, втечами та іншими правопорушеннями в процесі конвоювання.

2. Зміст та основні завдання конвоювання.

Конвоювання військовослужбовцями ВСП є важливою частиною служби правопорядку та охорони у Збройних Силах України. Воно містить кілька основних завдань, які зумовлюють специфіку діяльності ВСП:

2.1. Охорона осіб, що конвоюються.

Основне завдання військовослужбовців ВСП під час конвоювання — це забезпечення охорони осіб, які конвоюються. Це можуть бути військовослужбовці, які порушили військову дисципліну, особи, що перебувають під вартою, або особи, які виконують покарання у вигляді арешту. Охорона має забезпечити їх безпечне конвоювання з однієї локації до іншої.

2.2. Запобігання втечам та правопорушенням.

Друге завдання полягає в запобіганні можливим втечам або іншим спробам порушення правопорядку з боку осіб, що конвоюються. Для цього вживаються превентивні заходи, включно з ретельною перевіркою осіб і транспорту, постійною готовністю до можливих кризових ситуацій.

2.3. Організація взаємодії з іншими підрозділами.

Важливим аспектом є взаємодія військовослужбовців ВСП з іншими правоохоронними органами та установами. Це стосується організації безпеки на етапі підготовки та проведення конвоювання із залученням підрозділів поліції, прокуратури, судових органів.

2.4. Контроль за дотриманням дисципліни.

Військовослужбовці, які здійснюють конвоювання, також відповідають за дотримання дисципліни серед осіб, що підлягають транспортуванню. Вони повинні забезпечити порядок і не допустити будь-яких порушень з боку затриманих.

3. Організація процесу конвоювання.

Організація конвоювання військовослужбовцями ВСП вимагає точного планування та координації дій на всіх етапах. Цей процес можна поділити на кілька основних етапів.

3.1. Попереднє планування маршруту.

Перед початком конвоювання важливо ретельно спланувати маршрут, визначити найбільш безпечний шлях, врахувати можливі ризики та потенційні небезпеки, наприклад, можливість спроби втечі або атаки з боку третіх осіб. Крім того, перед конвоюванням перевіряються технічні засоби, такі як автотранспорт, а також готовність підрозділів ВСП.

3.2. Формування конвою та підбір персоналу.

Формування конвою — це організація групи військовослужбовців, що забезпечують охорону. Кількість і склад конвою визначається залежно від рівня загрози, кількості осіб, що конвоюються, та інших чинників. Конвоїри мають бути підготовлені до різноманітних сценаріїв, зокрема у випадку можливих нападів або спроб втеч.

3.3. Забезпечення контролю та зв'язку.

Протягом усього процесу конвоювання важливо забезпечити постійний зв'язок між підрозділами та командуванням, щоб мати можливість оперативно реагувати на будь-які зміни в ситу-

ації. Також організовується технічний контроль за рухом транспорту, щоб забезпечити безпеку.

3.4. Проведення перевірок та обшуків.

Перед початком конвоювання здійснюється ретельна перевірка всіх осіб, що підлягають конвоюванню, а також обшук транспортних засобів для виявлення можливих заборонених предметів або зброї. Це дозволяє знизити ризики й забезпечити безпеку як для конвоїрів, так і для затриманих осіб.

4. Проблеми та виклики в реалізації конвоювання.

4.1. Ризики втеч та порушень.

Однією з основних проблем, з якими стикаються військово-службовці ВСП, є можливість втеч осіб, що підлягають конвоюванню. Втеча може стати серйозною загрозою для безпеки, тому важливо вжити всіх заходів для її запобігання.

4.2. Стресові ситуації для персоналу.

Конвоїри часто стикаються з важкими та стресовими ситуаціями, пов'язаними з охороною осіб, які можуть бути агресивними або порушувати дисципліну. Важливо, щоб військовослужбовці були психічно підготовлені до таких завдань.

4.3. Недостатнє технічне забезпечення.

Часто виникає проблема недостатнього технічного забезпечення для проведення конвоювання. Відсутність спеціалізованого транспорту або технічних засобів для спостереження ускладнює виконання завдань.

4.4. Невідповідність нормативно-правових актів реаліям.

Законодавча база, хоч і достатньо розвинена, інколи не встигає за змінами в умовах безпеки та сучасними вимогами до організації охорони. Це потребує постійного вдосконалення нормативних актів.

Конвоювання військовослужбовцями Військової служби правопорядку є важливою функцією, яка забезпечує безпеку у Збройних Силах України. Завдяки чітко розробленій нормативно-правовій базі військовослужбовці мають можливість ефективно виконувати свої обов'язки. Однак існує низка проблем, таких як недостатнє технічне забезпечення та стресові навантаження для особового складу, які потребують розв'язання.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.

2. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-ХІІ.

3. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України . Закон України від 07.03.2002 № 3099-ІІІ.

4. Про затвердження Положення про Військову службу правопорядку в Збройних Силах України : постанова Кабінету Міністрів України від 2016 р.

5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-ІІІ.

6. Про організацію діяльності Військової служби правопорядку : наказ Міністерства оборони України від 2019 р.

7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

8. Ляшенко В. І. Безпека та охорона правопорядку в Збройних Силах України. Київ : Наукова думка, 2018.

Юлія Федорова,

слухачка 352 навчальної групи Пенітенціарної академії України;

науковий керівник: Садіг Рза огли Тагієв,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Пенітенціарної академії України

ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ДНК-ІДЕНТИФІКАЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

ДНК-ідентифікація – це один з найсучасніших і найточніших методів криміналістичної експертизи, який активно використовується для встановлення особи за біологічним матеріалом. В умовах воєнного стану в Україні потреба у впровадженні та вдосконаленні цього методу значно зросла, особливо з огляду на необхідність ідентифікації загиблих, розшук зниклих безвісти та встановлення особистостей у випадках масових поховань і катастроф. Після початку повномасштабного вторгнення країни-агресора на територію України ДНК-ідентифікація стала ключовим інструментом для ідентифікації жертв, а також для проведення розслідувань злочинів військового та воєнного характерів.

Сутність ДНК-ідентифікації полягає у встановленні індивідуальних генетичних характеристик людини за допомогою аналізу її дезоксирибонуклеїнової кислоти. Генетичний код людини є унікальним, що дозволяє точно ідентифікувати особу навіть за наявності

незначної кількості біологічного матеріалу (кров, волосся, слина, епітеліальні клітини, сперма тощо). Це робить ДНК-аналіз потужним інструментом у криміналістиці, особливо під час розслідування воєнних злочинів, де сліди біологічного матеріалу можуть бути єдиним доступним доказом. В умовах війни значно зростає кількість випадків, де потрібна ідентифікація осіб: масові поховання, жертви атак і катастроф, зниклі безвісти військові та цивільні особи. У цьому контексті особливо важливо застосовувати швидкі й точні методи ідентифікації, що передбачає значну роль ДНК-експертизи.

9 липня 2022 року Верховна Рада ухвалила Закон України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» (далі – Закон). Згідно із Законом під геномною інформацією людини розуміються відомості про генетичні ознаки людини, тобто фактично це генетичні дані (ДНК-профілі), а обробка геномної інформації людини – це будь-яка дія або сукупність дій, таких як збирання, реєстрація, накопичення, зберігання, поновлення, пошук, використання і поширення (розповсюдження, передача) знеособлених персональних даних про особу, якій належить геномна інформація, а також знищення геномної інформації [1]. Наступним кроком є наказ Міністерства внутрішніх справ від 04.08.2023 року «Про затвердження Положення про Електронний реєстр геномної інформації людини», який врегулює механізм функціонування реєстру. Згідно з вищезазначеним наказом адміністратором Електронного реєстру є Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ України (далі – ДНДЕКЦ МВС), який відповідає за: обробку геномної інформації, збереження інформації, аналіз збоїв і моніторинг роботи реєстру, контроль за дотриманням законодавства користувачами реєстру, перевірку актуальності даних і усунення недоліків та інше [2]. За період дії воєнного стану установами ДНДЕКЦ МВС України було виконано понад 30 тисяч судових молекулярно-генетичних експертиз, а також підготовлено понад 30 судових експертів за цим напрямом, це дозволило успішно виконувати завдання ДНК-ідентифікації останків загиблих, що свідчить про масштаб і значення такого виду досліджень.

Серед основних проблем ДНК-ідентифікації під час воєнного стану можна виокремити: складність роботи з пошкодженими зразками (гнилісні зміни, обвуглені залишки тощо); тривалий термін

проведення експертиз через обмежені можливості лабораторій; відсутність належних умов зберігання, що може призвести до деградації ДНК; ризик контамінації (у польових умовах підвищується ризик забруднення зразків сторонньою ДНК); недостатнє методичне забезпечення під час роботи з біологічними доказами на місцях подій; відсутність стабільного електропостачання та порушення зв'язку ускладнює роботу лабораторного обладнання. Також актуальною є проблема відсутності чіткого правового регулювання щодо обов'язковості збору біологічних зразків цивільного населення у зоні бойових дій, а також неефективність відбору матеріалу серед військовополонених.

Для покращення роботи у сфері ДНК-ідентифікації Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями, такими як Інтерпол, Міжнародна комісія з питань зниклих безвісти та інші міжнародні експертні установи. Завдяки підтримці міжнародних партнерів українські лабораторії тепер можуть використовувати технології NGS для аналізу пошкоджених ДНК-зразків, що особливо важливо в умовах війни, коли зразки часто перебувають у незадовільному стані через обвуглення або інші пошкодження. Це дає можливість не лише підвищити рівень експертиз, але й застосовувати новітні технології і методики, які вже успішно використовуються у світі.

ДНК-ідентифікація в умовах воєнного стану відіграє ключову роль у процесі ідентифікації осіб та розслідуванні злочинів. Незважаючи на труднощі, такі як технічні обмеження та проблеми з правовим регулюванням, Україна має необхідний потенціал для подальшого розвитку цієї сфери. Вдосконалення законодавства, впровадження єдиного реєстру ДНК-профілів і розвиток лабораторних потужностей дозволить значно поліпшити можливості пошуку та ідентифікації загиблих і зниклих безвісти, а також сприятиме ефективнішому розслідуванню воєнних злочинів.

Список використаних джерел

1. Про державну реєстрацію геномної інформації людини : Закон України від 17.11.2020 р. № 2391-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text> (дата звернення: 20.09.2024).
2. Про затвердження Положення про Електронний реєстр геномної інформації людини : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 26.10.2023 р. № 1657. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1657-23#Text> (дата звернення: 20.09.2024).

СЕКЦІЯ 7

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ: ПОГЛЯД У МИНУЛЕ ТА В МАЙБУТНЄ

Сніжана Антошук,

курсантка 2 курсу навчально-наукового інституту № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ;

науковий керівник: Петро Клімушин,

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри протидії кіберзлочинності

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ РОЗУМНОГО МІСТА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

У сучасному світі концепція «розумного міста» стала символом прогресу та інновацій, об'єднуючи технології, урбаністику та соціальні аспекти для створення більш зручного, ефективного і стійкого середовища. Від початкових ідей автоматизації міської інфраструктури до сучасних розробок, що охоплюють інтеграцію штучного інтелекту та інтернету речей (IoT), розвиток розумних міст безпосередньо впливає на формування особистості їхніх мешканців. Зокрема, цей вплив проявляється через зміну стилю життя, розвитку цифрових навичок, можливостей для професійного зростання та нових форм соціальної взаємодії.

Розвиток розумних міст демонструє, як технології можуть сприяти підвищенню якості життя, забезпечуючи комфорт і безпеку, але також створює нові виклики. Зміни у сприйнятті приватності та адаптація до швидкого темпу технологічних змін стають невід'ємними аспектами життя в сучасних урбаністичних умовах.

Розумні міста — це системи, які інтегрують інформаційно-комунікаційні технології та інтернет речей (IoT) для управління міською інфраструктурою. Ця концепція також охоплює використання IT-додатків для забезпечення доступу громадян до публічних послуг [1].

На сьогодні понад 2500 міст у всьому світі впровадили елементи розумного міста. Одним із прикладів побудови такого міста з нуля є Масдар в Об'єднаних Арабських Еміратах, який став першим у світі «зеленим» містом з нульовими викидами вуглецю. Це місто функціонує виключно на сонячній енергії та інших відновлюваних джерелах і має стати взірцем екологічного міста до 2025 року [2].

Більшість міст, проте, впроваджують елементи розумних технологій поступово, інтегруючи їх у вже існуючі системи. Концепція розумного міста охоплює різноманітні інноваційні рішення, що дозволяють кожному місту обирати власні підходи для розв'язання місцевих проблем. Завдяки IoT можливо контролювати різні об'єкти та аналізувати їхній стан [2].

Ключові технології розумного міста стосуються автоматизації, машинного навчання та IoT. Інтернет речей (IoT) – це мережа фізичних об'єктів із вбудованими технологіями, що дозволяють їм взаємодіяти із зовнішнім середовищем, передавати інформацію про свій стан та отримувати дані [3]. Наприклад, міське освітлення може автоматично вмикатися під час настання темряви, а його стан можна контролювати через спеціальний IoT-центр.

Компоненти системи розумного міста можуть охоплювати:

- розумне міське середовище: відеоспостереження, освітлення, безкоштовні Wi-Fi-точки;
- розумний транспорт: інтелектуальні транспортні системи, електронна оплата проїзду, розумні парковки, каршеринг;
- розумний дім: автоматизація, дистанційне керування, енергоефективні прилади, датчики температури, вологості;
- розумні системи водо-, газо- та електропостачання: лічильники споживання, датчики витоків, інноваційні методи очищення [4].

Організації, що відповідають за громадську безпеку, як-от правоохоронні органи та аварійні служби, стали одними з перших, хто почав використовувати ці технології. Вони застосовують різноманітні датчики для збору відео та даних, важливих для розслідувань та інших завдань громадської безпеки. Це камери високої роздільної здатності, мультисенсорні камери з функціями панора-

мування, нахилу і зуму, а також передові системи управління відео, що допомагають в управлінні інцидентами. Відеоаналітика як частина штучного інтелекту дозволяє підвищити ефективність оцінки загроз і реагування в реальному часі [5].

Переваги розумних міст для мешканців: розумні міста підвищують зручність завдяки автоматизації та оптимізації міських послуг, таких як управління дорожнім рухом, громадський транспорт та освітлення. Це зменшує стрес і час у дорозі та створює комфортніші умови для мешканців; використання технології IoT і аналітики великих даних може допомогти зменшити споживання енергії, контролювати викиди та впроваджувати рішення для сталого управління ресурсами. Наприклад, інтелектуальні системи освітлення адаптуються до умов навколишнього середовища, а інтелектуальні водопровідні мережі мінімізують втрати води; інтелектуальні транспортні системи використовують дані для прогнозування та контролю трафіку, допомагаючи зменшити затори і скоротити час у дорозі. Крім того, була введена інтелектуальна система паркування, яка допомагає водіям швидко знаходити вільні місця; завдяки впровадженню цифрових технологій громадяни тепер можуть швидко отримати доступ до міських послуг через спеціальні додатки та онлайн-платформи. Це полегшує планування поїздок, перевірку міських новин і вирішення адміністративних питань; мешканці розумних міст можуть активніше брати участь у процесах управління містом завдяки системам електронного голосування, зворотного зв'язку та обговорення. Це сприяє розвитку демократичного врядування та підвищенню задоволеності населення прийнятими рішеннями; розвиток розумних міст створить нові робочі місця в технологіях, аналізі даних і управлінні проектами. Інноваційна інфраструктура сприяє інвестиційній привабливості та розвитку стартапів, завдяки прогресу в цифровій інфраструктурі та високошвидкісному інтернеті віддалена робота та навчання стають дедалі зручнішими. Це дозволяє мешканцям працювати й навчатися ефективніше, не виходячи з дому.

Вплив розумного міста на формування особистості: очікування мешканців щодо високого рівня комфорту та автоматизації в різних сферах життя, адже зручність автоматизованих сис-

тем трансформує повсякденні процеси, такі як управління домогосподарствами через мобільні додатки або використання інтелектуальних сервісів для планування маршруту. Спонукання громадян навчатися, розвивати цифрові навички та адаптуватися до нових технологій, тому що розумні міста потребують спеціальних технічних знань і навичок для ефективного використання інфраструктури. Збільшення цифрових послуг також мотивує людей йти в ногу з останніми технологічними тенденціями та брати участь у цифровій освіті. Відчуття спільності та підтримки завдяки новим платформам для спілкування та співпраці. Відчуття приватності та безпеки із впровадженням таких технологій, як відеоспостереження та масовий збір даних. Через інтенсивне використання цифрових технологій і постійну взаємодію з високотехнологічним середовищем мешканці можуть мати цифровий стрес. Людям важко балансувати між цифровим і реальним життям, що може вплинути на їхній психічний стан і концентрацію. Розумні міста сприяють доступності для людей з обмеженими можливостями за допомогою адаптивних систем, які підтримують справедливий доступ до міських послуг. Це позитивно впливає на розвиток інклюзивного суспільства та покращення якості життя різних груп населення.

Список використаних джерел

1. Smart city: розумні технології сучасного міста. URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/smart-city-rozumni-tehnologiyi-suchasnogo-mista> (дата звернення: 07.11.2024).
2. Світові smart-тенденції у розвитку «розумних міст» та українські реалії. URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/svitovi-smart-tendenciyi-u-rozvytku-rozumnyh-mist-ta-ukrayinski-realiyi> (дата звернення: 07.11.2024).
3. Internet of Things, IoT. URL: <https://www.it.ua/knowledge-base/technology-innovation/internet-veschej-internet-of-things-iot> (дата звернення: 07.11.2024).
4. Розумне місто. URL: <https://deps.ua/ua/knowegable-base/reference-information/67697.html> (дата звернення: 07.11.2024).
5. Розумні міста України. Що таке смарт-сіті і як це працює. URL: <https://www.bezpeka-shop.com/ua/blog/obzor/umnye-goroda-ukrainy-hto-takoe-smart-siti-i-kak-eto-rabotaet/> (дата звернення: 07.11.2024).

Максим Грищенко,
студент 5 курсу філософського факультету
спеціальності «Політологія» Навчально-наукового інституту
публічного управління та державної служби Київського національного
університету імені Тараса Шевченка;

науковий керівник: Андрій Миколук,
кандидат політичних наук, доцент кафедри державного управління
Навчально-наукового інституту публічного управління
та державної служби Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ТА САМОІДЕНТИФІКАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ

Соціальні мережі стали невід'ємною частиною повсякденного життя, дозволяючи користувачам не лише формувати комунікацію з іншими людьми, але й суттєво впливати на соціалізацію та самоідентифікацію сучасної особистості.

Соціалізація в цілому постає як один із ключових процесів у формуванні особистості, під час якого індивід набуває навичок, цінностей, норм та моделей поведінки, що є необхідними для повноцінної інтеграції в суспільство. Видатний давньогрецький філософ Арістотель у своїй відомій праці «Політика» зазначав, що людина є істотою соціальною та політичною і не може повноцінно жити поза суспільством, оскільки вона апріорі потребує комунікації та взаємодії із соціумом [1].

Своєю чергою Ентоні Сміт, відомий британський соціолог й автор книги «Національна ідентичність», визначає ідентичність як ключовий елемент існування спільнот, зокрема етнічних та національних, які здатні об'єднувати людей на основі почуття спільної історії, культури та символів [4]. В умовах глобалізації ідентичність набуває особливо високого значення, оскільки сучасний світ зазнає змін щодня, з чого випливає те, що люди постійно стикаються з культурним різноманіттям, невизначеністю, змішаними формами ідентичності, а соціальні мережі в деяких випадках можуть ускладнювати розуміння тієї чи іншої ідентичності.

Соціальні мережі надають широкі можливості для взаємодії між людьми, суттєво змінюють уявлення про самих себе, впливаючи на соціалізацію та на розуміння власної ідентичності.

По-перше, за допомогою соціальних мереж можна спілкуватися з величезною кількістю людей з різних куточків світу, об'єднуватися у спільноти з однодумцями, вести власний профіль та блог, висловлювати власну думку, позицію, коментувати висловлювання інших користувачів та відповідно дискутувати на актуальні різноманітні соціально-політичні теми. Також для багатьох соціальні мережі – це спосіб для самовираження і простір для творчості. Зокрема, більшість політиків використовують їх для комунікації зі своєю аудиторією та для привернення уваги під час виборчих кампаній [2, с. 62].

Станом на сьогодні соціальні мережі є особливо популярним способом обміну думками, що стало можливим завдяки масовій цифровізації та глобалізації. Зазвичай найбільш активними користувачами є підлітки й молодь, однак останнім часом з'являється тенденція до залучення значно старших поколінь до користування соціальними мережами.

Соціальні мережі неодмінно сприяють соціалізації особистості, оскільки надають можливість комунікувати і взаємодіяти не лише зі своїми знайомими в реальному житті, а й знаходити нових у віртуальному просторі, об'єднуватися в чатах, спільнотах за інтересами, за різними рухами, політичними вподобаннями, навіть за етнічною і національною належністю. Це стало особливо актуальним в умовах карантинних обмежень COVID-19 й нині в період повномасштабної війни в Україні, коли фізичне пересування є неможливим або значно обмеженим через постійну небезпеку для життя громадян.

Соціальні мережі є особливо корисними для одночасного підтримання зв'язку з величезною кількістю різних людей та організацій. Наприклад, завдяки ним стало можливим об'єднання та кооперація лідерів думок і провідних організацій з метою впровадження соціальних проєктів та відповідно змін для покращення життя людей у різноманітних сферах людської життєдіяльності. Багато подібних проєктів здобули свою попу-

лярність саме завдяки активному спілкуванню користувачів у соціальних мережах та просуванню активної реклами в них [3].

Таким чином, у сучасних умовах у користувачів є можливість будувати стійкі довготривалі або ж короткочасні ситуаційні взаємини з метою обміну думками, досвідом, комунікації або ж повноцінної кооперації, не зустрічаючись наживо.

По-друге, люди в соціальних мережах схильні створювати і контролювати свій віртуальний образ, показуючи лише ту інформацію, яку користувач хоче демонструвати іншим і відповідно з якою цей користувач буде асоціюватися в очах інших. Тобто часто відбувається розрив між реальним образом у житті та штучним віртуальним. Люди часто підлаштовують свій образ під очікування оточення або соціальні норми з метою своєї якнайшвидшої соціалізації.

Спільноти в соціальних мережах можуть надавати тим, хто до них доєднується, підтримку та відчуття приналежності, проте завжди є ризик нав'язування певних групових норм, що призводить до деформації істинної ідентичності індивіда. Водночас соціальні мережі часто допомагають представникам певної національності чи етносу знайти своїх співвітчизників на території інших держав під час міграції, таким чином дозволяють утворювати стійкі взаємозв'язки цілих діаспор та дозволяють швидше адаптуватися в новій для себе країні, не втрачаючи при цьому власної національної та етнічної ідентичності.

Оскільки соціальні мережі набули масового характеру, то відповідно віртуальний простір почав диктувати певні стандарти для життя й поширювати усталені або ж новостворені стереотипи. Ці установки можуть суттєво впливати на самоідентифікацію індивідів, які будуть намагатися відповідати нав'язаним суспільством очікуванням.

По-третє, зважаючи на всеосяжність соціальних мереж, їх стає дедалі складніше регулювати та моніторити, цим активно користуються злочинці, зокрема політичні екстремісти. Вони створюють свою альтернативну реальність, використовуючи закриті та відкриті сторінки в найбільш популярних соціальних мережах. Екстремісти прагнуть висвітлити свій спотворений світогляд та ефемерні цінності з метою поширення злочинних та

жорстоких ідей, зокрема для залучення ще більшої кількості учасників до своїх лав. У такий спосіб вони ведуть боротьбу проти цивілізованого демократичного світу, привертаючи увагу суспільства та відверто маніпулюючи ним, виправдовуючи це тим, що їхня ідентичність була скривджена [5].

Найчастіше до таких спільнот доєднуються особи з незрілою життєвою позицією та нечітко визначеною ідентичністю. Саме тому вони тяжіють до груп, які надають їм можливість створити уявлення про себе. Загальні цілі групи є менш важливими порівняно з тим, як ця група забезпечує відчуття приналежності до чогось «важливого» та власної значущості. Урешті-решт індивіди, які відчують, що поточні соціальні групи не схвалюють їхню особистість, залучаються до екстремістських угруповань, де їх завжди чекають та які готові прийняти до своїх лав «відчужених».

Яскравим прикладом щодо цього аргументу є факт того, що за останні кілька років понад три тисячі громадян з країн демократичного Заходу мігрували на територію, контрольовану ІДІЛ, щоб підтримати екстремістів. Інтернет і зокрема соціальні мережі дозволили ІДІЛ, незважаючи на відстань, зв'язатися з тисячами людей по всьому світу [7, с. 95].

Також доволі цікавим для аналізу є випадок, що стався 2015 року в Австралії. В аеропорту Сіднея було затримано двох братів шістнадцяти та сімнадцяти років, які намагалися сісти на рейс до Близького Сходу з наміром воювати на боці ІДІЛ. У їхньому багажі знайшли екстремістську атрибутику, а також інструкції, як скласти легенду, щоб уникнути підозр з боку влади під час виїзду з країни. Важливо те, що цю інформацію вони отримали протягом спілкування у соціальних мережах [6].

Отже, соціальні мережі здійснюють суттєвий вплив на процес соціалізації та самоідентифікації особистості, надаючи при цьому багато можливостей для самовираження, створення соціальних зв'язків та дослідження власної ідентичності. Соціальні мережі сприяють інтеграції у глобальне суспільство, оскільки дозволяють людям з різних куточків світу здійснювати комунікацію, взаємодіяти та обмінюватися досвідом.

Однак соціальні мережі можуть і негативно вплинути на самоідентифікацію внаслідок постійного порівняння з іншими,

залежності від виключно позитивних коментарів та нав'язаних суспільством стереотипів.

Водночас соціальні мережі можуть бути небезпечними особливо для представників молодого покоління, які можуть стати жертвою активної пропагандистської діяльності екстремістських організацій.

Список використаних джерел

1. Арістотель. Політика. Київ : Основи, 2000. С. 15–34.
2. Гречановська О. В., Мегем О. М., Потапюк Л. М. Вплив соціальних мереж на психологічний стан та самооцінку української молоді. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія. 2023. Т. 34 (73). № 4. С. 62–66.
3. Свеженцева І. Цифрова залежність: що відомо про вплив соцмереж на психічне здоров'я. URL: <https://suspilne.media/169931-cifrova-zaleznist-sovidomo-pro-vpliv-socmerez-na-psihicne-zdorova/>.
4. Сміт Е. Національна ідентичність. Київ : Основи, 1994. С. 28–51.
5. Introduction to political behaviour. URL: https://baripedia.org/wiki/Introduction_to_political_behaviour.
6. Onyanga-Omara J. Teens Stopped at Sydney Airport on Suspicion of Trying to Join ISIL. USA Today. URL: <https://www.usatoday.com/story/news/world/2015/03/08/teens-stopped-islamic-state/24601625/>
7. Sande G. N., Goethals G. R., Ferrari L., Worth L. T. Value-guided attributions: Maintaining the moral self-image and the diabolical enemy-image. *Journal of Social Issues*. 1989. № 45 (2). P. 91–118.

Дмитро Дриньов,

старший науковий співробітник науково-дослідного відділу
перспектив розвитку та проблем супроводження моделей операцій
центру імітаційного моделювання
Національного університету оборони України

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ

Цифрова трансформація — це процес інтеграції цифрових технологій у всі сфери суспільного життя, зокрема в економіку, культуру, освіту та управління. Вона не просто змінює традиційні методи взаємодії, але й формує нові підходи до роботи, спілкування та навчання. Цифрові інструменти, такі як хмарні обчислення, штучний інтелект, великі дані, інтернет речей, стають невід'ємною частиною сучасного життя, прискорюючи процес адаптації до змін у глобальному середовищі.

Основна мета цифрової трансформації — підвищення ефективності та конкурентоспроможності через автоматизацію процесів, доступ до великої кількості інформації та оптимізацію прийняття рішень. Однак цифрова трансформація також має суттєвий вплив на розвиток особистості та компетенцій, зокрема формування нових навичок, необхідних для успішної кар'єри та повсякденного життя в інформаційну епоху [1].

Сучасні компетенції — це не лише технічні знання, а й набір умінь, які дозволяють ефективно використовувати нові технології для виконання складних завдань. В умовах цифрової трансформації з'являються нові вимоги до спеціалістів, які мають бути готові до роботи в умовах швидких змін.

Однією з ключових компетенцій, яку формує цифрова трансформація, є цифрова грамотність. Вона стосується вміння працювати з комп'ютерними програмами, використовувати інтернет-ресурси для пошуку інформації, комунікувати через електронні платформи та захищати особисті дані від кіберзагроз. В епоху цифрових технологій цифрова грамотність є базовою навичкою, без якої складно функціонувати як у професійному, так і в соціальному середовищі.

Паралельно з технічними навичками важливими стають так звані *soft skills* — гнучкі навички. Ці навички охоплюють критичне мислення, креативність, здатність до командної роботи, емоційний інтелект, вміння розв'язувати проблеми і приймати рішення в умовах невизначеності. Цифрова трансформація вимагає від працівників здатності адаптуватися до нових умов і швидко освоювати нові технології, що особливо важливо в умовах глобальної конкуренції та автоматизації.

З розвитком цифрових технологій зростає обсяг інформації, яку потрібно обробляти та аналізувати. Це створює нові вимоги до фахівців в усіх сферах. Вміння критично оцінювати джерела інформації, відокремлювати правдиву інформацію від фейкової та приймати на основі цього обґрунтовані рішення є необхідним для успішної кар'єри [2].

Цифрова трансформація сприяє зближенню різних галузей знань, де все частіше виникає потреба у співпраці фахівців з різних сфер — від ІТ до маркетингу, від інженерії до медицини.

Міждисциплінарний підхід вимагає вміння працювати в команді з людьми різних професій, що допомагає знаходити інноваційні рішення на перетині різних сфер знань.

Цифрова трансформація значно вплинула на ринок праці, змінюючи вимоги до робочої сили. Багато традиційних професій зникають або трансформуються через автоматизацію та розвиток штучного інтелекту. Одночасно з'являються нові професії, які вимагають високого рівня цифрової компетентності.

До 2030 року згідно з дослідженнями до 40 % робочих місць можуть бути автоматизовані. Це означає, що працівники мають бути готові до перекваліфікації та постійного навчання, аби залишатися конкурентоспроможними на ринку праці. Цифрова трансформація також сприяє збільшенню попиту на професії, пов'язані з ІТ, кібербезпекою, аналізом даних, управлінням проектами та іншими сферами, що використовують цифрові технології.

Освітня сфера є однією з тих, що найбільш активно змінюється під впливом цифрової трансформації. Університети і школи змушені адаптувати свої навчальні програми, щоб готувати студентів до роботи в умовах нової цифрової економіки. З'являються онлайн-курси, дистанційне навчання, гейміфікація в освіті, які дозволяють студентам більш ефективно засвоювати матеріал.

Навчання стає більш персоналізованим завдяки використанню аналітики та адаптивних платформ, які дозволяють відслідковувати успішність студентів і підлаштовувати навчальний процес під їхні індивідуальні потреби. У результаті учні не тільки засвоюють нові знання, але й формують необхідні для успішної кар'єри навички.

Хоча цифрова трансформація має безліч переваг, вона також супроводжується певними викликами. Одним з них є цифровий розрив між різними верствами населення. Не всі люди мають доступ до сучасних технологій або володіють достатніми цифровими навичками. Це може призвести до соціальної нерівності, оскільки доступ до цифрових ресурсів стає все більш критичним для успішної кар'єри.

Крім того, швидкий розвиток технологій створює ризики для безпеки даних. Підвищується необхідність захисту персона-

льної інформації та розробки нових нормативних актів, що регулюють питання кібербезпеки й етичного використання даних.

Цифрова трансформація створює можливості для постійного розвитку сучасних компетенцій. Важливою є роль освітніх закладів та урядів, які повинні забезпечувати громадян знаннями і навичками, необхідними для успішної інтеграції у цифрову економіку. Освітні програми мають бути адаптовані до сучасних викликів, що дозволить розвивати критичне мислення, гнучкі навички та здатність до самоосвіти [3].

Майбутнє належить тим, хто здатен адаптуватися до швидких змін і володіє навичками, які дозволяють використовувати новітні технології. Тому важливим є розуміння того, що цифрова трансформація — це не лише технологічний процес, але й соціальний виклик, який вимагає розвитку як професійних, так і особистісних компетенцій.

Список використаних джерел

1. Биков В. Ю. Цифрова трансформація освіти: виклики та можливості. Київ : Освіта XXI, 2020.
2. Костенко О. В. Вплив цифрових технологій на ринок праці та освіти. *Журнал цифрових технологій*. 2022. № 15 (1).
3. Штейн Г. М. Цифрова грамотність як основа сучасної освіти. Київ : Наукова думка, 2021.

Вероніка Єрмейчук,

студентка 2-го курсу Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

науковий керівник: Роман Крусян,

доцент кафедри євроінтеграційної політики Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ

Під час глобалізаційних змін усіх сфер суспільного життя надважливим є визначення особливостей цифрової трансформації України. Актуальність вивчення цього питання полягає в тому, що для глибоких, системних та докорінних змін, що сприятимуть розвитку України як країни з цифровою економікою, важливого значення набуває саме готовність до впровадження

діджиталізованого публічного управління та формування цифрових компетентностей передусім у державних службовців, які надають публічні послуги.

Підкреслюючи важливість впливу сучасної телекомунікаційної інфраструктури та вільного й рівного доступу до мережі Інтернет на ефективність цифрової трансформації в умовах воєнного часу, варто зосередити увагу на необхідності подальшого розвитку таких напрямів імплементації діджиталізації публічного управління, як електронна медицина, освіта, телебачення, транспорт, туризм, фінанси, цифрова демократія та уряд. Крім того, запропоновано розробити стратегію формування цифрової грамотності серед населення України та цифрових компетентностей у професійній сфері, особливо серед державних службовців, що буде базуватися не лише на онлайн-серіалах, але й навчальних дисциплінах у середній та вищій школах, курсах підвищення кваліфікації та безперервного навчання.

У наш час більшість країн світу орієнтується на розвиток саме в напрямі побудови цифрової економіки, використовуючи всі можливі конкурентні переваги від її впровадження. Україна, перебуваючи у складних умовах, намагається бути у тренді, розвиваючи інформаційні технології в різних напрямках як публічного управління, так і суспільного життя. Деякі досягнення були здійснені, проте системності й синергетичного ефекту на розвиток країни так і не було досягнуто, незважаючи на значний потенціал вітчизняних ІТ-фахівців, які входять до п'ятірки найкращих ІТ-аутсорсерів світу. На мою думку, саме використання діджиталізації у сфері публічного управління може стати значним поштовхом цифрових трансформацій для розвитку конкурентоспроможної економіки України. Тому потребують детального вивчення особливості діджиталізації публічного управління в Україні під час її цифрової трансформації та розробка пропозицій щодо напрямів їх імплементації, що й стало темою нашого дослідження.

Більшість досліджень діджиталізації та цифрових трансформацій в Україні орієнтовані саме на впровадження цифрової економіки та її впливу на бізнес-середовище [1] (К. Гуменна, Г. Козбур, І. Струтинська, С. Туль тощо). Питанням цифрових

трансформацій публічного управління в різних аспектах присвячені роботи таких вітчизняних учених, як Т. Биркович, В. Биркович, В. Дрешпак, Н. Грицяк, О. Кабанець, О. Карпенко, П. Клімушин, В. Куйбіда, І. Лопушинський, В. Наместнік, О. Орлов, Г. Почепцов та інші. Проте питання, що стосуються особливостей впливу діджиталізації публічного управління на розвиток цифрової трансформації України, залишаються практично не розкритими та потребують подальшого вивчення. Мета статті – дослідження особливостей діджиталізації публічного управління в Україні під час її цифрової трансформації та розробка пропозицій щодо напрямів їх імплементації.

Діджиталізація та глобалізація суспільства, цифровізація основних напрямів діяльності держави вимагають від сфери публічного управління як ключового засобу взаємодії громадян і держави дотримання курсу на вдосконалення взаємодії, інтеграції національної системи цифровізації з міжнародною практикою, забезпечення належного рівня цифрової грамотності та навичок протистояння кіберзагрозам, повноцінної, оперативної і якісної інформації та відкритого доступу до основного функціоналу адміністративних послуг. Разом з тим на Україну чекає ряд глобалізаційних викликів у сфері цифрової трансформації, однак, зважаючи на стрімкий розвиток ІКТ у світі та Україні зокрема, ця тема потребує постійного аналізу й вивчення нових можливостей [4].

Переваги впровадження ІКТ у сферу адміністративних послуг знижують рівень бюрократії та виводять на якісно новий рівень налагодження взаємовідносин усередині ОДВ, а також удосконалення самої процедури надання адміністративних послуг засобами цифрових технологій. Вагомий внесок у цифровізацію державного управління належить сфері міжнародного та національного бізнесу, позаяк чимала частка інструментів діджиталізації, що нині активно використовуються у сфері державного управління, була адаптована саме з бізнес-практик. Діджитальні інструменти надали засоби до інтеграції в нову реальність та допомогли встановити комунікаційні зв'язки між працівниками, громадянами та бізнесом чи інвесторами на принципово нових засадах.

Цифрові трансформації та процес інформатизації і діджиталізації ПУ спрямовані на затвердження орієнтованості управління не на мінімальне забезпечення потреб суспільства, а на оптимальне, яке всіляко сприятиме розробці цих процесів та їхньому законодавчому оформленню, а також не буде надмірно бюрократизованим та недоступним для більшості. Технологічні засоби й послуги, що надаються за допомогою цифрових технологій, повинні забезпечувати представникам різних соціальних груп рівні можливості отримання адміністративних послуг, а для державних службовців – перспективи оптимізації горизонтальної і вертикальної мобільності в органах державної влади, а також можливості для підвищення власної цифрової грамотності.

Цифровізація адміністративних послуг та впровадження новітніх технологій у внутрішню систему публічного управління – це основні етапи імплементації Промисловості 4.0 до роботи розвинутої держави. Заангажованість та упереджене ставлення до процесів цифровізації може призвести до втрати ефективності функціонування системи державного управління та дискредитації країни на міжнародній арені [2]. Європейський досвід впровадження та використання діджиталізованих засобів і технологій у функціонування публічного управління на рівні національних і міжнародних законодавств нараховує понад 30 років напрацювань та понад кілька сотень нормативно-правових актів.

В Україні створені всі умови для подальшого впровадження процесу цифровізації та стандартизації державних адміністративних послуг для їх функціонування за межами країни з метою створення єдиного світового цифрового простору. Для модернізації публічних управлінських процесів в Україні розглядаються ідентичні до європейських інструменти й технології е-урядування – від відкритих даних до блокчейну в інформаційних мережах державного управління. Однак особливістю розвитку нашої національної цифровізації є впровадження в роботу державних структур єдиного порталу державних послуг Дія.

Одним із головних принципів ефективної реалізації концепції електронних державних послуг є запровадження комплексного підходу, за якого всі електронні ресурси державних органів та сайти державних послуг мають бути об'єднані в один зруч-

ний ресурс. Відповідно до чинного закону мета реалізації електронних публічних сервісів покладена на сервіс Дія. Екосистема Дії забезпечує зручний і логічно зрозумілий інтерфейс, що дозволяє завантажувати програми та інші документи, заповнювати й надсилати їх через програмне забезпечення онлайн-порталу. Однією з основних вимог, які мають бути остаточно імplementовані на належному рівні законодавчого регулювання, є висвітлення необхідності систематизації та відновлення електронних адміністративних послуг із зазначенням їх характеристик [3]. Зазначені принципи відображають найкращу практику надання послуг електронного урядування в країнах ЄС.

Введення воєнного стану у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ в Україну серйозно вплинуло на впровадження національних сервісів та інструментів електронного урядування, що призвело до певних обмежень для громадян, фізичних осіб та бізнесу. Ці обмеження не є постійними, вони пов'язані з аспектами безпеки та будуть зняті після закінчення війни. Проте тенденція повсюдного впровадження цифрової трансформації на національному рівні в Україні не вичухає. За два з половиною роки війни значення екосистеми Дія у соціальному житті українців поглибилося та розширилося, запровадивши багато нових, корисних, затребуваних послуг і документів, повністю усунувши всі зовнішні загрози, у тому числі фізичні й кіберзагрози.

Тому подальшими напрямками досліджень мають стати перелусім проєкти щодо побудови сучасної телекомунікаційної інфраструктури доступу до мережі Інтернет та створення рівних умов такого доступу для різних верств населення (бідних і заможних, міських і сільських жителів тощо). Також важливо продовжувати напрацювання в галузі електронної медицини, освіти, телебачення, фінансів, демократії та уряду, не забуваючи і про такі сфери, як транспорт (пасажирський і вантажний), що може стати рушієм розвитку туризму та залучення інвестицій в Україну.

Список використаних джерел

1. Белікова М. І. Цифровізація публічного адміністрування в умовах воєнного стану. *Наукові інновації та передові технології: Серія «Право»*. 2022. № 8. С. 381–392.
2. Бігняк П. І., Михальчук В. М. Реформування державного управління: цифровізація. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 15. С. 107–113.

3. Білик О. І. Розвиток системи публічного управління соціальними ризиками в умовах цифрових трансформацій: дис. ... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.02. Миколаїв, 2021. 535 с.

4. Разумей Г. Ю., Разумей М. М. Діджиталізація публічного управління як складник цифрової трансформації України. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2020. № 2 (25). С. 139–145.

**Всеволод Ішу,
Богдан Ганусяк,**

курсанти 1 курсу Харківського національного
університету внутрішніх справ;

Світлана Лучик,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри інформаційних систем та технологій
Харківського національного університету внутрішніх справ

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У РОБОТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

У світі триває кібервійна, значною частиною якої є російсько-українське протиборство. За 2023 рік кіберполіцією України виявлено понад 3600 кіберзлочинів. За оперативного супроводу кіберполіції оголошено підозру понад 1700 особам за вчинення понад 3700 злочинів, що на 59 % перевищує аналогічний показник 2022 року. Направлено до суду матеріали щодо 42 організованих злочинних груп, у тому числі 7 злочинних організацій, що на 83 % перевищує аналогічний показник 2022 року [1]. Зростання кіберзлочинності в сучасному цифровому світі вимагає нових підходів для ефективної протидії. Одним з перспективних рішень є застосування штучного інтелекту (ШІ) у роботі правоохоронних органів, особливо в кіберполіції. Наведемо окремі напрями застосування.

Використання геоінформаційних систем та сучасних технологій дозволяє правоохоронним органам успішніше розкривати злочини та запобігати їм. Геопросторові дані сприяють моніторингу пересувань людей і транспортних засобів, що також може бути корисним для митних служб. У ситуаціях, коли підозрювані переміщуються, стає можливим відстежити їхній маршрут. Сучасні комп'ютерні технології забезпечують можливість інтеграції територіальних моделей (електронні карти, схеми, аеро- та космічні знімки) з табличною інформацією, що містить статис-

тичні показники, списки, економічні дані тощо. У контексті боротьби з шахрайством визначення місцезнаходження є особливо корисним. Аналіз публікацій у соціальних мережах та відстеження локації підозрюваних – це методи, які активно застосовуються для превентивних заходів. За допомогою штучного інтелекту можна визначати місцезнаходження правопорушників та запобігати вчиненню злочинів, використовуючи записи із соціальних мереж або інформацію про дзвінки.

ШІ дозволяє автоматично обробляти величезні обсяги даних у реальному часі, що сприяє виявленню аномалій та потенційних загроз. Використовуючи алгоритми машинного навчання, такі системи можуть ідентифікувати підозрілу активність, наприклад, несанкціоновані доступи або незвичні транзакції, що можуть свідчити про кібератаки. ШІ-системи відстежують мережевий трафік і виявляють аномалії, такі як незвичний обсяг даних, що передаються, або підозрілі підключення з невідомих IP-адрес. Наприклад, якщо ШІ визначає, що співробітник має доступ до конфіденційних даних з незвичної локації, це може свідчити про компрометацію акаунта.

ШІ може ідентифікувати злочинців за їхньою цифровою активністю або навіть за допомогою біометричних даних, таких як розпізнавання обличчя або голосу. Такі технології дають змогу швидко виявляти й відстежувати злочинців у режимі реального часу, що дозволяє оперативно реагувати на загрози.

За перші вісім місяців 2024 року кіберполіція знешкодила 23 організовані шахрайські групи, що на 6 більше, ніж за аналогічний період минулого року. Також за вісім місяців поточного року за оперативного супроводження кіберполіції до суду направлено 1897 кримінальних проваджень. У 2023 році цей показник за аналогічний період становив 1546 кримінальних проваджень [2].

Онлайн-шахрайство існує давно, проте сучасні системи ШІ допомагають організаціям краще виявляти загрози, пов'язані з шахрайством, таким як фінансові афери чи викрадення даних. Використовуючи аналіз транзакцій та поведінки користувачів, системи можуть оперативно виявляти підозрілі операції та блокувати їх до того, як буде завдано шкоди.

Серед основних переваг рішень ІІІ для виявлення шахрайства можна виділити: постійний, швидкий і точний моніторинг загроз, доступний 24/7; зниження потреби в ручній праці й кількості помилок; прогнозування загроз завдяки аналізу великих обсягів даних; виявлення складних унікальних ознак шахрайства, які можуть залишитися непоміченими людьми; довгий досвід успішного виявлення фінансових і страхових шахрайств; масштабованість для різних потреб. Важливо, щоб такі інструменти працювали у взаємодії з кваліфікованими фахівцями, оскільки, незважаючи на меншу потребу в людському нагляді порівняно з традиційними технологіями, підтримка експертів допомагає підвищити ефективність таких систем у запобіганні шахрайству.

Отже, використання штучного інтелекту в кіберполіції та правоохоронних органах є перспективним напрямом у протидії кіберзлочинності та шахрайству в сучасному цифровому світі. ІІІ забезпечує ефективний інструмент для виявлення та моніторингу загроз у реальному часі, прогнозування злочинної активності та автоматизації рутинних процесів. Завдяки технологіям машинного навчання та геоінформаційним системам можливе відстеження підозрілих дій та запобігання злочинам ще на етапі їх планування.

Однак упровадження ІІІ також супроводжується певними викликами, такими як етичні питання щодо конфіденційності громадян, ризик помилок у прийнятті рішень та необхідність залучення висококваліфікованих фахівців. Незважаючи на ці труднощі, потенціал ІІІ у сфері кібербезпеки є значним, а його впровадження здатне значно підвищити ефективність та надійність захисту від кіберзагроз. Ефективне використання штучного інтелекту в кіберполіції може стати ключем до зменшення кількості кіберзлочинів і зміцнення безпеки в цифровому просторі.

Список використаних джерел

1. Департамент кіберполіції за 2023 рік виявив понад 3600 кіберзлочинів.
URL: <https://suspilne.media/673484-za-2023-rik-kiberpolicia-viavila-ponad-3600-kiberzlociniv/> (дата звернення: 06.11.2024).
2. Кіберполіція назвала три найпопулярніші в Україні шахрайські схеми.
URL: https://cyberpolice.gov.ua/news/kiberpolicziya-nazvala-try-najpopu-lyarnishi-v-ukrayini-shaxrajiski-sxemy-8249/?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAR3eK3DgMCNXXdpSS3qeBous5608RfEMaEgGVputY18piyytlxVMspkBTcc_aem__8fDqeVRXMoJ0Gmq_o00RQ (дата звернення: 05.11.2024).

Тетяна Кічата,
заступник директора Державної установи «Центр пробації»;
Олександр Борисенко,
провідний фахівець відділу цифровізації в пробації
Державної установи «Центр пробації»

КІБЕРБЕЗПЕКА ЯК ФАКТОР ПСИХОЛОГІЧНОГО КОМФОРТУ

У сучасному світі, де цифрові технології стали невід’ємною частиною життя, питання кібербезпеки має не лише технічний, а й соціально-психологічний аспект. Уміння захистити особисті дані, уникнути маніпуляцій у цифровому середовищі та зберегти свою емоційну рівновагу стає критично важливим. За даними Microsoft, 62 % користувачів інтернету регулярно стикаються зі стресом через кіберзагрози [1]. Ця проблема вимагає аналізу, оскільки збереження психологічного комфорту залежить від рівня обізнаності про можливі ризики та заходи запобігання їм.

Вплив кіберзагроз на психологічний стан

Кіберзагрози мають значний вплив на емоційний стан користувачів. Серед найпоширеніших загроз виділяють:

Фішингові атаки – спроби отримати конфіденційну інформацію шляхом обману. Це викликає почуття тривоги та втрату довіри до онлайн-середовища [2].

Кібербулінг – систематичне цькування через інтернет, яке особливо негативно впливає на дітей та підлітків. Згідно з дослідженнями близько 34 % підлітків у світі стали жертвами кібербулінгу, що призводить до депресії та соціальної ізоляції [3].

Витоки персональних даних – випадки, коли дані користувачів потрапляють до зловмисників через недостатній захист інформаційних систем, викликають постійне відчуття небезпеки.

Наявність цих ризиків сприяє підвищенню загального рівня тривожності в суспільстві.

Психологічний комфорт і його зв’язок з кібербезпекою

Психологічний комфорт можна визначити як суб’єктивне відчуття захищеності, спокою та впевненості у використанні цифрових технологій. Згідно з дослідженням Романенка А. О. користувачі з вищим рівнем обізнаності у сфері кібербезпеки

демонструють більшу стійкість до стресу та менш схильні до емоційного вигорання [4].

Елементи, що впливають на комфорт:

Прозорість політик безпеки. Користувачі мають розуміти, як їхні дані використовуються платформами.

Контроль доступу до особистих даних. Зростання кількості функцій для керування конфіденційністю, таких як двофакторна аутентифікація, сприяє відчуттю безпеки.

Освіта як інструмент зміцнення психологічного комфорту

Освітні ініціативи є основним інструментом для забезпечення кібербезпеки.

Впровадження курсів кіберграмотності в навчальних закладах дозволяє молоді розуміти основні принципи безпеки в інтернеті.

Професійне навчання для дорослих. У багатьох компаніях проводять регулярні тренінги з кібербезпеки, які знижують кількість помилок працівників, пов'язаних з незнанням правил безпечного користування інформаційними системами [5].

Освітня діяльність сприяє розвитку культури цифрової безпеки, що допомагає уникнути не тільки технічних, а й психологічних проблем.

Інновації у сфері кібербезпеки та їх вплив на комфорт

Розвиток технологій значно спрощує боротьбу з кіберзагрозами:

- Багатофакторна аутентифікація дозволяє зменшити ризик доступу до облікових записів сторонніх осіб.
- Системи виявлення загроз на основі штучного інтелекту можуть автоматично блокувати шкідливу активність, підвищуючи загальну захищеність користувачів.
- Інструменти захисту для дітей (наприклад, батьківський контроль) забезпечують комфортний доступ до цифрового середовища без небезпечного контенту.

Дослідження UNICRI показало, що інноваційні методи кіберзахисту знижують ризик порушення конфіденційності на 45 %, що значно покращує психологічний стан користувачів [6].

Кібербезпека відіграє ключову роль у формуванні психологічного комфорту сучасної людини. Знання про можливі загрози, використання ефективних інструментів захисту та впровадження освітніх програм сприяють створенню безпечного цифрового середовища. Розвиток інноваційних технологій у поєднанні з відповідальною поведінкою користувачів є основою для підтримки емоційної рівноваги в цифрову епоху.

Список використаних джерел

1. Microsoft Digital Civility Index, 2022. URL: <https://blogs.microsoft.com/>
2. Symantec Internet Security Threat Report, 2021. URL: <https://www.symantec.com/>
3. UN Children's Fund (UNICEF), Ending Online Bullying, 2021. URL: <https://www.unicef.org/>
4. Романенко А. О. Психологічний вплив кіберзагроз на сучасне суспільство. 2020.
5. Шило О. І. Кібербезпека та соціальна відповідальність в умовах цифровізації. 2021.
6. UNICRI Report on Cybersecurity and Trust, 2022. URL: <https://unicri.it/>

Євгеній Перепелиця,

курсант 3 курсу ННІ № 4

Харківського національного університету внутрішніх справ;

науковий керівник: Віталій Світличний,

доцент кафедри протидії кіберзлочинності ННІ № 4,

кандидат технічних наук, доцент

Харківського національного університету внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ТА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ЦИФРОВУ ЕРУ: РИЗИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Сучасне суспільство не може існувати без цифрових технологій, які формують нову культуру спілкування. Соціальні мережі як частина цього технологічного середовища стали не тільки інструментом для обміну інформацією, а й простором для формування самоідентичності. Facebook, Instagram, TikTok та інші платформи надають унікальні можливості для самовираження, професійного розвитку й спілкування, але також несуть ризики для психічного здоров'я, самооцінки та соціальної поведінки. Ця доповідь зосереджується на можливостях і ризиках,

які соціальні мережі створюють для формування особистості в цифрову еру, зокрема у молоді.

Соціальні мережі забезпечують своїм користувачам потужні засоби для самовираження, що сприяє розвитку їхньої самоідентичності та підвищенню самооцінки. За даними досліджень, соціальні мережі надають можливість ділитися думками, почуттями, захопленнями та досягненнями з широкою аудиторією, що дозволяє користувачам відчувати належність до спільноти і розвивати свої соціальні зв'язки. Кожна публікація, коментар або лайк стають формою самопрезентації, впливаючи на сприйняття індивідом свого образу.

Соціальні мережі сприяють розвитку креативності, дозволяючи користувачам створювати та поширювати унікальний контент, зокрема фотографії, відео та блоги. Такі платформи, як TikTok і YouTube надали можливість для самовираження через відеоконтент, де користувачі можуть демонструвати свої таланти й отримувати підтримку від підписників. Це своєю чергою підвищує впевненість у собі та сприяє самореалізації. Багато молодих людей використовують соціальні мережі як платформу для розвитку творчих здібностей, що позитивно впливає на їхню самооцінку та сприйняття власних можливостей.

Негативний вплив соціальних мереж на психічне здоров'я та самооцінку.

Попри численні переваги, соціальні мережі несуть певні ризики для особистості, особливо серед молоді. Порівняння себе з ідеалізованими образами інших користувачів у соціальних мережах часто призводить до зниження самооцінки, тривожності та депресії. Такі ідеалізовані образи можуть створювати у користувачів нереалістичне уявлення про те, яким має бути «успішне» життя, що формує відчуття незадоволеності власним життям і зовнішністю.

Залежність від соціальних мереж є важливою проблемою сучасного суспільства. Постійна потреба перевіряти оновлення, лайки й повідомлення створює умови для цифрової залежності. Відповідно до дослідження Національного інституту стратегічних досліджень України тривале використання соціальних мереж негативно впливає на концентрацію уваги, порушує сон і

збільшує рівень стресу. Багато користувачів почуваються тривожно, якщо не можуть переглянути свій акаунт, що вказує на психологічну залежність.

Соціальні мережі часто формують у користувачів ідеалізоване уявлення про реальність. Це особливо актуально серед підлітків, чия самооцінка формується під впливом соціального схвалення. Порівняння себе з ідеальними образами в соціальних мережах може знижувати самооцінку та формувати негативне сприйняття свого тіла та досягнень. Низка досліджень показує, що такий вплив сприяє поширенню депресії й тривожності серед молоді, підвищуючи ризик психічних розладів.

Формування цінностей і соціальних норм через соціальні мережі.

Соціальні мережі також відіграють значну роль у формуванні цінностей і соціальних норм. Вони створюють інформаційне середовище, де індивід взаємодіє з різноманітними ідеями та світоглядами, що формує його переконання та цінності. Однак алгоритми соціальних мереж часто сприяють поширенню популярного контенту, що може створювати інформаційні «бульбашки» та підсилювати стереотипи.

Алгоритми соціальних мереж фокусуються на популярних темах, часто формуючи у користувачів певні стереотипи щодо зовнішнього вигляду, успіху, поведінки. Це обмежує критичне мислення та сприяє нав'язуванню нереалістичних стандартів краси і поведінки. Наприклад, поширені в соціальних мережах образи ідеального тіла можуть впливати на ставлення молодих людей до свого тіла, сприяючи розвитку комплексів і невдоволення власною зовнішністю.

Використання соціальних мереж для особистісного розвитку.

Соціальні мережі можуть бути корисними інструментами для особистісного та професійного розвитку, якщо їх використовувати свідомо. Вони надають можливість для професійного зростання, культурного обміну та розширення кругозору. Платформи, такі як LinkedIn, слугують важливим інструментом для професійного розвитку, що сприяє формуванню особистого бренду.

Соціальні мережі дозволяють користувачам створювати та підтримувати ділові контакти, шукати роботу та здобувати нові знання, що є основою для особистісного зростання. LinkedIn є чудовим прикладом платформи, яка дає можливість створювати професійні зв'язки та підвищувати свою кваліфікацію через обмін досвідом з іншими професіоналами.

Отже, соціальні мережі стали важливим елементом життя сучасної людини. Вони сприяють розвитку творчих і професійних навичок, соціалізації та обміну знаннями. Однак надмірне використання соціальних мереж може призвести до негативних наслідків, таких як зниження самооцінки, тривожність і залежність від цифрових схвалень. Щоб уникнути таких негативних ефектів, необхідно розвивати навички цифрової грамотності та критичного мислення. Важливим є відповідальний підхід до використання соціальних мереж і розуміння того, як вони впливають на особистість, дозволяючи користувачам максимально використовувати їхні можливості для самовдосконалення та професійного розвитку.

Дмитро Покришень,

кандидат педагогічних наук, доцент,
в.о. директора Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України;

Яніна Тимошенко,

директор Центру професійного розвитку
педагогічних працівників Чернігівської міської ради

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В ОСВІТІ ТА ШЛЯХИ БЕЗПЕЧНОГО РОЗВИТКУ

У майбутньому інформаційні технології стануть невід'ємною частиною всіх аспектів нашого життя, розширюючи можливості взаємодії людей, опрацювання та використання даних. Технології штучного інтелекту, машинного навчання і квантових обчислень допоможуть вирішувати складні глобальні проблеми, такі як зміна клімату, управління ресурсами та медицина, забезпечуючи швидкий і точний аналіз великих обсягів даних. Розвиток технологій інтернету речей (IoT) сприятиме створенню розумних міст і будинків, де системи автоматично

реагуватимуть на потреби людей. Завдяки безпілотним та автономним технологіям зміняться транспорт, логістика і промисловість, а кібербезпека стане критичною сферою, що охоплюватиме захист персональних даних та цифрової інфраструктури.

Майбутні інформаційні технології матимуть потужний вплив на розвиток особистості, забезпечуючи нові можливості для навчання, самопізнання та розвитку навичок. Завдяки доступу до інтелектуальних ресурсів, індивідуалізованих навчальних платформ та персоналізованих рекомендацій кожен зможе будувати свій освітній шлях відповідно до інтересів та сильних сторін. Віртуальна й доповнена реальність дозволять занурюватися в різні ситуації, розширюючи горизонти досвіду та сприяючи розвитку емоційного інтелекту і креативності. Усе більшого поширення набуває і штучний інтелект. Проте водночас важливою стане здатність особистості до критичного мислення, оскільки в епоху високої автоматизації та інформаційного переенасичення зростатиме потреба у відборі надійних даних і збереженні власної унікальності та ідентичності.

Штучний інтелект має потенціал докорінно змінити освіту, зробивши її більш гнучкою, індивідуальною та доступною. Використання ШІ дозволить створювати адаптивні навчальні програми, що автоматично підлаштовуються під рівень знань і темп засвоєння матеріалу кожного здобувача освіти. Це особливо цінно для тих, хто навчається віддалено або має спеціальні освітні потреби, адже ШІ здатний забезпечити постійну підтримку і зворотний зв'язок у будь-який час. З іншого боку, ШІ дозволяє автоматизувати рутинні завдання вчителів, такі як перевірка завдань чи формування звітів, що дає педагогам більше часу для індивідуальної роботи зі здобувачами освіти і творчих підходів до викладання.

Щодо розвитку особистості: ШІ може значно розширити можливості для самопізнання та розвитку навичок. Наприклад, ШІ-технології вже можуть аналізувати інтереси, сильні й слабкі сторони здобувача освіти, надаючи рекомендації щодо майбутнього розвитку та кар'єрного зростання. Доповнена реальність, віртуальні середовища та симуляції, які створює штучний інтелект, дозволяють відчувати себе в нових ролях, набуті різномані-

тного досвіду і розвинути важливі соціальні й емоційні навички. Як вже зазначалося, важливого значення набуває здатність людини до критичного мислення та усвідомленого використання технологій. В умовах швидкого розвитку ІІІ важливо зберігати особисту ідентичність і самостійність у виборі шляхів розвитку, аби уникнути повної залежності від рекомендаційних систем та не втратити навички самостійного мислення.

У майбутньому ІІІ попри всі переваги може також мати негативний вплив на освіту. Поширення ІІІ в освітніх процесах здатне призвести до надмірної автоматизації, через що зменшиться роль живого спілкування та індивідуальної взаємодії між учителем і учнем. Навчальні платформи, які працюють на основі ІІІ, можуть бути занадто стандартизованими й позбавленими людського підходу, що негативно позначиться на розвитку критичного мислення, емоційного інтелекту і соціальних навичок у здобувачів освіти. Залежність від ІІІ-систем може також призвести до зниження мотивації до самостійного навчання, оскільки здобувачі можуть покладатися на алгоритми, які надають готові відповіді або рекомендації, замість того щоб виконувати завдання самостійно.

Існує також ризик втрати конфіденційності та безпеки даних, адже навчальні платформи з ІІІ часто збирають значну кількість персональних даних про користувачів, включно з їхніми навчальними досягненнями, психологічними характеристиками та звичками. У разі порушення захисту цих даних або зловживання ними може постраждати приватність та безпека. Крім того, ІІІ може посилювати соціальну нерівність, оскільки високоякісні системи ІІІ можуть бути доступними лише для шкіл і студентів з високим рівнем фінансових ресурсів. Це може призвести до розриву в якості освіти між різними соціальними групами, де менш забезпечені учні залишаться без доступу до інноваційних технологій.

Щоб зменшити негативний вплив ІІІ на освіту, потрібно розробляти та впроваджувати чіткі етичні стандарти щодо його використання. Важливо створити законодавчі рамки, які захищатимуть конфіденційність та безпеку даних здобувачів освіти, обмежуючи обсяг інформації, що збирається та зберігається, і

забезпечуючи відповідальність компаній за можливі порушення. Така політика допоможе запобігти зловживанню персональними даними та забезпечить, щоб інформація використовувалася виключно з освітньою метою.

Крім того, варто приділяти увагу збалансованому поєднанню ІІІ-технологій і традиційних методів навчання, щоб не замінити повністю роль вчителя. Залучення вчителів до процесу розробки ІІІ-платформ допоможе зробити технології більш гнучкими, з урахуванням індивідуальних потреб здобувачів. Необхідно впроваджувати програми, які навчатимуть здобувачів освіти та педагогів критичному ставленню до технологій та відповідального їх використання, щоб сформувати розуміння меж і можливостей ІІІ.

Для запобігання соціальній нерівності важливо забезпечити доступ до технологій у всіх регіонах та соціальних групах, розвиваючи програми підтримки для менш забезпечених шкіл та громад. Міжнародні організації та уряди можуть надавати гранти або фінансування для того, щоб інноваційні технології були доступні кожному, незалежно від фінансових можливостей. Лише за умов об'єднання зусиль освітян, влади і суспільства можна створити систему освіти, де ІІІ буде інструментом підтримки, а не ризиком для розвитку особистості та суспільства.

Anastasia Zalozna,

2nd-year student, Penitentiary Academy of Ukraine;

scientific supervisor: Dmytro Pokryshen,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Acting Director of the Institute of Professional Development

Penitentiary Academy of Ukraine

INFORMATION TECHNOLOGIES AS A FACTOR IN PERSONAL DEVELOPMENT

Information technologies are rapidly transforming the modern world, integrating into every aspect of human life and influencing personal development and socialization. From the history of computer emergence to the age of artificial intelligence, technologies have become not only a tool for information exchange but also a factor significantly affecting each person's psychological,

intellectual, and emotional growth. Today, the question of their impact on the individual is intertwined with the development of new technological innovations that open up possibilities that people had never even dreamed of before. A retrospective study of the influence of information technologies and an assessment of possible future consequences allow us not only to understand the challenges but also to consider ways of effectively integrating these technologies into public life.

With the advent of computers, information technologies have significantly transformed methods of processing, storing, and transmitting data. The journey from telegraphs and telephones to the Internet and mobile applications on smartphones demonstrates a continuous evolution of technologies that are becoming increasingly accessible and interactive. Regarding the impact of information technologies on personal development, we can highlight the following points:

1. Mobile broadband contributes to human development in developing countries by improving healthcare and education, while the increase in Internet bandwidth primarily benefits developed countries by enhancing income levels [1].

2. ICT promotes the spread of information and fosters innovation, leading to significant improvements in human development, as evidenced by a strong positive correlation with the Human Development Index [6].

3. ICT positively affects human development by enhancing communication, education, and income opportunities, thereby improving overall well-being and living standards in both high and middle HDI countries [2].

4. ICT significantly boosts human development through increased mobile phone and Internet penetration, which contributes to trade openness, financial development, energy consumption, and other aspects [5].

5. Information technologies will contribute to personal development by enhancing self-efficacy, ego identity, and self-actualization, while also requiring improvements in digital competence among educators and the promotion of inclusive, humanistic educational principles [4].

Among the negative impacts, it is noteworthy that information technologies can further isolate people, reducing the quality of real-life communication and potentially leading to social atomization, thereby hindering personal growth and self-perception within society [3].

Analyzing the impact of information technologies on personal development both retrospectively and looking forward, we can assert that, despite certain challenges — such as dependency and changes in cognitive processes — technologies also open new horizons for personal growth, self-discovery, and interaction. Depending on the approach to their use, technologies can foster intellectual potential, creativity, and emotional maturity. Thus, it is essential to cultivate a culture of responsible and mindful use of information technologies in society, which will allow us to balance their impact on individuals and support harmonious personal development within the modern technological environment.

References

1. Bala, P. (2024), The Impact of Mobile Broadband and Internet Bandwidth on Human Development – A Comparative Analysis of Developing and Developed Countries, *Journal of the Knowledge Economy*, available at: <https://doi.org/10.1007/s13132-023-01711-0>
2. Bhattacharya, A. (2021), "Impact of Information and Communication Technology on Human Development: A Cross-Country Analysis", Bhattacharyya, R. (Ed.), *Comparative Advantage in the Knowledge Economy*, Emerald Publishing Limited, Leeds, pp. 97–111, available at: <https://doi.org/10.1108/978-1-80071-040-520210009>
3. Marčénoka, M. (2016), Social atomisation of a personality in the period of global informatization of the society. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*, Vol. 2, pp. 163–172, available at: <https://doi.org/10.17770/sie2016vol2.1389/>
4. Muchacki, M. (2022), Peculiarities of Personality Development of the Future in the Context of Information and Communication Technologies and Education System Reform (Polish Experience), *Futurity Education*, Vol. 2, No. (1), pp. 55–67, available at: <https://doi.org/10.57125/FED.2022.25.03.6>
5. Nguea, S. M. (2023), Does technology affect human development? Examining some important moderating factors, *Information Development*, available at: <https://doi.org/10.1177/026666669231185778>
6. Verma, A., Giri, A. K., and Debata, B. (2022), Leapfrogging into knowledge economy: Information and communication technology for human development, *Australasian Journal of Information Systems*, Vol. 26, available at: <https://doi.org/10.3127/ajis.v26i0.3883>

СЕКЦІЯ 8

СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНА ТА ПСИХОЛОГІЧНА РОБОТА: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Юрій Андрущенко,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Тетяна Кухар,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА АСОЦІАЛЬНУ ПОВЕДІНКУ ОСІБ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Підлітковий вік – це період інтенсивного фізичного, когнітивного, соціального та психологічного розвитку, пов'язаний з багатьма викликами. Його часто називають «перехідним», «важким» або «критичним» віком, що відображає труднощі, з якими стикається молодь на цьому етапі. Підлітків можна виділити як окрему соціально-демографічну групу завдяки сукупності особливих характеристик, таких як соціальний статус, рівень соціально-економічного, фізичного, культурного, інтелектуального і психологічного розвитку, а також специфіка соціалізації.

Проблеми, пов'язані з адиктивною та асоціальною поведінкою підлітків, є об'єктом численних психологічних досліджень. Цей період онтогенезу вважається одним із найскладніших, найдовших і емоційно насичених етапів людського життя.

Підлітковий вік часто супроводжується низкою виражених психологічних ознак, відомих як «підлітковий комплекс». Серед них перепади настрою, апатія, тривожність, дратівливість, внутрішня і міжособистісна конфліктність, суперечливість почуттів і бажань, а також агресивність та імпульсивність. Діти цього віку прагнуть незалежності, протистоять авторитетам і часто обожнюють ідеальні зразки, що формуються під впливом однолітків або кумирів.

Підлітковий вік – час кардинальних змін у свідомості, діяльності та системі взаємовідносин особистості. Стрімке зрос-

тання, формування організму в процесі статевого дозрівання впливають на психофізіологічні особливості підлітка. У цей період природним є прагнення до дорослості, розвиток самосвідомості, інтерес до власних можливостей і здібностей.

Схильність підлітків до асоціальної поведінки є складним явищем, зумовленим комбінацією психологічних, соціальних і біологічних чинників. Вони прагнуть самоствердитися, знайти себе та здобути незалежність, проте ці самі бажання можуть призводити до конфліктів із соціальними нормами.

Белику роль у цей період відіграє криза ідентичності, адже особи такого віку прагнуть зрозуміти, хто вони, яку роль мають у суспільстві, які життєві цінності є для них важливими. У пошуках себе вони можуть пробувати нові, іноді ризиковані моделі поведінки, які порушують соціальні норми. Іноді асоціальна поведінка стає своєрідним способом протесту або самоствердження. Підлітки активно шукають відповіді на питання «Хто я?» та «Яка моя роль у суспільстві?». Цей пошук може супроводжуватися експериментами з поведінкою, які іноді порушують норми, оскільки молоді люди перевіряють нові моделі поведінки. Іноді асоціальна поведінка стає способом протесту або засобом самоствердження.

Не менш важливим є вплив однолітків. Підлітки дуже чутливі до впливу друзів і прагнуть «вписатися» в певне коло. Це часто призводить до порушення норм моралі та права, особливо якщо в групі поширені ризиковані або девіантні моделі поведінки.

На підлітковий вік припадає активний розвиток емоційної сфери, проте контроль над емоціями та розвиток емпатії можуть бути недостатніми. Це призводить до імпульсивності, підвищеної збудливості та агресивності. Недостатня здатність до співпереживання та усвідомлення наслідків своїх дій робить таких дітей більш схильними до антисоціальної поведінки. Підлітки прагнуть до автономії, і для багатьох з них така модель поведінки стає інструментом демонстрації своєї незалежності від батьків та інших авторитетних дорослих. Протест проти правил, заборон і норм дорослого суспільства – це спосіб заявити про себе як про самостійну особистість. Багато осіб підліткового віку

мають нестабільну або знижену самооцінку, що може також стати причиною девіантної або делінквентної поведінки. Такі особи можуть себе так поводити як спосіб підвищити свою значущість в очах однолітків, продемонструвати «сміливість» або компенсувати внутрішню невпевненість. Через відсутність навичок вирішення конфліктів і низьку соціальну компетентність вони можуть зіткнутися з труднощами в побутових здорових стосунках з іншими людьми. Це може підштовхнути їх до асоціальної поведінки як до способу отримання уваги або досягнення своїх цілей в обхід прийнятних норм [1, с. 52–53].

Не менш важливий вплив має здорова психологічна атмосфера у сім'ї. Емоційна підтримка, довіра та послідовні методи виховання сприяють здоровому розвитку підлітка. Натомість нестабільна атмосфера в родині, жорстокі методи виховання або відсутність підтримки можуть підштовхувати підлітків до девіантної поведінки в пошуках уваги чи визнання [2, с. 29].

Отже, асоціальна поведінка осіб підліткового віку є результатом взаємодії багатьох факторів: індивідуальних психологічних особливостей, впливу оточення, соціальних та сімейних умов. Підтримка їх, розвиток у них навичок самоконтролю, емоційної зрілості, а також залучення до здорових соціальних груп можуть допомогти зменшити схильність до проявів асоціальної поведінки і підтримати їх у складний період становлення.

Ключовими напрямками профілактики асоціальної поведінки можуть бути психологічне консультування, програми наставництва, позитивне оточення, що дозволяють підліткам успішно долати труднощі вікового періоду. Створення умов для розкриття здібностей і талантів допомагає підліткам набути впевненості в собі, а навчання навичок ефективного спілкування, управління конфліктами та прийняття відповідальності за свої дії є основою здорової поведінки.

Список використаних джерел

1. Бугайова Н. М. Психологічні закономірності розвитку адикцій в онтогенезі. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. Львів, 2010. Т. XII. Ч. 4. С. 48–57.
2. Железнякова Ю. В. Теоретичний аналіз особливостей сімейних відносин адиктивних підлітків. *Проблеми сучасної психології*. Житомир, 2017. Вип. № 2. С. 28–33.

Вікторія Бабич,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Юлія Шарапова,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології Пенітенціарної академії України

ФАКТОРИ ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Однією з важливих проблем у період агресивної війни російської федерації проти України є підтримка та збереження ментального здоров'я особистості. Кризові ситуації, що виникають під час війни, майже завжди призводять до порушення психологічного благополуччя особистості через непередбачувані раптові обставини, в яких є загроза життю або здоров'ю людини. Тому вивчення факторів протидії загрозам психологічному благополуччю, соціальний і психологічний захист громадян в умовах війни і сприяння стресостійкості людини є актуальними проблемами досліджень вітчизняних науковців.

У сучасних умовах невизначеності та постійних змін зростає важливість підтримки психологічного благополуччя. Збереження ментального здоров'я та стресостійкості є основою для ефективного реагування на виклики, що постають у нестабільних ситуаціях [1]. На підставі теоретичного аналізу нами визначено ключові фактори, які можуть допомогти протидіяти загрозам психологічного благополуччя в умовах невизначеності. По-перше, це розвиток емоційної стійкості. Така стабільність передбачає здатність адаптуватися до змін та зберігати спокій у стресових ситуаціях. Розвиток цієї навички дозволяє легше сприймати невизначеність як тимчасовий стан. Техніки, такі як когнітивно-поведінкова терапія, можуть навчити усвідомлювати й контролювати негативні думки, замінюючи їх на більш оптимістичні й реалістичні [4].

По-друге, зосередження на тих аспектах життя, які людина може контролювати, допомагає знижувати відчуття безпорадності. Наприклад, контроль за власним режимом дня, фізичною

активністю, вибірковістю у споживанні інформації створює відчуття стабільності навіть за умов глобальної невизначеності.

Соціальна підтримка та спілкування з друзями, родичами й колегами є важливим ресурсом для збереження психологічного благополуччя. Підтримка з боку близьких людей допомагає легше переживати складні моменти, надає відчуття безпеки та приналежності. Онлайн-групи такого спрямування або клуби за інтересами можуть стати місцем для обміну досвідом і отримання емоційної підтримки [3].

Один з головних аспектів допомоги в протидії загрозам психологічного благополуччя в умовах невизначеності полягає в розвитку навичок стрес-менеджменту. Такі вміння, як медитація, дихальні практики, йога та прогресивна м'язова релаксація надають можливість швидко знизити рівень напруги. Заняття релаксацією та регулярне застосування цих технік роблять їх дієвими інструментами для зниження стресу в повсякденному житті.

Важливе значення має гнучкість та прояви критичного мислення. Гнучкість мислення — це вміння розглядати ситуацію з різних точок зору та знаходити альтернативні рішення. Люди, які легко адаптуються до нових умов, можуть швидше приймати зміни й знаходити нові можливості в умовах невизначеності. Навички адаптації допомагають сприймати зміни як виклик, а не як загрозу.

Враховуючи вкрай важку ситуацію в нашій країні, робота психологів-практиків має бути спрямована на розвиток навичок самопідтримки. Самоспівчуття, тобто вміння ставитися до себе з добротою та підтримкою у важкі моменти, дозволяє легше долати труднощі. Уміння визнавати власні емоції та надавати собі підтримку допомагає знизити стрес і підвищити емоційну стійкість [3].

Оволодівши основними способами і засобами саморегуляції, особистість позбувається відчуття психологічної напруги в умовах невизначеності та має можливість щодо постановки реалістичних цілей і короткострокового планування. Коли довгострокові плани здаються недосяжними або нечіткими, фокус на коротких кроках і досяжних задачах може підтримати мотивацію і впевненість у власних силах.

Негативна інформація, особливо з новин та соціальних мереж, може посилювати тривожність і стрес. Контроль за споживанням новин, наприклад, обмеження часу на новини та вибір надійних джерел, дозволяє уникати надлишкового впливу і зберігати більш позитивне мислення.

Не менш значимою є фізична активність, яка має позитивний вплив на психічне здоров'я, оскільки підвищує рівень ендорфінів і зменшує тривожність. Також важливі здорове харчування, дотримання режиму сну та регулярні фізичні вправи, які покращують загальне самопочуття і допомагають краще протистояти стресу [1].

Якщо невизначеність і стрес стають надто важкими для самостійного подолання, звернення до психолога чи психотерапевта може стати ефективним рішенням. Фахівці допоможуть розвинути навички стресостійкості, опрацювати страхи і тривоги, а також нададуть підтримку у складний період.

Отже, психологічне благополуччя в умовах невизначеності досягається завдяки розвитку емоційної стійкості, адаптивного мислення, самопідтримки та соціальних зв'язків. Використання цих факторів у поєднанні з регулярною турботою про здоров'я і саморозвитком може допомогти зберегти рівновагу та впевненість у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Авер'янова А. В. Дослідження психологічного благополуччя особистості в сучасному освітньому просторі. Ракурси психологічного благополуччя особистості: збірник тез доповідей Всеукраїнського науково-практичного семінару. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. С. 24–26.
2. Коваленко А. Б., Піхайло Я. І. Особливості використання особистістю захисних механізмів при сприйманні новин про воєнні дії в зоні антитерористичної операції. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. Київ, 2015. Вип. 4. С. 87–95.
3. Корольчук М. С., Крайнюк В. М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах. Київ: Ніка-центр, 2006. 281 с.
4. Коростій В. І. Принципи корекції та профілактики соціально-стресових розладів у категорії населення, постраждалих внаслідок війни. *Український вісник психоневрології*. 2017. Т. 25. Вип. 1 (90). С. 127–128.

Сніжана Бакун,
здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Юлія Шарапова,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології Пенітенціарної академії України

СТАНОВЛЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан є екстремальною соціальною ситуацією, що вимагає від суспільства і кожної особистості адаптації до нових реалій. У таких умовах відбувається трансформація системи ціннісних орієнтацій особистості, зокрема її життєвих пріоритетів та соціальних установок. Цінності стають більш мобілізаційними, а адаптація до кризових умов часто супроводжується посиленням ролі колективних інтересів над індивідуальними. Дослідження ціннісних орієнтацій особистості в умовах воєнного стану дозволяє зрозуміти глибинну структуру їхньої психіки. Цінності впливають на вибір поведінкових стратегій, визначають інструментальні орієнтири на певні дії чи об'єкти. Успішне подолання стресових ситуацій значно впливає на психологічний стан особистості [5].

Процес формування ціннісних орієнтацій під час воєнного стану є динамічним і залежить від різних факторів, таких як вік, соціальні умови, культурний контекст та особистісні характеристики. Для молоді особливо важливими стають цінності, пов'язані з мобільністю та свободою вибору, тоді як для старших людей пріоритет зміщується в бік безпеки і стабільності. Проте для представників усіх вікових груп характерним є зростання значення національної ідентичності, взаємної підтримки та стійкості. Класифікацією, структуризацією, формуванням і становленням цінностей та ціннісних орієнтацій займалися такі науковці, як Шалом Шварц, Мілтон Рокич та ін. [6].

Теорія цінностей Шалома Шварца є однією з найбільш відомих і широко вживаних у дослідженнях ціннісних орієнтацій особистості. Шварц визначив цінності як базові переконання, які лежать в основі мотивації і визначають, що є важливим для

людини в житті. Він стверджує, що всі люди поділяють певний набір універсальних цінностей, але їхній зміст і значущість можуть варіювати залежно від культури, суспільства та особистих факторів. Основними положеннями теорії Шварца є: універсальність цінностей, мотиваційна природа цінностей та система відносин між цінностями. Шварц виділяє 10 основних типів цінностей, які є спільними для всіх людей незалежно від культурного контексту: самостійність (Self-Direction) – незалежність у думках і діях, свобода вибору; стимуляція (Stimulation) – новизна, різноманітність, пошук емоційних переживань; гедонізм (Hedonism) – прагнення до задоволення та насолоди життям; досягнення (Achievement) – успіх, компетентність, визнання в суспільстві; влада (Power) – статус, престиж, контроль над ресурсами і людьми; безпека (Security) – стабільність, гармонія, захищеність; конформність (Conformity) – відповідність соціальним нормам, уникнення конфліктів; традиція (Tradition) – повага до культурних і релігійних звичаїв, дотримання традицій; доброзичливість (Benevolence) – турбота про близьких, підтримка інших; універсалізм (Universalism) – розуміння, терпимість, турбота про благополуччя всіх людей і природи. Такі цінності базуються на основних потребах людства: біологічних, соціальних та необхідності координації соціальної взаємодії. Цінності служать орієнтирами, які мотивують людину до певної поведінки і впливають на її рішення, а також цінності можуть як доповнювати одна одну, так і конфліктувати між собою. Наприклад, прагнення до незалежності може суперечити прагненню до колективної гармонії [2].

Теорія ціннісних орієнтацій Мілтона Рокича є однією з ключових у дослідженні структури та функцій цінностей у психології. Рокич розглядав цінності як основоположні переконання, що служать орієнтирами для прийняття рішень і вибору поведінки людини. Вони впливають на мотивацію, поведінку та рішення, що приймає індивід. Рокич розрізняє два основних типи цінностей:

1. Термінальні (кінцеві) – це цінності, що визначають кінцеві бажані цілі існування людини, такі як активне життя (повнота та емоційна насиченість); життєва мудрість (зрілість су-

джені та здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом); здоров'я (фізичне та психічне); цікава робота (навчання); краса природи та мистецтва (досвід краси природи та мистецтва); любов (духовна чи фізична); матеріальна гарантія життя (забезпеченість життя чи відсутність матеріальних утруднень); наявність хороших та вірних друзів; упевненість і суспільне визнання (повага оточення, товаришів, визнання на роботі та в колективі); пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток); продуктивне життя (максимально повно використовувати свої можливості, сили та здібності); розвиток (робота над собою, постійне фізичне та духовне вдосконалення); розваги (приємне проведення часу, відсутність обов'язків); свобода (незалежність у судженнях та вчинках, самостійність); щасливе сімейне життя; щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей); творчість (можливість творчої діяльності); упевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх сумнівів). Вони відображають ідеали, до яких прагне людина.

2. Інструментальні – це цінності, що вказують на бажані способи дій або якості особистості, які допомагають досягати термінальних цілей. Приклади інструментальних цінностей: акуратність (охайність, вміння тримати в порядку речі, порядок у справах); вихованість (гарні манери); високі запиту (високі вимоги до життя і високі домагання); життєрадісність (почуття гумору); старанність (дисциплінованість); незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче); непримиренність до недоліків у собі та інших; освіченість (широта знань, висока загальна культура); відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати своє слово); раціоналізм (вміння логічно мислити, приймати виважені рішення); самоконтроль (стриманість, самодисципліна); сміливість у відстоюванні власних думок, поглядів; тверда воля (вміння наполягати на своєму, не схилитися перед труднощами); терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки); широта поглядів (вміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички); чесність (правдивість, щирість); ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі); чуйність (дбайливість) [1].

Теорія Рокича широко використовується у психології особистості для вивчення ціннісних орієнтацій і поведінки людей. Вона допомагає пояснити, як цінності впливають на соціальні установки, міжособистісні відносини, вибір професії, політичні та економічні погляди. Рокич стверджував, що цінності є основою для багатьох соціальних установок і відіграють вирішальну роль у виборі стратегій поведінки людини та можуть змінюватися внаслідок важливих життєвих подій, таких як війна, особисті кризи чи соціальні зміни.

Українські дослідники акцентують увагу на важливості моральних, духовних, національних та соціальних цінностей в умовах соціальних змін, таких як воєнні конфлікти, політичні кризи та економічні трансформації. Особливий акцент робиться на дослідженні ролі цінностей у формуванні життєстійкості та здатності особистості адаптуватися до екстремальних умов [3].

В умовах воєнного стану та збройного конфлікту на території України дослідження ціннісних орієнтацій особистості набули особливої актуальності. Ряд українських психологів розглядали та досліджували питання, як війна впливає на цінності та психологічну стійкість особистості. Наприклад, Олег Чабан – доктор медичних наук, професор, відомий своїми дослідженнями психологічних і психічних наслідків війни, зокрема, як впливають бойові дії на психіку військовослужбовців і цивільного населення. Його дослідження стосуються психологічної стійкості, травми та реабілітації після стресових ситуацій, які часто стосуються зміни і трансформації ціннісних орієнтацій в умовах воєнного стану [8]. Тетяна Титаренко – докторка психологічних наук, професорка, займається дослідженням життєвих стратегій та стійкості особистості в кризових ситуаціях, зокрема під час війни. Вона розглядає, як війна та стресові ситуації впливають на життєві цінності та сенси, досліджує питання внутрішньої опори і духовних ресурсів, які допомагають особистості вижити й адаптуватися в умовах війни [7]. Сергій Максименко – академік, доктор психологічних наук, відомий своїми дослідженнями у сфері психології особистості, у тому числі в умовах війни. Він розглядає вплив воєнного стану на систему цінностей і мотива-

цію людини, акцентуючи увагу на важливості психологічної підтримки для військовослужбовців та постраждалих [4].

Отже, аналізуючи трансформацію цінностей під впливом війни, можна дійти висновку, що вплив війни на особистісні цінності є ключовим у розумінні того, як люди переживають воєнний стан, адаптуються до змін і зберігають психологічне здоров'я. Українські дослідники акцентують увагу на важливості моральних, духовних, національних та соціальних цінностей в умовах соціальних змін. Особливий акцент робиться на дослідженні ролі цінностей у формуванні життєстійкості та здатності особистості адаптуватися до екстремальних умов.

Список використаних джерел

1. Rokeach M. The Nature of Human Values: A Modern Perspective. *American Psychologist*. 1989. № 45 (5). P. 706–712.
2. Schwartz S. H. & Bardi A. Value hierarchies across cultures: Taking a similarities perspective. *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 2001. № 32 (3). P. 268–290.
3. Лук'яненко Л. В. Ціннісні орієнтації особистості: зміст і структура. *Науковий вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. 2017. Т. 143. С. 92–96.
4. Максименко С. Ціннісні зміни у суспільстві: адаптація особистості в умовах соціальних трансформацій. *Вісник психології*. 2021. № 4 (2). С. 50–58.
5. Неприцька Т. І. Формування ціннісних орієнтацій в суспільстві в умовах війни: реалії України. *Політична культура та ідеологія*. 2022. № 3. С. 93–97.
6. Олефіренко Ю., Проскурко Н. Ціннісні орієнтації та стратегії поведінки військовослужбовців в умовах війни. *Вісник НАУ. Серія: Педагогіка. Психологія*. 2023. № 2 (23). С. 127–136.
7. Титаренко О. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій молоді в умовах соціальних змін. *Психологічний журнал*. 2018. № 34 (5). С. 64–72.
8. Чабан О. Ціннісні зміни особистості в умовах воєнного стану. *Вісник психології*. 2021. № 3 (4). С. 38–45.

Надія Береза,
головний державний інспектор відділу з питань праці
північно-східного напрямку управління інспекційної діяльності
у Тернопільській області
Південно-Західного міжрегіонального управління
Державної служби з питань праці,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої
освіти зі спеціальності 053 Психологія
Західноукраїнського національного університету

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА НА РОБОТІ ЯК ФАКТОР ЗАПОБІГАННЯ ПРОФЕСІЙНОМУ ВИГОРАННЮ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Психосоціальна підтримка на робочому місці є важливим кроком для забезпечення здоров'я та благополуччя працівників. Така програма може містити різноманітні ініціативи та ресурси, спрямовані на забезпечення психологічного комфорту і підтримки на роботі [1].

У процесі будь-якої діяльності, пов'язаної з обслуговуванням людей, що передбачає багато інтерактивних зв'язків, може виникати таке явище, як вигорання. Уперше цей термін з'явився у психіатрії й описував негативні явища, які виникали в поведінці, настрої та здоров'ї фахівців цієї сфери. Пізніше вживання цього терміну вийшло за рамки медицини, його застосування стало типовим і в інших галузях [2, с. 35].

Професійне вигорання розглядається як особливий психічний стан людини, що стає наслідком професійних стресів. Останніми роками професійне вигорання віднесено до Міжнародної класифікації хвороб. Професійне вигорання педагогічних працівників закладів вищої освіти є доволі гострим питанням, оскільки психоемоційний стан науково-педагогічного працівника прямо відображається на навчально-виховному процесі та якості підготовки майбутніх фахівців. Відповідно, існує потреба у кращому розумінні індивідуальних особливостей травмувальної дії вигорання на психіку людини – освітянина [5, с. 6].

Керівництво закладів освіти повинно запроваджувати кроки із запобігання й усунення наслідків вигорання у своїх працівни-

ків [4, с. 150]. Адже більшість з них працюють у доволі неспокійній, емоційно напруженій атмосфері, що вимагає постійної уваги і контролю за діяльністю та взаємодією з людьми. За таких умов існує безліч факторів, що можуть спричиняти стрес. Якщо працівник реагує адекватним, адаптивним чином, він діє успішніше та ефективніше, підвищує свою функціональну активність та впевненість. Натомість невміння давати раду в складних, емоційно напружених ситуаціях веде до «професійного вигорання» та стресу [3, с. 5].

Складність роботи педагогічних працівників полягає ще й у тому, що в буденному житті щомиті виникає багато різних емоційних ситуацій з високим рівнем напруги та інтенсивністю міжособистісної взаємодії у спілкуванні з людьми, необхідністю розв'язання конфліктів, якщо вони є. Тому педагогічні працівники витрачають багато сил та енергії, щоб встановити довірливі стосунки зі студентами, колегами по роботі, керівництвом закладів вищої освіти, а також щоб зберігати спокій та керувати власними емоціями у діловому спілкуванні. Таким чином, беручи до уваги всі ці моменти, з метою запобігання розвитку синдрому професійного вигорання розуміємо, наскільки важливо турбуватися про психоемоційний стан кожного педагогічного працівника. Адже ментальне здоров'я – це складова загального здоров'я людини, яка охоплює емоційне, психологічне та соціальне благополуччя, тобто визначає те, як ми думаємо, відчуваємо та діємо, як ми управляємо стресом, спілкуємося та приймаємо рішення.

Покращення ментального здоров'я працівників закладів вищої освіти вимагає відповідних дій, спрямованих на запобігання психічним розладам, на захист ресурсного стану і зміцнення психічного здоров'я, а також на підтримку повної та рівноправної участі всіх працівників у програмах психоемоційної допомоги на роботі [1].

З огляду на вищевикладене можемо вважати, що одним із надважливих факторів запобігання професійному вигоранню педагогічних працівників у закладах вищої освіти є запровадження програм психосоціальної підтримки на роботі. Наприклад, розглянемо запропоновані Державною службою України з

питань праці елементи психосоціальної підтримки на роботі, які можуть запобігти професійному вигоранню педагогів у вищих навчальних закладах.

1. Психологічні консультації. Надання працівникам можливості звертатися за конфіденційною психологічною підтримкою та консультаціями щодо особистих і професійних проблем.

2. Семінари і тренінги. Організація занять з психологічного тренінгу, які допомагають працівникам вміти краще управляти стресом, розв'язувати конфлікти, підтримувати психічне здоров'я тощо.

3. Стрес-менеджмент та релаксація. Забезпечення доступу до методів і технік стрес-менеджменту, таких як медитація, йога або глибоке дихання.

4. Програми фітнесу та здорового способу життя. Підтримка фізичного здоров'я працівників через організацію спортивних заходів, відвідування тренажерного залу або надання доступу до корисної інформації про здоровий спосіб життя.

5. Створення сприятливого середовища. Забезпечення психологічно здорового та підтримувального робочого середовища, включно з політикою розуміння, толерантності та взаємоповаги.

6. Система зворотного зв'язку: Встановлення механізмів зворотного зв'язку для працівників, де вони можуть висловлювати свої побажання, скарги чи пропозиції щодо покращення програми підтримки.

7. Ресурси для розвитку кар'єри. Надання можливостей для навчання і професійного зростання, що може позитивно вплинути на самооцінку та емоційний стан працівників.

Запровадження зазначених елементів психосоціальної підтримки на роботі може покращити загальний клімат на робочому місці, знизити рівень стресу та підвищити задоволеність працівників своєю роботою, що своєю чергою сприятиме підвищенню продуктивності та запобіганню професійному вигоранню освітян. Психологічно здорові працівники, як відомо, – це ознака здорового робочого середовища, в якому хочеться працювати, творити, навчати і просто працювати [1].

Таким чином, коли навчання навичок психологічного відновлення та управління стресом притаманні діяльності навчаль-

ного закладу, то працівники відчують, що їх цінують і підтримують, а це неабияк впливає на підвищення рівня їхньої психологічної стійкості і продуктивності та запобігає або й зовсім нівелює синдром професійного вигорання [1].

Список використаних джерел

1. Запровадження програми психосоціальної підтримки на робочому місці. URL: <https://dp.dsp.gov.ua/novyny/zaprovadzhennia-prohramy-psykhosotsialnoi-pidtrymky-na-robochomu-mistsi/> (дата звернення: 11.11.2024).
2. Емоційне вигорання / упоряд. В. Дуляк. Київ : Главник, 2007. 127 с.
3. Мірошніченко О. Профілактика синдрому «професійного вигорання» у працюючих в екстремальних умовах : навч.-метод. посіб. Житомир : вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 156 с.
4. Профілактика синдрому емоційного вигорання педагогів / уклад. А. Г. Дербеньова, А. В. Кунцевська. Харків : Основа, 2009. 223 с.
5. Сивоконенко А. А. Психологічні чинники професійного вигорання викладачів ЗВО. Київ, 2023. 71 с. URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/58217/1/%D0%A4%D0%9B%D0%A1%D0%9A_2023_053%D0%91%D0%B7_%D0%A1%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf (дата звернення: 11.11.2024).

Вікторія Вольтер,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 Психологія Пенітенціарної академії України;

науковий керівник: *Юлія Борець,*

кандидат психологічних наук, доцент,
полковник внутрішньої служби
Пенітенціарної академії України

МОТИВАЦІЯ МОЛОДІ ДО ВСТУПУ У ШЛЮБНО-СІМЕЙНІ ВІДНОСИНИ

Нині Україна переживає невтішну картину: зростає кількість розлучень та неповних сімей, усе більшої популярності набувають неklasичні форми шлюбу, нація старіє, народжуваність знижується, рівень життя погіршується, і цінність сім'ї як такої змінюється. Усі ці фактори впливають на готовність молоді людини створити власну сім'ю. Проте сім'я залишається важливим соціокультурним інститутом, тобто системою відносин, спілкування та взаємодії індивідів, які підкоряються набору соціально прийнятних норм і правил, які своєю чергою контролюються за допомогою позитивних і негативних санкцій [1].

Гармонійна сім'я має велику цінність. Міцна сім'я – запорука здорового суспільства та держави. Тому дуже важливо зрозуміти, як мотивувати молодих людей вступати в шлюб і розвивати якості, необхідні для успішного функціонування молодої сім'ї.

Мотивація молоді до шлюбу є актуальною темою, оскільки в сучасному суспільстві спостерігається тенденція до зростання кількості людей, які відкладають створення сім'ї або взагалі уникають шлюбних зобов'язань. Щоб мотивувати молодь, важливо врахувати кілька факторів, що впливають на їхні цінності, уявлення та життєві пріоритети. Насамперед це є популяризація сімейних цінностей. Важливо, щоб молодь розуміла переваги стабільних і щасливих стосунків [3]. Це можна досягти через популяризацію позитивних прикладів сімейного життя в медіа, кіно, освітніх програмах та соціальних мережах. Реальні історії, інтерв'ю з парами, які щасливі у шлюбі, можуть мотивувати молодь створювати власну родину. Це дозволяє показати, що шлюб – це не обмеження свободи, а взаємопідтримка і партнерство.

Не менш важливу роль відіграє просвітницька робота стосовно емоційної та фінансової стабільності у шлюбі. Молодь часто стурбована питаннями фінансової незалежності й емоційного комфорту. Важливо показати, що стабільний шлюб, побудований на довірі й підтримці, може стати джерелом як емоційної, так і фінансової стабільності. Наприклад, спільне планування бюджету та розподіл обов'язків у шлюбі може допомогти краще керувати фінансами та досягати спільних цілей.

Державні та громадські програми, що надають підтримку молодим сім'ям, такі як субсидії на житло, пільги для батьків, безкоштовні освітні програми, можуть стати додатковим стимулом до шлюбу. Коли молодь бачить, що держава зацікавлена у створенні стабільних родин і готова підтримувати їх, вони почуваються впевненіше щодо створення сім'ї.

Українською важливо і доречно втілювати в роботу освітні програми і тренінги з побудови стосунків за участі сімейних психологів. Курси з комунікаційних навичок, тренінги з емоційного інтелекту, програми з розвитку довіри та взаємоповаги можуть

допомогти молоді краще розуміти свої емоційні потреби та способи побудови здорових стосунків. Багато молодих людей мають страх перед конфліктами або не розуміють, як розв'язувати проблеми у парі, і через це уникають серйозних стосунків. Освітні програми можуть допомогти їм побороти ці страхи.

У багатьох культурах шлюб і створення сім'ї є традиційною цінністю. Збереження культурних традицій, організація свят, пов'язаних із сімейними цінностями, та підтримка інституту шлюбу у громаді можуть бути мотивацією для молоді [2]. Це створює відчуття належності до традицій і бажання підтримувати культурні цінності.

Важливим аспектом є розуміння молодими особами того факту, що шлюб може стати платформою для особистісного зростання та розвитку. Він не обмежує, а відкриває нові можливості для самореалізації, обміну досвідом, особистісного збагачення. Наприклад, через спільне подолання труднощів і досягнення спільних цілей партнери стають сильнішими та впевненішими.

Значну роль відіграє модель поведінки батьків, адже першим інститутом соціалізації є саме сім'я та стосунки в ній. Частотою є приклад батьків чи наставників формує в молоді уявлення про шлюб. Якщо батьки демонструють любов, підтримку і повагу один до одного, це мотивує молодих людей наслідувати їхній приклад. Крім того, наставники або старші колеги, які діляться своїм досвідом і цінностями, можуть позитивно впливати на ставлення молоді до шлюбу.

Важливо розуміти, що мотивація до шлюбу є індивідуальною для кожної людини. Для когось важлива стабільність, для інших — бажання мати дітей або соціальна підтримка. Варто підтримувати прагнення молоді до особистісного щастя і реалізації в тих сферах, які є для них важливими, навіть якщо це не обов'язково буде шлюбом. Головне — підкреслити, що здорові стосунки і підтримка один одного можуть бути цінними незалежно від офіційного статусу.

Отже, мотивація молоді до шлюбу не повинна будуватися на тиску чи нав'язуванні. Замість цього важливо показати позитивні сторони шлюбу як партнерства та взаємопідтримки. Про-

світницька діяльність, програми підтримки та особистий приклад можуть відіграти вирішальну роль у створенні здорового ставлення молоді до шлюбу і сім'ї.

Список використаних джерел

1. Крижановська Л. Г., Скориніна-Погребна О. В. Особливості емоційної готовності молоді до шлюбно-сімейних відносин. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. Житомир, 2016. Вип. 20. С. 109–117.

2. Медіна Т. В. Вплив батьківської родини на формування молодшої сім'ї. Нова парадигма : альманах наук. праць. Філософія. Соціологія. Політологія. Закарпаття : АВС, 2000. 376 с.

3. Онищенко Г. І. Рольова взаємодія в молодій сім'ї. *Актуальні проблеми психології* : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2003. Т. 5. Ч. 7. С. 191–197.

Артем Воронін,

здобувач 3 курсу (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 Право

Дніпровського державного університету внутрішніх справ;

науковий керівник: Інна Шинкаренко,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології, соціології та педагогіки

Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГО-СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ

Діти, які постраждали від збройного конфлікту, – це ті маленькі, які бачили, як вибухають будинки, як помирають рідні люди, як вірні чотирилапі друзі отримують поранення й гинуть. Бачили, як втрачається все у житті: улюблені іграшки, кращі друзі, звичний спосіб життя. Це жахливо, адже воно зберігається у свідомості тривалий час. Психіка дитини розвивається стрімко, тому, на перший погляд, вона більш чутлива, ніж психіка дорослої людини, але, з іншого боку, незрілість психофізіологічних процесів дитини не дозволяє робити стійкі прогнози щодо наслідків пережитих психотравмувальних подій.

Ризик виникнення посттравматичного стресового розладу в дітей надзвичайно великий. ПТСР спостерігається у всіх без винятку дітей, що стали свідками загибелі батьків; більш як 90 % дітей, що зазнали сексуальне насильство в дитячому віці, страждають від посттравматичних психічних розладів, зазначає укра-

їнський травмотерапевт Євгеній Тичковський [4]. Ця проблема є актуальною в наш час, адже нині більшість дітей переживають безліч психотравмувальних ситуацій через вторгнення російської армії.

За наявності психічної травми дитина зазвичай замикається в собі або, навпаки, проявляє не властиву їй активність; залежно від віку відтворює в іграх ситуації власного травматичного досвіду. Інколи спостерігаються порушення сну, втрата апетиту або патологічно підвищене відчуття голоду, агресивна поведінка чи апатія. Усі зазначені сигнали свідчать про те, що дитина потребує допомоги [1; 2; 3].

З 24 лютого тисячі дітей втратили батьків. Також вони отримують сильні психічні травми через смерть родичів, друзів та складність реабілітації у воєнних умовах. Ситуації є надскладними, тому ми маємо безліч історій сімей з різних куточків України, які мають спільні трагічні події.

Діти потребують того, щоб поруч була ресурсна людина, яка зможе допомогти зрозуміти, прийняти те, що відбулося, підказати, як краще впоратися з емоціями. Але, на жаль, часто навіть батьки та оточення, що є поряд, перебувають у процесі власного горювання і не мають достатньо знань і ресурсу, щоб підтримати дитину [5, с. 302].

Суворі реальність змусила Україну зробити рішучі кроки для розв'язання цієї великої проблеми. Нині створюється на території нашої держави і за кордоном величезна кількість благодійних фондів, безоплатних реабілітаційних таборів, дитячих спеціалізованих лікарень. Уперше в історії України на базі лікарні «Охматдит» у Києві буде створено сучасний реабілітаційний центр зі стаціонарним відділенням площею майже 600 м². Також заплановано ремонт і реставрацію спеціалізованих приміщень: для ортезування та протезування, занять з ерготерапії, залів для занять з фізичної терапії для дітей, які стали жертвами трагічних подій.

У роботі з такими дитячими переживаннями у психологів є безліч різних методів, що допомагають дітям не лише побороти страхи, а й навчитися давати собі раду в майбутньому.

Наведемо кілька прикладів психолого-педагогічної роботи з дітьми з психотравмувальним досвідом:

1. Ігрова терапія – це одна з форм дитячої комунікації. Вона дозволяє дитині відтворити і переосмислити накопичені образи, висловити ті емоції та почуття, які важко проявляти.

2. Пісочна терапія. Її мета – не змінювати звичну поведінку дитини, не формувати в неї спеціальні навички, а дати їй можливість залишатися собою.

3. Арт-терапія – напрям психологічної допомоги, що має на меті активізацію в учасників процесу здатності до усвідомлення власних внутрішніх переживань, ставлень та образів через їхню візуалізацію, створення метафор, символів.

Навчальна та розважальна психолого-педагогічна робота передбачає:

- спільне визначення та чітке дотримання правил групи;
- спортивно-інтелектуальні квести;
- пізнавальні бесіди та вікторини «на тему дня»;
- настільні ігри;
- кулінарні майстер-класи;
- тематичні розважальні програми;
- творчі майстер-класи;
- чергування дітей та допомогу аніматорам;
- зустрічі з цікавими людьми;
- виховні бесіди аніматорів з дітьми;
- дитячо-батьківські свята й розваги;
- навчальні мультфільми та відеоролики про визначних людей.

Отже, у роботі з нинішніми дитячими переживаннями у психологів є чималий «арсенал зброї», а держава створює величезну кількість благодійних фондів, безоплатних реабілітаційних таборів, дитячих спеціалізованих лікарень, що допомагають дітям не лише відпустити чи побороти теперішні страхи, а й навчитися давати собі раду в подальшому. Адже майбутнє нашої держави залежить саме від дітей, тому психічне здоров'я підростаючого покоління є нагальною проблемою сьогодення.

Список використаних джерел

1. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи : навч. посіб. / за заг. ред. Н. Пророк. Київ, 2018.
2. Магльований А. С. Основи фізичної реабілітації. Львів, 2023. С. 59–65.
3. Мухін В. Є. Фізична реабілітація дітей. Харків, 2023. С. 4 – 38. URL: <https://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/фізична%20реабілітація%20мухін.doc?id=ba6d1708-0756-484d-a25f-ef9281d1d229>.
4. Тичковський Є. Психотравма в дітей та підлітків (причини та наслідки). URL: <http://1.psiholog.com.ua/node/1054>
5. Шинкаренко І. О. Небезпека та ризики емоційного стресу у дітей. Актуальні проблеми безпеки життєдіяльності людини в сучасному суспільстві : матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції (м. Миколаїв, 24 листопада 2021 р.). Миколаїв : МНАУ, 2021. С. 301–304.

Олена Гірченко,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної, вікової та соціальної психології
Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка;

Юлія Борець,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології Пенітенціарної академії України

ПСИХОЛОГІЧНІ РИЗИКИ В РОБОТІ ПРАЦІВНИКІВ ДКВСУ: ЯК УНИКНУТИ ВИГОРАННЯ

Компонент психоемоційного виснаження є фундаментальним структурним компонентом вигорання. Деперсоналізація передбачає цинічне або емоційне ставлення до праці та предметів своєї праці. Формуючись як своєрідний самозахист, як емоційний буфер у відповідь на розвиток психоемоційного виснаження у вигляді реакції «уникнення турботи про реципієнтів», він може потім перерости в дегуманізацію.

Феномен емоційного вигорання характеризується станом виснаження фізичних, розумових та емоційних ресурсів людини, що виникає на тлі сильного і тривалого стресу [2]. Найчастіше цей стан пов'язано з одноманітною рутиною і постійним нервовим напруженням. Це призводить до часткового або повного ігнорування звичайних робочих завдань, небажання діяти та емоційно залучатися до взаємодії з іншими.

Емоційне вигорання – захисний механізм психіки, своєрідна реакція на зовнішні подразники, що виражається у формі повного чи часткового виключення емоцій. Virізняють кілька видів стресу, що виникає у процесі роботи: 1) робочий стрес (проявляється з причин, що пов'язані з роботою, – умовами праці, місцем); 2) професійний стрес (з причин, пов'язаних із професією, статтю чи видом діяльності); організаційний стрес (виникає через негативний вплив особливостей організації, у якій працює співробітник) [1].

Емоційне вигорання не виникає раптово, а відбувається поступово, проходячи кілька фаз або стадій. Перша фаза в усіх джерелах характеризується як повне залучення до процесу та сумлінне виконання обов'язків; друга фаза настає при появі втоми, відповідно інтерес до діяльності починає падати; третя фаза характеризується тим, що активізуються страхи та захисні установки; четверта – активно проявляються наслідки зниження імунітету та самозаглибленості, відсторонення від трудової діяльності; п'ята фаза наповнена відчаєм і нісенітницею.

Враховуючи вищезазначене, доречним буде звернути увагу саме на прояви емоційного вигорання та професійної деформації працівників органів та установ виконання покарання. Умови роботи таких особистостей напряму пов'язані з ризиком для життя та здоров'я, а тим самим сприяють швидшому прояву деформації та емоційному вигоранню.

На сучасному етапі розвитку суспільства істотно ускладнилися умови праці працівників кримінально-виконавчої системи, підвищилися вимоги до здійснення професійної діяльності. Це пов'язано зі зміною критеріїв оцінки їх діяльності в період реформування кримінально-виконавчої системи відповідно до Концепції реформування (розвитку) кримінально-виконавчої системи України.

Ці критерії зумовлюють необхідність постійного моніторингу працівниками кримінально-виконавчої системи за поведінкою та емоційним станом особи з метою недопущення подібності до кримінально орієнтованого середовища в процесі професійної діяльності з подальшим запобіганням професійній деформації особистості.

До специфічних умов праці слід віднести професійні деформації персоналу місць несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України), оскільки вони тісно пов'язані з впливом дуже несприятливих факторів, а саме: неадекватні професійні установки; випереджальний розвиток трудових навичок, що базуються на професійно значущих якостях особистості; психологічне перевантаження; постійний негативний вплив з боку засуджених; екстремальність; постійне емоційне напруження; відсутність позитивного підкріплення; низький престиж професії та нерозуміння важливості праці з боку суспільства тощо. Водночас велике значення для роботи із засудженими в місцях позбавлення волі має психоемоційна напруженість, яка суттєво впливає на виникнення професійної деформації серед працівників.

Отже, ми розглядаємо професійну деформацію персоналу місць несвободи з точки зору втілення правової реальності, насиченої соціально-психологічними та моральними феноменами. Це і психологія спільнот і груп, і психологія особистості, що живе і діє в певній групі, і система її відносин з правом. Тому більшість проблем професійної деформації особового складу місць позбавлення волі пов'язані саме з кримінально-виконавчою діяльністю, оскільки більшу частину робочого часу персонал проводить в особливих умовах служби.

У процесі професіоналізації пенітенціарії набувають не лише певних навичок та вмінь, а й переймають цінності, погляди і правила поведінки, характерні для носіїв певної професії, що відрізняють їх від інших.

Поступово професійна діяльність усе більше поглинає особистість персоналу місць позбавлення волі, тому з часом настає момент неповернення, коли людина вже не в змозі відокремитися від професії, погляд на світ довкола здійснюється виключно крізь його призму, і отождоення з ним стає одним з найважливіших кроків у процесі самовизначення та розвитку особистості.

У зв'язку з цим варто погодитися з думкою вітчизняного вченого І. Г. Богатирьова про те, що тривала зайнятість однією і тією самою діяльністю може бути ускладнена надмірним розвитком певних якостей, у результаті особистісний зміст професії

погіршується; розвиваються такі властивості, як агресивність, недовірливість, надмірне честолюбство, апатія, байдужість до людських бід; необґрунтована зарозумілість і схиляння перед владою, нерозуміння почуття обов'язку; формуються жорсткі професійні установки тощо.

До речі, інший вітчизняний учений В. Медведєв, досліджуючи професійну деформацію у працівників установ виконання покарань, говорить про те, що найбільш яскраво вона проявляється у відтворенні та примноженні соціального досвіду. Перший спосіб полягає у психологічному відображенні себе в інших людях, з якими людину пов'язують професійні та інші постійні відносини. Другий шлях стосується відтворення особистістю деформованих уявлень про способи та засоби здійснення діяльності. Саме тому проблему професійної деформації серед таких співробітників слід розглядати в сукупності як психологічного, так і юридичного супроводу, оскільки вона містить три компоненти: специфічну діяльність, особливий вид роботи, соціально-психологічний характер.

Серед найважливіших проблем щодо професійної деформації особового складу місць несвободи ДКВС України слід виділити: неналежне законодавче регулювання правового статусу та порядку проходження служби; понаднормовий психологічний стрес, викликаний зростанням рівня злочинності в установах; негативний вплив середовища як осіб, що відбувають покарання, так і інших уже професійно деформованих працівників [3].

Щоб отримати уявлення про ступінь професійної деформації особового складу ДКВС за останні п'ять років, ми проаналізували статистику, яка, на жаль, не ґрунтується на всіх канонах статистичного узагальнення. Однак завдяки наявним даним нам вдалося проаналізувати деякі сучасні причини вияву професійної деформації серед персоналу місць позбавлення волі. *До цих причин належать:* несприятливі індивідуально-психологічні особливості; конфліктні ситуації на роботі та в сім'ї; неналежний контроль за поведінкою працівників під час виконання оперативно-службових завдань та в позаробочий час; невжиття керівництвом усіх рівнів Міністерства юстиції України превентивних психолого-профілактичних заходів.

Доречно зазначити, що персонал органів та установ виконання покарань змушений постійно спілкуватися зі злочинцями – особами з асоціальною психікою, деформованою свідомістю та проявами аморальності. Тому, щоб спрогнозувати можливу поведінку засудженого, співробітнику необхідно знати його досконало, постійно і тривалий час перебувати у середовищі злочинного елемента, відчувати в собі його стан, частково відтворюючи життєдіяльність.

Такий процес входження в роль засудженого обов'язково накладає відбиток на самого працівника, його індивідуальний розвиток як особистості. Найчастіше деякі працівники виправних колоній психологічно майже не відрізняються від засуджених. Здебільшого це явище спостерігається в колоніях, віддалених від культурних центрів, що пояснюється відсутністю психологічної розрядки через морально-культурне розмаїття. Тому тривале погане спілкування з людьми з інших сфер суспільства сприяє прояву ознак професійної деформації особистості.

Отже, працівники місць позбавлення волі в сучасному суспільстві постійно засвоюють правові та моральні норми шляхом соціалізації, формують ставлення до правових чи моральних вимог, приймають або відкидають їх, пропускаючи через свою свідомість, тобто оцінюють через застосування на практиці саме тих, які вважають пріоритетними з урахуванням їх важливості. Таким чином, функція оцінки є загальною для всіх частин правової та моральної систем.

Список використаних джерел

1. Аршава І.Ф. Суб'єктивне благополуччя та його індивідуально-психологічні та особистісні кореляти. *Вісник ДНУ. Серія: Педагогіка і психологія*. Дніпропетровськ, 2012. Вип. 18. Т. 20. С. 3–10.
2. Москаленко В. В. Соціальна психологія : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 624 с.
3. Титаренко Т. М. Ракурси психологічного благополуччя особистості : збірник тез доповідей Всеукраїнського науково-практичного семінару «*Ракурси психологічного благополуччя особистості*». Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 177 с.

Олександра Єрмоленко,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Юлія Борець,
полковник внутрішньої служби,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології Пенітенціарної академії України

МАНІПУЛЯЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО ВПЛИВУ

Актуальність теми дослідження зумовлена зростанням інтересу до явища соціального маніпулювання у професійних взаємодіях, особливо в системі Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України). У контексті виконання службових обов’язків у такій конкретній сфері, як ДКВС України важливо забезпечити ефективну комунікацію між персоналом установи та засудженими.

Соціальний вплив є невід’ємною частиною професійного спілкування, тоді як маніпуляція, часто пов’язана з прихованим або неконструктивним контролем, може бути використана як ефективний інструмент управління [5]. У цій роботі ми розглянемо теоретичні аспекти маніпуляції та проаналізуємо її практичне застосування у професійному середовищі ДКВС України.

Маніпуляція – це форма соціального впливу, яка передбачає прихований контроль над поведінкою або думками інших [2]. Мета полягає в тому, щоб отримати певну вигоду для маніпулятора без прямої згоди або розуміння потерпілої особи. Це відрізняє маніпуляцію від відкритих форм впливу, таких як переконання чи захист інтересів, які ґрунтуються на свідомому виборі особи [1].

Еріх Фромм був одним із перших дослідників, які розглядали маніпуляцію як соціальне явище. У своїй книзі «Втеча від свободи» він стверджував, що маніпулювання є невід’ємною частиною авторитарних систем, у яких індивіди стають об’єктами прихованого контролю. Іншим видатним дослідником маніпуляції є Герберт Маркузе, який у своїх працях, зокрема в

«Одновимірній людині», наголошував на небезпеці маніпуляції в суспільствах масової культури.

Сучасний психолог Роберт Чалдіні також детально досліджував соціальний вплив і маніпуляції у своїй книзі «Психологія впливу». Він вважає, що маніпулювання є одним із ключових методів прихованого контролю за допомогою соціально-психологічних принципів, таких як «принцип взаємності» і «принцип симпатії». Його теорія особливо корисна для аналізу маніпулятивної поведінки у професійному середовищі, зокрема в ДКВС України.

Щоб не стати жертвою дезінформації та зберегти незалежність власних суджень, вміння розпізнавати маніпуляції має вирішальне значення [3]. Загалом маніпулювання можна поділити на кілька основних типів, кожен з яких має власний метод впливу на аудиторію:

1. Емоційна маніпуляція — це форма психологічного впливу, спрямована на зміну емоцій, поведінки та сприйняття інших для досягнення мети. Власні цілі часто пропонуються через почуття провини, страху, жалю чи відповідальності. Маніпулятори часто використовують людські слабкості або сильні емоційні реакції, щоб створити залежність або контроль [6].

2. Когнітивна маніпуляція – це вплив на мислення та переконання людини з метою зміни її погляду на певні події, спотворення інформації, спотворення фактів та формування думок, вигідних маніпулятору. Головна мета когнітивної маніпуляції – контролювати процес мислення людини, що дозволяє маніпулятору нав'язувати певні переконання або змушувати людину приймати вигідні для неї рішення [5].

3. Соціальна маніпуляція – це форма впливу, спрямована на зміну поведінки або ставлення людини шляхом використання групових норм, соціального тиску чи міжособистісних стосунків. Маніпулятори часто використовують соціальні очікування, стереотипи або почуття належності людини до групи, щоб вплинути на її поведінку чи рішення на свою користь [1].

Маніпуляція поширена у професійних умовах і часто використовується для контролю над діями та думками інших у робочому середовищі. Що стосується професійного середовища

ДКВС України, то маніпулятивна поведінка має свої особливості, зумовлені специфікою функцій, ієрархії та відносин між співробітниками та ув'язненими (засудженими) [4]:

1. Особливості професійного середовища ДКВС України – це складний соціально-правовий простір із постійною взаємодією співробітників відомства, керівництва та ув'язненими (засудженими). Суворі ієрархічна структура та специфічна атмосфера відіграють важливу роль, створюючи передумови для використання службовцями та особами, взятими під варту, маніпулятивних прийомів [4].

2. Маніпуляція використовується для контролю, одним із основних обов'язків ДКВС України є дотримання дисципліни осіб, узятих під варту. У цьому випадку маніпулювання може функціонувати як засіб прихованого лідерства та впливу. Наприклад, працівник адміністрації може застосовувати емоційні маніпуляції, щоб прищепити ув'язненим почуття провини чи відповідальності, що сприятиме їх соціалізації та підвищенню дисципліни [6].

Ще один випадок – підміна інформації, коли працівники ДКВС України надають недостовірну або неправдиву інформацію з метою контролю за емоційним станом чи поведінкою злочинця [4]. Це може стосуватися, наприклад, приховування інформації про можливі наслідки порушень, за допомогою цього можливо знизити рівень стресу чи суперечок.

3. Етика обману, застосування маніпулятивних методів у професійному середовищі, особливо в ДКВС України, слід розглядати в контексті етичних принципів [3]. Маніпуляція як тихий вплив може порушити принципи прозорості та чесності, які є важливими для ефективної роботи правоохоронної системи. Украв важливо переконатися, що ці методи впливу не порушують права чи гідність ув'язнених (засуджених), а натомість використовуються виключно для досягнення законної мети підтримання порядку та дисципліни [4].

Крім того, ув'язнені можуть скористатися емоціями співробітників, маніпулюючи емпатією або намагаючись вплинути на рішення шляхом створення штучних суперечок. У такому випадку вкрай важливо, щоб співробітників ДКВС в Україні навчили розпізнавати обман і протидіяти йому.

Як наслідок, розслідування соціальних маніпуляцій у професійній сфері Державної кримінально-виконавчої служби України має важливе значення для ефективної організації спілкування персоналу з ув'язненими (засудженими). Дослідження різних типів маніпуляції (емоційної, когнітивної та соціальної) та їх специфіки дозволяє нам зрозуміти, які сили можуть бути використані для підтримки порядку та дисципліни [2]. Проте розслідування демонструє цінність етичного підходу, який збалансовує контроль та повагу до прав і гідності ув'язнених.

Крім того, особи, взяті під варту, можуть спекулювати на емоціях працівників, вдаючися до маніпуляції співчуттям або намагаючись вплинути на рішення за допомогою створення штучних конфліктів. У такій ситуації важливо, щоб працівники ДКВС України були навчені розпізнавати маніпуляції та протидіяти їм [4].

Таким чином, дослідження соціального маніпулювання у професійному середовищі Державної кримінально-виконавчої служби України є важливим для ефективної організації комунікації між персоналом та ув'язненими (засудженими). Вивчення різних видів маніпуляцій (емоційної, когнітивної та соціальної) та особливостей їх застосування дозволяє краще зрозуміти, як приховані форми впливу можуть використовуватися для підтримання дисципліни та порядку. Разом з тим дослідження підкреслює важливість етичного підходу, який забезпечить баланс між контролем і повагою до прав та гідності осіб, що перебувають під вартою.

Важливо, щоб працівники ДКВС України пройшли навчання, аби розпізнавати методи маніпуляції та ефективно реагувати на ці методи, зберігаючи професіоналізм та етичні норми. Це не лише забезпечуватиме контроль за поведінкою ув'язнених, а й сприятиме зміцненню довіри до кримінально-виконавчої системи, покращенню атмосфери співпраці та досягненню довгострокових результатів у реабілітації правопорушників.

Список використаних джерел

1. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Харків : Фоліо, 2019. С. 56–64.
2. Карпенко М. П. Суть поняття «маніпуляція», її характеристика та методи нейтралізації. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2015. Вип. 45. С. 26–34.

3. Корнієнко І. Маніпулювання інформацією як процес впливу на особистість. *Проблеми та перспективи реалізації та впровадження міждисциплінарних наукових досягнень* : матеріали V Міжнародної наукової конференції (м. Івано-Франківськ, 09.06.2023). Івано-Франківськ, 2023. С. 248–250.

4. Кучер А. Л. Основи етики та моралі в правоохоронній діяльності. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. С. 143–153.

5. Подоляк Л. Г. Психологія соціального впливу. Київ : Освіта, 2016. С. 34–39.

6. Хаук С. Психологія маніпуляцій: як протистояти та не піддаватися. Львів : Апріорі, 2021. С. 102–110.

Вадим Жуковський,

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри формування та розвитку

професійної компетентності персоналу ДКВС України

Інституту професійного розвитку Пенітенціарної академії України

ВПЛИВ УМОВ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ НА ПСИХІКУ ЗАСУДЖЕНИХ

Тема впливу умов відбування покарання на психіку засуджених є надзвичайно актуальною та комплексною. Вона вимагає детального розгляду з огляду на той факт, що умови утримання в місцях позбавлення волі значною мірою визначають подальшу долю людини, її поведінку після звільнення та інтеграцію в суспільство. Перебування в місцях позбавлення волі чинить вагомий вплив на психічний стан людини. Це пов'язано з вимушеним зламом сформованого перед засудженням життєвого стереотипу, різким для більшості засуджених погіршенням побутових умов, перериванням або зниженням якості емоційно значущих соціальних зв'язків, покладанням на засудженого додаткових, раніше не властивих, обов'язків.

Умови відбування покарання значно впливають на психіку засудженого через такі чинники:

- ізоляція від суспільства і розміщення у замкнутому середовищі;
- обмеження в задоволенні потреб, насамперед біологічних;
- примусове залучення до одностатевих соціальних груп;
- обмежений перелік речей, якими можна користуватися;
- регламентація продуктів харчування;
- зміна виробничих відносин;

- обмеження у сфері прав і свобод (обшуки, огляди);
- постійне перебування під наглядом;
- наявність кримінальної субкультури [2, с. 118].

Психічні стани засудженого зазнають істотних змін під впливом самого факту позбавлення волі. Воно по-різному сприймається вперше засудженими і неодноразово судимими, молодими і літніми людьми, неодруженими і сімейними, жінками і чоловіками, засудженими на короткі та тривалі терміни. Але у всіх випадках у психічних станах людей, позбавлених волі, є багато загального, що дає можливість виокремити їх типові стани.

У динаміці психічних станів засудженого до позбавлення волі є свої закономірності. Звертають на себе увагу певні поворотні пункти (які називають критичними), коли особливо сильно проявляється зміна і прояв типових психічних станів людини. Найбільш помітними, а отже, і найбільш значущими є такі неминучі моменти, що викликають зміну і прояв психічних станів, як арешт, висунення обвинувачення, суд, оголошення вироку, рішення касаційної інстанції, відправлення до установи, прибуття до установи, перші 3–5 місяців перебування в установі (період адаптації), зміна умов відбування покарання, останні місяці перед звільненням, звільнення, закінчення періоду пристосування до життя на волі [1, с. 25].

Психічні стани позбавленої волі людини також можуть змінюватися в проміжку між критичними періодами. Зокрема, існують «проміжні» моменти, які викликають зміну психічних станів. Наприклад, як правило, жодного засудженого не можуть залишити байдужим факти надання побачення, поміщення в дисциплінарний ізолятор.

Формування психічного стану засуджених залежить від самого факту позбавлення волі, терміну покарання, досвіду кримінальної поведінки, віку, статі. Вони безпосередньо впливають на відчуття та сприйняття, емоції та почуття, уяву, мислення та особливості розвитку інтелекту, мови, пам'ять, увагу і волю.

Психіка засуджених характеризується певною загальною динамікою:

1. після арешту в особи домінує страх перед майбутнім покаранням;

2. після набрання вироком законної сили психічний стан засудженого характеризується апатією;

3. після прибуття в установу відбування покарань починається адаптація до нових умов життя, коли гостро відчуються обмеження потреб, зміна звичних стереотипів;

4. від 3–4 до 6–8 місяців перебування в установі відбування покарань виникають та розвиваються інтереси в нових умовах життя (утворення неформальних груп, праця, побачення з родиною), які сприяють прояву в засуджених позитивних емоцій та підвищують ступінь їх психічної активності;

5. адаптаційний період;

6. період перед звільненням (3–8 місяців) є надзвичайно складним у зв'язку з очікуванням звільнення і труднощами, які можуть виникнути через це. Загалом психологи називають такий стан засудженої особи «психічним паралічем», коли вона ніби застрягає і очікує на те, що буде в майбутньому [2, с. 126].

Найбільш типовими психічними станами, властивими всім особам, позбавленим волі, незалежно від періоду прояву, є очікування, надія або безнадія, туга, нудьга, апатія, фрустрація, відчай.

Важливо розуміти, що вплив умов відбування покарання на психіку засуджених є багатогранним і залежить від багатьох факторів. Для ефективної роботи з цією проблемою необхідний комплексний підхід: зусилля держави, громадських організацій та самих засуджених.

Список використаних джерел

1. Кушнірова Т. В. Психолого-педагогічні аспекти вивчення особистості правопорушника в організації соціального супроводу осіб, яких притягнуто до кримінальної відповідальності : методичні рекомендації. Київ : МП Леся, 2005. 56 с.

2. Романовська Л. І., Попик Ю. В., Замула С. Ю. Модуль психолого-педагогічної компетентності : навч.-метод. посіб. Хмельницький : ХНУ, 2013. 326 с.

Данііл Зінченко,
ад'юнкт відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури
Харківського національного університету внутрішніх справ,
старший лейтенант поліції;

науковий керівник: Олександр Музичук,
проректор Харківського національного університету
внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України, полковник поліції

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ОФІЦЕРІВ СЛУЖБИ ОСВІТНЬОЇ БЕЗПЕКИ ДЛЯ РОБОТИ У ШКОЛАХ: ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ

У сучасних умовах суспільство потребує нових підходів до забезпечення безпеки освітніх закладів, що спричиняє необхідність створення відповідних служб, покликаних захищати учнів, педагогів та співробітників від потенційних загроз. Служба освітньої безпеки — відносно нова структура, яка виконує функцію підтримки безпечного середовища у школах та на прилеглих територіях. Крім виконання охоронних заходів, офіцери служби освітньої безпеки повинні мати розвинені комунікативні навички, що сприяють створенню атмосфери довіри та запобігають конфліктам.

Ефективні комунікаційні навички офіцерів служби освітньої безпеки є критичним фактором для забезпечення безпечного та сприятливого середовища в навчальних закладах. Саме здатність формувати довірливі взаємини з учнями, педагогами та батьками допомагає запобігти конфліктам і позбавлятися потенційно загрозливих ситуацій ще на початковому етапі. Вміння точно передавати інформацію, уважно слухати співрозмовника і грамотно інтерпретувати його повідомлення дозволяє офіцерам адекватно оцінювати обставини, що сприяє формуванню атмосфери довіри. Важливим аспектом комунікативної підготовки є розвиток навичок активного слухання, що допомагає офіцеру відчувати потреби й очікування інших. Наприклад, підлітки, які часто переживають кризові моменти розвитку, потребують додаткової уваги й поваги до їхніх переживань. Завдяки активному слуханню офіцери можуть вчасно виявити ранні ознаки стресу чи конфліктності, що дозволяє запобігти ескалації непорозумінь [1]. Зокрема, вміння слухати — це не просто тех-

ніка, а й основа для створення довірливих стосунків, коли учні можуть звернутися до офіцера з питанням чи проханням про допомогу. Не менш важливою є невербальна комунікація, яка охоплює жести, міміку, інтонацію та інші невербальні сигнали. Ці засоби підсилюють вербальне повідомлення, надаючи йому додаткового змісту та емоційного забарвлення, що допомагає офіцеру точніше доносити свої наміри. Наприклад, спокійний голос, відкриті жести й доброзичлива міміка сприяють тому, що учні відчувають себе комфортніше та легше сприймають поради чи вказівки. Це дозволяє встановити контакт навіть у стресових ситуаціях, де слова можуть бути недостатніми для налагодження комунікації. Ще однією необхідною навичкою є емпатія — здатність поставити себе на місце іншої людини [2]. В умовах, коли школярі можуть відчувати страх, невпевненість або соціальний тиск, емпатійний підхід з боку офіцера допомагає краще зрозуміти їхні мотиви й емоції, що є особливо важливим для запобігання конфліктам. Наприклад, розуміючи, через що проходить підліток у складний для нього період, офіцер може обрати більш підходящий спосіб комунікації, допомагаючи знайти спільну мову та знизити рівень напруги.

На нашу думку, асертивність також є важливою складовою комунікативної підготовки офіцерів служби освітньої безпеки. Асертивний підхід дозволяє офіцеру висловлювати свої думки та позицію чітко й упевнено, не принижуючи прав інших і не допускаючи агресії. Це сприяє встановленню меж, що є важливим в умовах школи, де баланс між контролем і взаєморозумінням має надзвичайно велике значення.

У шкільному середовищі, де щодня взаємодіють учні, вчителі, батьки та персонал, існує висока ймовірність виникнення конфліктів, які можуть загрожувати спокійній навчальній атмосфері. Офіцери служби освітньої безпеки, які мають відповідні навички управління конфліктами, можуть істотно вплинути на збереження безпечного середовища та знизити ризик ескалації непорозумінь. Важливим аспектом є вміння швидко ідентифікувати причини конфліктних ситуацій та оцінити емоційний фон учасників конфлікту [3]. Це дозволяє обрати відповідну стратегію вирішення, уникнути необґрунтованих звинувачень та забезпечити конструктивний підхід.

Діалог є одним із ключових методів, який офіцери можуть використовувати для розв'язання суперечок. Пошук спільних точок зору допомагає сторонам конфлікту бути почутими, що особливо важливо для дітей та підлітків, які тільки вчаться ефективно висловлювати свої думки. Вміння вислухати кожену сторону конфлікту дозволяє офіцеру виявити основні причини непорозуміння, а також допомагає учасникам самостійно переосмислити ситуацію, що знижує емоційне напруження та сприяє швидкому відновленню позитивного настрою. Таким чином, офіцери, які володіють техніками активного вислуховування та здатні управляти діалогом, значно полегшують процес досягнення взаєморозуміння [4].

Медіація є ще однією дієвою технікою, особливо в ситуаціях, де сторони конфлікту не можуть самостійно дійти згоди. Офіцери, котрі виступають як нейтральні посередники, допомагають сторонам зрозуміти один одного та знаходити взаємоприйнятні рішення. У процесі медіації важливо, щоб офіцер залишався об'єктивним і неупередженим, оскільки саме нейтральність дозволяє учасникам сприймати його як підтримку, а не як когось, хто дотримується певної позиції. Цей підхід допомагає уникати надмірного емоційного залучення учасників у конфлікт, а також сприяє розвитку в учнів навичок самостійного пошуку компромісів, що є корисним і за межами школи.

Формування спільних рішень та пошук компромісів є ще одним ефективним методом, який допомагає стабілізувати атмосферу в навчальному закладі. Такий підхід створює відчуття участі у розв'язанні проблеми, що підвищує відповідальність учасників за результати.

Відкрита конструктивна атмосфера дає можливість учням вчитися на практиці, як вирішувати суперечки цивілізованими методами, що позитивно впливає на загальну атмосферу в школі. Офіцери, що демонструють стійкість у дотриманні принципів конструктивної комунікації та справедливості, стають для школярів прикладом здорової поведінки у конфліктних ситуаціях, що також сприяє їхньому психологічному розвитку та поліпшенню психоемоційного стану [5].

Ми вважаємо, що використання методів управління конфліктами дозволяє офіцерам створювати позитивний та безпечний простір у школах, де кожен учасник почувається захищеним і має змогу спокійно навчатися та розвиватися.

Отже, психологічна підготовка офіцерів служби освітньої безпеки є основним чинником для забезпечення належної безпеки та позитивного соціально-психологічного клімату у шкільному середовищі. Формування навичок ефективної комунікації, таких як активне слухання, невербальна передача інформації, емпатія та асертивність, сприяє формуванню довірливих взаємин між офіцерами, учнями, вчителями та батьками. Це не тільки підвищує ефективність взаємодії, але й дозволяє запобігати та розв'язувати конфліктні ситуації до їх загострення. Управління конфліктами, зокрема через застосування діалогу, медіації та пошуку компромісів, дає можливість офіцерам конструктивно впливати на розв'язання суперечок, запобігати ескалації негативу та забезпечувати комфортне і безпечне середовище для всіх учасників освітнього процесу. Розвинені навички комунікації та управління конфліктами не лише полегшують виконання офіцерами їхніх професійних обов'язків, а й формують у школярів культуру поведінки та взаєморозуміння.

Список використаних джерел

1. Макарова О. П. Етика психологічної роботи в секторі безпеки і оборони: забезпечення конфіденційності та захисту прав людини. *Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України* : тези доп. V Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 31 травня 2024 р.). Харків : НА НГУ, 2024. С. 76–79.

2. Макарова О. П. Теоретичні підходи до вивчення громадянської ідентичності. *Габітус*. 2020. Вип. 20. С. 126–129.

3. Макарова О. П., Зінченко Д. А. Особливості підготовки майбутніх працівників поліції в умовах воєнного стану. *Сучасні проблеми фізичної підготовки в силових структурах України* : тези II наук.-практ. конф. (Харків, 21 березня 2024 р.). Харків : НА НГУ, 2023. С. 43–45.

4. Макарова О. П. Роль Національно-патріотичного виховання у формуванні професійної ідентичності правоохоронців України. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Вінниця : ХНУВС, 2024. 308 с.

5. Проценко І. О. Роль поліцейських підрозділів «Служба освітньої безпеки» у створенні безпечного освітнього середовища для учасників освітнього процесу. *Проблеми сучасної поліцейстики* : матеріали IV наук.-практ. конф. Вінниця : ХНУВС, 2024. С. 161–162.

Павло Кахній,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 Психологія Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Юлія Борець,
кандидат психологічних наук, доцент,
полковник внутрішньої служби
Пенітенціарної академії України

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ У МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

У сучасному правовому просторі однією з важливих тем є розвиток правової свідомості студентів, які готуються до майбутньої юридичної кар'єри. Важливе питання – визначення основних методичних підходів до формування психолого-педагогічних аспектів правової свідомості, враховуючи значущість цієї компетенції для майбутніх фахівців. Детального аналізу вимагають компоненти, які впливають на розвиток правової свідомості, що визначають орієнтири особам, які зіштовхуються з правовими ситуаціями, спонукають їх до прийняття морально і юридично обґрунтованих рішень.

Особливого значення набуває питання контрольно-оцінного аспекту у формуванні правової свідомості студентів, оскільки рівень її розвитку визначається як об'єктивними (показники успішності, дисциплінованості, активності, знань та вмінь), так і суб'єктивними (ставлення до права, оцінка правових цінностей, установок, мотивів) показниками. Кінцевим результатом формування правової свідомості студентів має стати розуміння пріоритету правових норм, значущості правової проблематики та вміння використовувати правовий інструментарій у суспільстві [3].

Розвиток правової свідомості студента знаходить своє відображення у здатності інтегрувати правові знання, вміння, досвід правомірної поведінки та особистісні настанови. Успішність формування правової свідомості студентів визначається організацією навчально-пізнавальної діяльності з урахуванням психологічних особливостей абітурієнтів вищої освіти, застосуванням сучасних інтенсивних психолого-педагогічних методів, заснованих на принципах гуманізму, демократизму та плюралізму, а

також запровадженням співробітництва та сприяння безперервному навчанню та самоосвіті [2].

Проблема розвитку правової свідомості студентів-майбутніх юристів у науковій літературі розкрита доволі широко, але не завжди уніфіковано визначено. Це пов'язано з тим, що більшість сучасних дослідників цього питання прагнуть сформулювати власне визначення поняття правосвідомості й доволі часто наділяють його різновекторними компонентами. Узагальнюючи більшість визначень поняття «правосвідомість», зазначимо, що, як правило, під правовою свідомістю розуміється комплекс ідей, поглядів, уявлень та почуттів, які відображають ставлення до реального або бажаного права як до справедливого або несправедливого, а також до дій людей як до правомірних або неправомірних.

Вважається, що професійна правосвідомість юристів є основною інструментальною складовою їхньої діяльності, має специфічні умови, компоненти, засоби та методи формування. Дослідження всього комплексу факторів і компонентів, які мають безпосередній вплив на правосвідомість, має велике значення для створення необхідних передумов для якісного функціонування студентів-майбутніх юристів.

Формування правової свідомості у майбутніх юристів є важливою складовою їх професійного становлення. Правосвідомість охоплює не лише знання законодавства, а й глибоке розуміння етичних норм, професійних цінностей та моральних принципів, які мають керувати діяльністю правника. Це складний процес, який містить кілька ключових аспектів:

- *роль правової освіти.* Така освіта є основою для формування правової свідомості. У процесі навчання майбутні юристи засвоюють базові теоретичні знання з різних галузей права, вивчають історію правових систем та міжнародне право. Важливо, щоб навчання не обмежувалося вивченням законів і кодексів: студенти повинні розуміти, як застосовувати ці знання в реальних життєвих ситуаціях, враховуючи специфіку моральних та етичних аспектів.

- *етичне виховання.* Юридична етика — невід'ємна частина підготовки юриста, спрямована на формування моральних

орієнтирів. Майбутні юристи повинні усвідомлювати важливість таких цінностей, як справедливість, чесність, відповідальність перед суспільством. Викладачі своєю чергою мають виховувати критичне мислення, яке дозволяє студентам аналізувати ситуації з різних перспектив і приймати обґрунтовані рішення.

- *практичний досвід і стажування.* Одним з важливих етапів розвитку правової свідомості є отримання практичного досвіду. Стажування, юридичні практики, участь у судових процесах та юридичних клініках дозволяють майбутнім юристам застосовувати свої знання на практиці. Це допомагає розвинути в них розуміння соціальної відповідальності та підвищує їхню свідомість щодо впливу, який їхні дії можуть мати на суспільство та конкретних людей.

- *особистісне зростання та самоосвіта.* Самоосвіта й самовдосконалення також відіграють ключову роль у розвитку правової свідомості. Майбутній юрист повинен не тільки постійно вдосконалювати свої знання законодавства, а й розвивати такі риси, як об'єктивність, емпатія, емоційний інтелект. Читання професійної літератури, участь у конференціях, обговорення правових питань у колі однодумців — усе це сприяє формуванню глибокої правової свідомості.

- *вплив викладачів і наставників.* Приклад наставників і викладачів може мати потужний вплив на правову свідомість студентів. Компетентні, етичні та професійно відповідальні викладачі формують у студентів високі моральні стандарти і мотивують до наслідування позитивних прикладів. Успішне формування правової свідомості передбачає наявність у викладацькому складі юристів з досвідом, які можуть передати не лише знання, а й приклад професійної поведінки.

- *соціальна відповідальність та правова культура.* Важливо, щоб майбутні юристи розуміли свою відповідальність перед суспільством. Юрист — це не тільки представник правової професії, а й учасник суспільних процесів, тому його діяльність повинна сприяти розвитку правової культури. Юристам слід не лише дотримуватись норм права, але й сприяти поширенню правових знань серед населення, підтримувати розвиток демократичних принципів і верховенства права [1].

Отже, формування правової свідомості в майбутніх юристів є багатовимірним процесом, що охоплює навчання, етичне виховання, практичний досвід, особистісний розвиток і наставництво. Висока правосвідомість дозволяє юристам діяти відповідально, з розумінням соціальної значущості своєї професії, а також сприяє підвищенню рівня довіри суспільства до правової системи в цілому.

Список використаних джерел

1. Абдюкова Н. В. Актуальні проблеми правової соціалізації. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2006. Т. VIII. Вип. 1. С. 6–10.
2. Бурносова У. Ю. Формування правової культури в процесі юридичної освіти. *Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Запоріжжя, 2017. С. 11–13.
3. Галай А. Становлення юридичної клінічної освіти в Україні та деяких інших країнах світу. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. Київ, 2014. № 4. С. 39–48.

Тетяна Кіндратюк,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 Психологія Пенітенціарної академії України;

науковий керівник: Юлія Борець,

кандидат психологічних наук, доцент,
полковник внутрішньої служби
Пенітенціарної академії України

АКЦЕНТУАЦІЇ ХАРАКТЕРУ ТА КОНФЛІКТНА ПОВЕДІНКА В ОСІБ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Проблема вивчення акцентуацій характеру і особистісних конфліктів, у тому числі в підлітковому віці, завжди викликала інтерес дослідників. У системі значущих якостей особистості важливу роль відіграють риси характеру. Значна кількість аспектів цього питання до кінця не досліджена.

Підлітковий вік – надзвичайно важливий період у становленні особистості. Акцентуації характеру в підлітковому віці відіграють важливу роль у процесі становлення особистості. Вони доволі поширені на цьому віковому етапі. Також цей перехідний період характеризується тим, що можуть виникати різні конфлікти – як міжособистісні, так і внутрішньо-особистісні.

Окремі риси характеру осіб підліткового віку можуть загострюватися, зокрема під впливом несприятливих соціально-психологічних умов. У результаті виникають труднощі в розвитку особистості, частішають прояви конфліктної поведінки. Надмірна вираженість окремих акцентуацій характеру може завадити таким особам раціонально розв'язувати конфлікти, знаходити конструктивні стилі поведінки.

Незважаючи на велику кількість існуючих досліджень щодо зазначеної проблеми в осіб підліткового віку, вивчення цього питання залишається актуальним на сучасному етапі розвитку суспільства. Питання акцентуації характеру розглядали вітчизняні й зарубіжні вчені, а саме: Е. Фромм, Е. Шелдон, А. Шостром, Е. Кречмер та ін. На сьогодні це є актуальним у зв'язку з поширенням процесів дезадаптації до сучасних соціальних умов [2].

Термін «акцентуація» вперше запровадив німецький психіатр та психолог Карл Леонгард, професор неврологічної клініки Берлінського університету. Він розробив та описав класифікацію акцентуацій особистості [1].

За визначенням К. Леонгарда та інших науковців, це дисгармонія розвитку характеру, підвищена вираженість деяких його рис, що зумовлюють уразливість особистості до певних видів впливів і ускладнюють адаптацію до деяких конкретних ситуацій.

У 20 % людей деякі риси характеру настільки загострені (акцентуєвані), що за певних обставин можуть призводити до однотипних конфліктів і нервових зривів. Акцентуації характеру найчастіше трапляються в осіб підліткового віку в так званий «період підліткової кризи» (50–80 %).

У сучасній науці залежно від ступеня виразності розглядають два типи акцентуацій характеру — *явну та приховану*. Перший тип належить до крайніх варіантів норми. Підлітки з чіткими акцентуаціями характеру є групою «високого ризику» — вони сприйнятливі до певних шкідливих впливів середовища або психічних травм.

У нормальних умовах риси певного типу характеру виражені слабо чи не виявляються зовсім. Навіть протягом тривалого спостереження, різноманітних контактів і детального зна-

йомства з біографією часом важко скласти чітке уявлення про певний тип характеру.

Акцентуації характеру — це крайні варіанти норми, коли певні риси характеру надмірно посилено, унаслідок чого виявляється вибіркова вразливість до певного виду психогенних впливів за нормальної і навіть підвищеної стійкості до інших. Проте виразність рис певного типу не перешкоджає можливості задовільної соціальної адаптації.

У підлітковому віці риси характеру часто загострюються, а під впливом психогенних факторів, звернених до «місця найменшого опору», можуть виникати тимчасові розлади адаптації та відхилення в поведінці.

У зрілому віці риси характеру залишаються досить вираженими, але компенсуються і не заважають адаптації.

Акцентуації характеру можуть призводити до проявів конфліктності та впливати на поведінку в конфліктних ситуаціях. Тому поряд з вивченням акцентуацій характеру у підлітків важливим є вивчення поняття конфлікту, про що зазначають такі дослідники, як Д. Бондарчук та Н. Проскурка, зарубіжні вчені: Р. Блейк, М. Айвнema, Р. Мертон, Дж. Мутон, Д. Скотт, Д. Смелсер, К. Томас та ін. Також цим питанням займалися українські вчені: Л. Долинська, Л. Карамушка, Х. Ложкін, М. Пірен, Н. Повякель та інші.

Конфлікт у психології сприймається як багаторівневе і цілісне об'єктивно-суб'єктивне утворення, що визначається певними індивідуально-психологічними особливостями людини і проявляється в її спілкуванні, взаємодії, взаєминах з оточенням.

Конфліктна поведінка — невід'ємна частина життя людини, особливо в підлітковому віці. Проте вона не завжди має деструктивний характер.

Список використаних джерел

1. Анцупов А. Я., Шипілов А. І. Конфліктологія : навч. посіб. Вид. 6-е, переробл. і допов. Харків, 2015. 528 с.
2. Голос М. В. Акцентуації характеру як фактор ризику девіантної поведінки підлітків. *Молодь та наука: актуальні проблеми педагогіки та психології*. Київ, 2017. № 2. С. 27–32.
3. Моросанова В. І. Акцентуація характеру та стиль саморегуляції у підлітків. *Питання психології*. Львів, 2004. № 6. С. 30–37.

Ангеліна Коломісць,
лікар онколог-ендокринолог ДНП «Національний інститут раку»,
магістрантка 2 курсу кафедри психології
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Ірина Волеваха,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології Пенітенціарної академії України

СУЧАСНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ КАНЦЕРОГЕНЕЗУ

Онкологічні захворювання залишаються однією з найгостріших медико-соціальних проблем сучасності. Психологічний аспект канцерогенезу відкриває додаткові перспективи як для профілактики, так і для лікування цієї групи захворювань. Зростання поширеності та поліетіологічності онкопатології створюють необхідність вивчення факторів ризику і психологічних передмов розвитку захворювань. Вивчення психологічних механізмів, пов'язаних з канцерогенезом, стає фундаментальним завданням для розробки комплексних підходів до профілактики та лікування онкологічних захворювань у сучасній медичній практиці.

Значний внесок у розвиток психоонкології зробили такі видатні дослідники, як Саймонтон К., Темошок Л., Спігель Д., Гросарт-Матічек Р., Айзенк Г. та Лешан Л. Їхні фундаментальні праці заклали основу для розуміння складних взаємозв'язків між психологічним станом людини та розвитком онкопатології. Систематизація та критичний аналіз існуючих психологічних теорій розвитку онкологічних захворювань стає ключовим завданням для подальшого розвитку цього напрямку досліджень. Сучасні дослідження в галузі психоонкології продовжують розвивати й поглиблювати розуміння цих взаємозв'язків, створюючи нові теоретичні моделі та практичні підходи до профілактики та лікування раку [1].

Хронічний стрес як провідний фактор канцерогенезу привертає особливу увагу дослідників у галузі психоонкології. Тривала психологічна напруга призводить до суттєвих змін у функціонуванні імунної системи через підвищення рівня кортизолу та інших гормонів стресу, що може створювати сприятливі умови для розвитку злоякісних новоутворень. Дослідження демон-

струють, що порушення рівноваги природних механізмів протипухлинного захисту організму часто пов'язане саме з довготривалим впливом стресових факторів. Сучасні наукові дані підтверджують, що хронічний стрес може впливати на процеси апоптозу, неоангіогенезу та метастазування, створюючи сприятливе середовище для розвитку онкопатології. Особлива роль у цьому процесі належить змінам в експресії генів, пов'язаних з імунною відповіддю та потенціюванням запалення.

Концепція особистісного типу «С», розроблена Темошок Л., розкриває важливість індивідуальних психологічних характеристик у розвитку онкологічних захворювань. Особистості цього типу відрізняються схильністю до придушення негативних емоцій, надмірною пристосовуваністю та самопожертвою, що може створювати додаткове навантаження на психофізіологічні системи організму. Численні дослідження підтверджують кореляцію між такими особистісними характеристиками та підвищеним ризиком розвитку онкологічних захворювань [5]. Важливим аспектом цієї теорії є розуміння механізмів, через які особистісні особливості впливають на фізіологічні процеси в організмі, включно з імунною регуляцією та гормональним балансом. Дослідження показують, що люди типу «С» часто демонструють знижену активність природних клітин Т-кілерів та інші імунологічні порушення.

Психонейроімунологічні механізми канцерогенезу розкривають складну взаємодію між психічним станом, нервовою, ендокринною та імунною системами організму. Депресивні стани, тривожні розлади та інші психологічні порушення можуть суттєво впливати на активність природних кілерів та інших компонентів імунної системи через нейроендокринні механізми. Сучасні дослідження в галузі психонейроімунології демонструють, що психологічний стрес може модулювати експресію генів, пов'язаних із запаленням та імунною відповіддю, через епігенетичні механізми. Це відкриває нові перспективи для розуміння молекулярних механізмів впливу психологічних факторів на розвиток раку та створює основу для розробки нових превентивних і терапевтичних стратегій.

Втрата життєвих сенсів та глибока екзистенційна криза, згі-

дно з теорією Лешана Л., можуть виступати тригерами розвитку онкологічних захворювань. Руйнування значущих соціальних зв'язків, втрата професійної ідентичності або життєвої мети створюють специфічний психологічний стан, який може сприяти розвитку патологічних процесів в організмі. Дослідження показують, що втрата сенсу життя часто супроводжується значними змінами відносин між імунною та нейроендокринною регуляцією. Важливим аспектом цієї теорії є розуміння механізмів, через які екзистенційна криза може впливати на фізіологічні процеси в організмі, включно з активацією запальних процесів та порушенням механізмів репарації ДНК [3].

Емоційна експресія та супресія відіграють ключову роль у розвитку онкологічних захворювань, що підтверджується численними дослідженнями в галузі психоонкології. Хронічне придушення емоцій, особливо негативних, може призводити до значних змін у функціонуванні імунної та ендокринної систем. Особистості, які систематично пригнічують свої емоції, мають підвищений ризик розвитку різних захворювань, серед них онкологічні. Важливим аспектом цієї теорії є розуміння механізмів, через які емоційна регуляція впливає на фізіологічні процеси в організмі. Сучасні дослідження демонструють, що способи вираження емоцій можуть модулювати активність симпатичної нервової системи та впливати на рівень прозапальних цитокінів.

Соціальна підтримка та якість міжособистісних відносин виступають важливими факторами у профілактиці та лікуванні онкологічних захворювань. Міцні соціальні зв'язки та емоційна підтримка можуть значно покращувати прогноз захворювання та якість життя пацієнтів. Дослідження показують, що соціальна ізоляція та відсутність підтримки пов'язані з підвищеним ризиком розвитку онкопатології та нижчими показниками виживаності. Механізми впливу соціальної підтримки на здоров'я стосуються зниження рівня стресу, покращення імунної і нейроендокринної взаєморегуляції та активації захисних психофізіологічних механізмів. Важливу роль відіграє якість соціальних взаємодій та здатність використовувати доступні ресурси підтримки.

Травматичний досвід, особливо в ранньому віці, має довго-

тривалий вплив на розвиток онкологічних захворювань через стійкі зміни у функціонуванні нейроендокринної та імунної систем. Психологічні травми можуть викликати каскад біохімічних реакцій, які потенційно впливають на процеси канцерогенезу. Сучасні дослідження в галузі епігенетики демонструють, що травматичний досвід може призводити до стійких змін у експресії генів, пов'язаних з регуляцією стресу та імунною відповіддю. Окрему увагу привертають механізми, через які рання травматизація впливає на розвиток різних типів раку у дорослому віці. Розуміння цих механізмів відкриває нові можливості для профілактики та раннього виявлення онкологічних захворювань у людей з травматичним досвідом [2].

Практичне застосування психологічних теорій в онкології сприяє розробці комплексних персоналізованих програм профілактики та лікування, що враховують індивідуальні психологічні особливості пацієнтів. Сучасні підходи охоплюють програми управління стресом, психотерапевтичні інтервенції, групи підтримки та індивідуальне консультування. Особлива увага приділяється розвитку навичок емоційної регуляції, покращенню копінг-стратегій та відновленню життєвих сенсів. Інтеграція психологічних інтервенцій у стандартні протоколи лікування сприятиме поліпозиційному підходу і може значно покращувати прогноз захворювання та якість життя пацієнтів.

Майбутнє психоонкологічних досліджень лежить у площині інтеграції психологічних теорій із сучасними досягненнями молекулярної біології, онкоморфології та генетики. Перспективними напрямками є вивчення молекулярних механізмів впливу психологічних факторів на процеси канцерогенезу, розробка точних методів оцінки психологічних факторів ризику та проведення довгострокових проспективних досліджень. Особливу увагу слід приділити дослідженню культурних і соціальних факторів, що впливають на взаємозв'язок між психологічним станом і розвитком різних типів онкопатології. Важливим завданням залишається розробка й валідація нових методів психологічної діагностики та інтервенцій, що враховують індивідуальні особливості пацієнтів та специфіку різних типів онкопатології.

Список використаних джерел

1. Бернацька І. Я. Психологічні чинники конструктивної зміни ставлення онкохворого до власної хвороби : кваліфікаційна робота. Тернопіль : ЗУНУ, 2020.
2. Березянська В. В. Стратегія особистої адаптації онкологічних хворих. *Актуальні проблеми психології*. 2017. Т. 7. Вип. 43. С. 10–20.
3. Медико-психологічна допомога в онкологічній практиці. *НейроNEWS: психоневрологія та нейропсихіатрія*. URL: [https://neuronews.com.ua/ua/archive/2018/7\(99\)/pages-47-50/mediko-psihologichna-dopomoga-v-onkologichniy-praktitsi-#gsc.tab=0](https://neuronews.com.ua/ua/archive/2018/7(99)/pages-47-50/mediko-psihologichna-dopomoga-v-onkologichniy-praktitsi-#gsc.tab=0) (дата звернення: 26.10.2024).
4. Плєскач Б. В. Психологічні фактори в розвитку та перебігу онкологічного захворювання, гіпотези для психотерапії. *Актуальні проблеми психології*. 2009. Вип. 6. С. 241–257.
5. Чи можна захворіти на рак «від нервів»? URL: <https://www.lissod.com.ua/ua/about/media/news/chi-mozhna-zakhvoriti-na-rak-%C2%ABvid-nerviv%C2%BB/> (дата звернення: 26.10.2024).

Євгеній Красковський,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 Психологія Пенітенціарної академії України;

науковий керівник: Оксана Мірошниченко,

кандидат психологічних наук, доцент
Пенітенціарної академії України

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ДИНАМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

На сучасному історичному етапі у зв'язку з повномасштабним вторгненням ворога на територію нашої країни феномен безпеки українців постає як найактуальніша мультидисциплінарна проблема.

Безпека – це базова потреба будь-якої людини. Базова – означає, що без задоволення цієї потреби не може йти мова ні про яку ефективність та благополуччя особистості в жодній сфері. Відсутність відчуття безпеки породжує безліч внутрішніх, соціальних, міжособистісних та інших проблем людини. Як супутні прояви можна виділити: підвищену тривожність, депресії, порушення ефективності спілкування, навчання та праці, психосоматичні проблеми на фоні тривоги, страху, невпевненості, дезадаптація, різні форми залежностей тощо.

Саме тому безпека, на наш погляд, виступає одним з потужних джерел життєдіяльності людини.

Розглянемо основний зміст феномену безпеки так, як його розглядають науковці у галузі психології. Ю. Млавець визначає безпеку як стан діяльності, коли з певною ймовірністю виключається прояв небезпек [2]. При цьому небезпеку автор визначає як умову чи ситуацію, яка існує в навколишньому середовищі і здатна призвести до небажаного вивільнення енергії, що може спричинити фізичну шкоду. Тобто можна говорити про те, що безпека – це не тільки внутрішній психологічний феномен, але й сукупність зовнішніх умов та факторів, що визначають її наявність чи відсутність.

При цьому у психології існує поняття «психологічна безпека». Цей феномен, якщо узагальнити наявні визначення, розглядається психологами як стан середовища, вільний від проявів психологічного насильства у взаємодії [3]. Іншими словами, це теж ті або інші зовнішні чинники, що можуть впливати на життєдіяльність людини. Але також у психологічних дослідженнях прийнято розглядати психологічну безпеку більш широко – як стан динамічного балансу (відповідності) внутрішнього потенціалу суб'єкта та загрозливих умов різного генезу, що виявляється в наявності гармонійних відносин, які характеризуються захищеністю (відсутністю деформацій, порушень і труднощів, а також толерантністю) [3]. Таким чином, виявляється, що психологічна безпека поєднує не тільки показник безпеки середовища, а й потужність захисної системи самої людини, що може містити такі показники, як: адаптивність, психологічна резильєнтність, життєстійкість, ефективність захисних механізмів та опанувальної поведінки, установки, прагнення, цінності тощо. Відповідно, можна зробити висновок, що феномен психологічної безпеки охоплює взаємодію внутрішнього та зовнішнього і її результат, який являє собою рівень психологічної безпеки особистості.

Тож ми переходимо до аналізу феномену динамічної безпеки. Треба зауважити, що сам термін «dynamic security» виник у 80-х роках минулого сторіччя у Британії. Директор тюремної адміністрації Сполученого Королівства Я. Дунбар намагався

реформувати підпорядковану йому організацію і велику увагу приділяв ставленню до співробітників і засуджених як до індивідів, формуванню справедливих і ввічливих відносин «персонал – засуджений» [4]. Тобто зміст динамічної безпеки криється, на його думку, у системі відносин і ставлень персоналу тюрми та засуджених.

Нині в Україні також існують подібні дослідження. Феномен динамічної безпеки у пенітенціарній системі розглядається такими дослідниками, як: Д. Коваленко, О. Дука, І. Яковець, Ж. Купманш, Л. Кікас, І. Боднар та іншими. Але також з'являються дослідження, що визначають та вивчають динамічну безпеку і в інших галузях життєдіяльності людини, зокрема в освітньому середовищі.

Так, Ю. Луценко визначає динамічну безпеку як «сукупність певного типу мислення, внутрішньої культури, особливостей взаємодії і стосунків, а також етичних норм у конкретному закладі» [1]. Динамічна безпека, на його думку, напряму залежить від людського фактору. Автор також вказує, що це філософія життєдіяльності закладу (освітнього) зі сприятливими та безпечними умовами для кожного учасника процесу [1].

Тож бачимо, що нині феномен динамічної безпеки у галузі психологічних досліджень набуває не тільки соціального, але й культурного, світоглядного, етичного, психологічного і технологічного змісту. Ми вважаємо, що такий підхід автора може бути застосований у різних середовищах, не тільки освітніх.

Наостанок проаналізуємо зміст поняття «невизначеність» та його зв'язок з динамічною безпекою. У вузькому сенсі поняття «невизначеність» характеризує ситуації діяльності, у яких неможливо передбачити результат та рішення через брак інформації. У широкому сенсі невизначеність – це умови середовища або діяльності, що характеризуються не лише браком або суперечливою інформацією, а й нестабільністю зовнішніх умов, коли приймається рішення або здійснюється діяльність.

Сучасна соціально-психологічна ситуація в Україні нині характеризується як умови невизначеності. Усе настільки нестабільно і складно прогнозується, що українці живуть на межі ри-

зику та екстремальності. У таких умовах питання безпеки – зовнішньої та внутрішньої (психологічної) – є актуальним і затребуваним усіма сферами життєдіяльності українців.

Динамічна безпека в умовах невизначеності виявляє низку аспектів розв'язання цієї проблеми в організаціях різного типу. Зокрема, розвиток організаційної культури, у тому числі культури спілкування ненасильницького характеру, а також управлінської культури – створення безпечного середовища освіти чи праці, інформаційної культури, своєчасне та повне надання інформації про можливі ризики чи небезпеку тощо.

Отже, динамічна безпека в умовах невизначеності потребує зміни світогляду, розвитку відповідальності та взаємовідповідальності всіх учасників процесів, зміни концепцій відносин в організаціях, адже «динамічна безпека краще функціонує в умовах конструктивних взаємовідносин всередині закладу чи установи» [1]. Тож важливими та актуальними постають розробка, впровадження методів розвитку й підтримки динамічної безпеки та модерація її динаміки в різного роду організаціях.

Список використаних джерел

1. Луценко Ю. А. Відновні програми як компоненти впровадження стандартів динамічної безпеки в контексті роботи практичних психологів в закладі освіти. *Габітус*. 2022. Вип. 36. С. 260–267. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2022/36-2022/43.pdf>

2. Млавець Ю. Ю. Безпека життєдіяльності : конспект лекцій для студентів математичного факультету і факультету післядипломної освіти та доуніверситетської підготовки. Ужгород : ДВНЗ УжНУ, 2015. 40 с.

3. Поліщук В. М. Кризові, екстремальні і надзвичайні ситуації: концептуальні стратегії (теоретико-емпіричний зріз) // Психологічна безпека особистості : міжнародна колективна монографія; за заг. ред. І. В. Волженцевої. Переяслав, 2021. С. 605–621. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/38815/1/V_Polishchuk_Monograph_2021_IL.pdf

4. Dynamic Security: The Democratic Therapeutic Community in Prison / edited by Michael Parker. London : Jessica Kingsley Publishers, 2006. P. 233–234.

Любов Кучер,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 Психологія Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Ірина Волеваха,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології Пенітенціарної академії України

РОЗВИТОК НАВИЧОК САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ДКВС УКРАЇНИ

Державна кримінально-виконавча служба України (далі – ДКВС України) є ключовим елементом судової системи, який відіграє невід’ємну роль у забезпеченні виконання покарань, реабілітації засуджених та підтриманні громадської безпеки.

За своєю роллю та функціями служба визначається як важлива ланка справедливого та ефективного функціонування правової системи.

Однак разом з високою відповідальністю та складними завданнями працівники ДКВС України стикаються зі значними психологічними труднощами. Їхні обов’язки часто пов’язані зі стресовими ситуаціями, високим рівнем відповідальності та регулярними викликами, які можуть вплинути на їхнє психічне здоров’я та загальний емоційний стан. Враховуючи ці фактори, розуміння та підтримка психологічного благополуччя співробітників стає важливою частиною забезпечення ефективності та стабільності роботи ДКВС України [1, с. 92].

У момент здійснення професійної діяльності на працівника ДКВС України можуть впливати стресові фактори різної інтенсивності, що викликають певні емоційні стани, які часто мають динамічний характер і багато в чому визначають конкретні форми його поведінкових реакцій. Емоційна напруга, що виникає як реакція на стресовий вплив і суб’єктивно переживається працівником ДКВС України як негативний емоційний стан, може докорінно змінити характер поведінки в ризикованій ситуації.

Основні фактори, що впливають на психічний стан працівників:

- стресові ситуації на роботі та їх вплив на психічне здоров’я;
- посттравматичний стресовий синдром та його наслідки;

– емоційне вигорання внаслідок тривалих стресів і перевантажень.

Саморегуляція є ключовим елементом психічного здоров'я, оскільки саме здатність контролювати свої емоції, думки та поведінку дозволяє ефективно долати стрес, підтримувати гармонію в міжособистісних стосунках і приймати виважені рішення.

Застосовуються такі психологічні методи саморегуляції працівників:

- проведення тренінгів і курсів з розвитку саморегуляції;
- створення програм емоційного тренінгу для співробітників;
- створення системи психосоціальної підтримки та консультування [2, с. 276].

Релаксаційні прийоми допомагають ефективно відновити сили, відключитися від повсякденних турбот і думок, це підходить для працівників ДКВС України [3, с. 7].

Релаксація, тобто довільне розслаблення м'язів, є одним з ефективних напрямів самовдосконалення співробітників. Як правило, вона має подвійний результат: знижує напругу і запускає природний стан гальмування центральної нервової системи (організм готується до сну). Природне розслаблення м'язів зазвичай викликається позитивними емоціями. Адже під час відпочинку людина розслабляє м'язи, а переживаючи неприємні емоції, пов'язані з роботою, напружує їх.

Цей зв'язок між м'язовою та нервовою системами використовується в процесі самопідготовки працівників ДКВС України. Розслаблення м'язів супроводжується зняттям емоційної напруги. При систематичному застосуванні релаксації закріплюється умовний рефлекс, який допомагає працівнику зберігати емоційну рівновагу в період емоційної напруги, допомагає уникати дистресу.

Для співробітників ДКВС України, які хочуть навчитися техніці релаксації, можна запропонувати приклад класичної релаксації. Тренування релаксації триває 2–3 місяці [4, с. 514]. Але якщо працівник ДКВС України справді оволодів технікою релаксації, то це не тільки значно скоротить час відновлення фізич-

них сил після виснажливої роботи, а й допоможе якнайкраще відновити його психічний стан.

Поліпшення здоров'я шляхом виконання вправ релаксації відбувається одночасно з підвищенням рівня розвитку сили волі. Крім того, вивчення ефектів статичних фізичних навантажень показали, що кількість ендоморфінів, що вивільняються під час їх виконання, значно вища, ніж під час оздоровчого бігу [5, с. 68].

Отже, оволодіти навичками психічної саморегуляції та покращити здатність розв'язувати складні життєві проблеми, а також розвиватися як особистість є доволі складним завданням. Саморегуляція допомагає уникати імпульсивних дій, знижує тривожність, сприяє стійкості до викликів, що з часом формує здоровий психологічний баланс і загальне благополуччя. Підкреслення важливості розвитку саморегуляції для збереження психічного здоров'я працівників ДКВС України є важливим завданням для нашої держави. Тому слід впроваджувати та просувати психологічні програми і методики підтримки психологічної стійкості працівників ДКВС України.

Список використаних джерел

1. Яцюк М. В. Психологія саморегуляції особистості. Вінниця : КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти», 2017. 92 с.
2. Юридична психологія : підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : ХНУВС, 2017. 276 с.
3. Біла В., Єрьоменко Е., Грищук В., Бухтіяров О. Бойовий хортинг у програмі навчання і професійно-прикладної підготовки курсантів правоохоронних спеціальностей закладів вищої освіти України. *Теорія і методика хортингу*. 2019. Вип. 11. С. 6–19.
4. Бойовий хортинг у системі підготовки співробітників правоохоронних органів до протидії незаконному переміщенню товарів у районах здійснення операцій об'єднаних сил. *Шляхи удосконалення професійних компетентностей фахівців в умовах сьогодення* : матер. міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Київ, 28–29 травня 2020 р.) / Мін-во освіти і науки України, Держ. наук. установа «Інститут модернізації змісту освіти». Київ, 2020. С. 513–527.
5. Єрьоменко Е. А. Навчальна програма з бойового хортингу для позашкільних навчальних закладів : монографія / Мін-во освіти і науки України, Унт ДФС України. Київ : Паливода А. В., 2020. 521 с.

Олег Лісовець,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

Ігор Суханов,
аспірант спеціальності «Соціальна робота»
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

Марина Гаврись,
магістрантка спеціальності «Соціальна робота»
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

СОЦІАЛЬНИЙ ПАТРОНАЖ ОСІБ, ЯКІ ЗВІЛЬНЯЮТЬСЯ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Соціальна підтримка осіб, які звільняються з місць позбавлення волі, є нагальною соціальною проблемою, що впливає на рівень безпеки в суспільстві та інтеграцію цих осіб у соціум. Дослідження показують, що близько половини звільнених з місць позбавлення волі стикаються з труднощами у реінтеграції, що часто призводить до рецидиву злочинів. Через відсутність постійної роботи, житла та соціальних зв'язків вони потрапляють у замкнене коло соціальної ізоляції. Саме тут важливу роль відіграє соціальний патронаж, який надає комплексну підтримку та допомагає звільненим особам впоратися зі складнощами, що виникають у процесі їхнього повернення до суспільства. Питання соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, в тому числі і постпенітенціарного патронажу, досліджують такі науковці, як О. Беца, М. Гуцуляк, О. Іванова, В. Кривуша, В. Любченко, В. Лютий, О. Смірнова, Г. Христова, С. Школа та ін.

Мета дослідження – аналіз соціального патронажу як форми соціальної підтримки, яка сприяє ресоціалізації звільнених осіб.

Розглянемо роль соціального патронажу в забезпеченні умов для адаптації до суспільного життя. Насамперед наголосимо, що поняття «соціальний патронаж» широко вживається в теорії та практиці соціальної роботи і розглядається як «особлива форма захисту прав особистості» [1, с. 160], як «робота, спрямована на забезпечення соціальної опіки і допомоги соціально-незахищеним верствам населення з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу» [4, с. 144]. Л. Завацька, аналізуючи

наукові підходи до визначення поняття «соціальний патронаж», доходить висновку, що, незважаючи на фразеологічні відмінності, сутність соціального патронажу зводиться до однієї з форм соціальної роботи, яка проявляється в наданні адресної соціальної допомоги клієнту з діагностичними, профілактичними, контрольними, адаптивно-реабілітаційними цілями; налагодженні і підтримці тривалих зв'язків з ним, своєчасному виявленні проблемних ситуацій, наданні термінової (економічної, соціально-побутової, лікувально-профілактичної, соціально-педагогічної, психологічної, правової) допомоги [2, с. 78].

Для осіб, які звільняються з місць позбавлення волі, ця форма підтримки спрямована на сприяння їхньому соціальному та професійному відновленню після звільнення. Відповідно до Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» (2011 р.) соціальний патронаж визначається як «допомога звільненим особам шляхом здійснення комплексу правових, економічних, організаційних, психологічних, соціальних та інших заходів, зокрема надання послуг, спрямованих на їх соціальну адаптацію» [3]. Соціальний патронаж здійснюють центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, громадські об'єднання та фізичні особи. Зокрема, основна роль у соціальному патронажі відводиться центрам соціальної адаптації, головна мета яких – забезпечення ресоціалізації та соціальної адаптації звільнених. Однак кількість таких установ стабільно низька, а мережа центрів соціальної адаптації протягом останніх років не розширюється. Координацію патронажної допомоги для звільнених осіб віком до 35 років здійснює центральний орган виконавчої влади, що відповідає за формування державної політики у сферах освіти, науки, молоді та спорту, тоді як для осіб старших за 35 років – орган, що забезпечує політику у сфері трудових відносин і соціального захисту населення [3].

У різних країнах програми соціального патронажу для осіб, які звільняються з місць позбавлення волі, можуть мати різні форми та організаційні структури, однак вони завжди спрямовані на підтримку цих осіб у процесі повернення до суспільства. Основні аспекти такої підтримки охоплюють:

- психологічну допомогу та підтримку в адаптації до нових умов життя після звільнення, у подоланні тривожності, агресивності та інших психоемоційних наслідків тривалого перебування у місцях позбавлення волі;
- допомогу в працевлаштуванні та пошуку житла (пошук вакансій, складання резюме, вирішення житлових питань);
- правову допомогу для подолання юридичних труднощів (правова консультація, допомога у відновленні документів, консультації з питань працевлаштування та захисту прав тощо);
- підтримку у відновленні соціальних зв'язків, зв'язків з родиною і друзями та формування нових контактів.

Крім того, працівники патронажних служб мають право відвідувати осіб в установах виконання покарань перед їх звільненням, щоб консультувати їх щодо життя на волі та можливостей соціальної адаптації.

Таким чином, соціальний патронаж є дієвим механізмом підтримки, що допомагає уникнути рецидиву та сприяє інтеграції звільнених осіб у суспільство. Програми патронажу мають адаптуватися до сучасних потреб шляхом розвитку партнерства, впровадження інновацій та подолання правових бар'єрів. Дослідження та вдосконалення підходів до патронажної роботи потребують залучення експертів, громадських організацій та активної участі суспільства.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ : Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
2. Завацька Л. М. До питання про поняття та особливості здійснення патронажу у соціально-педагогічній діяльності. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету* / Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка; гол. ред. Носко М. О. Чернігів : ЧДПУ, 2011. Вип. 84. С. 77–81.
3. Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк : Закон України від 17 березня 2011 р. № 3160-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-17#Text> (дата звернення: 11.09.2024).
4. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / за ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. Київ, 2000. 260 с.

Олена Лук'яненко,
здобувачка вищої освіти 3 курсу факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування Національної поліції
України Дніпровського державного
університету внутрішніх справ;

науковий керівник: Інна Шинкаренко,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, соціології та педагогіки
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

РОЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ У ПРОФІЛАКТИЦІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Психологічна підтримка відіграє ключову роль у профілактиці професійного вигорання працівників поліції під час війни, забезпечуючи емоційну стійкість, зниження рівня стресу та підвищення адаптаційних можливостей. В умовах постійного ризику та підвищеного навантаження психологічна допомога сприяє збереженню психічного здоров'я, підтримці ефективності роботи та зменшенню ризику виникнення професійного вигорання.

Професор Каліфорнійського університету К. Маслач трактує професійне вигорання як синдром фізичного та емоційного виснаження, визначає його складові: розвиток негативної самооцінки, пасивне ставлення до роботи, втрата розуміння й співчуття. Психолог зазначає, що професійне вигорання – це не втрата творчого потенціалу, а емоційне виснаження, що виникає на тлі стресу у процесі міжособистісного спілкування [1].

На нашу думку, психологічна профілактика синдрому «емоційного вигорання» працівників поліції має охоплювати три основні напрями: особистісно орієнтований, середовищно орієнтований та соціально орієнтований [2].

Перший напрям ґрунтується на саморозвитку, самопомозі та наданні допомоги психологами особам із симптоматикою синдрому. На другому – необхідними є трансформації на рівні підрозділів, а третій – потребує змін та переформатувань підходів до проблеми у соціумі (громада, Національна поліція України, Міністерство охорони здоров'я тощо).

Також важливу роль відіграє тактика поведінки працівника поліції в небезпечних ситуаціях під час несення служби. Спокійна, виважена поведінка працівника поліції, коректна манера спілкування, стримування жестикуляції та бурхливих емоційних проявів будуть сприйматись громадянами позитивно або принаймні нейтрально, що істотно зменшує ризик небажаного перебігу подій [3, с. 44].

В умовах воєнного стану підвищується ризик професійного вигорання, що може призвести до зниження ефективності роботи правоохоронних органів. Тому психологічна підтримка відіграє важливу роль у нормалізації стану працівників поліції. Воєнні дії значно підвищують рівень стресу серед працівників поліції через постійні небезпеки, фізичну і психічну втому та моральне напруження. Серед основних факторів, що сприяють розвитку вигорання, можна виділити:

1. Хронічний стрес. Постійна загроза життю та необхідність швидко реагувати на небезпечні ситуації спричиняє тривалий стрес.

2. Фізичне та емоційне виснаження. Тривалі чергування, недостатній відпочинок і брак часу для відновлення призводять до виснаження.

3. Емоційна ізоляція. Багато працівників поліції стикаються з необхідністю пригнічувати емоції та дистанціюватися від подій, що підвищує ризик вигорання.

4. Моральні дилеми. У період війни поліцейські часто стикаються із ситуаціями, де необхідно приймати складні етичні рішення, що викликає додаткове психічне напруження.

Список використаних джерел

1. П'янківська Л. В. Психологічна профілактика синдрому «емоційного вигорання» у курсантів вищих навчальних закладів МВС України : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09. Київ, 2019. 281 с.
2. Маслач Х. Професійне вигорання: як люди справляються. Практикум з соціальної психології. Київ, 2001. 234 с.
3. Шинкаренко І. О. Психологічні рекомендації працівнику Національної поліції під час дій в екстремальних умовах : наук.-метод. рекомендації. Дніпро : ДДУВС, 2020. 56 с.

Вікторія Луценко,
здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Юлія Шарапова,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ПОДОЛАННЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПЕРСОНАЛУ ДКВС УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

В умовах війни персонал Державної кримінально-виконавчої служби України (ДКВС) стикається зі зростаючим рівнем стресу, напруження та агресії. Важливість вивчення психологічних шляхів подолання агресивної поведінки зумовлена необхідністю забезпечення ефективного функціонування системи ДКВС та підтримання психологічного благополуччя персоналу. Агресивна поведінка негативно впливає на робоче середовище, підвищує ризик виникнення конфліктів та знижує загальну продуктивність праці.

З огляду на виклики війни персонал ДКВС потребує специфічних психологічних підходів та інструментів для подолання агресії і стресу. Це дослідження сприяє розробці та впровадженню ефективних методів психологічної підтримки, які мінімізують негативні наслідки агресивної поведінки, покращують міжособистісні стосунки та підвищують загальну продуктивність персоналу.

Дослідження професійної діяльності працівників Державної установи «Шепетівська виправна колонія (№ 98)» має важливе значення для розуміння специфіки роботи в умовах виправних закладів. Такий контекст є унікальним і наповнений складними викликами, що відрізняє його від інших професійних сфер. Установи виконання покарань в Україні та інших країнах світу є місцем роботи людей, які щодня стикаються з непередбачуваними ситуаціями, працюють у стресових умовах, а також повинні взаємодіяти з людьми, які зазнали покарання за скоєні злочини. Це середовище створює

особливі умови, що відбиваються на роботі, житті та психологічному стані персоналу колонії.

Основною метою дослідження є аналіз особливостей професійної діяльності працівників Шепетівської виправної колонії, вивчення їх психологічних і поведінкових особливостей, що виникають унаслідок роботи в умовах виправної системи. Участь у дослідженні бере персонал колонії, зокрема охоронці, психологи, соціальні працівники та інші фахівці, які забезпечують виконання покарань та підтримують порядок в установі. Аналіз поведінки та емоційного стану працівників засвідчує, як робота у виправному закладі впливає на їхню психіку, здатність до ефективної взаємодії та емоційної регуляції. Залучення значної кількості респондентів (від 50 до 70 осіб) сприяє збору репрезентативних даних, що є кількістю для точності та достовірності отриманих результатів.

Державна установа «Шепетівська виправна колонія» — не тільки місце покарання осіб, що порушили закон, а й робоче місце для багатьох фахівців, які виконують важливі соціальні функції. Робота персоналу колонії має особливе значення для загального функціонування системи виконання покарань, адже саме від якості їхньої праці залежить безпека, психологічний клімат і порядок у виправному закладі. Виконуючи свої обов'язки, працівники стикаються з ризиками, напругою та психологічним навантаженням, що може негативно вплинути на їхнє здоров'я і здатність до ефективної роботи.

Результати дослідження можуть стати основою для розробки рекомендацій стосовно покращення умов праці, що сприятиме покращенню якості виконання службових обов'язків та зниженню рівня професійного вигорання серед працівників.

Професійна діяльність у виправних колоніях має унікальні особливості, зокрема високу інтенсивність взаємодії з особами, які відбувають покарання, що часто характеризується підвищеним рівнем конфліктності та агресії. Для аналізу поведінкових характеристик і психоемоційного стану працівників виправних установ застосовано кілька науково обґрунтованих методик, які допомагають глибше зрозуміти природу агресивної та конфліктної поведінки. Серед них — методика вивчення схильності

особи до агресивної поведінки, розроблена А. Басс та А. Даркі й адаптована А. К. Осницьким. Ця методика дозволяє оцінити різні форми агресії та ворожості, які можуть проявлятися в поведінці працівників у процесі виконання професійних обов'язків. Вона додатково допомагає з'ясувати, якою мірою працівники страждають від агресивних реакцій у стресових умовах, що є особливим місцем для розуміння специфіки роботи у виправній установі [2].

Інструмент, який використовується у дослідженні, — тест агресивності Л. Г. Почебут, спрямований на вивчення рівня агресивності та її проявів у різних ситуаціях. Тест дозволяє виявити індивідуальні прояви цих агресивних реакцій, що важливо для формування уявлення про психологічні особливості працівників колонії. Дослідження показує, що робота у виправній установі може призвести до підвищення рівня агресивності, особливо в тих ситуаціях, коли працівники стикаються з небезпекою чи порушенням встановленого порядку.

Для діагностики конфліктної поведінки використовується методика К. Томаса, що дозволяє оцінити стратегії поведінки працівників у конфліктних ситуаціях. Це важливо, оскільки конфлікт є невід'ємною частиною роботи в установах виконання покарань, де працівники постійно перебувають у взаємодії з особами, які мають кримінальний досвід. Використання цього інструменту допоможе з'ясувати, наскільки конструктивно персонал виправної колонії підходить до вирішення конфліктних ситуацій під час професійної діяльності.

Отримані результати дозволяють нам краще зрозуміти психологічний стан працівників, що працюють у виправних установах, а також їхні потреби і труднощі, з якими вони стикаються. Високий рівень агресивності та конфліктності може бути наслідком не лише умов праці, а й браку належної підтримки та заходів психологічної реабілітації, що є необхідними для фахівців, які працюють у такому складному середовищі. Результати дослідження підкреслюють важливість створення сприятливих умов для персоналу виправної колонії: забезпечення психологічної підтримки, створення програми зниження стресу та підви-

щення рівня обізнаності про ефективні методи контролю агресії та розв'язання конфліктів [1].

Аналізуючи професійні виклики, з якими стикаються працівники виправної системи, можна зробити висновок, що робота у виправній колонії потребує не тільки високої професійної підготовки, а й значних емоційних та психологічних ресурсів. Постійна взаємодія з особами, які відбувають покарання, можуть викликати психологічну втому, стрес і навіть депресію. Через це важливо забезпечити для працівників виправних установ можливість професійного розвитку, а також доступ до програми психологічної підтримки, яка допомагає впоратися з напругою та агресією. Впровадження заходів, спрямованих на покращення умов праці та психологічної підтримки персоналу, може позитивно вплинути на ефективність роботи виправної системи, що є важливим для забезпечення порядку та безпеки як у колонії, так і у суспільстві загалом [4].

Методики оцінювання агресивної поведінки, описані в тексті, надають комплексний аналіз досвіду подолання агресії серед працівників. Ключ до обробки результатів, зокрема, містить інструкції з визначення рівня різних форм агресивної поведінки за допомогою збору суми відповідей на певні питання з коефіцієнтом, що дозволяє уніфікувати отримані результати [3].

Методика Басса – Даркі дозволяє дослідити різні типи агресії: фізична агресія — прямий фізичний вплив на оточення; вербальна агресія — агресія через слова; непряма агресія — опосередковані форми вираження агресії; негативізм — опір правилам і авторитетам; дратівливість — схильність до роздратування; підозрілість — низький рівень довіри до оточення; образа — накопичення невдоволення та несправедливості; відчуття провини — схильність до самоагресії або внутрішнього конфлікту.

Тест агресивності Л. Г. Почебут акцентує увагу на різних формах прояву агресії, таких як вербальна, фізична, емоційна та самоагресія.

Методика К. Томаса спрямована на визначення конфліктної поведінки в ситуаціях взаємодії: конкуренція — досягнення вла-

сних цілей за інший рахунок; пристосування — жертвування власними інтересами заради іншого; компроміс — взаємні поступки; уникання — відмова від участі у розв'язанні конфлікту; співпраця — знаходження альтернативи, що задовольняє обидві сторони.

Результати свідчать, що у працівників Шепетівської виправної колонії (№ 98) існує певний рівень агресивної поведінки, пов'язаної з умовами роботи. Основна увага дослідження зосереджена на тих аспектах, які можна корегувати через психологічні заходи, такі як розвиток емоційного інтелекту та зниження стресу.

Таким чином, дослідження професійної діяльності працівників Шепетівської виправної колонії виявляє низку специфічних проблем і потреб, які є характерними для роботи у виправних установах. Результати можуть слугувати основою для розробки рекомендацій щодо покращення умов праці, підвищення рівня професійної підготовки та впровадження програми психологічної підтримки, що забезпечить ефективність діяльності виправних установ і покращить здоров'я їхнього персоналу.

Список використаних джерел

1. Бойко О. В., Кожевніков В. М. Військова девіантологія. Львів : Астон, 2009. 235 с.
2. Бондар А. Я., Макаренко Н. Г. Особливості проявів делінквентної поведінки в Збройних Силах України. *Наукові записки НаУКМА. Серія: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2011. Т. 123. С. 35–39.
3. Гайдамашко І. А. Подолання агресії як актуальна соціально-педагогічна проблема. *Педагогічний дискурс*. 2008. № 3. С. 53–55.
4. Гарасимів Т. З. Девіантна поведінка особистості: філософсько-правовий вимір : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2009. 524 с.

Наталія Марус,
здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Юлія Шарапова,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології Пенітенціарної академії України

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ПОДОЛАННЯ ТРИВОЖНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Війна в Україні докорінно змінила повсякденне життя. Виклики, з якими доводиться стикатися внаслідок воєнних дій, є безпрецедентними для кожного: невизначеність майбутнього, страх за власне життя та життя близьких, порушення відчуття безпеки, коливання емоційного стану, постійна тривога та панічні настрої. І якщо дорослі відчувають значні психологічні навантаження через поточні події, то уявімо, наскільки глибоко ці події впливають на дітей. Діти є найбільш вразливою групою. Вони реагують не лише на власні стресові переживання, але й на психоемоційний стан дорослих, які є важливими для них: батьків, учителів, близьких та друзів.

У кожної дитини можуть бути різні причини стресу під час війни. Деякі діти зазнають страждань через постійні повітряні тривоги та ракетні атаки, інші – через тривалу розлуку з батьками, що поступово призводить до втрати емоційного зв'язку з ними. Деякі діти стають свідками насильства чи зазнають фізичних травм, інші втрачають близьких на фронті. Реакції дітей на ці події різноманітні, але найчастіше вони не здатні вербалізувати свої переживання [3].

Тривога як психологічний феномен являє собою суб'єктивний і неприємний емоційний стан, що супроводжується відчуттям дискомфорту через невизначеність та очікування негативних подій. За нормальних умов тривога, що виникає у відповідь на загрозову або невизначену ситуацію, є адаптивною реакцією, яка мобілізує організм для реагування на потенційні загрози. Однак при виражених рівнях тривожності вона може призвести до розвитку різних патологічних станів: частий

головний біль, біль у ділянці серця, запаморочення, коливання артеріального тиску, загальна слабкість, швидка втомлюваність, порушення сну. Ці симптоми часто є причиною звернень до педіатрів, неврологів або інших спеціалістів. Тривожний стан може тривати довгий час, перешкоджаючи щоденній активності дитини та погіршуючи її самопочуття і поведінку [2].

В умовах війни діти часто зазнають травматичного досвіду та потребують підтримки. Психологічний стан і психічне здоров'я дітей під час воєнних дій є вкрай важливим. Розглянемо стратегії та рекомендації батькам для подолання тривожності у дітей [4].

1. Збалансованість власного психологічного та емоційного стану батьків. Для надання ефективної допомоги дитині важливо забезпечити власну емоційну стабільність. Психологічний стан дорослого має більший вплив на дитину, ніж слова. Батьки можуть відчувати різні емоції, але повинні залишатися спокійними, щоб дитина почувалася в безпеці. Якщо діти спостерігають, що дорослі не контролюють ситуацію, це посилює їхню тривогу, яка може мати серйозні наслідки для їхнього психічного здоров'я. Для емоційно рівного балансу потрібно налагодити режим сну, пити достатньо рідини, гуляти пішки, робити ранкову зарядку, мати хобі, позбавитися негативних думок і переживань [1].

2. Створення відчуття безпеки дитини. Дітям важливо почуватися в безпеці, тому першочергове завдання – запевнити дитину, що їй нічого не загрожує. Наголошуйте своїй дитині на тому, що люди вживають заходів, аби зберегти нашу країну в безпеці та допомогти тим, хто постраждав: поліцейські, медики, військові, пожежники. Обійміть, слухайте і будьте поруч.

3. Дотримання позитивної моделі виховання. Ставтеся до дитини тепло, звертайте увагу на потреби й інтереси дитини, не ігноруйте її почуттів, якомога менше робіть зауважень, не використовуйте лайку та підвищений тон у спілкуванні, не карайте дитину за оцінки, кажіть, що ви її любите та підтримуєте в будь-якій ситуації.

4. Підтримка через спілкування. Під час розмови з дитиною важливо приділяти їй усю увагу, запитувати про її почуття та заохочувати до вираження емоцій. Спокійний тон і ві-

зуальний контакт під час розмови сприятимуть розвитку довіри та зниженню тривожності [2].

5. Тактильний контакт. Обійми та фізична близькість допомагають дитині відчувати зв'язок з реальністю та знижують рівень тривожності. Тактильний контакт відіграє важливу роль у наданні психологічної підтримки під час кризових ситуацій.

6. Коригування очікувань. Батькам варто зменшити надмірні очікування щодо дитини, оскільки тривожні діти особливо чутливі до зовнішньої оцінки. Необхідно давати дитині можливість припускати помилок, не порівнювати її з іншими, акцентувати увагу лише на конкретних діях, а не на особистості загалом.

7. Сприяння підвищенню самооцінки дитини. Важливо вірити в дитину, частіше хвалити, але не за здібності, а за зусилля, старання, досягнення; частіше звертатись на ім'я; не ставити завищених вимог. Також варто щодня відзначати позитивні події та моменти, які формують у дитини відчуття впевненості.

8. Уникнення психотравматичних ситуацій. Не експлуатуйте надмірну відповідальність тривожних дітей, не давайте доручень, пов'язаних з підвищеною відповідальністю.

9. Готовність до спілкування. Підтримуйте постійний діалог зі своєю дитиною. Будьте готові до того, що діти ставитимуть запитання, які не мають турбувати дитину. Важливо не відвертатися від дитини й не просити її заспокоїтися, а відповідно до віку чесно відповідати на її питання. Вам не потрібно пояснювати більше, ніж дитина готова почути. Діти мають знати, що це нормально – ділитися своїми почуттями [2].

10. Повторення відповідей на однакові запитання. Діти доволі часто можуть ставити одні й ті самі питання, ніби кружляючи по колу. Дорослі мають ставитися з розумінням до цього й щоразу терпляче відповідати на поставлені запитання. При цьому наголошуючи на тому, що з нами все буде гаразд, що в нашої країни є мужні воїни, які нас захищають.

11. Чесне пояснення подій. Діти розуміють, що життя – це те, що рано чи пізно має закінчитися. Розмовляючи з дитиною на тему смерті, потрібно закінчувати діалог підтримувальними фразами. У разі втрати близької людини поруч з дитиною

має бути надійний дорослий, на якого дитина зможе покласти-ся [4].

12. Повторення дитині плану дій у небезпечних ситуаціях. Важливо наголошувати на тому, що ми знаємо, як себе захистити. Повторюйте разом з дитиною, що вона повинна робити, якщо почує сирени або постріли, і чого не повинна робити. Надайте дитині чітку інформацію стосовно того, до кого вона може звернутися в разі необхідності (де можна знайти пункти незламності, укриття, хто такі дорослі та кому можна довіряти) [3].

13. Гра з дитиною. За рахунок гри відбувається так звана самотерапія. Важливо грати так, як дитина захоче, ні в якому разі не потрібно нав'язувати свою думку. Ви маєте бути асистентом чи супроводжувати в грі.

14. Створення особистих ритуалів. Ритуали, зокрема дітям молодшого шкільного віку, допомагають подолати сум і тривогу. Наприклад, після того, як ви обговорили важку тему, її можна зобразити на малюнку, а потім порвати на дрібні шматочки.

15. Виконання спеціальних вправ-антистресів. Вправи-антистрес – це спеціальні тілесні вправи. Фахівці рекомендують виконувати їх, коли дитина страждає від негативних наслідків стресу або для профілактики. Вони прості, але ефективні, і працюють таким чином, щоби допомогти нашому тілу впоратися зі стресом на рівні м'язової пам'яті. Крім того, ці вправи допомагають збалансувати психоемоційний стан [5].

16. Звернення за допомогою до фахівця. Зверніться до психолога за допомогою, якщо дитині не допомагають надані поради. Залучайте тривожних дітей до корекційних занять з психологом (відпрацювання конструктивних засобів поведінки у складних ситуаціях, засвоєння прийомів подолання хвилювання, тривоги; зміцнення впевненості у собі, розвиток самооцінки і мотивації) [5].

Отже, такі підходи сприятимуть створенню умов для підтримання психічного здоров'я дітей під час війни та допоможуть їм подолати стресові переживання. Батькам потрібно створити комфортне і безпечне середовище для дітей молодшого шкільного віку, які мають тривожність. Застосування цих порад допоможе полегшити стосунки з дітьми й буде корисним для зниження їхньої тривожності.

Список використаних джерел

1. Корольчук М. С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах : навчальний посібник для студентів вищих навальних закладів. Київ : Ніка-Центр, 2006. 580 с.
2. Осадько О. Страх тривоги: специфіка психологічної допомоги. *Психолог.* 2004. № 13. С. 9–12.
3. Матвієнко О. Особливості прояву тривожності у дітей молодшого шкільного віку в умовах війни. *Освітньо-науковий простір.* 2024. № 6 (1). С. 76–85.
4. Богучарова О. Шкільні страхи шестирічок та їх запобігання завдяки поведінці опанування. *Практична психологія та соціальна робота.* 2002. № 5. С. 1–3.
5. Аландаренко Ю. Шляхи подолання : семінар-тренінг для вчителів молодших класів. *Шкільному психологу. Усе для роботи.* 2014. № 9. С. 26–30.

Світлана Марусенко,

ад'юнкт ад'юнктури

Національного університету цивільного захисту України;

науковий керівник: Діана Похілько,

кандидат психологічних наук, старший науковий

співробітник, провідний науковий співробітник

науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової

психології науково-дослідного центру

Національного університету цивільного захисту України

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ РЯТУВАЛЬНИКІВ ПІД ЧАС ЕКСТРЕМАЛЬНИХ НАВАНТАЖЕНЬ У СПОРТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У професійній діяльності рятувальників трапляється низка несприятливих факторів, що впливають на організм і вимагають високого рівня психологічної стійкості та фізичної витривалості. Підготовка та участь у змаганнях постає додатковим викликом, адже вимагає від рятувальників, крім фізичної витривалості, вміння працювати в екстремальних умовах, мати емоційну стійкість, долати психологічні бар'єри, що є більш характерними для спортивної діяльності.

Аспекти психологічного забезпечення та супроводу досліджувалися такими науковцями: Коваль М. С., Коваль І. С., Бабелюк О. В., Гоцуляк Н. Є., Журавель А. П., Мушкевич М. І., Чередниченко Т. В. Однак досліджень, які б стосувалися психо-

логічного супроводу під час екстремальних навантажень у спортивній діяльності, поки недостатньо.

На цей час не розроблено чітких програм психологічного супроводу вказаної категорії осіб. Це робить актуальним питання психологічної підтримки і супроводу рятувальників під час підготовки та участі у змаганнях.

Психологічний супровід рятувальників є одним з важливих складових психологічного забезпечення у Державній службі України з надзвичайних ситуацій. Він являє собою комплекс заходів і підходів, спрямованих на підтримку і розвиток психічного стану та емоційного благополуччя особи в процесі виконання професійних обов'язків. Цей процес спрямований на забезпечення психологічного комфорту, підвищення працездатності та ефективності роботи, запобігання професійному вигоранню та розв'язання психологічних проблем, пов'язаних з робочою діяльністю [1].

Основними завданнями психологічного супроводу професійної діяльності рятувальників є:

1. Оцінка психологічного стану: аналіз і оцінка емоційного стану, стресових ситуацій та психологічних аспектів, пов'язаних з роботою.

2. Психологічна підтримка: надання професійної допомоги в управлінні стресом, розв'язанні конфліктів, стимулювання психічної стійкості та саморегуляції.

3. Розвиток професійних навичок: надання порад і тренінгів для покращення навичок управління часом, комунікації, ефективності роботи та інших аспектів професійного зростання.

4. Адаптація до змін: допомога в адаптації до нових робочих умов, змін у колективі чи структурі робочого процесу.

5. Консультування у сфері міжособистісних відносин: робота з комунікаційними навичками, розв'язанням конфліктів та покращенням взаємин у колективі.

6. Профілактика вигорання: розробка стратегій для запобігання професійному вигоранню та виявлення його ознак на ранніх стадіях [3].

Аналізуючи ситуацію спортивних змагань, можемо сказати, що однією з найголовніших характеристик заходу є висока сус-

пільна та особистісна значимість самого процесу боротьби, її результату, досягнення найвищого результату. Однак прагнення до вищих досягнень завжди пов'язане з максимальними фізичними і психічними навантаженнями, що іноді переважають можливості професійного спортсмена [2]. Виснажливі інтенсивні тренування та виступ на змаганнях певною мірою можуть негативно впливати на психологічний стан рятувальників: призводити до емоційного виснаження, психологічного вигорання, виникнення стану апатії та зниження мотивації.

Для спортивної діяльності характерними є:

а) яскраві та сильні емоційні переживання, що глибоко захоплюють особу спортсмена і суттєво впливають на його спортивну діяльність [2];

б) різноманітність емоційних переживань, що охоплюють різні за якістю емоції – від простих фізичних відчуттів, пов'язаних з м'язовою діяльністю, до глибоких етичних відчуттів, в основі яких лежить спільність інтересів, що об'єднують спортивний колектив у єдине ціле [2];

в) динамічність емоційних переживань під час спортивних змагань, швидкі переходи від одних відчуттів до інших, інколи протилежних за своїм характером. Цьому сприяє і динамічність самих спортивних змагань, що проходять з великою інтенсивністю і часто супроводжуються швидкими й різкими переходами від поразки до перемоги [2].

До основних аспектів психологічного супроводу рятувальників у ситуаціях екстремальних навантажень саме у спортивній діяльності можна додати такі:

1. Формування мотивації та постановка цілей: постановка реальних, досяжних цілей, підтримка мотивації на шляху їх досягнення.

2. Вдосконалення когнітивних навичок: тренування пам'яті, уваги, швидкості реакцій та обробки інформації, важливої для прийняття рішень в екстремальних умовах.

3. Тренування емоційної саморегуляції: формування навичок керувати емоціями у стресових ситуаціях для мінімізації та уникнення помилок під час нервового напруження.

4. Розробка індивідуальних програм відновлення після тренувань і змагань.

5. Організація та проведення колективних заходів для формування згуртованості команди, зміцнення командного духу, взаємопідтримки та позитивного мікроклімату в колективі.

6. Впровадження технік моделювання та візуалізації вправ, ситуацій та можливих сценаріїв змагань.

7. Формування навичок подолання невдач: розвиток стресостійкості, адаптації до невдач та сприйняття їх як досвіду, необхідного для розвитку.

Отже, особливості психологічного супроводу спортивної діяльності рятувальників полягають у комплексному підході, що охоплює: систематичний моніторинг психологічного стану; надання психологічної підтримки; розвиток професійних, спортивних та когнітивних навичок; формування навичок саморегуляції та управління стресом; допомога в постановці цілей і підтриманні мотивації. Такий підхід забезпечує успішну підготовку рятувальників для участі у змаганнях, запобігає емоційному виснаженню тощо.

Забезпечення психологічного супроводу рятувальників, які готуються до змагань, є важливим елементом не лише їхньої спортивної підготовки, а й збереження психічного здоров'я та професійної ефективності.

Список використаних джерел

1. Миронець С. М., Тімченко О. В. Негативні психічні стани рятувальників в умовах надзвичайної ситуації: монографія. Київ : Консультант, 2008. 232 с.
2. Шаріпова Д. С. Особливості психічної ригідності в системі емоційних переживань професійних спортсменів з кульової стрільби. // Психологія діяльності в особливих умовах : дисертація. Харків : НУЦЗ України, 2015. 235 с.
3. Радченко Г., Чердніченко Т. В. Особливості психологічного супроводу професійної діяльності пожежних-рятувальників в умовах воєнного стану. *Проблеми психології діяльності в особливих умовах*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Черкаси, 23 квітня 2024 р.). Черкаси : ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля, 2024. С. 96–98.

Марина Миколаєнко,
здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Юлія Шарапова,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології Пенітенціарної академії України

ПСИХОЛОГІЧНИЙ КЛІМАТ СІМ'Ї ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ «Я-КОНЦЕПЦІЇ» В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

У сучасній психології «Я-концепція» розглядається як один з компонентів особистості та ставлення індивіда до самого себе. Поняття «Я-концепція» висловлює єдність і цілісність особистості з її суб'єктивною внутрішньою стороною, тобто те, що відомо індивіду про самого себе, яким він бачить, відчуває і уявляє себе сам [6].

Розв'язання будь-яких проблем, які стосуються розвитку і виховання дитини, не може бути успішним без уважного аналізу їх під кутом зору змісту й умов конкретного вікового етапу, без урахування закономірностей онтогенезу в цілому, її психофізіологічних особливостей, а також без аналізу загального контексту сімейних стосунків, сімейної комунікації.

Юнацький вік – один з найскладніших і водночас один з найважливіших періодів у житті людини. За цей короткий період вона проходить великий шлях у своєму розвитку. Це час конфліктів із собою та іншими, який супроводжується змінами настрою та нерозумінням себе.

Загалом учені стверджують, що юнацький вік є ключовим на етапі становлення емоційної сфери особистості. Адже в людини стають глибшими її особистісні переживання, з'являються нові почуття, нестабільна соціальна ситуація викликає нові емоції. Це здійснює значний вплив на духовну сферу юнака, що в цей час є нестійкою, перебуваючи на етапі розвитку і становлення [4].

Психологічний клімат сім'ї – надзвичайно важлива умова психічного розвитку дитини чи то в ранньому дитинстві, чи то в юнацькому віці. Адже родина – це перше середовище, в якому опиняється дитина від моменту народження, і яке супроводжує

в період становлення її як особистості. Саме стосунки з найближчим оточенням визначають, чи зможе дитина дивергентно мислити, чи сформується вона як особистість. Родина забезпечує задоволення основних вітальних потреб дитини. Особливо важливою є потреба у формуванні позитивної «Я-концепції», зокрема в юнацькому віці, задоволення якої вирішальним чином впливає на соціалізацію особистості, її адаптацію до соціального оточення та поведінку в різних соціальних контекстах, що і зумовлює актуальність цього дослідження. Батьківське ставлення і стилі виховання в родині обумовлюють виникнення різних типів сімейних стосунків, що впливають на розвиток особистості дитини, її самопізнання, ставлення до себе й саморегуляцію.

Вагомий внесок у дослідження проблеми розвитку особистості в сім'ї та характеру взаємин між батьками й дітьми зробили такі вчені, як Д. Баумрінд, А. Варга, Л. С. Виготський, А. П. Гречишкіна, Д. Б. Ельконін, Е. Еріксон та інші.

У психології стиль сімейного виховання прийнято визначати як своєрідне поєднання батьками соціальних вимог (очікувань) і контролюючих санкцій у своєму ставленні до дитини. Обраний стиль, як правило, визначає систему виховання, якій притаманне більш-менш цілеспрямоване застосування методів і прийомів виховання, врахування того, що можна і чого не можна допускати щодо дитини, хоча не завжди усвідомлюється об'єктивно існуюча мінлива множинність цілей і завдань виховної роботи з дітьми [5].

Стилі виховання в різні історичні епохи вивчали багато вчених, серед яких К. Леонгард, В. В. Юстицький, Я. А. Коменський, Й. Г. Песталоцці, Ж. Ж. Руссо та інші. Розглянемо основні стилі сімейного виховання і їх вплив на особистість в юнацькому віці.

Авторитарний стиль означає пригнічування почуття гідності, ініціативи, самостійності одними членами сім'ї (найчастіше дорослими) в інших. Для юнаків, які виховуються в авторитарних сім'ях, характерні середні соціальні вміння, високий рівень тривожності, нестійка самооцінка, несамоствореність і підвизнена конформність до впливу ровесників.

Демократичний стиль передбачає не лише батьківську підтримку і допомогу дітям, а й взаєморозуміння, взаємоповагу дітей і батьків, встановлення взаємин, заснованих на паритетній основі, співчутті, відповідальності за наслідки власної активності. У таких сім'ях молода людина виростає відповідальною, упевненою в собі, з адекватною самооцінкою, вміє контролювати свої емоції. Вона знає, що батьки завжди зможуть її вислухати й допомогти.

Ліберальний стиль (тактика невтручання). Система міжособистісних взаємин у сім'ї формується на визнанні (доцільності) незалежного існування дорослих і дітей. У юнацькому віці молоді люди потребують допомоги для орієнтування у складному світі. Оскільки батьки не виконують функцію, вони шукають інших авторитетів. Були проведені дослідження, які показали зв'язок між ліберальним стилем виховання і зловживанням наркотиками й алкоголем.

Потуральний стиль (тактика опіки й безоглядної любові). Батьки власними зусиллями, працюючи намагаються задовольнити всі потреби дитини, відгороджуючи її від будь-яких турбот, складнощів тощо. У юнацькому віці за потурального стилю виховання від звички задоволення будь-яких бажань недалеко і до формування дуже небезпечної схильності – обов'язково все в житті спробувати [1].

Нестійкий (хаотичний) стиль, для якого характерний не прогнозований перехід батьків від одного до іншого стилю ставлення до дитини. Такі «перепади» спричиняють недовіру до батьків, відчуженість, формують установки реагувати не на зміст звертань, вимог, а на форму. За умови такого виховання в юнаків не формуються функція самоконтролю і почуття відповідальності, у них відзначаються незрілість суджень, занижена самооцінка [2].

Змагальний стиль. Батьки з раннього віку вбачають у діях своєї дитини щось видатне і незвичайне, постійно захоплюють активність самої дитини, іноді не лише морального, а й матеріального характеру. Унаслідок такого виховання формується пошуковий соціально-психологічний тип особистості молодшої людини.

Розважливий стиль сімейного виховання передбачає, що від самого початку дитині надано повну свободу дій, можливість набувати особистого досвіду шляхом власних спроб і помилок. Результатом такого стилю сімейного виховання є сентивний соціально-психологічний тип особистості, тобто для молодшої людини характерні надмірна чутливість, лякливість, сором'язливість, вразливість, боязливість.

Запобігливий стиль – батьки ані на хвилину не залишають дитину без догляду та опіки, саме вони визначають коло її інтересів, ініціюють дитячі ігри, регламентують її поведінку. У процесі запобігливого стилю виховання формується інфантильний соціально-психологічний тип особистості.

Контролюючий стиль сімейного виховання. У таких родинках воля юнака суворо регламентується та контролюється, а самі діти позбавлені батьківської ласки, тепла і підтримки.

Співчутливий стиль. Умовою формування співчутливого стилю виховання є недостатній матеріальний статок родини, погані побутові умови, відсутність духовної спорідненості членів родини або одного з батьків. За співчутливого стилю сімейного виховання формується інтровертований соціально-психологічний тип особистості.

Гармонійний стиль сімейного виховання формує гармонійно-соціальний тип особистості. Юнаку властиві такі якості, як урівноваженість і відповідальність, слухняність і поступливість, непримиренність до недоліків і негативних вчинків інших, правдивість, щирість і ввічливість, реальність оцінки власних можливостей і наполегливість у досягненні мети [3].

Таким чином, становлення особистості в юнацькому віці набагато краще, успішніше і якісніше відбувається в дітей, які виховуються в гармонійних і демократичних сім'ях, оскільки ці стилі виховання поєднують у собі любов, підтримку, турботу, спілкування, прийняття, розуміння, стимулюють активність молодих людей, підтримують їх ініціативність, розвиток, віру в себе та власні можливості, самоповагу. Тобто проявляючи підтримку, любов, турботу, спілкуючись, маючи високий рівень довіри, спільні інтереси та взаємодію з дітьми, при цьому прийма-

ючи дорослішання своєї дитини, батьки позитивно впливають на її розвиток та формування «Я-концепції».

Список використаних джерел

1. Голота М. В. Особистість підлітка у дослідженнях українських і зарубіжних психологів. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. Київ, 2011. С. 471–489.

2. Гончарова Н. О. Психологія розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Полтава : Астрія, 2018. 342 с.

3. Кротенко В. І., Заставна І. С. Вплив стилю сімейного виховання на формування акцентуацій характеру у підлітків. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. Вип. 28. С. 290–293.

4. Сіверський В. А. Особливості формування «Я-концепції» в юнацькому віці. *Проблеми сучасної психології*. 2013. Вип. 22. С. 520–530.

5. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 364 с.

6. Федоришин Г. М. Психологічні проблеми сімейного виховання : навчальний посібник. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. 224 с.

Вікторія Моїсєєнко,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 Психологія,

слухачка 2-го курсу Пенітенціарної академії України;

науковий керівник: Оксана Мірошниченко,

начальник кафедри психології, кандидат психологічних наук,

доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ПЕРСОНАЛУ ДКВС УКРАЇНИ

Професійна діяльність, яка є основною частиною життя людини, підпорядкована різноманітним факторам, що мають значний вплив на формування та розвиток індивідуально-психологічних особливостей. Одним з негативних впливів на професійний розвиток є професійний стрес.

Серед найпоширеніших причин тривалого професійного стресу – синдром професійного вигорання. Синдром вигорання не виникає раптово. Результатом є накопичення психічного та фізичного напруження у представників професій з високовимогливими та стресовими умовами праці, а також професій, що вимагають більш інтенсивної взаємодії з людьми. Це стосується

персоналу ДКВС України, професійна діяльність якого відбувається в середовищі, що є шкідливим для психологічного здоров'я людини та в якому цілий комплекс стресових факторів має значний вплив на психічне здоров'я.

Стрес та виснаження, що впливають на фізичне та психічне здоров'я персоналу пенітенціарної системи України, можуть спричинити, наприклад, тривогу, агресивну поведінку та самогубство.

Відсутність комплексного дослідження професійного вигорання персоналу пенітенціарної системи України спонукає продовжувати наукові дослідження в цьому напрямі.

Незважаючи на культурні відмінності між державами, наукові дослідження в різних країнах показують, що найпоширенішими стресовими факторами є: надмірна адміністративна робота, відсутність підтримки керівництва, потреба виражати певні емоції та почуття, конфлікт між професійними обов'язками, конфлікт між вимогами до роботи та робочими ресурсами, а також способи боротьби з ризиком і невизначеністю, низька заробітна плата, ворожість до громадян.

Британський дослідник Р. Берк опитав 828 осіб з числа пенітенціарного персоналу, щоб визначити вплив задоволеності роботою на психічне та фізичне здоров'я. Він виявив високий рівень виснаження серед персоналу, що мало негативні наслідки для психічного та фізичного здоров'я.

Дослідник Р. Голембієвський та його колеги опитали 213 працівників пенітенціарних установ, аби дослідити вплив вигорання на психічне здоров'я, і виявили, що правоохоронці мають значно вищий рівень вигорання.

Науковець С. Санлі провів дослідження серед пенітенціарного персоналу для визначення впливу демографічних характеристик на задоволеність роботою та професійне вигорання. Він виявив, що рівень задоволеності роботою, а також рівень вигорання змінюються залежно від робочого місця, системи праці та економічних умов.

Норвезький вчений М. Мартінуссен досліджував зв'язок між вимогами до роботи, робочими ресурсами та професійним вигоранням у працівників пенітенціарної системи. Він також

перевірів, чи вигорання містить інформацію про працевлаштування та стан здоров'я серед співробітників, що загальний рівень професійного вигорання серед співробітників правоохоронних органів низький порівняно з іншими професійними групами, перевіреними в Норвегії.

Вимоги до роботи та робочі ресурси, як і очікувалося, були пов'язані з вигоранням, і, крім того, робота й тиск сім'ї були значущим прогностичним фактором трьох вимірів вигорання. Вигорання корисне для прогнозування індивідуальних результатів, таких як психосоматичні скарги та задоволеність життям, а також результатів, пов'язаних з роботою, таких як задоволеність роботою, лояльність і плінність кадрів.

Серед шведського персоналу в'язниць та інших пенітенціарних закладів, як зазначив С. Бактеман-Ерлансон, частота вигорання є високою, що призводить до вигорання та деперсоналізації, на відміну від інших досліджень, проведених у Норвегії чи Нідерландах. У своєму наступному дослідженні вчений додав, що зазначений вище персонал у психосоціальному середовищі з високими психологічними вимогами, низьким контролем прийняття рішень, поганою організаційною соціальною підтримкою та неадекватними стратегіями подолання демонструє високі показники емоційного вигорання та деперсоналізації.

Американський дослідник Р. Гершон вивчав стресові навантаження та виснаження літніх пенітенціарних співробітників на вибірці з працівників (105 з яких були старше 50 років) в одному з найбільших міських департаментів Сполучених Штатів і виявив набагато більший рівень захворюваності, проблеми зі здоров'ям, пов'язані з алкоголем, і фінансові проблеми порівняно з молодшими пенітенціаріями, які не постраждали від роботи, оскільки працювали в менш стресовій обстановці. Він також вивчав різні фактори, які впливають на професійний стрес і професійне вигорання, та різний вплив на чоловіків і жінок. Науковець вважає, що пенітенціарії не мають різного рівня професійного стресу та професійного вигорання. Ґрунтуючись на результатах окремого багатофакторного аналізу, чоловіків і жінок можна звести до однакового набору факторів стресу в пенітенціаріїв.

Австралійський вчений Г. Холл пропонує та реалізує комплексну теорію, розроблену для пояснення взаємодії між вимогами до роботи, емоційним стресом і конфліктом між роботою та сім'єю. Використовуючи різні теорії вигорання, він припускає, що вимоги роботи впливають на емоційне виснаження, і навпаки: вимоги роботи призводять до конфлікту між роботою та сім'єю. Г. Холл перевіряв свою гіпотезу, використовуючи дані опитування 257 австралійських працівників пенітенціарної системи. Втручання, спрямовані на зниження робочих вимог у відповідь на велике робоче навантаження та емоційний стрес, є ефективними для запобігання домашньому насильству та виснаженню.

Дослідник Дж. Нел розрізняє внутрішні та зовнішні проблеми пенітенціарної системи. Внутрішні – ті, що відбуваються на організаційному, дільничному та індивідуальному рівнях, тоді як зовнішні охоплюють громадську, соціальну та правоохоронну сфери.

Серед внутрішніх проблем П. Куртцен визначає три ключові фактори в «інвентаризації стресу»: стресові ситуації, притаманні діяльності, вимоги роботи та брак ресурсів.

Зарубіжні дослідження визначили так звану «втому від співчуття» як важливий фактор розвитку емоційного вигорання у працівників пенітенціарної системи. Наприклад, К. Фіглі виявив, що пенітенціарний персонал, який часто допомагає людям з обмеженими можливостями, може відчувати втому від співчуття. Як наслідок – пенітенціарії страждають через різні емоційні, поведінкові й когнітивні прояви. Також існує втома від співчуття через відсутність взаємодії з емоційно вразливими людьми.

Психологічне вигорання персоналу ДКВС України – це комплекс стресових факторів, характерних для цього виду діяльності (загроза життю та здоров'ю, спостереження насильства, постійна небезпека, злочинність і невідомість), вимоги роботи (понаднормовий робочий час, екстремальні та кризові ситуації), брак ресурсів (неякісне обладнання, низька якість догляду, неадекватна оплата, невідповідний персонал).

Розуміння причин вигорання важливо для підвищення ефективності заходів протидії. На думку вчених, професійне виго-

рання в пенітенціарній системі можна усунути шляхом поліпшення соціального середовища, вдосконалення структури управління установами, зміцнення законних прав співробітників, удосконалення підготовки курсантів.

Узагальнення та використання новітніх досягнень юридичної науки і практики, безсумнівно, сприятиме виконанню відомих завдань, професійній орієнтації, адаптації до вимог професії, досягненню професійної майстерності.

Список використаних джерел

1. Кулик С. М. Дослідження особливостей професійної адаптації // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць. Т. 1 : Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка АПН України, 2003.
2. Костенко П. О. Дослідження синдрому професійного вигорання. Київ : Міленіум, 2018. 24 с.
3. Кононенко О. І. Вплив перфекціонізму особистості на виникнення емоційного вигорання. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Т. 1. С. 81–85.
4. Карамушка Л. М., Гнускіна Г. В. Психологія професійного вигорання підприємців : монографія. Київ : Логос, 2018. 198 с.
5. Кравець О. В., Станін Д. М., Єхалов В. В. Стрес-адаптація медичних працівників за умов воєнного часу. URL: <https://repo.dma.dp.ua/7445/1/%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B5%D1%81-%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BF%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D1%96%D0%B2.pdf>

Нікіта МУЖИЛО,

слухач 2-го курсу Пенітенціарної академії України;

науковий керівник: Тетяна Данильченко,

доктор психологічних наук,

професор кафедри психології Пенітенціарної академії України

ГЕНДЕРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ УВ'ЯЗНЕНИХ

Гендерні особливості агресивної поведінки серед ув'язнених є складною та багатоаспектною проблемою, що на сьогоднішній день розглядається великою кількістю вчених і потребує глибокого аналізу. Агресія в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах є не лише проявом особистих хара-

ктеристик окремих індивідів, а й результатом впливу соціальних, психологічних та культурних чинників. Особливо важливим є питання гендерних відмінностей у її проявах, адже чоловіки й жінки можуть демонструвати різні моделі поведінки в умовах ізоляції.

Аналіз гендерних особливостей агресивної поведінки ув'язнених дозволяє краще зрозуміти психологічні та соціальні процеси, що відбуваються в середовищі пенітенціарних установ, і сприяє розробці ефективних методів профілактики та корекції агресивних проявів. Відповідно це має значення як для підвищення безпеки в установах виконання покарань та слідчих ізоляторів, так і для подальшої соціальної адаптації ув'язнених після звільнення.

Агресивна поведінка може бути спричинена різними мотивами й факторами, зокрема прояв агресії як засіб досягнення певної мети, цілей, засіб психологічного розвантаження, засіб задоволення потреб самоактуалізації та самоствердження. Агресивна поведінка може бути спрямована на досягнення конкретних цілей. Наприклад, людина може використовувати агресію, щоб вимагати щось від інших або досягти певного стану справ, коли інші методи не дають результатів. Деякі люди можуть використовувати агресивну поведінку як спосіб вивільнити накопичений стрес чи негативні емоції, або агресія може бути способом вираження гніву, роздратування чи розлючення. Для деяких людей агресивна поведінка може бути способом показати свою силу, продемонструвати здатність до контролю або домінування [1, с. 49].

Агресія серед осіб, що перебувають у місцях позбавлення волі та слідчих ізоляторах, має свої специфічні характеристики, які значною мірою залежать від статевої приналежності. Тому емоційний компонент відіграє важливу роль в агресивній поведінці, і вказані емоційні стани, такі як гнів, ворожість, ненависть, неприязнь та образа, найчастіше супроводжують агресію.

Чоловіки, як правило, схильні до фізичної агресії, що проявляється в бійках, загрозах та демонстрації сили. На противагу цьому особи жіночої статі в умовах ув'язнення можуть виявляти агресію через психологічні методи впливу, такі як: маніпуляції або вербальні напади, що містять образи, погрози, приниження

або будь-які інші види агресивного спілкування, що свідчить про те, що жінки часто вибирають менш відкриті форми агресивної поведінки [2, с. 56; 3, с. 362].

Агресивність чоловіків і жінок різниться за вектором спрямування агресивного афекту: якщо вияви зовнішньої відкритої агресії більше притаманні чоловікам, то жінкам властива внутрішньо спрямована агресія, яка супроводжується почуттям безпорадності, безнадійності, самотності. Дослідження Л. Чаговець свідчать, що у чоловіків перше місце за рівнем виявлення посідає фізична агресія, друге – вербальна, третє – негативізм, четверте – роздратованість, п'яте – непряма агресія. У жінок на першому місці – вербальна агресія, на другому – роздратованість, на третьому – фізична агресія, на четвертому – негативізм, на п'ятому – непряма агресія. У жінок порівняно з чоловіками меншою мірою виявляються фізична агресія і негативізм, а більшою – непряма агресія та роздратованість [4].

Дослідження, проведені J. W. White і R. M. Kowalski, виявили різницю в прояві фізичної агресії, відповідно до якого жінки відчують більш сильне бажання, ніж чоловіки, реалізувати непрямі види агресії, натомість чоловіки більш схильні використовувати раціонально обґрунтовані види агресії [5, с. 147].

Безумовно, агресія зумовлена рядом психологічних чинників, до яких належать: стрес через тримання під вартою, постійний психологічний тиск з боку персоналу установи, непередбачуваність соціальної адаптації, відчуття безвиході і небезпеки в замкнутому просторі, що часто призводять до підвищення рівня агресії, як наслідок – до сплесків агресії. Ідентичність та самооцінка також зазнають ризиків, що існують в умовах ізоляції особи, тому особи з низькою самооцінкою можуть компенсувати відчуття невпевненості через агресію до оточення, намагаючись підвищити свій статус серед інших ув'язнених. Така поведінка може проявлятися у фізичних нападах або вербальних агресіях, спрямованих на те, щоб продемонструвати свою силу або домінування над іншими [6, с. 105].

Не менш важливим чинником, що відіграє важливу роль у формуванні агресії серед ув'язнених, є соціальний чинник. У пенітенціарних закладах існує ієрархія, де статус і повага дося-

гаються через демонстрацію сили, а тому, якщо не може чи не бажає демонструвати агресію, особа може стати жертвою булінгу або приниження. Ця соціальна динаміка підштовхує до агресивної поведінки як до способу виживання.

До того ж дратівливість, емоційна напруженість та інші аспекти темпераменту можуть впливати на формування різних рис особистості, які пов'язані з агресивною поведінкою. Люди з високим рівнем дратівливості можуть легше потрапляти у стан роздратування і виражати свою агресію відносно невеликих подразників, а особи, у яких швидко проявляється емоційне напруження, можуть бути схильні до більш інтенсивних емоцій, включно з агресією, у ситуаціях конфлікту чи стресу [7, с. 5–6].

Таким чином, розуміння гендерних аспектів агресивної поведінки ув'язнених у пенітенціарних закладах має суттєве значення для забезпечення безпеки в установах та підтримки успішної реабілітації ув'язнених. Формування агресивної поведінки в умовах ув'язнення обумовлене комплексом факторів, де особистий досвід і соціальне оточення переплітаються з реальністю умов ув'язнення. Зниження рівня агресії можливе лише через комплексні заходи, що охоплюють психологічну підтримку, освітні програми, реабілітацію та зміцнення існуючих соціальних зв'язків. Не менш важливо розробляти спеціалізовані програми реабілітації, які б враховували гендерні характеристики, оскільки такі програми мають бути орієнтовані не тільки на зменшення рівня агресії, а й на поліпшення загального психоемоційного стану ув'язнених.

Список використаних джерел

1. Огоренко В. В., Тимофєєв Р. М., Шорніков А. В. Агресивна поведінка: від теорії до практики. *Український вісник психоневрології. Діагностика та лікування психічних та наркологічних розладів*. 2021. Т. 29. Вип. 3(108). С. 48–51.
2. Тимошенко В. І. Агресивна поведінка: її сутність та причини. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 6 (164). С. 55 – 63.
3. Панова Н. Я. До питання про моделі агресивної поведінки. *Людина і космос* : збірник. Дніпропетровськ : НЦАОМУ, 2010. С. 361–363.
4. Гендерні особливості агресивної поведінки. URL: file:///C:/Users/%D0%9D%D0%B0%D1%88/Downloads/443-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-897-1-10-20171103%20(5).pdf (дата звернення: 05.11.2024).

5. Walker S., Richardson D. S., Green L. R. Aggression among older adults: The relationship of interaction networks and gender role to direct and indirect responses. *Aggressive Behavior*. 2000. Vol. 26. No 2. P. 145–154.

6. Карпінська Т. Основні методи та прийоми попередження і контролю агресивної поведінки. *Психологія і суспільство*. 2010. № 4 (42). С. 104–110.

7. Бісалиєв Р. В., Кубекова А. С. Психологічні аспекти агресії і агресивної поведінки: сучасний стан. *Сучасні проблеми науки та освіти*. 2019. № 2. С. 1–7.

Марія Олійник,

здобувачка 3 курсу (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 Право
Дніпровського державного університету внутрішніх справ;

науковий керівник: Інна Шинкаренко,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, соціології та педагогіки
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА СУБ'ЄКТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Процес становлення правоохоронця як професіонала вимагає тривалого часу через складність і динамічність завдань, з якими він стикається під час виконання службових обов'язків. Необхідність вміння швидко приймати рішення в межах правового поля та в різних екстремальних ситуаціях є критичним фактором у цій професії. Недостатній досвід чи знання можуть призводити до помилок, що негативно впливають як на репутацію самого працівника, так і на сприйняття правоохоронної діяльності в цілому. Тому професійна підготовка вимагає не лише знань, а й психологічної готовності. Психологічна підготовка дозволяє працівнику ефективно діяти в умовах тиску та непередбачуваних ситуацій [1, с. 168].

Професійна діяльність правоохоронців тісно пов'язана з постійною взаємодією з людьми, що вимагає високого рівня соціальної компетентності. Ця діяльність характеризується жорсткою правовою регламентацією, яка вимагає від працівників неухильного дотримання норм законодавства. Порушення цих норм не лише шкодить самому працівникові, але й підриває довіру до всього правоохоронного органу. Саме тому дотримання професійної ети-

ки є одним з ключових елементів успішної правоохоронної діяльності. Психологічна підготовка допомагає розвинути усвідомлення важливості моральних і правових норм у роботі.

Правоохоронна діяльність часто має екстремальний характер, що потребує від працівників психологічної стійкості та здатності працювати під тиском. Такі умови можуть викликати нервове перенапруження, емоційне вигорання та інші психічні проблеми, якщо відсутня належна підготовка. Тому психологічна стійкість є важливим фактором для успішної служби. Психологічні тренінги та підготовка дозволяють знизити ризик виникнення психологічних проблем під час виконання службових обов'язків. Важливо також вміти зберігати самовладання у стресових ситуаціях.

Творчий підхід у виконанні професійних завдань також є важливою складовою психологічної підготовки правоохоронців. Робота з людьми, боротьба зі злочинністю часто вимагають нестандартних підходів. Успішне виконання таких завдань залежить від того, наскільки розвинуті в працівника аналітичні здібності та здатність швидко орієнтуватися в нових умовах. Психологічна підготовка формує ці якості, допомагаючи правоохоронцям діяти більш ефективно. Це також підвищує їхню стресостійкість і здатність приймати зважені рішення в екстремальних умовах.

Одним з найважливіших аспектів психологічної підготовки є розвиток навичок спостереження та аналізу. Це дозволяє правоохоронцям ефективніше оцінювати ситуацію, помічати деталі та приймати обґрунтовані рішення. Здатність до швидкого сприйняття та обробки інформації є необхідною умовою успішної роботи. У сучасних умовах, коли злочинність змінюється швидко, здатність адаптуватися до нових викликів стає ще більш актуальною. Психологічна підготовка допомагає працівникам розвивати ці навички на високому рівні [2, с. 54].

Особлива увага в психологічній підготовці приділяється розвитку вольових якостей, таких як наполегливість, сміливість та рішучість. Вони є необхідними для прийняття правильних рішень у складних ситуаціях. Наприклад, в умовах конфлікту або загрози для життя працівник має вміти швидко реагувати, залишаючись при цьому впевненим у своїх діях. Це вимагає постій-

ного тренування – як фізичного, так і психологічного. Таким чином, психологічна підготовка допомагає не лише зберегти самоконтроль, але й діяти ефективно під тиском.

Професійно-психологічна підготовка правоохоронців також містить розвиток емоційної врівноваженості. Здатність контролювати свої емоції та не піддаватися паніці в критичних ситуаціях є ключовою для працівників правоохоронних органів. Це дозволяє зберегти чіткість мислення і не припуститися помилок під час виконання службових обов'язків. Регулярні психологічні тренінги спрямовані на розвиток цієї якості. Це допомагає знизити рівень стресу і покращити загальну ефективність роботи.

Професійна пам'ять та уважність є ще однією важливою складовою психологічної підготовки. Вміння швидко запам'ятовувати та правильно відтворювати інформацію є необхідним для успішного виконання службових завдань. Працівник правоохоронних органів повинен мати здатність запам'ятовувати важливі деталі подій та свідчень, що допомагає у викритті злочинів. Психологічні вправи допомагають розвивати ці навички, що сприяє більш продуктивній роботі правоохоронців. Таким чином, розвиток професійної пам'яті дозволяє досягти більш високих результатів у професійній діяльності [3, с. 65].

Мотивація до правоохоронної діяльності також має значний вплив на ефективність роботи. Працівники, які відчувають внутрішню мотивацію до виконання своїх обов'язків, демонструють вищу продуктивність і стійкість до стресу. Психологічна підготовка охоплює розвиток позитивних мотивів, таких як почуття обов'язку перед суспільством та гордість за свою професію. Це стимулює правоохоронців до кращої роботи і покращує морально-психологічний клімат у колективі. Таким чином, формування мотивації є важливим елементом психологічної підготовки.

Психологічна підготовка також сприяє розвитку комунікативних навичок, необхідних для взаємодії з громадянами. Успішна робота правоохоронця багато в чому залежить від його здатності налагодити контакт з різними категоріями людей. Це вимагає вміння слухати, переконувати, а також правильно реагувати на емоційний стан співрозмовника. Психологічні тренінги допомагають розвивати ці навички, це надає роботі правоо-

хоронців більшої ефективності. Взаємодія з громадянами стає більш конструктивною, а результативність дій – вищою.

Ще одним важливим аспектом психологічної підготовки є здатність правоохоронців працювати в команді. Колективна робота вимагає від працівників вміння ефективно співпрацювати, обмінюватися інформацією і підтримувати один одного у складних ситуаціях. Психологічні тренінги з розвитку командної взаємодії допомагають формувати ці навички. Це дозволяє правоохоронцям діяти більш злагоджено, особливо в екстремальних ситуаціях. Така підготовка підвищує загальну ефективність роботи правоохоронних органів.

Процесуальна самостійність і підвищена відповідальність працівників правоохоронних органів вимагають від них високого рівня професійної і психологічної підготовки. Самостійність у прийнятті рішень ускладнюється необхідністю швидкого реагування на змінювані умови. Психологічна підготовка допомагає правоохоронцям розвивати впевненість у своїх діях і відповідальність за результати роботи. Це знижує ризик помилок і підвищує рівень виконання службових обов'язків. Професійно-психологічна готовність стає ключем до ефективного виконання правоохоронних завдань [4, с. 164].

Таким чином, психологічна підготовка працівників правоохоронних органів є комплексним процесом, що охоплює розвиток вольових, емоційних та професійних якостей. Вона спрямована на підвищення стресостійкості, розвиток професійних навичок і комунікативних здібностей. Завдяки такій підготовці правоохоронці стають більш ефективними і готовими до виконання складних службових завдань у різних умовах.

Список використаних джерел

1. Гончарова Н. О. Особливості професійно-психологічної підготовки працівників правоохоронної діяльності. *Психологія і особистість* / Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Київ ; Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. Вип. 1 (21). С. 165–175.
2. Чоботько І. І., Скрипченко І. Т. Професійна підготовка правоохоронців: від недоліків до стратегій покращення в умовах психологічного напруження. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпро : ДДУВС, 2024. С. 644–645.

3. Кальчук І. В., Токар А. А. Підготовка стресостійкості працівників правоохоронних органів. *Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів*: зб. тез II Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : ДНДІ МВС України, 2021. 336 с.

4. Шинкаренко І. О. Питання психологічної підготовки та бойової готовності працівників Національної поліції до дій в екстремальних ситуаціях. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/feefe1f3-6e85-4e06-a31d-9fafd2b7fa59/content>.

Микита Петросян,

студент 2-го курсу (магістр) Пенітенціарної академії України;

науковий керівник: Тетяна Данильченко,

доктор психологічних наук, професор кафедри психології

Пенітенціарної академії України

СТРАТЕГІЇ ПІДТРИМКИ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Сучасний світ переживає періоди нестабільності, викликані глобальними економічними, соціальними та політичними змінами, а також технологічним прогресом і екологічними кризами. Пандемія COVID-19, воєнні конфлікти, економічні рецесії та зміни клімату створили нову реальність, де невизначеність стає постійним супутником людського життя. У цих умовах люди все частіше стикаються з тривожністю, стресом і відчуттям безсилля, що негативно впливає на їхнє психологічне благополуччя.

Психологічне благополуччя є важливою складовою загального здоров'я людини, що визначає її здатність до адаптації, продуктивної діяльності, а також здатність будувати гармонійні стосунки з оточенням. В умовах постійної невизначеності підтримка цього благополуччя набуває особливого значення, оскільки стає ключовим фактором для збереження психічного здоров'я та соціальної стабільності.

Вивчення стратегій підтримки психологічного благополуччя в умовах невизначеності є надзвичайно важливим завданням, оскільки існуючі методи та підходи часто виявляються недостатньо ефективними в нових реаліях. Зокрема, традиційні підходи до подолання стресу та тривожності можуть не враховувати складності сучасного світу, де невизначеність стає не короточасним явищем, а тривалим станом.

Психологічне благополуччя є одним із ключових аспектів психічного здоров'я та загального стану людини, яке можна розглядати як критерій якості її життя. Питання про те, як захистити себе та своє психологічне здоров'я від негативних впливів, завжди залишається актуальним. Сучасна психологія приділяє значну увагу вивченню позитивного функціонування людини, і саме поняття психологічного благополуччя найкраще відображає цей аспект [1, с. 12].

Психологічне благополуччя охоплює широкий спектр факторів, таких як соціальні (сімейний стан та взаємини з оточенням), матеріальні (рівень матеріального забезпечення), особистісні (самоприйняття) та інші. Кожна вікова група має свої унікальні конструкти, які більшою чи меншою мірою впливають на їхнє психологічне благополуччя [1, с. 17].

Психологічне благополуччя можна розглядати як форму самоставлення, тому важливо досліджувати ті аспекти та конструкти, які безпосередньо впливають на його формування. Нині існує низка підходів до розуміння психологічного благополуччя, заснованих на різних уявленнях про благо, життєві чесноти та здорове суспільство.

Сприйняття людиною будь-якої ситуації залежить від багатьох статичних (особистісних характеристик) та ситуаційних факторів. Невизначеність може сприйматися людиною по-різному і мати дві групи причин дефіциту інформації – об'єктивні та суб'єктивні. Суб'єктивне незнання перетворює ситуацію невизначеності в динамічний процес, у якому особистість здійснює ряд свідомих і неусвідомлюваних дій: саморегуляцію, активацію психічних процесів, прийняття рішень і т. д.

Багато факторів характеризують невизначеність як ситуацію вибору, в якій людина повинна прийняти рішення на основі когнітивних процесів. У разі реальної невизначеності людина стикається з новою незрозумілою ситуацією, сприйняття якої вимагає великих ресурсів і роботи різних патернів особистості, а адаптація в результаті призводить до формування нових якостей.

Психологічне благополуччя охоплює комплекс складових, включно з соціальними, матеріальними та особистісними фак-

торами, кожен з яких сприяє загальному відчуттю внутрішньої гармонії, задоволеності життям та адаптивності. В умовах невідзначеності, яка посилює рівень стресу і тривоги, вчені пропонують низку підходів для підтримки психологічного благополуччя, які спрямовані на посилення внутрішніх ресурсів людини та її здатності долати виклики.

1. Когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) є одним з найефективніших методів, який допомагає подолати стрес, особливо в умовах нестабільності. КПТ фокусується на зміні негативних думок і моделей поведінки, які можуть посилювати тривогу. Основна ідея КПТ полягає в тому, що думки людини значною мірою визначають її емоційний стан і поведінку. За допомогою КПТ людина вчиться розпізнавати свої автоматичні негативні думки, наприклад, катастрофізацію або надмірне узагальнення, і замінювати їх на більш реалістичні й конструктивні.

У процесі КПТ люди розвивають навички саморегуляції та управління стресом, знижуючи емоційний вплив стресових подій. Крім того, КПТ часто охоплює техніки релаксації, наприклад, глибоке дихання або прогресивну м'язову релаксацію, а також майндфулнес, що допомагає людині залишатися присутньою в моменті. У підсумку КПТ сприяє не лише зниженню рівня стресу, але й розвитку психологічної стійкості [2, с. 67].

2. Копінг-стратегії або копінг-механізми є важливим інструментом для підтримання емоційної рівноваги. Вони передбачають як активне розв'язання проблем, так і управління емоціями у складних ситуаціях. У теорії стресу і копінгу виділяють два основних типи:

– Проблемно-орієнтований копінг – охоплює дії, спрямовані на зміну стресової ситуації або її обставин, як-от планування, пошук додаткової інформації або прийняття рішень для поліпшення ситуації. Такий підхід ефективний, коли ситуація є контрольованою.

– Емоційно-орієнтований копінг – фокусується на управлінні власними емоціями, зокрема через самозаспокоєння, релаксацію, відволікання або пошук підтримки. Це допомагає збере-

гти емоційну стабільність у випадках, коли змінити ситуацію неможливо.

Поеднання цих стратегій є ключем до адаптації, оскільки різні обставини можуть вимагати різних підходів [3, с. 45].

3. Резилієнтність, або психологічна стійкість, є здатністю людини адаптуватися до змін, швидко відновлюватися після стресових подій і навіть зростати у складних умовах. Резилієнтність передбачає розвиток таких особистісних характеристик, як оптимізм, упевненість у собі, самоконтроль, а також отримання соціальної підтримки від близьких та друзів.

Резилієнтні люди здатні зберігати внутрішній баланс навіть у важких ситуаціях, тому розвиток резилієнтності є важливою стратегією в умовах невизначеності. Практики, які сприяють розвитку резилієнтності, містять саморефлексію, усвідомлення сильних сторін, побудову соціальних зв'язків та розвиток навичок управління стресом [2, с. 71].

4. Майндфулнес, або практика усвідомленості, фокусується на присутності в теперішньому моменті, що дозволяє зменшити стрес і тривогу. Практика майндфулнес допомагає розвинути навички прийняття ситуацій такими, якими вони є, без критики чи опору, і зосередитися на поточних емоціях та відчуттях.

До технік майндфулнес належать медитація на дихання, сканування тіла, усвідомлені прогулянки та журналювання думок. Ці техніки допомагають людині краще розуміти свої емоції та потреби, що важливо для прийняття рішень в умовах невизначеності [2, с. 72].

5. Гуманістичний підхід у психології акцентує увагу на самопізнанні, саморозвитку та пошуку сенсу життя. Він допомагає людині зосередитися на своїх внутрішніх ресурсах і підтримувати емоційну стабільність навіть у складних обставинах. Основними компонентами цього підходу є:

- Самоактуалізація та особистісне зростання — здатність досягати своїх цілей та розвивати власні здібності.

- Прийняття себе та інших — прийняття своїх слабких і сильних сторін.

– Зосередженість на «тут і зараз» — це допомагає уникати тривожних думок про майбутнє та зосередитися на поточних можливостях.

Гуманістичний підхід допомагає будувати стійкі стосунки та підтримувати внутрішню гармонію, яка важлива для психологічного благополуччя [4, с. 23].

6. Екзистенційний підхід надає важливого значення пошуку сенсу життя, особистій відповідальності та внутрішній свободі. Усвідомлення, що невизначеність є невід’ємною частиною життя, допомагає людям знаходити внутрішні ресурси для подолання криз. Основні компоненти екзистенційного підходу:

– Пошук сенсу — навіть у складних умовах люди можуть знаходити сенс через творчість, любов або прийняття страждання.

– Прийняття обмежень і відповідальності — невизначеність сприймається не як загроза, а як можливість для зростання.

– Аутентичність — це здатність жити згідно зі своїми цінностями та переконаннями.

Цей підхід допомагає людям зберігати мотивацію та стійкість, навіть коли зовнішні обставини є непередбачуваними [4, с. 25].

Підтримка психологічного благополуччя в умовах невизначеності вимагає багатостороннього підходу, що враховує різні аспекти емоційної стійкості та саморегуляції. Кожен із розглянутих підходів сприяє психологічній стабільності та адаптивності, допомагає знайти сенс, залишатися мотивованими та зберігати позитивний настрій навіть у найскладніших обставинах.

Список використаних джерел

1. Балабанова Л. М. Психологічна підтримка особистості в умовах стресу. Київ : Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2016.
2. Бек А. Психологія невизначеності: моделі та підходи. *Журнал когнітивної терапії*. 2015. № 4. С. 67–75.
3. Кононенко І. П. Психологічна стійкість і адаптивні можливості особистості в умовах соціальних змін. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. 2018. № 6 (1). С. 45–51.
4. Москалець О. О. Екзистенційні кризи та їх подолання в сучасній психології. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія Психологія*. 2021. № 34 (1). С. 23–29.

Ігор Прищеп,
здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Юлія Шарапова,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології Пенітенціарної академії України

ОСОБИСТІСНА ЗРІЛІСТЬ ЯК НАСЛІДОК ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТРАВМАТИЗАЦІЇ

Особистісна зрілість є комплексним психологічним конструктом, який відображає рівень розвитку особистості, її здатність до самореалізації, адаптації та ефективної взаємодії з навколишнім світом. Вона характеризується розвиненістю самоконтролю, відповідальності, здатності до глибоких відносин, саморозвитку та самореалізації. Особистісна зрілість формується протягом життя людини і є результатом складного процесу особистісного розвитку.

Структура особистісної зрілості містить кілька ключових компонентів: самоприйняття, життєву філософію, відповідальність, саморегуляцію, креативність та автономність. Ці компоненти взаємодіють між собою, формуючи цілісну структуру особистісної зрілості. Самоприйняття передбачає позитивне ставлення до себе, розуміння своїх сильних і слабких сторін. Життєва філософія охоплює систему цінностей та переконань, які визначають життєві цілі та пріоритети особистості.

У контексті дослідження особистісної зрілості та психологічної травматизації важливо також звернути увагу на роль емоційного інтелекту. Емоційний інтелект, який стосується здатності розпізнавати, розуміти й управляти власними емоціями та емоціями інших, відіграє ключову роль у процесі адаптації до стресових ситуацій та подолання наслідків травми.

Особистісна зрілість також тісно пов'язана із системою цінностей та життєвих орієнтацій людини. Зріла особистість характеризується сформованим світоглядом, чіткими життєвими цілями та здатністю до осмисленого життєвого вибору. Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми визначають особистісну зрілість як «інте-

гральну характеристику особистості, що включає в себе розвинену систему цінностей та смислів життя» [4, с. 100].

Концепція особистісної зрілості має глибоке коріння в гуманістичній психології, зокрема в теорії самоактуалізації Абрахама Маслоу. Згідно з цією парадигмою зріла особистість характеризується прагненням до реалізації свого потенціалу та досягнення вищих рівнів розвитку. Освітній простір у контексті гуманістичної парадигми «психологічні пріоритети сучасності» визначає особистісну зрілість як «здатність людини до повної самоактуалізації та реалізації свого життєвого потенціалу» [3, с. 45]. Ключовим аспектом особистісної зрілості є емоційна стабільність та саморегуляція. Зріла особистість демонструє здатність до контролю емоційних станів, адекватного реагування на стресогенні фактори та збереження психологічного гомеостазу в складних життєвих ситуаціях. Карамушка Л. М. визначає особистісну зрілість як «здатність до емоційної саморегуляції та психологічної резильєнтності» [5, с. 12].

Одним з ключових аспектів методології дослідження особистісної зрілості є визначення її структурних компонентів. Згідно з дослідженнями Шаповал І. М. особистісна зрілість містить такі компоненти, як відповідальність, самоприйняття, життєва філософія, толерантність, автономність [7].

Під час дослідження особистісної зрілості в контексті психологічної травматизації важливо враховувати взаємозв'язок між цими явищами. Психологічна травма може впливати на рівень особистісної зрілості, як позитивно (стимулюючи особистісне зростання), так і негативно (призводячи до регресії). Тому методологія дослідження повинна охоплювати інструменти для оцінки як рівня особистісної зрілості, так і наявності та впливу психологічної травми.

Важливим аспектом методології дослідження особистісної зрілості є врахування вікових особливостей. Рівень особистісної зрілості може значно відрізнятися в людей різного віку, тому важливо використовувати методики, адаптовані для різних вікових груп.

Особливу увагу слід приділити дослідженню особистісної зрілості в контексті професійної діяльності, особливо у професіях, пов'язаних з ризиком психологічної травматизації. Напри-

клад, для дослідження особистісної зрілості психологів, які працюють з травмованими клієнтами, можна використовувати методику «Рольовий опитувальник» З. М. Мірошник, яка дозволяє оцінити рольовий репертуар психолога як складову особистісної зрілості [7, с. 15]. Дослідження самоактуалізації як аспекту особистісної зрілості передбачає вивчення прагнення особистості до повної реалізації свого потенціалу. Це особливо важливо в контексті подолання наслідків психологічної травматизації. Одним із ключових методів діагностики особистісної зрілості є використання стандартизованих психодіагностичних методик. Серед них можна виділити «Опитувальник особистісної зрілості» Ю. З. Гільбуха, який дозволяє оцінити такі аспекти особистісної зрілості, як мотивація досягнень, ставлення до свого «Я», почуття громадянського обов'язку, життєва установка, здатність до психологічної близькості з іншими людьми [1, с. 7].

Дослідження особистісної зрілості в контексті психологічної травматизації є важливим напрямом сучасної психології, що вимагає комплексного методологічного підходу. Особистісна зрілість, яку можна визначити як інтегральну характеристику рівня розвитку особистості, що відображає здатність людини до самореалізації, автономії та відповідальності, набуває особливо значення під час вивчення наслідків психологічних травм. Методи діагностики особистісної зрілості охоплюють широкий спектр інструментів, включно з психометричними тестами, проєктивними методиками та структурованими інтерв'ю.

Емпіричне дослідження особистісної зрілості як наслідку психологічної травматизації є важливим напрямом у сучасній психології. Воно дозволяє глибше зрозуміти, як травматичний досвід може вплинути на розвиток особистості та її здатність до адаптації. У цьому дослідженні ми зосередимося на аналізі результатів діагностики особистісної зрілості в осіб, які пережили психологічну травму.

Для початку варто визначити поняття особистісної зрілості. Це комплексна характеристика, яка відображає рівень психологічного розвитку індивіда, його здатність до самоусвідомлення, саморегуляції, встановлення глибоких міжособистісних стосунків та ефективної взаємодії з навколишнім світом. Особистісна

зрілість охоплює емоційну стабільність, відповідальність, автономність, здатність до емпатії та рефлексії.

Важливим аспектом дослідження було вивчення зв'язку між часом, що минув після травматичної події, та рівнем особистісної зрілості. Було виявлено, що цей зв'язок не є лінійним. У перші місяці після травми більшість учасників демонстрували зниження показників особистісної зрілості. Однак з часом, особливо за умови отримання психологічної підтримки, ці показники починали зростати.

Особливу увагу в дослідженні було приділено аналізу життєстійкості як компоненту особистісної зрілості. Життєстійкість розуміється як система переконань про себе, світ та відносини з ним, яка дозволяє людині витримувати й ефективно долати стресові ситуації. Результати показали, що учасники з високим рівнем життєстійкості краще справлялися з наслідками травми та демонстрували вищі показники особистісної зрілості.

Список використаних джерел

1. Максименко С. Д. Освітній простір в контексті гуманістичної парадигми: психологічні пріоритети сучасності : зб. наук. праць. Київ, 2020. 233 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/725180>
2. Александров Ю. В. Поняття зрілості та особистісної зрілості в психології. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4231/Poniattia%20zrilosti%20ta%20osobystisnoi%20zrilosti_Aleksandrov_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y
3. Бабінчук К. В. Застосування методів арт-терапевтичної роботи з жінками, що стали жертвами сексуального насилля. 2023. С. 315. URL: https://pl.uu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/07/Збірник_червень.pdf
4. Барчі Б. В. Психологічна травматизація особистості. 2021. URL: http://dspace.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/8528/1/Psychological_%20traumatization%20_of%20_personality.pdf
5. Бондаренко А., Вдовцов Ю. Посібник по роботі з волонтерами. Київ, 2021. 164 с.
6. Босько В. І. Профілактика емоційного вигорання в екстремальних психологів методами самопізнання і самодопомоги Н. Пезешкіана : дис. Харків, 2023. URL: http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/18411/1/dis_Bosko.pdf
7. Босько В. Життєвий баланс як необхідність для фахівців допомагаючих професій. *Інтеграційний розвиток особистості та суспільства: психологічний і соціологічний виміри* : матеріали II Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 12 червня 2020 р.). Одеса : НУ «Одеська юридична академія», 2020. С. 35–38. URL: <http://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/13805/1/Одеса.pdf>

Алла Сеник,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнського національного університету

ЗНАЧУЩІСТЬ ПСИХОЕМОЦІЙНОЇ ДОПОМОГИ СТУДЕНТСЬКІЙ МОЛОДІ В ПЕРІОД ВІЙНИ

Війна змусила людей відчувати себе більш пробудженими, уважнішими один до одного та до подій навколо. Водночас війна – це випробування для нашої психологічної стійкості. Усі ресурси психіки зосереджені на тому, щоб допомогти впоратися з раптовим болем [3].

Через війну, пише Лада Голубєва, студентам часто доводиться стикатися зі стресовими ситуаціями, які можуть вплинути на їх психоемоційний стан. Здобувачі вищої освіти можуть відчувати страх, тривогу, розчарування, розпач, нестачу мотивації. Засоби масової інформації перенасичені сценами насильства, вибухів, терору, і це неабияк впливає на психоемоційний стан [2].

Студенти проживають безліч стресових ситуацій, як в особистому житті, так і від ситуації в країні, породженої війною. Молоде покоління перебуває в процесі формування, у пошуку себе, а війна може відібрати у них не лише мотивацію до навчання, але й для побудови планів на майбутнє [2]. Відповідно, турбота про психічне здоров'я студентської молоді є вкрай важливою.

Психічне здоров'я, зазначає Наталія Романова, – це стан благополуччя, у якому людина може реалізувати свій потенціал, справитися з життєвими труднощами, стресом та емоційним напруженням, це здатність адаптуватися до стресових ситуацій [4].

Психоемоційне здоров'я – це здатність людини розуміти, виражати та керувати своїми емоціями, бути емоційно та психологічно стійким до життєвих труднощів. Це вміння сприймати та розуміти емоції інших.

У сьогоднішніх реаліях психоемоційне здоров'я зазнає великого тиску, через що переважає велика кількість негативних емоцій, які мають несприятливий характер для психологічного та фізичного здоров'я сучасної молоді [4].

Психічні стани як комплексні вияви особистості, що завжди мають свої причини, стверджує Владислав Антіна, є тимчасовими і впливають на рівень мобілізації та активності особистості, сприяють або перешкоджають продуктивній психічній діяльності. Психологічна невідповідність молодого покоління до такого інтенсивного та загрозового інформаційного потоку в умовах швидкого переходу до нового способу й ритму життя, соціально-економічних змін і загального зростання нестабільності підтверджує необхідність проведення глибокої психологічної та педагогічної роботи серед здобувачів освіти [1].

Існує багато факторів, які мають негативний вплив на психіку та емоційний стан студента. Наприклад: відчуття нестабільності, невизначеність майбутнього, високий рівень безробіття та конкуренція, новітні формати навчання та взаємодії між студентом і викладачем, адаптація, віддаленість від рідних. Ці фактори мають значний вплив на психоемоційний стан студента і здатні негативно впливати на навчальний процес та успішність загалом.

Віддалений формат навчання може бути незвичним і некомфортним для студента. Проблеми з електрикою та перебої з інтернетом змушують студента нервувати, особливо під час іспиту або важливого виступу. Неочікувані проблеми зі зв'язком або технічні проблеми з комп'ютером, які не завжди можливо вирішити тут і зараз, також додають молоді тривожності. Сигнали повітряної тривоги під час навчального процесу – ще один фактор, здатний викликати психоемоційний тиск і хвилювання у студента.

Таким чином, емоційне напруження, яке значно зросло під час війни, має несприятливий вплив на мислення, сприймання, запам'ятовування, відтворення, аналіз матеріалу, силу волі, увагу, що відображається на успішності, досягненнях та засвоєнні навчального матеріалу здобувачами освіти [4].

Саме тому значимість психоемоційної допомоги студентській молоді в період війни є надзвичайно важливою та актуальною. З викликами, що принесла війна, до цього дня не стикався жоден працівник освіти в Україні. Готовність швидко реагувати на зміни, жити і працювати в умовах невизначеності, працювати

зі студентами з досвідом війни, працювати під час війни з молоддю, що перебуває в дуже різних умовах, зберігати себе в ресурсному стані, щоб забезпечити спокій і безпеку студентській молоді, – усе це завдання сучасного педагогічного працівника. Адже сьогодні ми формуємо майбутнє нашої молоді, а з часом саме студентська молодь дбатиме про старше покоління і майбутнє нашої країни. Відповідно, ми маємо докласти зусиль і допомогти студентам зменшити рівень емоційної напруги через війну, яка триває, і сприяти розвитку їх стресостійкості в умовах сучасності [4].

Отже, наше головне завдання – створити на заняттях довірливу й невимушену атмосферу поваги і взаємної підтримки, де здобувачі освіти не боятимуться ділитися своїми думками та емоціями. Це, з одного боку, допоможе виявити фактори впливу на зниження їх успішності, а з іншого – сприятиме покращенню показників успішності в навчанні через емоційно стабільний психологічний стан. Поступово маємо навчати молоде покоління основам психосоціальної підтримки у складних життєвих ситуаціях, щоб вони мали можливість краще зрозуміти і підтримати себе в такий непростий час. Важливо доступно, легко і зрозуміло донести до студента інформацію про те, що піклування про свої емоції та почуття, намагання думати позитивно й бачити гарні моменти в кожній події свого життя – важлива частина здоров'я. Життя без емоцій неможливе. Психоемоційне здоров'я залежить не стільки від подій, скільки від реакцій на ці події [4; 5].

Олена Ярова пропонує чуйно та вимогливо пояснити студентам, що освіта – це наша суперсила. Суперсила в кожному з них. Якщо молода людина навчається, то вона захищає свою країну на науковому фронті. Кожен несе відповідальність за те, якою буде наша країна в майбутньому. Ми впораємося. Ми обираємо стійкість! Єднаймося! Ми здатні вистояти і перемогти [5]!

Тому психоемоційна підтримка студентської молоді під час війни дуже важлива з таких причин. По-перше, підтримка психоемоційного стану студентів допомагає їм упоратися з буденними проблемами, відновлюватися після них та оволодіти навичками роботи зі стресовими ситуаціями. По-друге, це

довгостроковий внесок у суспільство. Оскільки студенти – це майбутнє країни, їхній психоемоційний стан, їхнє здоров'я мають вирішальний вплив на розвиток країни. Адже наявність у студентів мотивації до навчання є одним із ключових факторів у досягненні високих результатів, які можуть у майбутньому принести користь країні [2].

Список використаних джерел

1. Антіна В. Психоемоційні стани молоді в умовах воєнного стану. URL: <file:///C:/Users/MISHA/Downloads/Antina%20Vladuslav.pdf>. (дата звернення: 10.11.2024).
2. Голубєва Л. К. Підтримка психоемоційного стану студентів під час війни. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c80905cb-885f-4284-a8d6-b192956faba0/content> (дата звернення: 10.11.2024).
3. З турботою про себе. URL: <https://www.pratsia.in.ua/ilo/korotko-pro-vazhlyve-dlya-pratsivnykiv.html> (дата звернення: 10.11.2024).
4. Романова Н. Як підтримати психоемоційне здоров'я студентам під час війни. URL: <https://romanovamental.com/blog/article/yak-pidtrymaty-psykhoemotsiynе-zdorovya-studentam-pid-chas-viyny> (дата звернення: 10.11.2024).
5. Ярова О. Психологічна підтримка учасників освітнього процесу під час воєнного стану. URL: <https://naurok.com.ua/prezentaciya-psihologichna-pidtrimka-uchasnikiv-osvitnogo-procesu-v-umovah-viyny-298951.html> (дата звернення: 10.11.2024).

Тетяна Смірнова,

ад'юнкт Національного університету оборони України

ПОДОЛАННЯ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ДИСТРЕСУ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Дослідження питання посттравматичного стресу учасників бойових дій та його наслідків набуває все більшого значення. Сьогодні масштабна за кількістю втрат, інтенсивністю бойових дій війна росії проти України сприяє мультитравматизації населення. Найбільший психологічний тягар війни, безперечно, несуть військовослужбовці. Попри те, що військова служба є тим унікальним життєвим досвідом, що в більшості випадків призводить до розвитку та зростання особистості, необхідно пам'ятати про професійні психологічні ризики та допомагати вчасно долати їх.

Згідно з думкою засновника теорії стресу Г. Сельє стрес розглядається як природна «неспецифічна реакція організму у від-

повідь на різноманітні подразники». Учений виділяв еустрес, що позитивно впливає на функціонування людини, та дистрес, що спричиняє негативний виснажливий вплив.

Посттравматичний дистрес нами визначається як тривала психофізіологічна дезадаптація людини внаслідок впливу травматичної події чи ряду таких подій. Згідно з ICD-11 симптоми гострої стресової реакції, що з'являється у відповідь на травматичну подію, повинні поступово зникати протягом кількох днів-тижнів у процесі одужання. У випадку зберігання чи загострення симптоматики можемо говорити про початок розладу.

Посттравматичний стресовий розлад (далі – ПТСР) є складним нейропсихофізіологічним феноменом, пов'язаним з неправильною обробкою пам'яті про травму. Згідно з положеннями когнітивної моделі, розробленої А. Елерс та Д. Кларк, у випадку розвитку ПТСР спогади про травму не інтегруються в автобіографічну пам'ять людини, а повторно переживаються, викликаючи ПТСР-асоційовану симптоматику (флешбеки, інтрузії, нічні жахіття, безсоння, гіперзбудливість, уникання тощо). Згідно з дослідженнями, у більшості випадків людина долає самостійно посттравматичний дистрес, але у близько 20 % осіб, які зазнали впливу травматичної події, може з'явитися розлад. Звичайно, це залежить як від типу, тривалості травматичного досвіду, так і від характеристик особистості та індивідуального способу подолання.

Модель AIP (адаптивної переробки інформації), що становить теоретичне підґрунтя терапії EMDR, пропонує ідентифікувати травматичні спогади та повторно їх переробити за допомогою двосторонньої стимуляції, міжпівкульної взаємодії головного мозку (за аналогією REM-сну). Таким чином, досягається десенсибілізація травматичної інформації. Спогад втрачає свій травматичний заряд і стає осмисленим досвідом [1].

Оцінюючи наслідки ПТСР, важливо зазначити розвиток коморбідних до нього станів. Посттравматичний стрес може не усвідомлюватися та проявлятися на рівні фізіологічного функціонування через психосоматику, що сприяє розвитку багатьох захворювань. Значна частина учасників бойових дій не звертається по професійну психологічну допомогу через соціальну стигму або

особисті психологічні установки «здаватися незворушним, стійким», що є більш соціально бажаним стилем поведінки.

Невизнання проблеми хронічного посттравматичного стресу може спричинити довготривалі негативні індивідуальні та соціальні наслідки (різні форми аддиктивної поведінки, руйнування соціальних зв'язків та стосунків, збільшення ризику суїциду тощо). Водночас є фактори, що потенційно здатні запобігти проявам ПТСР. Наприклад, науковець П. Горностай зазначає важливість моральної переваги українських військовослужбовців над противником у російсько-українській війні як захисників свого народу та розглядає індивідуальну травму через призму колективної [2].

Американські дослідники відзначають значну роль генетичних факторів у виникненні ПТСР, а саме в дослідженні пар близнюків (з бойовим досвідом та без). Водночас додаткової уваги потребує вивчення колективного, комплексного та міжпоколінного впливу травми в заданому контексті [3].

Безпечна форма прив'язаності, сформована до батьківської постаті в ранньому дитинстві, як відомо, є вагомим фактором запобігання ПТСР у майбутньому. Згідно з теорією прихильності (Дж. Боулбі, П. Уолкер) стиль прихильності, що формується в перші роки життя, є основою подальшого світосприйняття та розвитку особистості. Серед дієвих інструментів розвитку безпечної прив'язаності у стосунках пар можемо виділити EFT (емоційно сфокусовану терапію).

Емоційна близькість та залученість до соціальної взаємодії є каталізатором психологічного відновлення. У вужчому контексті – це найближче оточення та сім'я. У ширшому та не менш важливому – «суспільне відновлення» або «колективне зцілення» (С. Юнгер, А. Шалев). Найкращим чином це реалізується не через формальну підтримку, а через успішну реінтеграцію ветеранів. Визначено три чинники успішного повернення ветеранів з війни: згуртоване суспільство, адекватне сприйняття (не з позиції жертв чи героїв) та сприяння подальшій соціальній самореалізації ветеранів у цивільному житті [4].

Таким чином, посттравматичний дистрес є зтяжкою формою психологічного відреагування та когнітивного перепрацю-

вання травматичного досвіду та переходить у ПТСР, що своєю чергою може мати індивідуальні, колективні, міжпоколінні наслідки впливу. Успішними стратегіями подолання посттравматичних порушень серед багатьох можуть стати успішна соціальна реінтеграція ветеранів у спільноти, розвиток безпечної прихильності у стосунках, опрацювання травматичних спогадів та їх перехід в автобіографічну пам'ять.

Список використаних джерел

1. EMDR терапія наслідків психотравми : практичний посібник / за ред. А. Гофмана. Львів : Свічадо, 2017. 259 с.
2. Горностай П. П. Україна в епіцентрі колективної травми: ретроспектива і перспектива. *Психологія російсько-української війни: внутрішній погляд* : матеріали Всеукраїнського круглого столу (м. Київ, 7 квітня 2022 року). Київ : Талком, 2022. С. 9–14.
3. Voisey J., Young R. M., Lawford B. R., Morris C. P. Progress towards understanding the genetics of posttraumatic stress disorder. *J Anxiety Disorders*. 2014. № 28 (8). P. 873–883. URL: 10.1016/j.janxdis.2014.09.014. Epub 2014 Oct 5. PMID: 25445077 (дата звернення: 09.11.2024).
4. Юнгер С. Плем'я. Про повернення з війни і належність до спільноти. Київ : Наш Формат, 2023. 128 с.

Анастасія Станова,

студентка 2 курсу другого (магістерського) рівня спеціальності Психологія Пенітенціарної академії України;

науковий керівник: Ірина Волеваха,

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Пенітенціарної академії України

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ДО УМОВ СІЗО УВ'ЯЗНЕНИХ З РІЗНИМ РІВНЕМ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Головними особливостями умов утримання ув'язнених у слідчих ізоляторах порівняно з кримінально-виконавчими установами є дуже високий рівень соціальної ізоляції, психологічного тиску та стресових ситуацій. Соціально-психологічна адаптація до таких умов висуває величезні вимоги стосовно стресостійкості та розумової діяльності в умовах емоцій постійної напруги. Одним із чинників, який може впливати на цей процес, є емоційний інтелект (EI), або здатність особистості усвідомлювати, регулювати і використовувати емоції у стосунках з іншими людьми та під час прийняття рішень.

Проблема адаптації ув'язнених до умов СІЗО стає дедалі більш актуальною у зв'язку зі збільшенням кількості осіб, які проходять через ізоляційні установи, та необхідність їхньої успішної ресоціалізації після звільнення. Дослідження впливу рівня емоційного інтелекту на цю проблему допоможе знайти нові підходи до психологічної підтримки ув'язнених, можливості для створення програм корекції поведінки з метою зменшення стресу і конфліктних ситуацій в умовах утримання у СІЗО. Підвищення рівня ЕІ може стати ефективним засобом профілактики психологічної дезадаптації та кримінально агресивної поведінки.

Метою дослідження є вивчення впливу рівня емоційного інтелекту на соціально-психологічну адаптацію ув'язнених у слідчих ізоляторах, а також визначення можливих шляхів оптимізації цього процесу через розвиток ЕІ.

Гіпотеза дослідження: ув'язнені з високим рівнем емоційного інтелекту краще адаптуються до умов СІЗО, демонструючи ефективніші стратегії подолання стресу, краще контролюють емоції та успішніше взаємодіють з іншими ув'язненими й персоналом. Ув'язнені з низьким рівнем ЕІ, навпаки, схильні до дезадаптивних стратегій, таких як агресія, ізоляція або пасивне уникання.

Методика та організація дослідження ЕІ ув'язнених. У дослідженні взяли участь 80 осіб (50 % чоловіків та 50 % жінок) з використанням таких діагностичних методик: «Діагностика емоційного інтелекту Н. Холла» [1], «Опитувальник емоційного інтелекту «Емін» (Д. В. Люсін) [2] та «Діагностика соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда» [3].

Завдяки діагностиці ЕІ за методикою Н. Холла можна вивчити та покращити навички у сфері емоційного розуміння та саморегуляції ув'язнених. Методика дає змогу оцінити основні компоненти ЕІ. Ця оцінка може допомогти у психологічній реабілітації та соціальній адаптації ув'язнених, зокрема в процесі їх підготовки до повернення в суспільство. За допомогою діагностики ЕІ за методикою «Емін» можемо оцінити ключові аспекти ЕІ, що є критичними для корекційної та реабілітаційної роботи з ув'язненими. Ця методика може значно допомогти ув'язненим у важливих аспектах: розвитку навичок самоконтролю, покращенню

щенню міжособистісної взаємодії, зниженню ризику рецидиву, зміцненню мотивації до змін і т.д.

Методика Роджерса і Даймонда використовується для вивчення соціально-психологічної адаптації особистості. Може бути корисною для ув'язнених, оскільки дає змогу оцінити їхню здатність до адаптації, розуміння та прийняття себе та інших, а також готовність змінювати свою поведінку.

Результати дослідження. Результати дослідження за методикою Н. Холла свідчать, що більшість учасників мають високий рівень ЕІ: **емпатія** – 70 осіб (87,5 %), позначена як «1.00», означає високий рівень емпатії; 10 осіб (12,5 %), позначена як «2.00», означає середній рівень емпатії. Дедалі більший відсоток учасників має високий рівень; **управління своїми емоціями** – 75 осіб (93,8 %) мають рівень високого самоконтролю, 5 осіб (6,3 %) – середній рівень; **розпізнавання емоцій інших людей** – 93,8 % мають високий рівень здатності, 6,3 % – середній рівень; **самотивація** – 86,3 % мають високий рівень, 13,8 % опитуваних – середній; **рівень емоційної обізнаності** в 90 % ув'язнених високий, а у 10 % – середній.

Щодо дослідження «Емін», учасники мають помірно розвинений рівень міжособистісного емоційного інтелекту (МЕІ) та внутрішньоособистісного емоційного інтелекту (ВЕІ).

Проведена кореляція між методиками Емін та шкалами Роджерса-Даймонда: виявлено значущі зв'язки між компонентами ЕІ і психологічними характеристиками за шкалами: **самоприйняття** має зворотний зв'язок зі сприйняттям інших (-0.360 , $p < 0.01$), що може свідчити про певні труднощі в сприйнятті інших людей з високим рівнем самоприйняття. Позитивно корелює з емоційним комфортом (0.683 , $p < 0.01$), що підкреслює зв'язок між самоприйняттям і почуттям внутрішнього комфорту. **Адаптація:** корелює зі сприйняттям інших (0.292 , $p < 0.01$), що вказує на те, що здатність до адаптації пов'язана з кращим розумінням інших. **Емоційний комфорт:** позитивно пов'язаний із самотивацією (0.469 , $p < 0.01$), що підкреслює зв'язок між комфортом та здатністю до внутрішньої мотивації. **Інтегральність та сприйняття інших:** позитивно корелюють з адаптаці-

єю (0.423 і 0.538 відповідно, $p < 0.01$), що є важливим для соціальної інтеграції.

Кореляція між методикою Холла та шкалами Роджерса-Даймонда показала, що з проаналізованих зв'язків видно кілька кореляцій, що мають статистичну значущість, а саме: управління своїми емоціями з адаптацією – помірна позитивна кореляція ($r = 0.264$), значуща на рівні 0.05, що свідчить про позитивний зв'язок; управління своїми емоціями з емоційним комфортом – слабка позитивна кореляція ($r = 0.266$), значуща на рівні 0.05; емоційна обізнаність із самоприйняттям – помірна негативна кореляція ($r = -0.348$), значуща на рівні 0.01. Означає, що висока емоційна обізнаність пов'язана з меншим рівнем самоприйняття.

Дослідження показало, що високий рівень емоційного інтелекту (EI) значною мірою сприяє адаптації до умов слідчого ізолятора (СІЗО). Зокрема, вміння розуміти та керувати своїми і чужими емоціями допомагає ув'язненим знаходити шляхи соціального пристосування, підтримувати внутрішній комфорт і взаємодіяти з іншими. Фактори, які допомагають краще адаптуватися до умов СІЗО: емпатія (у більшості учасників 87,5 %) – забезпечує більшу здатність розуміти і відчувати емоційний стан інших, що зменшує кількість конфліктів; високий рівень самоконтролю (93,8 %) – допомагає стримувати власні емоції, що є важливим для запобігання агресивній поведінці; високий рівень емоційної обізнаності (90 % ув'язнених) – допомагає зберігати стабільний емоційний стан навіть у конфліктних або стресових умовах, а самомотивація підвищує зацікавленість у досягненні поставлених цілей. Отже, високий рівень EI є важливим чинником, що сприяє адаптації до умов СІЗО. Завдяки високому рівню компонентів емоційного інтелекту ув'язненим легше пристосуватися до суворих умов, що сприяє позитивній соціальній інтеграції.

Список використаних джерел

1. Діагностика «емоційного інтелекту» (Н. Холл). URL: <https://studfile.net/preview/7792541/page:39/>
2. Опитувальник емоційного інтелекту «ЕмІн» (Д. В. Люсін). URL: <https://psychology.karazin.ua/dist2020/materialy/Mayevska/Lr13.pdf>
3. Методика дослідження соціально-психологічної адаптації К. Роджерса – Р. Даймонда. URL: <https://guc.org.ua/wp-content/uploads/2024/06/BLANK-Rodzhera-Dajmonda.pdf>

Віталіна Степаненко,
курсантка 3 курсу факультету підготовки фахівців для органів
досудового розслідування Національної поліції України
Дніпровського державного університету внутрішніх справ;
науковий керівник: Інна Шинкаренко,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, соціології та педагогіки
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЯЦІЇ ЛЮДСЬКОЇ ПОВЕДІНКИ В СУСПІЛЬСТВІ

Психологічні механізми, які регулюють нашу поведінку в суспільстві, відіграють важливу роль, саме завдяки ним будується наше соціальне життя. Вони дозволяють нам адаптуватися до різних соціальних ситуацій, взаємодіяти з іншими людьми, сприяють злагодженому існуванню та функціонуванню в суспільстві.

Психічний механізм людини – це складний процес, за допомогою якого ми сприймаємо і обробляємо все, що бачимо і чуємо з навколишнього світу, формуємо наші думки, почуття, поведінку. Це такий психологічний процес, який постійно працює, аналізуючи інформацію, приймаючи рішення, та керує нашими діями. Саме вивчення механізмів психіки є ключем до ефективного навчання, спілкування, самопізнання та регуляції людиною своєї поведінки в суспільстві.

Серед основних психологічних механізмів, що регулюють людську поведінку, можна виділити: саморегуляція, ідентифікація, когнітивні процеси, емоції та соціальний контроль.

Саморегуляція – це вміння контролювати свій психоемоційний стан шляхом впливу на себе за допомогою мови, уявних образів, контролю за м'язовим тонусом і диханням з метою приведення себе в порядок та налаштування на необхідний рівень емоційного та психічного стану. Проблема саморегуляції, керування людиною власною поведінкою є в психології однією з найважливіших як у плані теоретичного розгляду, так і в плані експериментальних досліджень [1].

Когнітивні процеси. У когнітивній психології психіка розглядається як система когнітивних реакцій і простежується зв'язок цих реакцій не лише із зовнішніми стимул-реакціями, а й з внутрі-

шніми змінними, наприклад, із самосвідомістю, когнітивними стратегіями, селективністю уваги тощо. Головним принципом, на підставі якого розглядається когнітивна система людини, є аналогія з комп'ютером, тобто психіка трактується як система, призначена для переробки інформації [2]. Ці процеси допомагають нам розуміти світ та приймати рішення щодо нашої поведінки.

Емоції. Психічні стани, які відображають ставлення людини до навколишнього світу, до інших людей, до самої себе та до результатів своєї діяльності. Поведінка людини змінюється під впливом емоцій, які підказують нам, як діяти. Наприклад, відчуття злості може викликати бажання сваритися, тоді як радість може підштовхувати нас до натхення навчатися, спілкуватися та працювати. Вони можуть вказувати на важливість певних ситуацій і допомагати регулювати наші відповіді.

Соціальний контроль. Поведінка особистості регулюється суспільно прийнятими нормами, що можуть змінюватися залежно від соціальних контекстів. Тобто поведінка людини формується під впливом соціального середовища і може змінюватися залежно від конкретної ситуації.

Ідентифікація. Саме цей механізм дає змогу ототожнити себе з іншими людьми, групами або соціальними ролями. Ідентифікація допомагає нам відчувати свою належність у суспільстві та слідувати її нормам. А саме соціальна ідентичність забезпечує прийняття соціальних ролей, які існують у соціумі, усвідомлення належності до певної соціальної групи за віком, етнічними та расовими ознаками, професією, релігійними та політичними переконаннями [3].

Отже, вивчення психологічних механізмів, які регулюють нашу поведінку, є ключовим для глибокого розуміння як окремих індивідів, так і суспільства в цілому. Аналізуючи психологічні механізми, ми можемо пояснити такі складні соціальні явища, як конформність, лідерство, конфлікти, співпраця тощо. Вивчаючи ці механізми, ми можемо розробляти ефективні методи для розв'язання соціальних проблем.

Список використаних джерел

1. Усик Д. Б. Механізми моральної регуляції поведінки особистості. *Sloboda Scientific Journal. Psychology*. 2023. № 2. С. 40–43.

2. Столяренко О. Б. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 280 с.

3. Соціальна психологія : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра / Н. Ю. Волянюк та ін. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с.

4. Гавриловська К. П. Психологічні механізми нормативно-правової регуляції поведінки особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2008.

Ангеліна Суліковська,

здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;

науковий керівник: Юлія Шаранова,
кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри психології Пенітенціарної академії України

ПСИХОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СІМЕЙНОГО ЩАСТЯ ЯК ЧИННИКА ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ

Сім'я відіграє центральну роль у формуванні психологічного благополуччя особистості, адже саме в родині індивід набуває перший досвід емоційних, соціальних та моральних взаємин. У сучасній психології сім'я розглядається як ключовий соціальний інститут, здатний впливати на формування світогляду, самооцінки та адаптивних механізмів людини. Гармонійні сімейні стосунки створюють основу для щастя, що є важливим фактором підтримки психологічного здоров'я. Категорія «щастя людини» містить низку компонентів, проте найважливішим фундаментом є взаємне почуття любові. Відомо, що сім'я, не заснована на взаємній любові між її членами, не може бути щасливою. Любити й бути коханим — одна з основних потреб кожної людини, і найбільш природним середовищем для реалізації цього почуття є сім'я. Таким чином, сім'я виступає основним соціальним інститутом, який забезпечує можливість досягнення людиною справжнього сенсу життя, зокрема через повноцінне почуття любові. Родинне щастя містить гармонійні стосунки між подружжям, взаємну повагу, розуміння й прийняття інтересів іншого, турботу, підтримку, злагоду, спільні погляди, здатність прощати, повагу до свободи кожного члена родини, терпимість, уважність, мудрість та згуртованість.

Сімейне щастя можна визначити як суб'єктивний стан задоволення стосунками, гармонією у взаємодії з близькими людьми, а також як психологічне середовище, що сприяє особистісному розвитку. Дослідження показують, що щасливі родини сприяють формуванню у членів родини відчуття власної цінності, здатності до співпереживання, соціальної відповідальності та емоційної стійкості. Психологічне благополуччя є багатовимірною категорією, яка охоплює емоційну, когнітивну та соціальну складові. Відповідно до класичних підходів, запропонованих К. Роджерсом та А. Маслоу, психологічне благополуччя містить відчуття самореалізації, внутрішньої гармонії та адекватної самооцінки. Основою для досягнення цього благополуччя є середовище, в якому індивід розвивається, особливо сімейне оточення, що задає моральні, емоційні та соціальні орієнтири. У вітчизняній науці дослідження феномену щастя розпочалося відносно недавно.

Серед сучасних українських науковців, які вивчали цю проблему, можна виділити М. Дяченко, В. Селевка, Т. Добко та П. Кравченка. Зокрема, П. Кравченко проаналізував філософське розуміння категорії щастя як мети людського буття в античній філософії. М. Дяченко вивчала питання щастя у філософії Б. Паскаля та Ж. О. Ламетрі. В. Селевко досліджував щастя та регламентацію повсякденного життя у соціальних утопіях тоталітарного типу. Т. Добко присвятила свої праці феноменології щастя [4].

Аналіз феномену щастя в наукових дослідженнях базується на міждисциплінарному підході. Суб'єктами щастя виступають як окремі особистості, так і соціальні групи, суспільство та людство в цілому. Щастя розрізняють за типами: особисте і суспільне. Т. Айраксінен виокремлює щастя індивідуума та щасливе суспільство [1]. Особисте щастя відображає інтереси окремої особистості, її самоцінність, моральну гідність і відповідальність. Суспільне щастя охоплює щастя певної соціальної групи або спільноти. Особисте і суспільне щастя взаємопов'язані: вони постійно взаємодіють, взаємно впливають і трансформуються.

Сім'ю слід розглядати як монолітну систему, в якій її члени дотримуються єдиного плану і діють злагоджено в будь-яких

обставинах. Взаємна злагода між чоловіком і жінкою є ключовою умовою гармонійного співіснування, навіть у складні часи вони повинні керуватися спільними інтересами, а не індивідуальними потребами [1].

Гармонію в шлюбі забезпечують такі чинники, як: спільність світоглядних позицій і ціннісних орієнтацій подружжя, подібні уявлення про сенс життя, єдине ставлення до праці, суспільства, себе і оточення, гармонія темпераментів і характерів, збіг поглядів на сімейні цінності та стиль життя. Гармонія у сім'ї є показником її психологічного здоров'я. Сімейне благополуччя визначається комфортом кожного її члена, відсутністю конфліктів, спокійними взаєминами, можливістю реалізувати спільну діяльність і спілкування в адекватних умовах. Людина відчуває справжнє щастя, коли вона щаслива у своїй родині.

У сучасній психології добробут подружніх відносин залежить від таких факторів, як: механізми ідентифікації, особистісна автономність партнерів, вплив соціального середовища, здатність до співпереживання, емоційна саморегуляція, уміння справлятися з повсякденними стресами, ставлення до партнера, до шлюбу загалом та до власного шлюбу [2].

Соціальне значення сім'ї полягає також у тому, що вона формує основні риси особистості, визначає майбутні стосунки індивіда з іншими людьми, його поведінку. Діти копіюють поведінку своїх батьків: їхні жести, мову, ставлення до навколишнього світу. Виростаючи, вони переносять ці особливості у власне життя і створюють сім'ї, закладаючи ті самі цінності, які отримали від батьків. Діти, виховані у благополучних родин, зазвичай створюють такі самі міцні сім'ї. Натомість діти з неблагополучних родин, не маючи позитивного прикладу, частіше відтворюють дисфункціональні моделі стосунків у власних сім'ях. Сім'я є важливим фундаментом для формування особистості [3].

Задоволеність українців ситуацією в країні, безумовно, суттєво залежить від впливу війни, яка спричиняє численні страждання та негативно впливає на суспільство, значно знижує рівень щастя громадян. Війна, як відомо, не здатна розв'язати

соціальні проблеми, натомість вона їх загострює та породжує нові.

Отже, обґрунтовуючи роль сімейного щастя як важливого чинника психологічного благополуччя особистості, варто підкреслити, що у щасливих родинах зростають упевнені в собі діти, які мають розвинене моральне почуття, здатні відрізнити добро від зла, володіють високими моральними якостями, важливими для суспільного розвитку. Сім'я — це не лише початок нового життя, а й продовження прекрасної родової традиції та шанування святості звичаїв. Гармонійна родина є найвищою цінністю, яка робить життя людини щасливим, повноцінним і плідним. Учені-практики розглядають сім'ю як справжню школу людських взаємин, у якій особистість зростає, розвивається та вдосконалюється.

Список використаних джерел

1. Дяченко В. А. Теоретичні підходи до розуміння психологічного благополуччя особистості. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Вип. 103. Т. 1. Чернігів : ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2012. С. 119–123.
2. Омелянська В. І. Концептуальний аналіз психологічного благополуччя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Вип. 1. С. 22–26.
3. Павлюк М., Шопша О., Ткачук Т. Психологічне благополуччя як передумова розвитку особистісної самостійності майбутнього. *Наука і освіта*. 2018. № 1. С. 149–156.
4. Хрепливець М. А. Психологічне благополуччя: визначення поняття та змісту. *Молодий вчений*. 2017. С. 138–139.

Марина Тринта,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Ірина Волеваха,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології Пенітенціарної академії України

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ЗАСУДЖЕНИХ З РІЗНИМИ ТЕРМІНАМИ УВ'ЯЗНЕННЯ

Ціннісна сфера особистості визначає систему переконань, установок і життєвих орієнтирів, що формують поведінку людини та її ставлення до навколишнього світу. Особливо цікавою ця тема є в контексті дослідження осіб, позбавлених волі, де відбувається глибока трансформація ціннісних установок під впливом соціальної ізоляції, нормативних обмежень та специфіки пенітенціарного середовища. Важливо враховувати, що характер цих змін може варіюватися залежно від тривалості ув'язнення: короткі строки спричиняють менший психологічний тиск, ніж довгі, які змінюють основні життєві цінності й соціальну орієнтацію особистості.

У дослідженні особливостей ціннісної сфери засуджених з різними строками ув'язнення важливо зосередитися на порівнянні базових цінностей та визначенні, як строк позбавлення волі впливає на зміну ціннісних орієнтирів. Така інформація є актуальною для розробки реабілітаційних програм, спрямованих на адаптацію та ресоціалізацію осіб після відбуття покарання.

Проблема зміни ціннісних орієнтацій у засуджених з різними строками ув'язнення є важливою темою для психологічних та соціологічних досліджень. Система цінностей людини значною мірою визначає її ставлення до соціальних норм, мотивацію, а також здатність до адаптації в суспільстві. У випадку позбавлення волі ціннісна сфера особистості зазнає значного впливу, який може варіюватися залежно від строку перебування в умовах обмеженої свободи. Короткострокове ув'язнення часто не змінює основні цінності засудженого, тоді як тривале перебування в ув'язненні може спричинити суттєві трансформації жит-

тевих орієнтирів, які своєю чергою ускладнюють процес соціальної реінтеграції після звільнення.

Вивчення особливостей ціннісної сфери засуджених різної тривалості ув'язнення є необхідним для визначення факторів, що впливають на адаптацію та ресоціалізацію особистості після звільнення. Зміна цінностей може мати як позитивний, так і негативний вплив: з одного боку, це здатність до критичного переосмислення та бажання виправитися, а з іншого — ризик прийняття нових антисоціальних установок. Недостатнє розуміння механізмів цих змін ускладнює розробку ефективних реабілітаційних програм, які допомогли б засудженим повернутися до суспільства та вести повноцінне життя, не повторюючи протиправних дій.

Дослідження впливу ув'язнення на ціннісні орієнтації засуджених активно розвивалося у працях як західних, так і вітчизняних науковців. Одними з перших були праці Е. Гофмана, який вивчав соціальні процеси в тотальних інституціях. Гофман описав, як пенітенціарне середовище змінює особистість через соціальну ізоляцію, позбавлення звичних соціальних ролей та повсякденних практик. Згідно з його теорією тривале перебування в умовах обмеженої свободи призводить до трансформації основних життєвих орієнтирів, а також до «руйнування Я» — процесу втрати індивідуальної ідентичності, що неминуче впливає на систему цінностей людини.

Американський дослідник Д. Клеммер запропонував поняття «тюремізації» — процес адаптації до умов тюремного життя, під час якого ціннісна сфера засуджених зазнає значних змін. На його думку, тривале ув'язнення змінює не лише зовнішню поведінку, але й внутрішню систему цінностей особистості, адаптуючи її до життя в умовах ізоляції та жорсткої ієрархії. Унаслідок тюремізації особистість засвоює нові моделі поведінки, які можуть залишитися після звільнення, ускладнюючи повернення до суспільного життя [1].

Вітчизняні дослідники також зробили значний внесок у вивчення цієї теми. Наприклад, А. Єникєєв та О. Пешков досліджували зміну особистісних характеристик та цінностей під впливом різних строків ув'язнення. Вони виявили, що коротко-

строкове ув'язнення зазвичай не призводить до значної зміни базових цінностей особистості, тоді як довгострокове ув'язнення, яке перевищує п'ять років, суттєво впливає на ціннісні орієнтири, зокрема зниження значущості сімейних та соціальних зв'язків [2]. Їхні дослідження також свідчать, що чим довший термін ув'язнення, тим більше засуджені схильні до формування антисоціальних або прагматичних установок, які допомагають виживати в умовах ізоляції, але конфліктують з нормами вільного суспільства.

Інші вітчизняні дослідники, такі як В. Деєв та Н. Крилова, акцентували увагу на соціальних та культурних аспектах впливу строків ув'язнення на систему цінностей. Зокрема, вони досліджували, як відбувається «деривація» — процес позбавлення засуджених можливості реалізовувати соціальні та культурні потреби, що призводить до зниження значущості деяких моральних та етичних цінностей. На думку Деєва, у результаті тривалого ув'язнення засуджені стають менш зацікавленими у підтриманні соціальних зв'язків та починають сприймати тюремну субкультуру як своєрідний компенсаторний механізм, який допомагає справлятися з труднощами життя в обмежених умовах.

Результати досліджень психолога Л. Орбан-Лембрик також свідчать про те, що ціннісні орієнтири змінюються залежно від тривалості ув'язнення та характеру міжособистісних відносин у пенітенціарних закладах. Зокрема, вона підкреслює, що засуджені, які перебувають у короткостроковому ув'язненні, зберігають більший зв'язок із зовнішнім світом і часто продовжують орієнтуватися на сімейні, професійні й соціальні цінності. Натомість особи, які відбувають тривалі строки ув'язнення, схильні до поступової адаптації до тюремного середовища і прийняття цінностей, що переважають у внутрішньому соціальному просторі закладу [3].

На основі цих досліджень можна зробити висновок, що строк ув'язнення справді має суттєвий вплив на ціннісну сферу засуджених. Чим довше особа перебуває в умовах обмеження свободи, тим сильніше проявляються трансформації її ціннісних орієнтирів. Це також підтверджується дослідженнями В. Ситникова, який виявив, що в умовах довгострокового

ув'язнення засуджені часто демонструють зниження значущості соціальних цінностей (як-от дружба, сім'я, кар'єра), водночас підвищується цінність самозбереження, домінування та підтримки особистої безпеки [4].

Отже, цінності — це основа, яка визначає поведінку, ставлення до життя та здатність до соціальної взаємодії, тож їх зміна може суттєво впливати на шанси колишніх ув'язнених на успішну ресоціалізацію після звільнення. Довгі строки ув'язнення часто призводять до глибоких змін, які, на жаль, іноді перешкоджають нормальному поверненню до суспільства [5]. Такий «бар'єр» створюється через зниження значущості соціальних зв'язків, сімейних цінностей, професійної самореалізації, а також через посилення індивідуалістичних і захисних установок, спрямованих на виживання в умовах ізоляції.

Важливо, щоб пенітенціарна система не лише зосереджувалась на покаранні, а й підтримувала програми розвитку особистості, які сприятимуть збереженню здорових ціннісних орієнтирів. Реабілітаційні та просвітницькі ініціативи можуть допомогти засудженим зберегти зв'язок із зовнішнім світом, що полегшить їхню адаптацію після виходу на свободу. Створення умов для роботи, освіти, участі в культурних та соціальних заходах у місцях позбавлення волі може значно допомогти у збереженні соціально корисних цінностей [6].

Узагальнюючи наукові погляди, можна стверджувати, що ціннісна сфера засуджених із короткими та довгими термінами ув'язнення зазнає різних змін. У той час як особи з короткими строками здебільшого зберігають свою початкову систему цінностей, засуджені, які перебувають у довгостроковому ув'язненні, схильні до глибоких особистісних трансформацій. Ці зміни стосуються посилення внутрішньої стійкості та пріоритетів виживання, що допомагають адаптуватися до жорстких умов. Проте це також ускладнює реінтеграцію таких осіб після звільнення, оскільки їхні нові ціннісні установки часто не відповідають вимогам життя у відкритому суспільстві.

Тож розуміння того, як строки ув'язнення впливають на ціннісну сферу засуджених, є необхідним для розробки ефективних реабілітаційних програм. Такі програми повинні врахову-

вати глибину ціннісних змін, сприяти збереженню та відновленню соціально прийнятних цінностей, а також підтримувати ресоціалізацію колишніх засуджених, допомагаючи їм знову стати повноцінними членами суспільства.

Список використаних джерел

1. Гофман Е. Тотальні інституції та особистість. Психологічний вплив пенітенціарних установ на засуджених. Київ : Центр суспільних досліджень, 2018. 245 с.
2. Савченко Л. М. Вплив строку ув'язнення на трансформацію ціннісних орієнтацій у засуджених. *Психологічний журнал*. 2020. Т. 16. № 2. С. 37–44.
3. Гавриленко П. І. Соціально-психологічні особливості ресоціалізації засуджених з різними термінами ув'язнення. *Актуальні проблеми психології*. 2021. Вип. 12. С. 122–130.
4. Іванова О. С. Ціннісні орієнтири засуджених з різною тривалістю перебування в установах виконання покарань. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Соціологія»*. 2021. № 1. С. 90–96.
5. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна адаптація та ціннісні орієнтири в умовах ізоляції. Харків, 2016. 180 с.
6. Ситников В. В. Система цінностей і пенітенціарний досвід. Виклики реінтеграції. *Пенітенціарні студії*. 2018. № 2. С. 45–60.

Олександр Філіпов,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;

науковий керівник: Юлія Борець,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, полковник внутрішньої служби
Пенітенціарної академії України

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТРИВОЖНОСТІ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Феномен тривоги перебуває в колі наукових інтересів багатьох відомих зарубіжних учених: З. Фрейд, К. Хорн, Е. Фромм, С. Рубінштейн, А. Прихожан, Р. Мей, Ю. Ханін, Г. Айзенк, Ч. Спілбергер та ін. Фактори виникнення особистісної тривожності досліджували вітчизняні й зарубіжні науковці: Я. Омельченко, С. Ставицька, В. Бакеев, С. Гроф, Ю. Зайцев, Ю. Клепач, К. Роджерс та ін. Вивченню особливостей тривожності підліткового віку присвячені праці О. Лановенко, Т. Лук'яненко, В. Мухіна та ін.

Особливий період у житті людини – студентський вік. Цей період можна охарактеризувати насамперед як початкову ланку в зрілих періодах життя людини, як завершальний етап дитинства. На цьому етапі молода людина визначається з вибором професії та своїм місцем у системі суспільних відносин, шукає сенс життя, остаточно формує світогляд і життєву позицію.

У підлітковому віці формується ряд новоутворень, на основі яких створюються умови для входження особистості в нову для неї систему відносин, прийняття нових життєвих цілей, досягнення більш високого рівня саморегуляції діяльності та поведінки [1].

При цьому вирішення таких важливих особистісних питань часто супроводжується протиріччями, внутрішньою напругою і тривогою. Ці екзистенційні проблеми часто спричиняють стан фрустрації. Це може поширюватися на різні рівні та сфери існування молодшої людини, а також може призводити до різних форм девіантної поведінки, залежностей та погіршення психологічного благополуччя. Продуктивна життєва творчість сприяє виникненню почуття задоволеності якістю життя, підвищенню самооцінки. Натомість невдачі в житті породжують розчарування, розгубленість, тривогу тощо.

На підставі рівня тривожності можна робити висновки про внутрішнє ставлення студентської молоді до ситуацій певного типу, а також побічно — про характер взаємин з однолітками та людьми інших вікових категорій. Якщо цей рівень перевищує оптимальний, можна говорити про підвищену тривожність. Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що поведінка тривожних студентів має певні особливості. Такі люди, як правило, не визнаються групою, але й не залишаються в ізоляції, вони належать до найменш популярних, оскільки замкнуті, нетовариські або, навпаки, надто нав'язливі, озлоблені [2].

Також для студентів з високим рівнем тривожності характерна низька самооцінка та самоповага, вони невпевнені в собі, своїх силах і можливостях, почуваються самотніми.

На початок студентського життя впливають певні стресові фактори: зміна референтного та мікросоціального середовища в навчальному закладі, часто зміна умов проживання, звичного

способу життя, у тому числі порядку занять порівняно зі шкільним навчанням [3]. Труднощі в будь-якому аспекті студентського життя можуть свідчити про несформованість внутрішньої позиції «Я-студент», низьку результативність навчально-професійної діяльності та знижувати адаптацію, призводити до виникнення внутрішньої кризи, що супроводжується почуттям розгубленості та занепокоєння.

Отже, феномен тривожності має складну психологічну природу. Використовуючи функціональний підхід до вивчення проблеми тривожності, вона визначається як складний процес, що містить когнітивні, афективні та вольові реакції у ситуації, що об'єктивно оцінюється людиною як потенційно небезпечна.

Психологічні причини виникнення та формування тривожності у студентів безпосередньо пов'язані з віком, індивідуально-психологічними та соціальними особливостями. Зниження рівня тривожності у студентів є важливим чинником їхнього повноцінного особистісного зростання та успішного навчання у вищому навчальному закладі загалом. У зв'язку з цим стає актуальним питання розроблення відповідних профілактичних та корекційних програм, спрямованих на зниження тривожності у студентів.

Список використаних джерел

1. Омельченко Я. М. Корекція тривожних станів молодших школярів засобами кататимно-імагінативної психотерапії : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2006. 20 с.
2. Царькова О. В. Теоретичні аспекти прояву психологічного феномену тривожності. *Актуальні проблеми психології*. 2015. Т. 7. Вип. 38. С. 479–491.
3. Ясточкіна І. А. Прояви тривожності серед студентської молоді. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2014. № 1 (22). С. 173–180.

Наталя Цумарєва,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
факультету № 1 Донецького державного університету
внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ПСИХОЛОГА МОБІЛЬНОЇ БРИГАДИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД ДОМАШНЬОГО ТА ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА З ДІТЬМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

В Україні кількість випадків домашнього насильства, від яких страждають діти, суттєво зросла, особливо після початку повномасштабної війни. Від початку 2024 року в нашій країні статистика показує загальне зростання випадків домашнього насильства приблизно на 36 % порівняно з минулим роком. Загалом за цей період зареєстровано понад 1,5 тисячі випадків, з яких близько 64 % доходять до суду. Насправді таких дітей значно більше, ніж звернень, офіційно зареєстрованих Національною поліцією України, адже до правоохоронців звертаються не більше ніж 10 % постраждалих від насильства.

Герман Дж. наголошує, що наслідки домашнього виховання для дітей можуть мають глибокий вплив на психологічний розвиток та емоційне здоров'я протягом усього життя [1].

В Україні фіксацією дітей, які постраждали від домашнього насильства, займаються різні державні служби та організації. Основними структурами, що залучені до цього процесу, є:

1. Поліція. Виїжджає на місце події, фіксує випадок та збирає первинну інформацію за умови надходження виклику щодо випадку домашнього насильства. Також має право відкрити кримінальну справу, якщо є ознаки злочину, та виносити ТЗП кривднику.

2. Служби у справах дітей. Працюють у складі місцевих органів влади та займаються захистом прав дітей, зокрема тих, хто постраждав від насильства в сім'ї. Вони можуть приймати рішення про необхідність вилучення дитини з родини, якщо існує загроза її здоров'ю або життю.

3. Центри соціальних служб. Забезпечують соціальний супровід постраждалих дітей і надають психологічну та соціальну допомогу родинам, де були зафіксовані випадки насильства.

4. Система освіти та охорони здоров'я (вчителі, вихователі та медичний персонал). Зобов'язані повідомляти відповідним органам про будь-які підозри стосовно випадків домашнього насильства щодо дітей.

5. Фонди та громадські організації. Шляхом самозвернення та перенаправлення з інших організацій надають адресну допомогу постраждалим, можуть надати екстрено-кризову допомогу.

6. Національна гаряча лінія для дітей та молоді. Реагує на ситуації, коли дитина самостійно звертається за допомогою, оператори фіксують випадок і передають інформацію до відповідних органів.

У ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» стверджується: «Дитина, яка постраждала від домашнього насильства, – особа, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала свідком (очевидцем) такого насильства». Це фактично означає, що якщо дитина вимушена спостерігати за насильством, стала свідком будь-яких форм насильства, вона також є постраждалою. Постраждала дитина має всі права постраждалої особи, реалізація яких забезпечується з урахуванням найкращих інтересів дитини, її віку, статі, стану здоров'я, інтелектуального та фізичного розвитку [3].

Війна та її соціально-економічні наслідки сприяли зростанню насильницьких випадків: родини стикаються з додатковими стресами, що часто призводить до підвищеної агресії всередині сімей. Водночас держава збільшила зусилля для захисту прав постраждалих. У 2022 році Україна ратифікувала Стамбульську конвенцію, що передбачає комплексний підхід до боротьби з гендерно обумовленим насильством та забезпечення захисту дітей. Крім того, вже кілька років по всій Україні (крім окупованих територій) працює проєкт UNFPA «Міста і громади, вільні від домашнього насильства», спрямований на посилення спроможності та ролі міст і громад у наданні допомоги постраждалим від домашнього насильства й запобігання таким випадкам. Позитивним

аспектом є робота гарячої лінії для допомоги постраждалим від домашнього насильства, а також можливість звертатися до центрів соціально-психологічної підтримки і притулків, якщо є потреба терміново піти від кривдника з отриманням широкого спектра соціальних, психологічних і правових послуг [2].

Важливим кроком уперед у боротьбі проти домашнього й гендерно зумовленого насильства стало запровадження роботи мобільних бригад. Унікальність послуг бригад полягає в їх мобільності: спеціалістки та спеціалісти бригад мають можливість виїжджати на виклики до найбільш важкодоступних місць, надавати послуги особам, які не мають доступу до закладів чи обмежені в пересуванні з різних причин. У мобільній бригаді працюють психолог, фахівець із соціальної роботи та водій з автомобілем. Вони можуть надати психологічну підтримку, соціальні консультації, допомогти переїхати від кривдника в безпечне місце, перенаправити до спеціалізованих служб та установ, де постраждалі можуть отримати комплексну медичну та юридичну підтримку, знайти тимчасовий прихисток (притулки, кризові кімнати, денні центри тощо) [4].

Робота психолога мобільної бригади соціально-психологічної допомоги з дітьми, які постраждали від домашнього насильства, має низку особливостей. Вона спрямована на надання емоційної підтримки, стабілізацію стану дитини й забезпечення базової безпеки. Основні особливості цієї роботи охоплюють:

1. Екстрене втручання. Психолог мобільної бригади працює у кризових умовах, коли важливо забезпечити дитині безпечне середовище, навіть якщо це тимчасовий прихисток. Це часто передбачає виїзди до місця, де перебуває дитина, та швидке реагування.

2. Налагодження контакту та довіри. Діти, які пережили насильство, часто відчують страх і недовіру до дорослих. Завдання психолога — встановити теплі й підтримувальні стосунки, щоб дитина змогла відчувати себе в безпеці. Це передбачає активне слухання та емпатію.

3. Оцінка психологічного стану дитини. Важливо виявити рівень психологічної травматизації та визначити, який саме вид до-

помогти потрібен. Психолог визначає емоційний стан дитини, прояви тривожності, депресії чи інших негативних наслідків.

4. Розвиток навичок подолання стресу. Психолог допомагає дитині опанувати навички самозаспокоєння, контролю над емоціями, що є важливим у ситуаціях, коли дитина відчуває сильний стрес чи страх.

5. Підтримка дитини в процесі реабілітації. Після стабілізації кризового стану психолог продовжує роботу з дитиною, допомагаючи їй подолати наслідки пережитого досвіду. Це може стосуватися роботи з самооцінкою, розвитку комунікативних навичок та розуміння здорових моделей взаємин.

6. Взаємодія з іншими фахівцями. Робота психолога часто потребує координації із соціальними працівниками, медичним персоналом, працівниками правоохоронних органів. Це забезпечує комплексний підхід до розв'язання проблеми насильства в сім'ї.

7. Врахування вікових та індивідуальних особливостей. Психолог враховує вік дитини, рівень її розвитку та індивідуальні реакції. Робота з маленькими дітьми може містити арт-терапію або ігрову терапію, тоді як зі старшими дітьми ефективнішими можуть бути бесіди та когнітивно-поведінкові методики.

8. Конфіденційність та етичність. Забезпечення конфіденційності є важливою складовою роботи психолога, особливо з дітьми, адже це допомагає зберегти довіру. При цьому психолог дотримується етичних норм і стандартів, що захищають права дитини.

В умовах воєнного часу робота психолога мобільної бригади значно розширилася й набула специфіки. Для проведення інформаційно-просвітницьких кампаній та допомоги постраждалим мобільна бригада часто виїжджає до місць компактного проживання внутрішньо переміщених осіб, де нерідко трапляються випадки домашнього насильства та гендерно зумовленого насильства, виявляються випадки сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Також спостерігається збільшення випадків домашнього насильства в сім'ях військово-службовців і ветеранів війни. Окрім цього, мобільні бригади можуть у разі

необхідності виїжджати до місць влучань для соціально-психологічної підтримки постраждалих.

Отже, психолог мобільної бригади має працювати швидко, ефективно й чутливо, надаючи негайну психологічну підтримку дітям, які пережили травму, а також допомагаючи їм адаптуватися до нового середовища і знаходити ресурси для подальшого розвитку.

Список використаних джерел

1. Герман Дж. Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства – від знущань у сім'ї до політичного терору. Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. 424 с.

2. За вісім місяців мобільні бригади соціально-психологічної допомоги надали підтримку понад 40 тисячам дітей. URL: <https://ukraine.unfpa.org/uk/statistics%20of%20work%20of%20mobile%20teams%20UNFPA> (дата звернення: 07.11.2024).

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text/> (дата звернення: 07.11.2024).

4. Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі : постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 654. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.11.2024).

Євгенія Шестидесята,

студентка 2-го курсу (магістр) Пенітенціарної академії України;

науковий керівник: *Тетяна Данильченко,*

доктор психологічних наук, професор кафедри психології

Пенітенціарної академії України

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Питання психологічного благополуччя військовослужбовців є одним з найактуальніших як у мирний, так і у воєнний час. В українській військовій психології, де на перший план виходить пом'якшення наслідків посттравматичного стресу, дослідження психологічного благополуччя набуває особливого значення.

Аналіз наукових робіт з теми благополуччя військових чітко окреслює два основних напрями досліджень:

1. Переживання благополуччя в контексті професійної діяльності.

2. Впровадження психологічних програм супроводу. Цей напрям зосереджений на розробці та впровадженні програм, які допомагають військовим підтримувати психологічне благополуччя.

Прикладами таких програм у США є: Програма підвищення стресостійкості та міцності солдатських сімей (Reivich, Seligman); програма «Мораль, благополуччя та дозволя»; «Комплексна програма тренування солдатів», що спрямована на покращення здатності до відновлення нормального функціонування психіки [1, с. 236].

В Україні також розробляються і впроваджуються подібні програми, але важливо зазначити, що українська військова психологія традиційно робить акцент на ліквідації наслідків посттравматичних розладів, а не на профілактиці.

На основі аналізу наукової літератури можна виділити такі групи факторів, що впливають на психоемоційний стан військовослужбовців [2, с. 26]:

1. Фізіологічні фактори:

– Загроза здоров'ю та життю: постійна небезпека під час виконання бойових завдань або навчань може призводити до тривоги, страху та інших негативних емоцій.

– Інтенсивне фізичне навантаження: виснажливі тренування й фізична активність можуть призводити до втоми, дратівливості та зниження концентрації уваги.

– Обмеження у спілкуванні з рідними та друзями: ізоляція від близьких людей може призводити до відчуття самотності, туги й демотивації.

– Необхідність дотримуватися формальних і неформальних норм поведінки: жорсткі правила та дисципліна можуть сковувати свободу й викликати відчуття дискомфорту.

– Обмеження у виборі та прийнятті рішень: підпорядкування наказам вищого командування може обмежувати автономність та викликати відчуття безпорадності.

– Відсутність звичних подразників та змушена відкритість у всіх сферах життєдіяльності: нове середовище та постійні зміни можуть призводити до дезорієнтації та почуття небезпеки.

– Екстремальний характер військової діяльності: непередбачувані та ризиковані ситуації можуть призводити до сильного стресу та емоційного виснаження [2, с. 26].

2. Вікові фактори:

– Фізіологічні зміни: з віком знижується енергія, витривалість та загальне самопочуття, що може впливати на емоційний стан.

– Психологічні аспекти: зрілість і досвід можуть призводити до більшої емоційної стійкості, а страх перед старістю або втратою близьких – до тривоги та депресії.

– Соціокультурний контекст: молоді військовослужбовці можуть бути більш схильні до ризику, а старші – до консерватизму та прагнення до стабільності [2, с. 28].

3. Гендерні фактори:

– Традиційні гендерні ролі: від військових жінок очікується відповідність стереотипним уявленням про жіночу поведінку, що може призводити до додаткового стресу.

– Сексуальні домагання та дискримінація: такі явища можуть негативно впливати на психоемоційний стан та самооцінку жінок-військовослужбовців.

– Складність поєднання військової служби з материнством: жінки можуть відчувати труднощі з балансом між професійними обов'язками та доглядом за дітьми [2, с. 30].

4. Соціально-психологічні фактори:

– Готовність до служби: рівень мотивації, патріотизму, відчуття обов'язку та відповідальності перед суспільством.

– Згуртованість військового колективу: позитивна атмосфера, взаєморозуміння та підтримка з боку товаришів по службі.

– Лідерські якості командирів: вміння мотивувати, надихати та вести за собою підлеглих.

– Соціальна підтримка з боку сім'ї та друзів: розуміння та емоційна допомога з боку близьких людей.

5. Релігійні фактори:

– Віра та духовні цінності: можуть надавати сенс життя, силу та підтримку у складних ситуаціях.

– Релігійні розбіжності в колективі: можуть призводити до непорозумінь, напруги та конфліктів [2, с. 32].

Враховуючи доцільність розробки та впровадження комплексної стратегії підтримки психологічного благополуччя військовослужбовців, було здійснено емпіричне дослідження з використанням таких психодіагностичних методик:

1. Опитувальник для первинного скринінгу посттравматичного стресового розладу (ПТСР) [4, с. 123];

2. Методика «Модифікована шкала суб'єктивного благополуччя БіБіСі» (адаптація Л. М. Карамушки, К. В. Терещенко, О. В. Креденцер) [5, с. 23];

3. Опитувальник «Індекс благополуччя ВООЗ-5» (адаптація Л. М. Карамушки, К. В. Терещенко, О. В. Креденцер) [5, с. 31].

В емпіричному дослідженні взяли участь 50 військовослужбовців чоловіків віком 30–45 років.

Більшість військовослужбовців (32 особи) продемонстрували середній рівень благополуччя. Це свідчить про те, що значна частина військових загалом задоволена своїм життям, має позитивний погляд на майбутнє та впевненість у своїх силах.

Хоча більшість військових демонструють середній рівень, спостерігається також певна кількість осіб з низьким (6 осіб) та високим (12 осіб) рівнем благополуччя. Це вказує на те, що рівень благополуччя військових є досить різноманітним і залежить від багатьох факторів, таких як особистісні особливості, життєві обставини та соціальна підтримка.

Наявність групи військовослужбовців з низьким рівнем благополуччя свідчить про необхідність проведення додаткової роботи з ними: індивідуальні консультації з психологом, програми психологічної підтримки та допомога у розв'язанні особистих проблем, організація дозвілля, заходів для зміцнення командного духу, а також надання психологічної підтримки.

Ключовими компонентами стратегії повинні бути:

1. Скринінг та оцінка. Можливість проведення скринінгу психологічного стану військовослужбовців для ранньої ідентифікації осіб, які потребують додаткової допомоги.

2. Психологічна освіта. Проведення вправ та завдань для військовослужбовців, спрямованих на розвиток навичок саморегуляції, управління стресом, міжособистісної комунікації.

3. Психологічна допомога. Надання індивідуальної та групової психологічної допомоги військовослужбовцям, які стикаються з психологічними труднощами.

4. Створення сприятливого психологічного клімату. Формування в підрозділах атмосфери взаєморозуміння, підтримки та поваги, що сприяє підвищенню психологічного благополуччя.

5. Залучення сімей. Можливість залучення сімей військовослужбовців до процесу підтримки їхнього психологічного благополуччя.

На основі результатів емпіричного дослідження психологічного благополуччя у військовослужбовців можна зробити однозначний висновок про доцільність розробки та впровадження комплексної стратегії підтримки їхнього психологічного благополуччя, оскільки вона сприятиме підвищенню ефективності Збройних Сил.

Список використаних джерел

1. Петраківський П. С., Мельничук С. Л. Роль благополуччя військовослужбовців. *Наука та освіта в дослідженнях молодих учених* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. для студентів, аспірантів, докторантів, молодих учених. Харків, 2023. С. 235–236.

2. Вараниця А. І. Особливості психоемоційних станів у військовослужбовців : кваліфікаційна робота. Хмельницький, 2024. 66 с.

3. Данильченко Т. В. Особливості особистісного благополуччя військовослужбовців, що перебували в зоні АТО. *Український психологічний журнал*. 2020. № 2 (14). С. 64–84.

4. Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Остапчук В. В. Психологічна робота з військовослужбовцями – учасниками АТО на етапі відновлення : методичний посібник. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.

5. Карамушка Л. М., Креденцер О. В., Терещенко К. В., Лагодзінська В. І., Івкін В. М., Ковальчук О. С. Методики дослідження психічного здоров'я та благополуччя персоналу організацій : психологічний практикум / за ред. Л. М. Карамушки. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 76 с.

Дарина Шкода,
слухачка 6-го курсу Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Тетяна Данильченко,
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології Пенітенціарної академії України

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА СІМ'ЯМ ВЕТЕРАНІВ БОЙОВИХ ДІЙ

На сьогоднішній день в нашій країні дуже гостро постає питання психологічної допомоги сім'ям військовослужбовців, а поняття «ветеран війни» стало більш вживаним і стосується вже не тільки покоління людей похилого віку, а й молоді, яка береє участь у захисті територіальної цілісності та суверенітету нашої держави.

Сім'ї ветеранів бойових дій не менш, ніж військовослужбовці потребують психологічної підтримки та допомоги, адже вони стикаються з психологічними проблемами, отриманими внаслідок бойових дій, такими як стрес, тривога, посттравматичні синдроми. Надання психологічної допомоги таким сім'ям дає можливість вберегти родинні стосунки, покращити якість життя, впоратися з труднощами, що буде запорукою здорового громадянського українського суспільства.

Дуже актуальним є питання підтримки родини військовослужбовця, який повертається додому. Адже після пережитого досвіду така людина стає більш агресивною, роздратованою, виникають різноманітні посттравматичні стресові розлади (ПТСР). Поширеною проблемою, з якою стикаються дружини учасників бойових дій після повернення їхніх чоловіків, є нездатність прийняти свого чоловіка таким, яким він став, нерозуміння важливості адаптаційного періоду, потрібного їй чоловікові. Не менш важливою є увага до власних потреб і бажань, бо перебування у стані постійної готовності до дій, тривоги та страху вичерпують ресурси жінок і можуть призвести до виникнення в них стресу, психосоматичних порушень. Тому часто дружини ветеранів потребують ефективної психологічної допомоги [1, с. 135–139].

Також дружини відзначають зміни в сімейному устрої після повернення бійця додому. Відбувається переосмислення сімейних ролей, можуть з'явитися напруження у стосунках, конфлікти, відсутність довіри чоловіка до соціуму, зміна поглядів на

життя, очікувань щодо сімейного устрою, алкоголізація військового. Ці чинники впливають на дружин бійців та можуть стати причинами розвитку емоційного виснаження, депресії, стресу, вторинної травматизації [2, с. 93].

Саме тому першочерговим є питання розробки та впровадження системи підтримки для родин військовослужбовців. Оскільки, за даними дослідження, 87 % учасників бойових дій відзначають важливість соціальних контактів, які безпосередньо пов'язані з дружинами, дітьми, сім'єю в цілому, друзями та військовими побратимами. Одним із першочергових для бійців є бажання бачити в безпеці своїх дітей [3, с. 270].

Розглядаючи досвід роботи з військовими США, необхідно зазначити, що медики говорять про причини самогубств бійців не лише через вплив депресії чи відчуття стресу, але й через постійні переживання за родину. Тому в країні розробляють цілісну систему підтримки сімей військовослужбовців [4, с. 30].

На сьогодні є досвід розгорнутої мережі психологічної допомоги сім'ям військових, які залучені до військових дій. Наприклад, для дистанційної взаємодії з членами сімей функціонує система віртуальної групи сімейної готовності (vFRG), яка є однією з найбільш широко використовуваних форм спілкування та навчання для сімей військових [5, с. 134].

Важливо враховувати іноземний досвід задля всебічного охоплення цієї проблеми та задля вироблення програм підтримки сімей військовослужбовців. Українське суспільство повинно бути готове до викликів, які нам готує сьогоднішня. Психологічна культура в суспільстві – запорука процвітаючої країни. Отже, необхідно розвивати розробку рекомендацій із впровадження заходів для програм допомоги сім'ям ветеранів з подолання наслідків посттравматичних синдромів та інших травмувальних проявів.

Список використаних джерел

1. Журавльова Н. Ю. Особливості вторинної травматизації в дружин ветеранів війни: орієнтири психологічної допомоги. *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2018. С. 124–151.
2. Гридковець. Л. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи : навчальний посібник. Т. 3. Київ, 2018. С. 236.

3. Циганчук Т. В., Шинкарьова Л. В. Вплив стресу на уявлення про майбутнє в учасників бойових дій. *Психологічний часопис*. Київ, 2019. № 5 С. 264–276.

4. Агаєв Н. А., Кокун О. М., Герасименко М. В., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Досвід роботи в армії США та арміях інших країн щодо недопущення втрат особового складу з причин, не пов'язаних із виконанням завдань за призначенням : методичний посібник. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2018. С. 156.

5. Умеренкова Н. Ф. Психологічні особливості комунікативної поведінки дружин у сім'ях комбатантів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Київ, 2021. URL: https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/dis-umerenkova_nf.pdf (дата звернення: 05.11.2024).

Зінаїда Шумейко,

доцент кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін,
кандидат педагогічних наук, доцент
Пенітенціарної академії України

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ ВИКЛАДАЧА В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО І ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

Одним зі шляхів підвищення ефективності педагогічної діяльності викладача закладу вищої освіти є формування його позитивного професійного іміджу. Особливого значення це набуває в умовах дистанційного і змішаного навчання, коли безпосередні міжособистісні контакти суб'єктів освітнього процесу обмежені, а основним джерелом взаємодії стають меседжери та онлайн-платформи. Відповідно, враження про викладача, а також цілісне уявлення про нього формуються у здобувачів освіти не лише на основі вражень від спілкування, а й з інших джерел.

Водночас зазначений аспект відіграє важливу роль в організації освітнього процесу, адже, як стверджують дослідники, імідж викладача закладу вищої освіти є одним з інструментів психологічного впливу на здобувачів освіти, а отже, інтерес, який викликає особистість викладача, є першим кроком до безпосереднього зацікавлення навчальною дисципліною, яку він викладає [3]. Вони акцентують, що професійна компетентність науково-педагогічного працівника сама по собі ще не забезпечує успіх його педагогічної діяльності і не створює гідну репутацію [1, с. 38]. Для цього необхідно передусім мати позитивний професійний імідж, постійно дбати про його підтримання, розвиватися відповідно до очікувань здобувачів освіти, колег і керівни-

цтва, а також з урахуванням тенденцій функціонування освітнього середовища закладу освіти.

Досліджуючи проблему формування іміджу викладача, вчені наголошують, що цей феномен поєднує індивідуальний та професійний імідж. Нам імponує визначення О. Горovenка, відповідно до якого особистісно-професійний імідж – це цілісний образ особистості педагога, що охоплює сукупність зовнішніх (габітарний, вербальний, кінетичний, середовищний) та внутрішніх (знання, уміння, здібності, установки, цінності, самооцінка) чинників, особистісних якостей (природні якості; якості, що є наслідком освіти і виховання; якості, пов'язані з життєвим та професійним досвідом) та засобів самопрезентації, до яких цілеспрямовано звертається педагог з метою досягнення найкращих результатів своєї педагогічної діяльності [2, с. 13].

Вчена Ю. Скорик визначає такі основні складники професійного іміджу педагога: 1) педагогічні здібності, тобто індивідуальні стійкі характеристики особистості викладача, які проявляються через уважне ставлення до об'єктів спілкування, ретельний добір засобів і умов педагогічної діяльності, продуктивних моделей формування необхідних якостей особистості студента; 2) комунікативні здібності; 3) здатність створювати позитивний професійний образ [4, с. 145].

Аналіз наукових досліджень і досвід практичної діяльності дає підстави стверджувати, що імідж – це інтегральний феномен, що поєднує: інтелектуальну культуру викладача, пов'язану з мисленнєвими процесами, творчістю, рефлексією і самосвідомістю та зростанням його професійної майстерності; габітарну культуру, яка містить фізичні і психофізіологічні особливості особистості; стиль і манеру поведінки; кінетичну культуру, обумовлену мімікою і пантомімікою (жести, вираз очей, поза, рух тіла, хода, постава); мовну культуру, яка розвивається на основі принципу об'єктивних зв'язків між мовою і пізнавальними процесами; культуру середовища, яка охоплює матеріальні й соціальні аспекти існування людини (оточення й аксесуари); артистичну культуру, яка передбачає поєднання загальної культури та артистизму і полягає в емоційному ставленні до педагогічної діяльності, володінні вмінням самопрезентації тощо.

У контексті формування професійного іміджу викладача Пенітенціарної академії України визначаємо такі основні етапи.

1. Вивчення особистісних характеристик, якостей, формування «Я»-концепції; цей етап передбачає збір інформації щодо ідеального образу, який стане орієнтиром для викладача надалі.

2. Добір характеристик. Він корелює з видом професійної діяльності.

3. Робота над зовнішнім виглядом, який є вагомим чинником впливу на оточення.

4. Робота над удосконаленням комунікативних якостей (мова, уміння спілкуватися, виступати перед аудиторією, уміння зацікавити співрозмовника, розвинене почуття гумору тощо).

У процесі визначення психолого-педагогічних умов і шляхів для підвищення ефективності формування професійного іміджу викладача закладу вищої освіти в умовах дистанційного і змішаного навчання необхідно брати до уваги соціальний запит суспільства, тенденції розвитку педагогічної освіти, а також особливості закладу вищої освіти, у якому працює науково-педагогічний працівник, специфіку освітньо-професійних програм загалом і освітніх компонентів, які він забезпечує.

Вважаємо за доцільне виокремити такі психолого-педагогічні умови, що сприятимуть підвищенню ефективності формування позитивного професійного іміджу викладачів Пенітенціарної академії України:

1) активна громадянська позиція викладача, його участь у соціокультурному житті міста, у волонтерських проєктах, роботі громадських організацій і професійних об'єднань;

2) широке представлення професійних здобутків і висвітлення участі в суспільному житті через засоби масової інформації, соціальні мережі, сайт закладу вищої освіти;

3) системна робота викладача з розвитку власної педагогічної майстерності, професійної компетентності, тобто постійне професійне самовдосконалення;

4) дотримання принципів академічної доброчесності в науковій і професійній діяльності;

5) використання засобів іміджології для етико-естетичного оформлення зовнішнього вигляду і самопрезентації особистості.

Для формування педагогічного іміджу викладача закладу вищої освіти, на нашу думку, він має передусім сформувати у власній уяві певний образ, на основі якого надалі будуватиме цілісний імідж. Цей образ може ґрунтуватися на певних прототипах (реальних чи уявних), аналізі вимог сьогодення й конкретних умов праці. Після цього він має зіставити сформований образ із власними індивідуальними особливостями й проаналізувати отриману інформацію, на цій основі розробити план формування бажаного іміджу, зокрема виокремити шляхи й етапи, а також обміркувати засоби. Цей етап можна схарактеризувати як аналітичний; на другому – діяльнісному – етапі розроблену систему дій упроваджують на практиці, після чого настає третій – аналітичний – етап, під час якого викладач аналізує ефективність обраної стратегії формування власного професійного іміджу.

Отже, формування професійного іміджу викладача в умовах дистанційного і змішаного навчання передбачає врахування ним сучасного стану й тенденцій реформування вищої освіти на сучасному етапі, особливостей сприйняття сучасними здобувачами освіти образу викладача, їхніх вимог і очікувань, а також особливостей конкретного закладу вищої освіти, освітньо-професійної програми й освітніх компонентів. Процес формування професійного іміджу викладача охоплює такі основні етапи (аналітичний, діяльнісний, рефлексивний), що дають змогу на основі аналізу наявних передумов розробити стратегію формування власного професійного іміджу, послідовно її реалізувати, а потім осмислити ефективність обраних шляхів і засобів.

Список використаних джерел

1. Беляєва О. М. Імідж викладача вишу: комунікативний аспект. *Імідж сучасного педагога*. 2015. № 2. С. 37–40.
2. Горовенко О. А. Формування особистісно-професійного іміджу вчителя загальноосвітнього навчального закладу засобами само презентації : автореф. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Переяслав-Хмельницький, 2013. 20 с.
3. Лугова В. М. Сучасні підходи до оцінки якості науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія «Педагогіка»*. 2017. Вип. 3 (5). URL: http://am.eor.by/images/adapt/Vol.3ped5/17ped3_sluhova.pdf. (дата звернення: 10.10.2024).
4. Скорик Ю. М. Імідж педагога як формуючий чинник стійкості до професійного вигорання майбутніх викладачів вищої школи. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2014. Вип. 4. С. 144–147.

Леся Юзвак,
здобувачка вищої освіти на другому
(магістерському рівні) за спеціальністю «Психологія»
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Тетяна Данильченко,
доктор психологічних наук,
професор кафедри психології Пенітенціарної академії України

ОСОБИСТІСНА ЗРІЛІСТЬ ЯК ФАКТОР ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ

У сучасному суспільстві увагу багатьох дослідників психології особистості привертає питання особистісної зрілості як фактора психологічного благополуччя, оскільки саме зрілість особистості, власне, є основою адаптивної поведінки та стабільного внутрішнього стану людини [1, с. 81]. Психологічне благополуччя безпосередньо пов'язане з особистісною зрілістю, оскільки вона забезпечує здатність особистості долати життєві труднощі, приймати зважені рішення і знаходити гармонію в міжособистісних стосунках.

Проаналізуємо дефініції особистісної зрілості. Особистісна зрілість – це комплекс психологічних характеристик, який дає змогу людині оцінювати власні можливості та обмеження, відповідати за свої вчинки та будувати плани, що відповідають її внутрішнім цінностям та цілям. Зрілість особистості охоплює такі компоненти, як емоційна стабільність, автономність, відповідальність та усвідомленість. У психологічній літературі особистісна зрілість часто висвітлюється як чинник, що забезпечує не тільки адаптацію індивіда до зовнішніх обставин, а й задоволення ним власних внутрішніх потреб [1, с. 93].

Особистісна зрілість проявляється у здатності до рефлексії, що дає можливість індивіду усвідомлювати свої думки, емоції та дії, аналізувати власну поведінку та приймати відповідальність за неї. Таким чином, особистісна зрілість передбачає активне прагнення до самопізнання і саморозвитку, а також готовність реагувати на виклики, які ставить перед людиною життя.

Розглянемо компоненти особистісної зрілості та їх роль у психологічному благополуччі. Одним із ключових аспектів особистісної зрілості є емоційна стабільність, яка проявляється в

умінні контролювати свої емоції та зберігати врівноваженість у різних життєвих ситуаціях. Емоційно зріла людина здатна переживати труднощі без зайвих емоційних переживань, що допомагає їй зберігати внутрішній спокій та впевненість у своїх силах. Цей компонент особливо важливий для психологічного благополуччя, оскільки саме емоційна стабільність забезпечує людині почуття впевненості та стійкості перед стресом.

Іншим значущим аспектом є автономність особистості, тобто здатність людини діяти незалежно від зовнішніх впливів та думок. Автономія дає змогу індивіду спиратися на власні переконання та цінності, що є важливим фактором для формування психологічного благополуччя. Дослідження показують, що люди, яким притаманний високий ступінь автономії, відчувають менше негативних емоцій у повсякденному житті, тому що їхні вчинки та рішення більше відповідають власним внутрішнім настановам [2, с. 344].

Також важливим компонентом зрілої особистості є відповідальність. Зріла особистість усвідомлює свої обов'язки перед собою та іншими, приймає наслідки своїх вчинків та прагне конструктивного розв'язання конфліктів. Відповідальність сприяє почуттю власної значущості та зміцненню впевненості в собі, що своєю чергою позитивно впливає на психологічне благополуччя [1, с. 139].

Усвідомленість також є важливою складовою зрілої особистості. Вона дає можливість людині жити в теперішньому часі, усвідомлювати свої думки та емоції і приймати їх без критики. Усвідомленість допомагає знизити рівень стресу, зменшити тривожність та покращити загальний рівень психологічного благополуччя. Дослідження показують, що усвідомлені люди задоволені своїм життям і частіше переживають позитивні емоції [2, с. 347].

Особистісна зрілість є невід'ємним ресурсом психологічного благополуччя. Психологічне благополуччя містить такі складові, як задоволеність життям, відчуття щастя, емоційний баланс і вміння долати стрес. Зріла особистість проявляє вищий рівень адаптації і стійкості до життєвих труднощів, що забезпечує їй стабільне психологічне благополуччя. Такі люди мають

високу самооцінку і сприймають життєві ситуації як можливості для зростання, а не як перепони.

Зрілі люди краще справляються з емоційними труднощами і конфліктами, що дає їм можливість уникати чи мінімізувати негативні наслідки стресових ситуацій. Вони також мають здатність до емпатії та поваги до інших, що сприяє гармонійним стосункам та задоволенню соціальним життям. Особистісна зрілість сприяє розвитку впевненості у собі та внутрішньої гармонії, що є основою психологічного благополуччя.

Важливим аспектом є здатність зрілої особистості до стійкості перед змінами. Життєві обставини часто змінюються, і зріла особистість має достатню гнучкість і адаптивність, щоб сприймати зміни як природну частину життя. Це дає змогу уникати зайвого стресу та переживань, що безпосередньо впливає на рівень психологічного благополуччя.

Відзначимо роль особистісної зрілості у формуванні міжособистісних стосунків. Особистісна зрілість значно впливає на якість спілкування, зокрема ділового, що є важливою частиною психологічного благополуччя. Зріла людина здатна будувати відкриті взаємини, які ґрунтуються на довірі. Вона не схильна до маніпуляцій і не намагається контролювати інших. Така особа вміє виявляти емпатію та повагу до інших людей, що створює гармонійні та здорові стосунки.

Особистісна зрілість дає можливість уникати конфліктів чи конструктивно їх розв'язувати, що сприяє підтриманню стабільних взаємин. Зріла особистість також більш схильна до довгострокових міжособистісних стосунків, що є важливим фактором для відчуття соціальної підтримки та психологічного комфорту. Підтримка близьких людей є одним з головних чинників психологічного благополуччя, що забезпечується зрілим підходом до міжособистісної взаємодії.

Таким чином, розвиток особистісної зрілості сприяє зміцненню психологічного здоров'я та знижує ризик виникнення тривожних і депресивних станів. Розуміння ролі особистісної зрілості у психологічному благополуччі має значення для розробки програм психологічної підтримки, спрямованих на підвищення рівня зрілості та життєстійкості.

Список використаних джерел

1. Баранова С. В. Особистісна зрілість та відповідальність: соціально-психологічний аспект : монографія. Київ : Інтерконтиненталь-Україна, 2020. 36 с.
2. Коструба Н., Поліщук З. Особистісна зрілість як чинник психічного здоров'я студентів під час війни. *Наукові перспективи* (Naukovі perspektivi). 2023. № 3 (33). URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-3\(33\)-339-349](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-3(33)-339-349) (дата звернення: 06.11.2024).

Олександр Яровий,

здобувач вищої освіти 3 курсу факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування Національної поліції
України Дніпровського державного університету внутрішніх справ;

науковий керівник: Інна Шинкаренко,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, соціології та педагогіки
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ВПЛИВ ВОЄННИХ ДІЙ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Воєнні дії, незалежно від їх масштабів і тривалості, завжди залишають глибокий слід на людському здоров'ї – як фізичному, так і психічному. Особливо вразливими до таких впливів є ті, хто щодня стикається з реальністю війни на передовій: військові, рятувальники та, зокрема, поліцейські. Поліцейські в умовах війни не тільки виконують свої звичні обов'язки щодо забезпечення громадського порядку, але й стають безпосередніми учасниками бойових дій, зазнаючи при цьому серйозного психологічного навантаження.

Емоційні стани, до яких призводить перебування в екстремальних ситуаціях:

1) Афект – бурхливий та швидкоплинний стан, що повністю оволодіває особою й характеризується значними змінами у свідомості, порушенням вольового контролю за поведінкою.

2) Фрустрація (від лат. *frustatio* – марне очікування) – психічний стан людини, що виражається в характерних переживаннях у поведінці й викликається об'єктивно непереборними (або суб'єктивно сприймаються як непереборні) труднощами на шляху до досягнення мети і розбіжністю реальності з очікуваннями суб'єкта.

3) Стрес (від лат. *stress* – тиск, напруження) – нервово-психічне перенапруження, викликане несподіваним чи насиль-

ним подразником; емоційний стан, що спонукає до вирішення екстремальної ситуації за рахунок загальної мобілізації всіх ресурсів організму до пристосування в наявних умовах [1, с. 34].

Постійна загроза життю, високий рівень відповідальності та інтенсивна праця можуть викликати хронічний стрес у поліцейських. Щоденне зіткнення зі смертю, пораненими, руйнуваннями та страхом втрати близьких є потужними стресовими факторами. Це може призводити до постійного емоційного виснаження, порушень сну, проблем з концентрацією уваги та рішеннями. Тривале перебування у стані стресу також підвищує ризик розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Поліцейські можуть бути свідками або учасниками дій, які суперечать їхнім моральним цінностям, або відчувати провину за власні вчинки чи безсилля в певних ситуаціях. Це може викликати моральні травми – глибокі внутрішні конфлікти, що виникають, коли людина відчуває, що її дії порушують основні моральні принципи. Моральні травми часто призводять до почуття провини, сорому і зниження самооцінки.

Тому працівникам правоохоронних органів важливо розвивати психологічну стійкість до стресу – здатність опиратися, пристосовуватися та відновлюватися після негараздів і стресів, а також вміння повертатися до позитивного стану психічного здоров'я та добробуту за допомогою стратегій подолання [2]. Для зменшення негативного впливу воєнних дій на стан поліцейських необхідно своєчасно надавати психологічну допомогу на місці події. Це дозволить зменшити рівень стресу та відсоток розвитку ПТСР. Після повернення із зони бойових дій поліцейські мають отримувати повноцінну реабілітацію, яка містить не лише фізичне відновлення, а й психологічну підтримку. Це може бути індивідуальна або групова терапія, програми стрес-менеджменту, допомога в поверненні до мирного життя.

Вплив воєнних дій на психічне здоров'я поліцейських є серйозною проблемою, яка вимагає негайного і всебічного втручання. Хронічний стрес, ПТСР, моральні травми та інші психічні розлади можуть значно вплинути на професійне та особисте життя поліцейських. Для того, щоб мінімізувати цей вплив, необхідно створювати ефективні системи підтримки та реабілітації, які б допомагали правоохоронцям успішно справлятися з наслідками бойових дій і повертатися до нормального життя.

Список використаних джерел

1. Шинкаренко І. О. Психологічні рекомендації працівнику Національної поліції під час дій в екстремальних умовах : наук.-метод. рекомендації. Дніпро : ДДУВС, 2020. 56 с.

2. Пономаренко Я. С. Поліція в умовах війни: професійні стресові фактори. *Особистість, суспільство, війна* : тези доповідей учасників міжнар. психол. форуму (м. Харків, 15 квіт. 2022 р.). Харків : ХНУВС, 2022. С. 95–98.

Valentyn Kerdyvar,

Ph.D. in Psychology,

Senior Researcher at the Research and Educational

Laboratory of Extreme and Crisis Psychology, Research Center,

National University of Civil Protection of Ukraine

THE ROLE OF LIFE SATISFACTION IN SUCCESSFUL ADAPTATION OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS WITHIN THE COUNTRY

The relevance of studying the role of life satisfaction in the successful adaptation of individuals who have relocated within Ukraine has grown amid prolonged war and socio-economic instability. Due to the conflict, hundreds of thousands of people have left their homes, facing new challenges such as job loss, changes in social environment, and uncertainty about the future. In these circumstances, life satisfaction becomes a crucial factor influencing people's ability to adapt to new conditions, form social connections, and regain psychological comfort. Research on this topic provides insights into which elements of life satisfaction may support successful adaptation and which support mechanisms are most effective.

The study of the relationship between life satisfaction and adaptation is also significant for developing state and social support programs for internally displaced persons (IDPs). Understanding the needs and psychological factors affecting their lives enables the creation of targeted initiatives to improve their quality of life. Supporting the psychosocial well-being of IDPs not only facilitates their adaptation but also contributes to the country's overall stability. Thus, exploring the role of life satisfaction is an important step towards creating a safer and more supportive environment for all those who have experienced forced displacement [1, 3].

Assessment of life satisfaction reflects the fulfillment of needs in line with individual motives, attitudes, and personal styles. To identify IDPs who have successfully adapted to new living conditions, research was conducted using the «Life Satisfaction Index» methodology. For quantitative analysis, general indicators for the IDP sample were calculated, revealing that 19% of respondents showed a high level of life satisfaction, approximately half of the IDPs – 45% – reported a moderate level, and 36% indicated a low level of overall life satisfaction.

Individuals with high index scores exhibit low emotional tension, high emotional resilience, low anxiety, psychological comfort, and a high level of satisfaction with their life circumstances and their role within it. Respondents with low scores tend to be emotionally anxious, experience psychological discomfort, and find the situation, especially the role assigned to them, to be unacceptable [2].

Table 1.

Average scores of the «Life satisfaction index» methodology across different scales

No.	Subscale	Mean scores	Standard error
1.	Life satisfaction index	21,76	5,564
2.	Interest in life	4,47	1,575
3.	Consistency in goal achievement	5,18	1,571
4.	Alignment between set and achieved goals	3,40	2,136
5.	Positive self-esteem	4,33	1,977
6.	Overall mood	4,38	1,862

The information obtained in the study is presented in Table 1, which shows that the overall average life satisfaction score of the participants is 21.76 points, corresponding to a «below average» level. This indicates that, according to their self-assessment, they are not very satisfied with their lives, which is a logical response given the challenging conditions they face.

When examining individual components of life satisfaction, it is notable that the lowest score was in the «Alignment between set and achieved goals» subscale, which was 3.4 points. This outcome is expected, as most respondents wish to return to their homes rather than live in rented housing in another region. Additionally, most

IDPs demonstrate an external locus of control, meaning they attribute their situation to external circumstances.

Scores for the «Positive self-esteem» and «Overall mood» subscales align with the average level, reaching 4.33 and 4.38 points, respectively. Questionnaire data and interviews reveal that IDPs tend to have a low level of critical self-assessment, and their relatively high self-esteem may not fully reflect reality; this could even be a factor in lower personal adaptability.

Despite their low overall life satisfaction, the participants sometimes display optimism, as shown by the «Interest in life» subscale score of 4.47 points, which corresponds to an average level. They also show a strong commitment to achieving their goals, with the «Consistency in goal achievement» subscale score at 5.18 points, indicating an «above average» level.

Considering these findings, it can be inferred that IDPs have a desire to improve their situation: to find jobs, secure comfortable housing, and earn a sufficient income to meet basic needs. However, they also face numerous negative factors that significantly impact their adaptation and socialization timelines in their new environments.

References

1. Balashov, E. and Koval, V. (2023), "Psychological Characteristics of Public Administration in Psychosocial Adaptation and Rehabilitation of Internally Displaced Student Youth", *Youth Voice Journal*, Vol. 14, No. 3, pp. 26–33.
2. Ovsianikova, Y., Pokhilko, D., Kerdyar, V., Krasnokutsky, M. and Kosolapov, O. (2024), Peculiarities of the impact of stress on physical and psychological health, *Multidisciplinary Science Journal*, Vol. 6, available at: <https://doi.org/10.31893/multiscience.2024ss0711> (accessed 28.10.2024).
3. Timchenko, O., Khrystenko, V., Lefterov, V., Ivanchenko, A., Lunov, V. and Pavelkiv, V. (2020), "Is there a "victim syndrome" among internally displaced persons in Ukraine?", *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, Vol. 24, No. 6, pp. 13092–13110, available at: <https://www.psychosocial.com/article-category/issue-6/> (accessed 28.10.2024).

СЕКЦІЯ 9

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬНОМУ ВИМІРІ

Олексій Борисов,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов Пенітенціарної академії України

ІМЕННІ НОМЕРНІ ЗНАКИ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ТА КОМУНІКАТИВНОМУ ЗРІЗАХ

Соціальне життя етносу як простір нескінченних взаємодій вибудовується соціальними діями. Людська дія набуває рис соціальної, коли вона раціональна і перебуває у зв'язку з діями інших, впливає на них і зазнає зворотного впливу [3, с. 142]. Вона може здійснюватися як самостійно, так і разом з іншими діями в межах певної соціальної діяльності. Її сенс розкривається в тому, що вона передає повідомлення, яке підлягає інтерпретації та створює реакцію у відповідь.

Кодування, передача та дешифрування повідомлення стає можливим насамперед завдяки знаковим системам національних мов світу, які забезпечують взаємозв'язок між комунікантами всередині етносу та поза його межами [7, с. 32]. Існування соціального простору, таким чином, можливе лише завдяки комунікації, яка за своєю суттю є теж соціальною діяльністю і відбиває необхідність задоволення існуючих потреб – стимулів до перетворення навколишньої реальності. Через потреби, які відбивають ціннісні орієнтири суб'єкта, об'єктивна реальність оволодіває його свідомістю та формує систему цілей – образів перетвореної дійсності, яка відповідає потребам суб'єкта [1, с. 63]. Своєю чергою поставлені цілі також є спробами оволодіти навколишнім світом, змінити його під себе, вивити своє «Я», самореалізуватися тощо.

Одним зі способів самоствердження та виділення себе серед інших є офіційна заміна звичайного (стандартного) номерного знака на своєму транспортному засобі (т/з) на індивідуальний або іменний (ІНЗ). *Державний номерний знак* – ідентифікація

автомобіля / мотоцикла та його власника. Номерні знаки, що виготовляються суб'єктами господарювання, повинні відповідати зразкам та вимогам, встановленим МВС України [6]. Згідно зі статтею 37 Закону України «Про дорожній рух» забороняється експлуатація незареєстрованих (неперереєстрованих) транспортних засобів, ідентифікаційні номери складових частин яких не відповідають записам у реєстраційних документах, знищені чи підроблені, без номерного знака тощо [2]. Комбінація з літер (латиниці) та цифр є унікальною в кожному випадку та має прив'язку до регіону, де реєстрували транспортний засіб. В ІНЗ перші дві літери – код регіону, далі йде мимовільна комбінація з чотирьох цифр, останні дві цифри – серія номера, наприклад, АА 2587 АВ, АМ 4395 ЕК тощо.

У фокусі цієї розвідки є номерні знаки, які власник т/з замовив самостійно в сервісному центрі МВС і які вирізняються текстом, запропонованим цим власником. Вони дійсні лише на території України та видаються лише на один транспортний засіб. Їхнє функціонування регулюється постановою КМУ № 1081 від 11 липня 2000 р. «Про запровадження номерних знаків транспортних засобів, що виготовляються за індивідуальними замовленнями їх власників» [5].

Причина заміни номерного знака на індивідуальний криється в соціальних потребах індивідів. Будь-яка людина протягом життя реалізує потребу бути членом тієї чи іншої соціальної групи, класу, субкультури тощо. Для цього вона своїми діями демонструє бажання та здатність бути членом такої спільноти, тобто займається самовираженням, або самопрезентацією. Така діяльність може бути й відображенням реалізації потреби самоствердження. За посередництва ІНЗ суб'єкт демонструє себе навколишньому світу, виражає свою особистість. Саме через знак він вступає в комунікацію з іншими водіями чи пішоходами, хоче донести щось унікальне про себе. Відбувається комунікація, яка згодом втягує до сформованого комунікативного простору інших людей, з якими реципієнт повідомлення поділився побаченим та своїми враженнями [8, с. 32]. Безумовно, необхідність повісити такий знак відбиває й іншу людську потребу – потребу зняти індивідуальне психологічне напруження.

Зазначимо, що тенденція до кількості зростання власників ІНЗ є очевидною. На наших очах створюється ціла спільнота власників таких номерних знаків на дорогах України. Кожен водій може вважати себе дотичним до цієї унікальної спільноти й отримати можливість додаткового самоствердження. Інакше кажучи, почав функціонувати новий концепт суспільної свідомості – «*спільнота у спільноті*».

Межі творчої фантазії безмежні, однак у номерному знаку вона обмежується унікальним цифровим рядом, рядом літер або їхньою комбінацією. Згідно із законодавством такий номер має містити від трьох до восьми символів для автомобілів та від трьох до шести символів для мотоциклів [5].

Спочатку розглянемо номери, які можуть бути як найгарнішими для своїх власників, так і простим збігом зі звичайними номерами. Йдеться про номери з цифрами, комбінації яких *однакові*, чим вони одразу ж привертають увагу: СВ 1111 **, КА 2222 **, ВІ 8888 ** тощо (** використано нами для того, щоб приховати серію реального номера) або *різні*, але теж «символічні»: СВ 1414 **, ВО 5678 **, СВ 4466 **, АТ 0001 **, СВ 4477 **, СВ 5000 **, АМ 9495 ** тощо.

З погляду *форми* такі позначення на ІНЗ створюються за допомогою цифр та літер різної величини, розташованих окремо, зокрема з повтореннями (00100; 000; STEP, MOOORE), або всередині комбінацій у номері (N 2515 M; UA 9955; A 0001; X 333 X), представлених як латиницею (AMOUR; DARK), так і кирилицею (Ш 8888 В; КУСЬ; ГРЕКСІК). Це стосується й предикативних словосполучень, які представлені кирилицею (ІШО) або латиницею (AMORFATI (*любов до своєї долі*)).

ІНЗ транспортних засобів можна класифікувати за низкою ознак. Випадки з подвійною чи іншою номінацією будемо позначати додатково *: так буде елімінована можлива помилка в інтерпретації. Тож фіксуємо номерні знаки, які містять такі назви:

- 1) власне ім'я: ROMEO, НАСТЯ, KATRIN, включно з розмовними варіантами типу ARTEMON, MAXON;
- 2) прізвище: KOVAL, FESENKO, KURBEKO, зокрема розмовне SHEVIK*;

- 3) прізвисько, з референцією до:
 - *тварин*: FOX*, СЛОН 20*;
 - *комахи*: Шершень,
 - *членистоногих*: SCORPION*;
 - *національностей*: IRLANDES,
 - *роботи / професії*: PREPOD, ELEKTRIK, ФІЗРУК;
 - *зовнішнього вигляду*: ЛИСИЙ1; KRASOTKA*;
 - *негативних рис характеру*: VREDINA, SKODNIKK*;
 - *колір*: GREEN*;
 - *титулів*: GRAF*;
- 4) міфічна істота: FENIKS; BABAYKO*;
- 5) удача: FART;
- 6) явище природи: VODOPAD*, DARK*; MOOORE*;
- 7) кінофільм: 2 FAST («Форсаж»);
- 8) співак: SHADY* (Емінем);
- 9) музичний інструмент: РОЯЛЬ;
- 10) стосунки: AMOUR;
- 11) кафе, ресторан: БАЗИС 3, BAZIS, ISKRA;
- 12) компанія / бренд / продукт бренда: NEOCOM, HOME 125, BOSCH, BULAT S*, ROMIRO, PODARUNKI, ЮА 24, DIDA;
- 13) речовина: ХРОМ*, зокрема за хімічною формулою: C2H5OH;
- 14) латинський вислів: AMORFATI*;
- 15) запитання: ІШО*;
- 16) оноματοпоетична одиниця: МУР МЯУ;
- 17) літерно-цифрові позначення OBS 888; II ALPHA 4; DEF 142 тощо.

Припускаємо, що і літери, і цифри відіграють важливу роль у формуванні тексту номера. За неможливості розшифрувати сполучення літер у номері під час розгляду цифрових комбінацій ми зробили припущення, що, окрім певної краси тієї чи іншої комбінації, власники т/з могли також звернутися до *нумерології* – езотеричного вчення про те, що числа визначають наше життя та існування всього, що нас оточує [9; 10]. Нумерологія є однією зі стратегій пізнання світу [4, с. 5], себе в цьому світі, що

відображається в закодованому представленні людиною своєї сутності цьому світові.

Отже, ІНЗ – обов'язковий зовнішній аксесуар транспортно-го засобу, офіційно виданий державою за бажанням його власника, який затверджує унікальний графічно репрезентований короткий текст, що відрізняє т/з від усіх інших. Через нього він встановлює комунікативний контакт з потенційними читачами (іншими водіями, перехожими) та передає певну інформацію, розуміння якої залежить від досвіду, знання мови, етнічного контексту тощо. ІНЗ для водіїв є внутрішньою необхідністю, потребою в комунікації з іншими, зазвичай невідомими людьми. Мета комунікації відображає низку соціальних потреб, які виникли у власників т/з. Таксономія ІНЗ здійснювалася за ознакою референції і дала змогу встановити, що вони відбивають номінації імен, прізвищ, прізвиस्क, компаній, брендів, кафе, стосунків, субстанцій, звуконаслідування тощо. Окрім естетики, індивідуальні номерні знаки з літерно-цифровою комбінацією, найвірогідніше, відображають знання нумерологічного характеру, що потребує особливих знань і техніки дешифрування. Наведена класифікація відбиває діяльність пізнання світу, самоусвідомлення себе в ньому, самопрезентацію та самовираження українських водіїв – власників унікальних номерів транспортних засобів.

Список використаних джерел

1. Варій М. Й. Загальна психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
2. Про дорожній рух : Закон України від 30.06.1993 № 3353-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3353-12#Text>.
3. Козловець М., Федоренко В., Маслак П. Соціологія : курс лекцій. Житомир : ЖВІРЕ, 2001. 460 с.
4. Костенко А. Нумерологія для всіх. Піфагорійська, індійська та китайська системи. Київ : Софія, 2023. 319 с.
5. Про запровадження номерних знаків транспортних засобів, що виготовляються за індивідуальними замовленнями їх власників : постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2000 № 1081. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1081-2000-%D0%BF#Text>
6. Про затвердження Порядку виготовлення та обліку номерних знаків для транспортних засобів, що підлягають державній реєстрації : постанова Кабінету Міністрів України від 25.07.2023 № 774. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/774-2023-%D0%BF#n9>

7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 711 с.

8. Borysov O. O., Vasylieva O. H. Syntactic Stylistic Means of the British and Ukrainian Parliamentary Debate. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія*. 2021. Вип. 50. Т. 1. С. 32–37.

9. Lawrence S. The Secret Science of Numerology. The Hidden Meaning of Numbers and Letters. Newburyport : The Carrier Press, 2001. 288 p.

10. Wikipedia. Нумерологія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/нумерологія>

Андрій Бреян,

аспірант кафедри психології;

науковий керівник: Олексій Полунін,

доктор психологічних наук, професор

Національного університету

біоресурсів і природокористування України

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «САМІСТЬ» ТА ЇЇ КОНСТРУКТИ

Поняття «замість» уперше було запропоноване Карлом Густавом Юнгом, проте як в його власних працях, так і в дослідженнях послідовників це поняття не отримало єдиного визначення. Юнг характеризує самість як «не тільки центр, а й весь обсяг, що охоплює свідоме та несвідоме, де самість є центром цілісності, так само як «Я» є центром свідомості» [1]. Символічним зображенням самості Юнг вважав буддійську мандалу.

Ми погоджуємося з основоположником аналітичної психології, який наголошував на унікальності кожної особистості, її неповторному внутрішньому світі, переживаннях та прагненнях. За Юнгом, «замість» є центром особистості, навколо якого об'єднані всі інші її аспекти. Головною життєвою метою стає повна реалізація свого потенціалу, або ж «набуття самості», що досягається через гармонійну інтеграцію різних внутрішніх сил і тенденцій. Юнг протиставляв самість як глибинну сутність особистості Персоні, яка є соціальною роллю та адаптивною маскою, що її індивід демонструє суспільству.

Мартін Гайдеггер розглядає самість як філософську категорію, що виражає «буття Я» (само-буття), тобто здатність існувати, усвідомлюючи себе як «Я». У його інтерпретації «особистісна замість» (Ich-selbst) означає особливий спосіб буття,

пов'язаний з турботою про власне існування. У той час «безособа замість» (Man-selbst) виявляється у повсякденному висловленні «Я», підкоряється суспільним нормам і відсуває на задній план власні можливості буття [2].

Джордж Герберт Мід, аналізуючи поняття самості, розглядає її як здатність одночасно бути суб'єктом і об'єктом, що формується через соціальну комунікацію. За його теорією самість розвивається завдяки соціальній активності і стосункам з іншими людьми, її існування неможливо уявити без соціального досвіду. Відповідно до концепції Міда самість містить два компоненти — "I" та "me", які є різними аспектами соціального процесу, що формується всередині ширшого процесу «Я» [3].

Самість, як вважає Мід, — це соціальний процес, який охоплює реактивний та креативний аспекти ідентичності. Самість особистості забезпечує її розвиток, набуття та реалізацію своїх можливостей у суспільстві, формує готовність до саморозвитку на новому рівні. Вона передбачає усвідомлення себе серед інших і ставлення до світу. Самість має психофізіологічні ресурси, які не піддаються рефлексії, але з часом можуть послаблюватися під впливом стереотипної соціалізації, яка ігнорує базові смисли. Актуалізація самості може викликати соціальні санкції, оскільки творчі імпульси особистості іноді блокуються культурними обмеженнями та негативними реакціями. Разом з розвитком духовного аспекту особистості самість дозволяє чути внутрішні імпульси від «Я-ідентичності» [3].

Таким чином, самість не тотожна «Я», а проявляється через нього як інтегральна якість особистості, яка є основою для розвитку «Я»-образу та «Я-концепції». Це втілюється в «реальному Я», «ідеальному Я» і «Супер-Я», які визначаються розвитком здібностей, підтримуваних самістю.

Роджерс описував самість як динамічний і суб'єктивний центр досвіду, навколо якого організується особистість. Він вважав, що самість формується в результаті життєвого досвіду і є ключовою в побудові «Я-концепції». Самість для нього — це ядро індивідуальності, яке постійно змінюється та розвивається під впливом переживань і міжособистісних взаємодій. У своїх роботах Роджерс також підкреслював, що кожна людина має

природну тенденцію до самореалізації та особистісного зростання, що відображає прагнення самості до повного розкриття своїх можливостей. Однак він вважав, що суспільні норми та очікування часто суперечать цьому процесу, змушуючи людину розвивати «умовну замість», яка пристосовується до вимог оточення. Лише в умовах безумовного прийняття людина здатна відчувати власну автентичність і досягти внутрішньої гармонії між реальною та ідеальною самістю [4].

Згідно з Д. Радьяром самість функціонує на кількох рівнях. Першим рівнем є біологічна самість, яка відображає родову та видову сутність живої істоти. Другий рівень, культурний, стосується ототожнення індивіда з його діяльністю та суспільним досвідом. Третій рівень — соціокультурний, або рівень особистісної самості. Четвертий рівень — індивідуальний, відображає здатність індивіда до самоактуалізації. Найвищим рівнем розвитку є надіндивідуальна самість, що виявляється в надособистісних, духовних вимірах свідомості.

Пропонуємо розглядати самість як особливу здатність, що містить протиріччя, яке стимулює розвиток особистості через розгортання її «Я». Самість можна розуміти як енергетично-творчий початок індивідуальності, спрямований на реалізацію потенціалу особистості. У процесі духовного розвитку зростає підтримка самості, що проявляється в пікових переживаннях, які відображають унікальність особистості.

Самість, що являє собою не лише центральний вузол особистості, але й усю сукупність свідомих і несвідомих елементів, одночасно утримує свою приховану автономію та невидиму владу над індивідуальною волею. Вона є тим центром, який містить у собі як хаотичні первісні сили, так і еволюційно створену структуру «Я». Це нескінченно глибинне «коло» особистості, яке, попри те, що залишається прихованим від повсякденного сприйняття, безмовно й неухильно керує напрямом життєвого шляху.

Отже, ідея Юнга про самість як про глибинну сутність особистості дозволяє нам осмислити шлях до повної реалізації внутрішнього потенціалу через інтеграцію всіх внутрішніх сил та прагнень.

Список використаних джерел

1. Юнг К. Г. Еон: Дослідження про символіку самості. Київ : Модус, 1996.
2. Heidegger M. Sein und Zeit. Gesamtausgabe I. Abteilung: Veröffentlichte Schriften 1914–1970. Frankfurt Am Main : Vittorio Klostermann, 1977.
3. Mead G. H. The Philosophy of the Present. Open Court Publishing, 1959. 234 p.
4. Rogers C. R. On becoming a person: A therapist's view of psychotherapy. Boston : Houghton Mifflin, 1961.

Олександр Любич,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та соціальних дисциплін
Пенітенціарної академії України

ДЕМОКРАТИЧНЕ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ Й ПИТАННЯ ЇХ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства гостро постало питання збереження і вдосконалення демократії. Особливо ці проблеми видно в кримінально-виконавчій системі, у місцях позбавлення волі. Можливо, потрібно звернутися до джерел демократизації пенітенціарної системи. Ці процеси започатковані реформами другої половини ХІХ ст. Їх вивчення є актуальним і сьогодні. Процеси демократичних реформ у кримінально-виконавчій системі досліджували такі українські вчені, як: Біліченко Л. С. [1], Володимирський-Буданов М. Ф. [2], Григор'єв О. М. [3], Кравченко С. О. [4], Левчук І. О. [5], Макаренко Т. С. [6], Пальченкова В. М. [7], Россіхін В. В. [8], Юраш Є. О. [9].

Після селянської реформи 1861 року головним засобом утримання імперської влади стала в'язниця, яка була мірою покарання, що найбільше використовувалась. У той час тюремна справа в імперії, на думку спеціалістів, була повністю дезорганізована, на місцях були відсутні органи, здатні ефективно управляти тюремними установами [10, с. 35]. Між центральними органами управління місцями ув'язнення і місцевими органами не налагоджено взаємодії.

Зважаючи на це, Державна Рада вирішила організувати у виправних установах імперії однотипне управління, тому здійснення тюремної реформи стало гостро необхідним. Спроби реформуван-

ня тюремних установ були й раніше, коли у 1819 р. запровадили російське Опікунське за тюрмами товариство [9, с. 32].

У 1877 році при Державній Раді створили спеціальну Комісію з тюремних перетворень, до складу якої увійшли вищі державні посадовці. Провівши аналіз практики виконання покарань, комісія визнала надмірно ускладненою систему виправних покарань [11].

Починаючи з 1880-х рр. і до 1914 р., кількість тюрем збільшувалась. Тюрму розглядали в Російській імперії як невід'ємну частину дійсності. Витрати на її утримання постійно зростали [4, с. 260]. Характерною була дуже слабка теоретична база діяльності пенітенціарних установ. Дослідники зазначали, що в Росії не було запиту на пенітенціарні знання через те, що вся складність, психологічна важкість і велике значення пенітенціарної справи недостатньо усвідомлювалось насамперед на вищому рівні керівництва країною.

Розвиток світової тюремної практики підштовхнув діячів у сфері тюремнознавства до необхідності обговорень актуальних проблем, обміну думками, знайомства з передовим практичним досвідом і відповідно спільних розробок напрямів удосконалення тюремного устрою. Так, у 1846 р. у Франкфурті-на-Майні відбувся перший міжнародний тюремний конгрес. За ним другий – у Брюсселі (1847 р.) і третій – знову у Франкфурті (1857 р.). Держави спочатку не мали офіційного представництва, конгреси являли собою громадські заходи. Тільки з 1872 р. (Лондон) конгреси набули офіційного міждержавного характеру. Майже в усіх цих заходах брали участь пенітенціарії та чиновники з Російської імперії, а один із конгресів навіть відбувся у Санкт-Петербурзі (1890 р.). Перевиданий того року «Свод учреждений и уставов о содержащихся под стражей» став підсумком цього форуму [18, с. 60].

Тюремна політика другої половини XIX ст. передбачала відповідний морально-виховний та ідеологічний вплив на засуджених. Це здійснювали шляхом релігійного виховання. Закон від 15 червня 1887 р. зараховував священників, дияконів і псаломників, які служили в місцях ув'язнення, до апарату управління місцями позбавлення волі, тобто до офіційних посадових осіб

[12, с. 140]. За посадовим окладом священник прирівнювався до начальника тюрми. Стаття 244 «Загальної тюремної інструкції» визначала: «Духовно-нравственное воздействие на арестантов имеет своим назначением внушение им правильных понятий о религии и об общих гражданских обязанностях, требующих преданности Престолу и Отечеству и почитания соответствующим законам и властям» [12, с. 142].

Церква для виконання цього завдання здійснювала підготовку, видання й розповсюдження спеціальної релігійної літератури для ув'язнених, організацію бібліотечної справи в тюрмах і загальне навчання засуджених. Поступово спостерігається еволюція у використанні різних засобів, форм і методів впливу на засуджених у процесі виконання ув'язнення. Поступово збільшувалося коло осіб, яких залучали до роботи з ув'язненими.

У результаті тюремної реформи в МВС імперії сформувалася система управління тюремними установами: центральна, середня і низова управлінські ланки. Департамент поліції, що відповідав до реформи за тюремну справу, і система тюремного управління на місцях виявилися не в змозі виконувати завдання, які царський уряд ставив перед місцями ув'язнення.

Центральною ланкою управління тюремною системою стало Головне тюремне управління (ГТУ), запроваджене у 1879 р. Під його керівництвом і за безпосередньої участі здійснювали реформаційні зміни тюремного відомства, розробляли правову базу діяльності тюремних установ, їх складу, структури, формували управлінський апарат.

Унікальним інститутом, що не мав аналогів за кордоном, стала створена у складі ГТУ Тюремна інспекція, на яку були покладені обов'язки зі здійснення ревізії місцевих тюремних установ, керівництво їх діяльністю, а також розробка законопроектів з відповідних питань. 30 червня 1879 року у МВС було затверджені «Временные правила для первоначального руководства тюремным инспекторам во время командировок с целью осмотра и ревизии учреждений, входящих в состав карательной системы» [13]. У них визначався загальний порядок інспектування, детально регламентувалось коло питань, які підлягали перевірці, серед яких була й оцінка якості особового складу ад-

міністрації місць позбавлення волі (з аналізом грошового утримання, порядку розподілу між співробітниками службових повноважень, а також оцінкою ступеня підготовки і придатності окремих осіб адміністрації й нагляду до ефективного виконання службових обов'язків).

Тюремні інспектори мали право без перепон заходити до всіх приміщень місць ув'язнення, особисто спілкуватися із засудженими, знайомитися зі службовою документацією, але не мали права самостійно проводити службові розпорядження, крім спеціально обговорених випадків [14, с. 191].

Одночасно зі створенням інституту тюремних інспекторів створили новий колегіальний орган – Раду з тюремних справ, що поєднувала осіб з вищого ешелону влади, які представляли різні відомства. Цілями її діяльності були: забезпечення реалізації каральної політики держави, посилення каральних функцій, удосконалення управління місцями ув'язнення.

Продовжуючи спроби впливу на систему виконання покарань, уряд поклав відповідні функції і на Державну Раду. З цією метою у січні 1881 р. імператорським указом було затверджене Положення Комітету міністрів, відповідно до якого вище керівництво всією тюремною частиною цивільного відомства доручили члену Державної Ради статс-секретарю К. К. Гроту.

Серед заходів, спрямованих на вдосконалення управління тюремною системою під час реформи, була передача її 1895 року в підпорядкування Міністерства юстиції [15, с. 130].

Незважаючи на це, ГТУ поступово, але впевнено розширювало обсяг своїх функцій шляхом підкорення собі центральних і місцевих органів тюремного управління, поширюючи свою владу на нові категорії тюремних установ. Начальник ГТУ міг замінювати міністра юстиції як президент Товариства опікунського над тюрмами. Після попереднього узгодження з міністром юстиції він визначав службові обов'язки помічників, а також порядок виконання їх функцій у випадку його хвороби або відсутності [15, с. 194]. У безпосередньому розпорядженні начальника ГТУ були інспектори, які, крім контролюючих функцій, могли за дорученням керівника виконувати обов'язки завідувачів окремих справ на правах помічників. Під час проведення відомчої

реформи ГТУ активно використовувало закордонний тюремний досвід, запроваджуючи його у практику з урахуванням своєї специфіки. Наприклад, запозичивши досвід місцевого управління тюрмами Парижа, у складі ГТУ 1880 року було запроваджено постійну нараду й розроблено положення про неї. Нарада працювала під проводом начальника ГТУ і вирішувала широке коло питань. До її складу входили помічники начальника, головний інспектор пересилки арештантів, тюремні інспектори, старші й молодші діловоди.

Реформування торкнулося і середньої ланки управління тюремною системою. Тюремні комітети Товариства опікунського над тюрмами, що функціонували в губерніях, тільки номінально належали до системи управління місцями ув'язнення. На практиці їх роль була незначною. Через це реформа тюремної системи, не скасовуючи ці комітети, передбачала створення додаткової управлінської ланки тюремної системи на губернському і повітовому рівнях з визначеними повноваженнями. Управління місцями ув'язнення цивільного відомства на середній ланці здійснювалось місцевою владою: губернаторами, начальниками областей і міськими головами. Законом від 31 березня 1890 р. для місцевого управління тюремною частиною було створено губернські тюремні інспекції [14, с. 7]. Упродовж 1890–1896 рр. такі інспекції створили у 24 губерніях [13, с. 255].

Функції начальника тюрми умовно можна розділити на адміністративні, господарські та виховні. До адміністративних належали: вирішення кадрових питань, використання дисциплінарної влади щодо підлеглого апарату [16, с. 1492]. Господарські функції охоплювали широке коло питань, починаючи з утримання тюремних приміщень [16, с. 1495]. Виховні функції було направлено як на арештантів, так і на тюремний персонал (контроль за підлеглими). На посаду начальника ГТУ призначали осіб зі значним досвідом служби та з вищою юридичною освітою [16, с. 1451]. Подібні вимоги висували і до інших головних чинів ГТУ.

Для обговорення важливих питань рекомендували створити у тюрмах ради на чолі з начальником тюрми [18, с. 50]. Поряд з начальниками різних місць ув'язнення головними штатними

посадами були чини тюремної сторожі, які виконували основне завдання тюрми – ізоляцію злочинців і недопущення їх втеч.

Що стосується середньої управлінської ланки тюремного відомства, то посаді губернського тюремного інспектора було присвоєно V клас, I ступінь III розряду по пенсії і оклад утримання у 2 500 руб. [16, с. 1495].

За своїм службовим становищем чини тюремної сторожі прирівнювались до служби нижніх поліцейських чинів [15, с. 170]. Слід зазначити постійне прагнення ГТУ до збільшення чисельності тюремної сторожі. Цьому сприяло, з одного боку, заміна військового караулу вільнонайманою сторожею, а з іншого – значне збільшення кількості засуджених. Один наглядач призначався на кожні 20 арештантів [17, с. 7]. Це стало можливим завдяки прогресивному покращенню їх матеріального становища.

Таким чином, розвиток системи тюремних установ у період, що розглядається, постійно супроводжувався проблемою забезпечення їх кадровим апаратом. До осіб, які віддавали свої сили тюремній справі, висували доволі високі вимоги: «Будучи об'язан не только заведовать преступниками, но и исправлять их, тюремный служащий должен соединять в себе безупречную нравственность, справедливость, гуманность вместе с твердостью характера, мужеством и самоотверженною преданностью долгу» [26, с. 690–691].

Звільнення тюремних чинів зі служби здійснювалось на різних підставах: за власним бажанням, через хворобу і в порядку покарання [17, с. 6].

Комплексний аналіз процесу оновлення пріоритетів тюремної політики другої половини XIX ст. показує, що демократичні нововведення, які відбувалися під час реформування кримінально-виконавчої системи, потребували модернізації існуючої пенітенціарної політики. Актуальність завдання посилювалася значним зростанням кримінальної злочинності та антиурядових виступів, постійно надаючи приклади того, що тюремна система не могла впоратися зі збільшенням контингенту засуджених, практично не забезпечувала їх окреме утримання згідно з видами злочинів, віком і статтю, залучення до трудової діяльності.

Список використаних джерел

1. Біліченко Л. С. Каторжні тюрми України у контексті реформування пенітенціарної системи Російської імперії (друга половина XIX – початок XX ст.). *Емінак*. 2021. № 2 (34). С. 95–104.
2. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права. Киев : Изд. книгопродавца Н. Я. Оглобина, 1915. 695 с.
3. Григор'єв О. М. Пенітенціарна теорія та практика в Російській імперії в кінці XVIII – на початку XX століття: історико-правове дослідження (на прикладі українських губерній) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2007. 21 с.
4. Кравченко С. О. Історія тюремної системи на українських землях у складі Російської імперії. Дніпро : Ліра, 2018. 270 с.
5. Левчук І. О. Матеріально-технічне та фінансове забезпечення тюрем у Волинській губернії в другій половині XIX століття. *Право України*. Київ, 2016. № 5. С. 177–182.
6. Макаренко Т. С. Історичні аспекти розвитку кримінально-виконавчої системи на українських землях у XIX–XX ст. *Історичний журнал*. 2020. № 2. С. 45–58.
7. Пальченкова В. М. Трансформація громадського контролю за виконанням покарань: історико-правовий аналіз. Запоріжжя : Акцент, 2013. 523 с.
8. Россіхін В. В. Пенітенціарна система Російської імперії в XIX – на початку XX ст. (на матеріалах українських губерній) : дис. канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2005. 219 с.
9. Юраш Є. О. Складання мережі повітових відділень Піклувальних комітетів на півдні України протягом першої половини XIX століття. *Старожитності Лукомор'я*. 2023. № 4. С. 31–37.
10. Краинский Д. В. Материалы к исследованию русских тюрем в связи с историей учреждения Общества попечительного о тюрьмах. Чернигов : Типография Губернского земства, 1912. 132 с.
11. Выс. утв. мнение. Гос. Совета – Об устройстве управлений отдельными местами заключения гражданского ведомства и тюремной стражи. 15 июня 1887 г. Полное собрание законов (ПСЗ). Собр. 2-е. Т. VII. № 4593.
12. Троицкий Д. Священник тюремной церкви. *Тюремный вестник*. 1893. № 4. С. 138–144.
13. Выс. утв. мнение Гос. Совета – Об учреждении губернской тюремной инспекции. 21 марта 1890 г. ПСЗ. Т. X. № 6653.
14. Временные правила для первоначального руководства тюремным инспекторам во время командировок с целью осмотра и ревизии учреждений, входящих в состав карательной системы. СПб., 1879. 8 с.
15. Выс. утв. мнение Гос. Совета – Об устройстве управлений отдельными местами заключения гражданского ведомства и тюремной стражи. 15 июня 1887 г. ПСЗ. Собр. 2-е. Т. VII. № 4593.
16. Познышев С. В. Тюремное управление. Личный состав служащих по тюремному ведомству. *Тюремный вестник*. 1914. № 6. С. 1441–1506.

17. Саат А. А. Тюрьма. Краткое руководство для лиц, желающих поступить на тюремную службу. Ревель, 1912. 8 с.

18. Постановления IV международного тюремного конгресса в Санкт-Петербурге. 3/15 – 12/24 июня 1890 г. *Тюремный вестник*. 1904. Приложение к № 9. С. 45–69.

Алла Попружна,

т.в.о. начальника кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного права юридичного факультету
Пенітенціарної академії України

ПОЛІТИЧНІ В'ЯЗНІ ХАРКІВСЬКОЇ В'ЯЗНИЦІ

Відомості про видатних осіб, які в той чи інший період історії перебували в пенітенціарних закладах, наділяють в'язницю новим гуманітарним потенціалом, роблять її джерелом знань для істориків та персоналу установ виконання покарання. Свою історію має і Харківська в'язниця, що була збудована у 1847 р. на західній околиці міста. Протягом різних років у неї змінювалися назви й належність різним репресивним органам, зокрема й таким, як ВЧК-ДПУ-НКВС. Певний час вона була «Арештантськими ротами», згодом – пересильно-каторжною в'язницею [1].

Ще у другій половині XIX ст. невдоволення суспільно-політичним режимом серед значної частини населення більшості українських земель спричинило появу такої категорії, як «політичні в'язні», що являли собою осіб, засуджених до позбавлення волі з політичних мотивів.

Серед них – Софія Русова (1856–1940) – українська педагогиня, письменниця та громадська діячка, організаторка жіночого руху в Україні. Жінка пережила 13 обшуків, п'ять арештів як неблагонадійна до імперського режиму росії. У 1895 р. була вкотре арештована і відправлена до Харківської в'язниці за розповсюдження нелегальної літератури. Саме перебуваючи в ув'язненні, народила молодшого сина. У 1922 р. емігрувала до Праги. У своїх споминах Софія Русова згадувала: «І можна уявити мою радість, коли на прохання мого чоловіка на підставі свідцтва двох лікарів..., мені на останній місяць замінили тюрму на домашній арешт» [2].

У 1886 р. у Харкові за розповсюдження відозв народників удруге був заарештований український поет, лірик, публіцист,

перекладач, борець проти російського самодержавства Павло Грабовський (1864–1902). На початку 1888 р. він був засуджений на п'ятирічне заслання до Сибіру. Помер 12 грудня 1902 р. у Тобольську.

Збереглися спогади письменника про перебування в Харківській в'язниці у грудні 1886 р.: «Було скасовано книжкові абонементи, припинено сумісні прогулянки, обмежено побачення з родичами та знайомими. Скарги ув'язнених не мали успіху. Тоді ув'язнені на знак протесту оголосили голодування» [3].

Радянська імперія стала послідовницею російської імперії і потребувала багато каральних зусиль для підтримання режиму. Зокрема, вже за радянської доби був ув'язнений Митрополит Київський і всієї України Василь Липківський (1864–1937) – український релігійний діяч, церковний реформатор, проповідник, борець за автокефалію українського православ'я, перший митрополит відродженої 1921 р. Української автокефальної православної церкви.

Василя Липківського заарештували навесні 1926 р. за антирадянську пропаганду. Три місяці пробув у харківській в'язниці Державного політичного управління (ДПУ). Під час другого арешту у жовтні 1937 р. за участь в «антирадянській фашистській організації українських церковників» розстріляли за вироком «трійки» НКВС. У 1989 р. Липківського було реабілітовано. Зі спогадів митрополита: «У цей час я сидів у Харкові при ДПУ і, запевне, нічого не знав, що робиться. Числа 10-го серпня прийшов до мене в камеру сам головний агент по церковних справах... Більше як 11 /2 місяці я просидів в одиночній «келії» ... так і не знаю, за що» [4].

11 серпня 1920 р. був заарештований і етапований до Харкова, згодом засуджений на процесі українських есерів український громадсько-політичний і державний діяч, перший прем'єр-міністр УНР Всеволод Голубович (1885–1939). У грудні 1921 р. амністований, проте в 1931 р. знову засуджений вже у справі Українського національного центру. Помер у в'язниці Ярославля. Зі спогадів Івана Марченка про перебування у Харківській в'язниці у 1920 р.: «Голубович був «коридорним староостою». При денній роздачі обіду тюремний наглядач гукав на

всю в'язницю: «Голубович! Голубович!» Становище коридорного старости створювало деякі привілеї, але... колишньому прем'єру Української держави варто було більше шанувати свою гідність» [5].

Жертвою тоталітарних репресій став і Сергій Єфремов (1876–1939), український громадсько-політичний і державний діяч, історик, академік УАН, дійсний член Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові, один із творців української журналістики. У липні 1929 р. його заарештували й звинуватили в організації та керівництві СБУ. У квітні 1930 р. був засуджений до 10 років ув'язнення із суворою ізоляцією. Після проголошення вироку перебував у харківській в'язниці до осені 1931 р., а згодом – у Ярославському політизоляторі, потім переведений до Володимирської тюрми, де загинув 10 березня 1939 р. У 1989 р. Сергій Єфремов був повністю реабілітований. Збереглися свідчення інформатора, якого підсадили до камери, де тримали академіка С. Єфремова: «Останній повертався з допитів розгублений і розчавлений. Це був уже інший Єфремов. Він пояснював, що від нього вимагають нових зізнань, а головне – деталізації. «Так не пишіть!» – поспівчував сусід. «Як же я можу не писати, – відповів Єфремов, – я ж дав слово» [6].

За однією справою із Сергієм Єфремовим проходила й Людмила Старицька-Черняхівська (1868–1941) – українська письменниця, поетеса, драматург, громадська діячка жіночого руху. Заарештована у 1930 р. за належність до Спілки визволення України і ув'язнена «в камері № 35 2-го корпусу бупру № 1» у тюрмі на Холодній горі в Харкові. У 1941 р. 73-річна письменниця була вдруге заарештована НКВС й етапована до Казахстану. Померла в дорозі. Реабілітована у 1989 р. З листів дочці Вероніці з в'язниці: «І ще я її прохала зжарити кави, змолоти і передати сюди татові і мені трошки... У нас свої новини: сьогодні ми вже вдруге ходили у ванну і перебралися на гору...» [7].

Кілька разів був заарештований большевицькою владою Костянтин Туркало (1892–1979) – український громадсько-політичний діяч, інженер-хімік, публіцист, мемуарист. На процесі Спілки визволення України (1930) засуджений до 3 років суворої ізоляції (умовно). У 1943 р. емігрував. Зі спогадів про

ув'язнення в Харківській в'язниці: «Це великий триповерховий будинок, що має форму прямокутної літери О». Порожнина всередині покрита сонячним ліхтарем. У стінах, і в партері, і на поверхах багато дверей, що ведуть до камер – одиночок, а перед ними навкруги неширокі суцільні балкони, а по обидвох кінцях довшої сторони будинку – сходи. У цьому місці ... поверхи розділені натягнутою залізною сіткою»[8].

У 1932 р. у Харкові був заарештований за «проведення контрреволюційної агітації» Іван Багряний (1906–1963) – український поет, прозаїк, драматург, публіцист, журналіст та політичний діяч. Письменника відправлено на 3 роки до спецпоселень Далекого Сходу. 1938 р. повторний арешт. Сидів у Харківській в'язниці УДБ-НКВС на Холодній горі. Після двох років слідства і тортур звільнили... через недостатність матеріалів для засудження. 1945 р. Іван Багряний емігрував до Німеччини, залишивши спогади про в'язницю в романі «Сад Гетсиманський»: «Камера, що мала 2 метри завширшки і не сповна 5 метрів уздовж, розрахована на одну людину, в'язня-самітника, містила зараз 28 осіб» [9].

Під час Другої світової війни за нацистської окупації тут розміщалися міська в'язниця Харківського обласного комісаріату і міський табір військовополонених № 364 [1].

Олесь Гончар (1918–1995) – український та радянський письменник, прозаїк, літературний критик, політик, громадський діяч, Герой України (2005 р. посмертно). У липні 1942 р. потрапив у німецький полон. Разом з майже 20 тисячами радянських військовополонених перебував у концтаборі на Холодній горі, про що написав у своїх спогадах: «Без води, без крихти хліба ми гинули серед липневої спеки від хвороб і туги за волею, як останню надію ми кидали крізь колючий дріт записочки в натовпи змучених харків'янок, сподіваючись, що чудо «народної пошти» спрацює і відшукає в окупаційних безвістях тих, хто нас порятує» [1].

Учасниця опозиційного руху в Україні в повоєнний період, фактична голова Української Гельсінської групи в період масових арештів з боку КДБ наприкінці 1970-х рр., правозахисниця Оксана Мешко (1905–1991) була вперше заарештована у 1947 р. і

ув'язнена на 10 років таборів за звинуваченням у намірі вчинити замах на першого секретаря ЦК КП(б)У М. Хрущова. У 1980 р. за антирадянську агітацію та пропаганду отримала пів року ув'язнення і п'ять років заслання в Хабаровському краї. Померла у 1991 р. у Києві. Зі спогадів Оксани Мешко: «На другий день була перед тюремною брамою великою. Оглянулася я на високу огорожу – цементна стіна. І здогадалася: я на Холодній Горі в Харкові. Коли відчинилася брама і я пішла зі своїми пожитками... Скільки ще тут пройшло ... через цю українську Голготу – Холодна Гора...» [11].

Таким чином, вивчення біографій видатних українців дозволяє доповнити уявлення про каральні методи тоталітарних режимів – імперського, радянського, нацистського – щодо інакодумців та висвітлити їх тюремне «повсякдення», а відтак, поглибити історію пенітенціарної системи України загалом.

Список використаних джерел

1. Шевцова С. Тюремний клінч, або СІЗО назавжди. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3028597-turemnij-klinc-abo-sizo-nazavzdi.html>.
2. Перебийніс О. Неофіти українства: Софія Русова. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/02/17/159014>
3. Кісельов О. Павло Грабовський: його життя та діяльність. Київ, 1940. 134 с.
4. Липківський В. Історія Української Православної Церкви. *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*. 2005. № 1/2 (24/25). URL: http://history.org.ua/JournALL/gpu/gpu_2005_1/gpu_2005_1.pdf
5. Марченко І. Корені мого патріотично-національного самовизначення. Київ: Українська видавнича спілка ім. Ю. Липи, 2012. 115 с. URL: <https://arc.ua/koreni-moho-patriotychno-natsionalnoho-samovyznachennia>
6. Крупник Л. Роль адвокатів на судовому процесі «Спілки визволення України». URL: <https://museum.khpg.org/1567508453>
7. Гураль О. Листування Людмили Старицької-Черняхівської з Веронікою Черняхівською під час арешту в справі «Спілки визволення України» як джерело історичної та біографічної інформації. URL: <https://www.reabit.org.ua/files/store/296.pdf>
8. Туркало К. Тортури. Нью-Йорк, 1963. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Turkalo_Kost/Tortury_Avtbiohrafii_za_bolshevitskykh_chasiv_vyd_1963/
9. Багрянний І. Сад Гетсиманський. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=7902>
10. Мешко О. Я. Свідчу. Київ, 1996.

Ангеліна Темлянцева,
здобувачка 2 курсу (магістр)
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Тетяна Данильченко,
доктор психологічних наук,
професор,
професор кафедри психології
Пенітенціарної академії України

ПОСТТРАВМАТИЧНЕ ЗРОСТАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна війна, яка триває в Україні, призводить до великої кількості загиблих військових та цивільних людей, руйнувань інфраструктури і значних економічних збитків. Кожна подія залишає у свідомості свій відбиток, і навіть якщо хтось каже «Я звик / ми звикли» і здається, що вони стійко переносять звуки вибухів та безпілотників, що літають уночі, їх може супроводжувати ментальне виснаження. Адже звикання до постійного перебування в умовах війни (тривалого стресу) теж може негативно вплинути на психічне здоров'я.

У дослідженні, виконаному БФ «Майді» й компанією «Kantar Україна» спільно з Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України, показано, що більшість опитаних (понад 90 %) мали прояви хоча б одного із симптомів посттравматичного стресового розладу, а більше половини (57 %) перебувають у зоні ризику розвитку посттравматичного стресового розладу [1]. За результатами дослідження МОЗ 15,7 мільйона осіб в Україні потребуватимуть психологічної допомоги, 3,5 мільйона з них матимуть певний розлад психічного здоров'я, а 800 700 осіб матимуть психічний розлад помірного або тяжкого ступеня [2].

Ця статистика засвідчує, що в українців, які переживають травматичні події, може розвинутися гострий стресовий розлад (ГСР) чи посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). «ПТСР – це психічний розлад, різновид неврозу, що виникає внаслідок переживання однієї чи кількох подій, які ушкоджують психіку... Посттравматичний стресовий розлад не є наслідком підвищеної психічної неврівноваженості або проявом психічного захворюю-

вання – навіть у психічно здорових і впевнених людей може розвинутися ПТСР» [3].

Посттравматичному зростанню приділено набагато менше уваги. Незважаючи на різні терміни для позначення цього феномену, усі вони містять спільний знаменник – позитивний погляд на людину, яка пережила травму. Позитивність виражається в цьому терміні як фокус уваги на сильних якостях, на ресурсах, на здатності людської психіки адаптуватися, справлятися з негараздами і перетворювати їх на потенціал для змін. Тобто посттравматичне зростання – це досвід позитивних змін, які виникають у результаті боротьби з важкими життєвими кризами.

Найбільш поширеними наслідками посттравматичного зростання вказують: 1) нова оцінка життя; 2) збільшення особистісної сили; 3) здатність виявляти нові можливості в житті і діяти відповідно до них; 4) покращення міжособистісних стосунків; 5) духовне вдосконалення [4].

Випробування допомагають віднайти ресурси для досягнення своєї мрії. Саме після важких випробувань людина може досягти духовного чи особистісного зростання, навіть якщо цей шлях пов'язаний з болем та стражданнями. У контексті посттравматичного зростання в умовах воєнного стану фраза «Через терни до зірок» символізує процес, коли люди, переживаючи глибокі травми і труднощі, знаходять внутрішні сили для того, щоб відновитися й навіть стати сильнішими. Терни колючі, якщо поранитись колючками – болить та пече. Рана – це символ труднощів, у наші дні це війна, яка стала випробуванням, через яке людина може дійти до «зірок» – своїх нових цілей, цінностей та особистісних досягнень. Цей процес зміцнює характер і надає можливість переоцінити власне життя.

Посттравматичне зростання має різні прояви. Зокрема воно проявляється в бажанні підтримати інших, допомагати тим, хто також пережив травми. Це можна порівняти з досягненням нових висот у своєму житті через жертівність і підтримку ближніх.

Характерною є зміна світогляду. Переживши травму війни, більшість людей змінює своє бачення навколишнього світу. Це може призвести до глибоких внутрішніх трансформацій, коли

людина знаходить нові сенси, зміцнює віру в себе й розвиває здатність протистояти новим викликам.

Розвиток стійкості та міцності. Посттравматичне зростання в таких умовах означає, що люди розвивають психологічну стійкість, яка дає їм можливість бути більш підготовленими до життєвих труднощів у майбутньому.

Сила надії. Для багатьох війна – це зруйновані життєві плани, втрати та біль. Проте, подолавши цей «тернистий» шлях, люди можуть віднайти надію на краще майбутнє та впевненість у можливості відновлення.

Підсумовуючи вищезазначене, можемо стверджувати, що вислів «через терни до зірок» відображає сутність посттравматичного зростання. Це нелегкий шлях, місцями болючий досвід, який веде до зміцнення особистості, набуття нових життєвих цінностей та досягнення вищого рівня самосвідомості та стійкості.

Список використаних джерел

1. Кіхтенко В. Більше половини українців перебувають у зоні ризику розвитку ПТСР – МОЗ. URL: <https://www.village.com.ua/village/knowledge/edu-news/330541-bilshe-polovini-ukrayintiv-perebuwayut-v-zoni-riziku-rozvitku-ptsr-moz>
2. В Україні презентували результати першого з початку повномасштабної війни дослідження психологічного стану населення (14 вересня 2022 р.) URL: <https://moz.gov.ua/uk/v-ukraini-prezentuvali-rezultati-pershogo-z-pochatku-povnomasshtabnoi-vijni-doslidzhennja-psihologichnogo-stanu-naselennja-->
3. Посттравматичний стресовий розлад. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BB%D0%B0%D0%B4
4. Баннік Ф. Посттравматичний успіх: позитивна психологія і стратегії, орієнтовані на рішення, щоб допомогти клієнтам вижити і процвітати. Київ : Науковий світ, 2024. 400 с.

Наталія Шакур,

кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії і суспільних наук
Національного університету «Чернігівська політехніка»;

Наталія Щербина,

кандидат історичних наук, доцент кафедри педагогіки
та гуманітарних дисциплін Пенітенціарної академії України

ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІ СТРАТЕГІЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОЇ ДОБИ

Переважна більшість сучасних здобувачів вищої освіти народилися в незалежній Україні, виховувалися й навчалися у демократичному суспільстві, а здобувають вищу освіту в умовах небачених викликів. Ці фактори, беззаперечно, конструюють нову соціальну реальність, яка в тому числі визначає специфіку освітнього процесу. Розуміння цих чинників є запорукою успішної реалізації освітніх завдань, що й зумовлює актуальність цього дослідження.

Основними характеристиками сучасного розвитку суспільства постають глобалізація та інформатизація, що супроводжуються інтеграцією економічних, інформаційних, культурних, навіть адміністративно-державних систем різних народів світу. У світлі мегаінтеграційних процесів кардинально змінилася роль знання, яке втратило свою монополію на визначення влади людини над суспільством і стало потужним засобом здобуття влади. Головною ознакою знання сучасної доби, як зазначають А. Толстоухов та І. Парапан, стає його незавершеність, потреба постійного оновлення, вміння поєднувати теоретичне знання з практичним розумінням ситуації, що склалася на певний момент, вміння приймати відповідальні рішення, базуючись на такому знанні [4].

Науковець В. Мудрак зазначає, що головною суперечністю сучасної пізнавально-ціннісної науково-освітньої доби є розрив між індивідуалізацією й усупільненням знання, соціальної інформації, духовно-ціннісного досвіду. Це призводить до втрати особистістю теоретично і практично обґрунтованих мотивів до творчої перетворювальної діяльності; особистість губиться в

хаосі інформації. Саме тут через гуманізацію змісту вищої освіти на фундаменті цілеспрямованої інкультурації ієрархії цінностей суспільного характеру відбувається її творчий поступ [3, с. 39–40].

У такій ситуації докорінної трансформації зазнають і філософсько-освітні стратегії підготовки здобувачів вищої освіти, адже на перший план при їх визначенні виходить «переконання у необхідності відходу від репродуктивного характеру навчання і мислення, усвідомлення творчої суті, аксіологічної орієнтації, відкритості освітнього процесу, його гнучкості» [5, с. 285].

Переорієнтація навчання та виховання передбачає і підвищення суб'єктності здобувачів вищої освіти: у нових умовах вони з пасивних споживачів інформації перетворюються на її співтворців, усвідомлених користувачів та поширювачів. Сучасні дослідники наголошують, що нині здобувачі вищої освіти потребують створення такого освітнього середовища, яке забезпечить для них розвиток автономного навчання, творчого мислення, розв'язання проблем, критичного мислення, спілкування та навичок співпраці. Саме тому освіта 4.0 зосереджена не стільки на концептуальних і теоретичних знаннях, а більше на тому, де ці знання можуть бути застосовані [1].

На думку О. Йосипенка, існує нагальна потреба перейти від ієрархічної моделі поєднання дисциплін (яку запропонував ще середньовічний університет) до моделі їх функціонального поєднання (витвору модерного університету) в момент занепаду університетів, який може бути одночасним із занепадом дисциплін; тому на зміну чітко визначеним ї у певному сенсі самодостатнім дисциплінам можуть прийти дослідницькі програми, проекти, дослідницькі чи освітні традиції тощо [2, с. 178–179].

Відтак, сучасні ціннісно-пізнавальні трансформаційні процеси змушують поставити завдання щодо змін не лише у змісті й організації вищої освіти, а й насамперед її методології. Для цього треба здійснити перехід до проєктивно-адаптаційної парадигми, що має в основі новітні інформаційно-пізнавальні методологічні засади: факторну базу розвитку особистості в умовах сучасного освітнього процесу; генералізуючу (фундаментальну) установку на розуміння цілісної наукової картини Всесвіту і за-

барвлення його емоційними характеристиками; вироблення напрямів для особистості, що пізнає навколишній світ, самоорганізовано отримувати необхідні пізнавально-праксеологічні дані й індивідуально проєктивно обробляти їх; вирішення проблем безперервної освіти (у просторі, часі, за умов подолання науково-освітніх, прaxeологічних перешкод: мовних, галузевих, традиціоналістських, технологічних тощо); вироблення гуманістично спрямованих, оптимальних стосовно розвитку особистості мотивів, стимулів творчо-пошукової діяльності; уточнення мети вищої освіти для особистості, її мотивів, сенсів, значень, цінностей тощо; переосмислення змісту вищої освіти щодо новітніх уявлень про Всесвіт, місце людини в ньому, а основне – досягнення консенсусу між інформаційним пізнавальним навантаженням і методами збереження екології духовного світу особистості в умовах глобальних викликів [3, с. 39–40].

Разом з тим, як слушно зауважує Н. Шахун, в умовах глобальних загроз за своєю сутністю і змістом освіта в Україні повинна бути україноцентричною, а досягнення світобуття має здійснюватися крізь призму української традиції, історії, культурної специфіки [5, с. 285–286]. Історично склалося так, що населення України є поліетнічним. Це варто враховувати, розбудовуючи сьогодні систему національно-державницького виховання в Україні. Водночас безсумнівним є те, що «у душі конституційних положень має домінувати правило: усі школи та виховні заклади в Україні можуть використовувати етнічні компоненти, але і змістом, і формою виховання та навчання мають бути українськими як національно-державницькими, спрямованими на торжество єдності інтересів суспільства, особливу роль у чому мають відігравати політика держави, мова і культура, інтегруюче українознавство [5].

Таким чином, глобальні виклики сучасності ставлять нові завдання перед освітою, вони стосуються як змісту, так і форм та методів організації навчання, де першорядне значення має відігравати прaxeологічний і аксіологічний компоненти освіти, формування так званих 4К навичок майбутнього та здатності вчитися протягом життя. При цьому слід не забувати і про потребу розробки стратегій підготовки здобувачів вищої освіти з

урахуванням національної складової освіти, що набуває особливої ваги в умовах російської агресії та загрози національній безпеці.

Список використаних джерел

1. González-Pérez L. I., Ramírez-Montoya M. S. Components of Education 4.0 in 21st century skills frameworks: systematic review. *Sustainability*. 2022. Vol. 14. No. 3. P. 1493. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/14/3/1493> (дата звернення: 03.11.2024).
2. Йосипенко О., Йосипенко С. Філософія в сучасній Україні: проблеми конституювання поля. *Ідеологія і політика*. 2022. № 1 (20). С. 164–180. URL: <https://doi.org/10.36169/2227-6068.2022.01.00004> (дата звернення: 03.11.2024).
3. Мудрак В. І. Сучасні тенденції гуманізації змісту вищої освіти в глобальному суспільстві (соціально-філософський контекст). *Нова парадигма*. 2012. Вип. 113. С. 36–43. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nora_2012_113_7. (дата звернення: 03.11.2024).
4. Толстоухов А., Парапан І. Когнітивні підвалини глобалізації. *Практична філософія*. 2003. № 3. С. 3– 10.
5. Шакун Н.В. Трансформація освіти в умовах глобалізації. *Вісник Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці. Серія: Право. Економіка. Соціальна робота. Гуманітарні науки*. Чернівці : ЧДІСТП, 2009. № 1. С. 282–286.

Taras Lupul,

Doctor of Political Science, Associate Professor,
Co-Researcher at the College of Social Sciences and Humanities,
Department of History, Classics, and Religion,
Visiting Scholar at the Canadian Institute of Ukrainian Studies,
Faculty of Arts, University of Alberta, Canada

THE POLITICS OF MULTICULTURALISM IN CANADA: MISLEADING INTREPRETATIONS AND THEIR CRITISCISM

Defining multiculturalism is crucial, as for some, it remains an elusive concept. Professor Will Kymlicka, a political scientist at Queen's University, provides a comprehensive definition in his book, *Finding Our Way: Rethinking Ethnocultural Relations in Canada* (1998) [1]. According to Kymlicka, integration under Canadian multiculturalism must reflect that: 1) Canada is not just a British country, 2) Canada is not just a white country, and 3) Canada is not just a Christian country.

As multiculturalism gained influence, it also faced growing opposition, often led by the Southam newspaper chain [3]. Essentially, the push for multiculturalism called for a redistribution of power and opportunities to various minorities within Canadian society. This movement sought greater social equity for disadvantaged groups and individuals.

However, not everyone in political power supported this shift. A notable opponent was Preston Manning from Calgary, who, together with his father, produced A White Paper on Human Resource Development in 1967, declaring religious and ethnic factors as private matters [2]. Despite this, religious fundamentalism in Alberta extended state aid to private religious schools, significantly influencing their budgets by the 1990s.

By 1993, Manning's Reform Party openly opposed multiculturalism and "hyphenated Canadianism", advocating for the abolition of the Department of Multiculturalism [4]. This political stance marked a clear ideological shift, reflecting the neoconservative sentiment that government intervention was the enemy. Neoconservatives viewed social and cultural programs, including multiculturalism, as components of the welfare state, which they associated with government entitlements and special interests.

Multiculturalism became a target for various neoconservative critiques, equating movements for greater equity with privileges for special interests [6]. This attitude led to increased political sensitivity towards minority interests and a challenging environment for multiculturalism.

Despite the opposition, Canada is often recognized as the most successful multicultural country globally, known for its openness to ethnocultural groups and bicultural individuals [1, p xxi]. This reputation persists despite significant immigration from diverse regions such as India, Pakistan, the Middle East, the Caribbean, and Africa [7]. Unlike other immigration countries, Canada has not experienced severe racial conflicts, partly due to the focus on visible minorities in government reorientation efforts [6].

In Alberta, Premier Klein's defense of multicultural education aimed to address discrimination and racism [6]. The hope is that

Canada will continue to be as successful in this endeavor as Ukrainian Canadians have been in advancing their language-and-culture agenda.

However, some fundamentalists have misused multiculturalism to defend practices that restrict individual liberty, such as female genital mutilation, forced marriages, and subordination of women [10]. These practices misrepresent the purpose of multiculturalism, which aims to liberate ethnic individuals from assimilative pressures. Multiculturalism should not be used to justify illiberal cultural customs.

References

1. Kymlicka, Will. *Finding Our Way: Rethinking Ethnocultural Relations in Canada*. Oxford University Press, 1998. 220 p.

This book provides a comprehensive definition and discussion on Canadian multiculturalism and its impact on ethnocultural relations.

2. Preston Manning and Ernest Manning. *A White Paper on Human Resource Development*. 1967.

This document outlines the Mannings' views on religious and ethnic factors and their stance on multiculturalism during the 1960s.

3. Southam Newspaper Chain. Various Articles on Multiculturalism.

Numerous articles published by the Southam newspaper chain provide insight into the public and media response to multicultural policies in Canada.

4. Reform Party of Canada. Platform Document. 1993.

This political document outlines the Reform Party's official stance on multiculturalism and "hyphenated Canadianism".

5. Munro, John. Various Speeches and Interviews. 1975.

Speeches and interviews given by John Munro during his tenure as the Liberal Minister of Labour provide context for the federal role in multiculturalism.

6. Klein, Ralph. Legislative Debates on Multiculturalism. Alberta Legislative Assembly, 1990s.

Debates and speeches by Premier Ralph Klein in the Alberta Legislative Assembly regarding multicultural education and cultural heritage programs.

СЕКЦІЯ 10

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Анастасія Бреус,

студентка 3-го курсу навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ;

науковий керівник: Юрій Приходько,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістичного забезпечення
та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Проблема зниження рівня здоров'я населення України, що проявляється у зростанні захворюваності, смертності та скороченні тривалості життя, стає дедалі актуальнішою. В умовах сучасного розвитку країни темпи науково-технічного прогресу та ефективність економіки значною мірою залежать від здоров'я, професійних навичок, компетенції та відповідальності громадян. Українська освітня система покликана сприяти формуванню у молоді правильного розуміння значення здоров'я, а також розробці стратегій і технологій у цій галузі. Проте навчальні заклади часто недостатньо працюють над вихованням у студентів свідомого ставлення до здоров'я та культури здорового життя. Це має охоплювати не тільки фізичне благополуччя, а й розвивати в молодих людей гармонійність і цілісність як особистостей, адекватність у спілкуванні з оточенням, здатність до творчого самовираження і активного способу життя.

Згідно з висновками багатьох досліджень різке зниження рівня здоров'я студентів обумовлене як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами. Серед основних причин виділяють глибоку соціально-економічну кризу, глобальні економічні проблеми, слабку матеріально-технічну базу навчальних і оздоровчих закладів, недоліки у структурі системи охорони здоров'я, а також недо-

статній пріоритет здоров'я в суспільній свідомості та слабку мотивацію до здорового способу життя. До цього додаються фінансові труднощі для придбання якісного обладнання, надмірні розумові та фізичні навантаження, викликані щільним розкладом занять.

Проблема формування здорового способу життя є надзвичайно актуальною, що зумовлюється характерним для студентської молоді поширенням тютюнопаління, вживання алкоголю й наркотиків, нерозбірливістю у статевих стосунках, зростанням правопорушень [1].

У процесі навчання у ЗВО студенти стикаються з низкою факторів, які негативно впливають на їхнє здоров'я. Серед них – стрес, пов'язаний з необхідністю підтримувати успішність, фінансові труднощі, які змушують поєднувати навчання з роботою, постійні порушення режиму дня, малорухливий спосіб життя та розвиток шкідливих звичок.

Учені Н. Гутарева та І. Анушкевич стверджують, що формування здорового способу життя у студентської молоді – це міждисциплінарна проблема, яка міцно поєднує педагогіку й медицину. Ми переконані, що покращення здоров'я пов'язане зі свідомою систематичною роботою самої людини зі зміцнення, відновлення та розвитку життєвих ресурсів організму й набуття необхідних знань і навичок. Молодь повинна розуміти: ліки не здатні зробити нас здоровими. Тільки гармонійний фізичний розвиток (ФР), щоденна рухова активність, раціональне харчування, психологічна мотивація в поєднанні зі сприятливим соціальним середовищем та колом однодумців стануть гарним стартом щодо формування здорового способу життя [2].

У суспільстві існує потреба формування в майбутнього фахівця ціннісного ставлення до свого здоров'я й оволодіння ним культурою здорового способу життя відповідно до вимог професійної діяльності. Дослідниця А. Павлице також зазначає, що з метою задоволення сучасних вимог до професійної підготовки фахівця необхідний новий підхід до проблем виховання особистості – здорової, мобільної, конкурентоспроможної, морально зрілої, готової до активної життєдіяльності в умовах сучасних соціокультурних реалій [3].

Негативні показники здоров'я сучасної молоді позначаються не тільки на фізичному, а й на психічному та духовному ста-

нах, що так само свідчить про низький рівень сформованості культури здоров'я молоді. Як зазначає В. Сутула, існує реальна необхідність вирішення всього спектра оздоровчих, освітніх та виховних завдань у сфері фізичного виховання підростаючого покоління, що потребує з'ясування та переосмислення основних факторів, від яких залежить здоров'я дітей та молоді [4].

Одним з важливих шляхів зміцнення здоров'я молоді є формування в них культури здорового способу життя. Це сприятиме активному зусиллю щодо збереження та покращення здоров'я, а також позбавленню від звичок, несумісних зі здоровим способом життя. Як підкреслює О. Гладошук, дотримання здорового способу життя є однією з найважливіших норм загальної культури людини в цивілізованому суспільстві [5].

Формування свідомого ставлення молоді до власного здоров'я починається з першого курсу навчання в закладі вищої освіти та забезпечується завдяки ряду педагогічних умов, зокрема: поєднанню навчального процесу з практичною діяльністю студентів, ознайомленню студентів з основами здорового способу життя та розвитку їх власного здорового стилю життя, формуванню мотивації та цільових установок на зміцнення здоров'я, а також набуття необхідних знань, умінь і навичок.

Процес формування здорового способу життя студентів має здійснюватися за двома основними напрямками:

- оздоровчі заходи та створення сприятливого соціального, психологічного і санітарно-гігієнічного середовища, що закладає основу для формування усвідомленого ставлення молоді до власного здоров'я;

- робота, спрямована на виховання позитивної мотивації до здоров'я та потреби у здоровому способі життя, а також на засвоєння знань, умінь і навичок, необхідних для підтримання, зміцнення і відновлення здоров'я.

Зважаючи на те, що найважливіша роль у збереженні й формуванні здоров'я належить самій людині, її способу життя, системі цінностей, настановам, рівню гармонізації внутрішнього світу і стосунків з оточенням, першочерговим завданням дослідників та фахівців при вирішенні питань підвищення рівня здоров'я студентів має стати мотивація цілеспрямованої роботи самої молоді лю-

дини з відновлення та розвитку її життєвих ресурсів, взяття на себе відповідальності за власне здоров'я, створення таких умов, коли здоровий спосіб життя стає нагальною потребою. З цією метою необхідно реалізовувати програми та проекти, розраховані на широкий загал студентів, на окремі групи ризику, а також – на викладачів, що безпосередньо взаємодіють з молоддю. Для ефективного результату варто залучати студентські ЗМІ, проводити індивідуальну санітарно-просвітницьку роботу, семінари, тренінги, соціальні акції, кампанії [6].

Формування здорового способу життя у студентів здійснюється через оздоровчу діяльність, створення сприятливих санітарно-гігієнічних, психологічних і соціальних умов, а також розвиток мотивації щодо піклування про власне здоров'я і потреби у здоровому способі життя. Важливим елементом навчально-виховного процесу є сприяння студентам у засвоєнні знань, умінь та навичок, необхідних для підтримання, зміцнення та відновлення здоров'я. Для досягнення цієї мети слід розробляти та реалізовувати програми і проекти на місцевому та державному рівнях, що популяризують здоровий спосіб життя серед широкого кола студентів.

Список використаних джерел

1. Омелянєнко Д. Д., Артеменко Р. Ю., Свінцицька Н. Л., Устенко Р. Л., Пілюгін А.В. Здоровий спосіб життя серед студентів як важлива складова загальноючих параметрів здоров'я нації. URL: http://elib.umsa.edu.ua/bitstream/umsa/12614/1/2015_OASUP.pdf.
2. Гутарєва Н. В., Анušкевич І. К. Формування здорового способу життя у студентської молоді як медико-педагогічна проблема. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2019. № 1 (324). Ч. І. С. 169–174.
3. Ізбаш Л. М. Формування культури здоров'я студентів у системі фізичного виховання політехнічного коледжу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Миколаїв, 2017. URL: <https://nauka.udpu.edu.ua/dysertatsiya-31/>.
4. Стула В. О. Теоретико-методичні засади формування фізичної культури особистості в умовах цілісної соціально-педагогічної системи : дис. ... д-ра пед. наук. Харків, 2012. 440 с.
5. Глагошук О. Г. Педагогічні умови вдосконалення культури зміцнення здоров'я студентів в системі фізичного виховання у вищому навчальному закладі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2008. 20 с.
6. Федько О. А. Ціннісна природа здорового способу життя для особистості, нації та держави. *Стратегічні пріоритети*. 2009. № 4. С. 83–88.

Марія Буйок,
здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Юлія Шарапова,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології Пенітенціарної академії України

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У СПОРТСМЕНІВ В ІНДИВІДУАЛЬНИХ ВИДАХ СПОРТУ

Нині в Україні відбувається складний та суперечливий процес пошуку адекватних способів розвитку суспільних інститутів, а найбільш істотним завданням є вдосконалення процесів управління в усіх сферах громадського життя. Одним з найважливіших щодо цього питань є формування освічених, вихованих, високопрофесійних, висококваліфікованих лідерів, здатних швидко змінюватися, адаптуватися й досягати успіху, незважаючи на різноманітні перешкоди. Цінним ресурсом для пошуку та формування потенційно сильних лідерів, безперечно, є сфера фізичної культури і спорту, що відповідно до законів України «Про освіту» [1], «Про фізичну культуру і спорт» [2] визнається пріоритетним напрямом гуманітарної політики держави та є важливим чинником всебічного розвитку особистості, досягнень її фізичної й духовної досконалості та створює позитивні передумови для розкриття здібностей людини протягом усього життя.

Лідерство у спорті є однією з провідних тем у соціальній психології, оскільки воно впливає на ефективність команди, мотивацію спортсменів і загальний результат. Лідери у спортивному середовищі можуть бути як формальними, тобто тими, хто офіційно обіймає керівні посади, так і неформальними, тобто тими, кого визнають як лідерів через їхній вплив та харизму [6, с. 98].

Формування лідерських якостей у спортсменів в індивідуальних видах спорту – це розвиток особистих характеристик, що сприяють успіху як у спорті, так і за його межами. В індивідуальних видах спорту спортсмени зосереджені на власних досягненнях, що формує особливі риси характеру:

– відповідальність за результат – спортсмен сам відповідає за свої досягнення, що розвиває самостійність та наполегливість;

– цілеспрямованість і самоорганізація – постановка цілей і планування тренувань привчають до дисципліни та організованості;

– психологічна стійкість – індивідуальні види спорту часто вимагають уміння долати стрес, підвищуючи витривалість та емоційну стабільність;

– самомотивація – оскільки спортсмени індивідуальних дисциплін працюють над власним результатом, вони вчаться мотивувати себе навіть у складних ситуаціях;

– аналіз власних дій – самостійний аналіз успіхів і невдач дозволяє спортсменам коригувати свою тактику і покращувати результати, що розвиває стратегічне мислення [3, с. 42].

В індивідуальних видах спорту лідер допомагає спортсменам розвивати особисті навички, долати труднощі та досягати високих результатів:

– мотивація – лідер надає індивідуальну мотивацію, допомагає спортсменам встановлювати особисті цілі та досягати їх;

– комунікація – лідер допомагає спортсмену розуміти й аналізувати власні результати і стратегії;

– навчання – лідер сприяє індивідуальному розвитку навичок і техніки спортсмена;

– управління конфліктами – лідер допомагає спортсмену долати внутрішні конфлікти і тиск, пов'язаний зі змаганнями;

– організація – лідер планує індивідуальні тренування та змагання, оптимізуючи використання особистих ресурсів;

– емоційна підтримка – лідер забезпечує емоційну підтримку спортсмена, допомагаючи впоратися зі стресом і тиском;

– стратегічне планування – лідер допомагає спортсмену розробляти стратегії для досягнення особистих спортивних цілей успіху [4; 8].

Формування лідерських якостей у спортсменів в індивідуальних видах спорту потребує комплексного підходу. Ось основні шляхи та методи:

1. Розвиток відповідальності та самоорганізації

– метод самоконтролю – спортсмен ставить чіткі цілі та контролює їх виконання (наприклад, бігун може планувати свої тренування для поступового досягнення нових особистих рекордів);

– метод «щоденника тренувань» – записування результатів, відчуттів і досягнень допомагає аналізувати свій прогрес та розвивати дисципліну.

2. Формування мотивації та впевненості:

– візуалізація успіху – спортсмен уявляє, як досягає своїх цілей (наприклад, тенісист візуалізує перемогу над суперником, що сприяє підвищенню мотивації);

– позитивне самоствердження – регулярні афірмації допомагають розвивати впевненість; важливо, щоб спортсмен працював над вірою у свої сили.

3. Розвиток психологічної стійкості:

– тренування в умовах стресу – проведення тренувань в умовах, близьких до змагальних, допомагає спортсмену зберігати спокій під час змагань (наприклад, легкоатлет може імітувати умови змагань на тренуваннях, аби знизити рівень тривоги);

– робота з психологом – практика когнітивно-поведінкової терапії допомагає спортсменам впоратися з тривогою; це особливо корисно для гольфістів або тенісистів, які потребують концентрації в момент прийняття рішень.

4. Підвищення самокритичності та рефлексії:

– аналіз помилок – після тренувань або змагань спортсмен аналізує свої помилки, щоб уникати їх у майбутньому (наприклад, боксер переглядає відео бою, щоб знайти й виправити тактичні слабкості);

– рефлексія успіхів – оцінка власних досягнень дозволяє закріплювати сильні сторони. Це важливо для таких видів спорту, як стрільба або плавання, де від спортсмена вимагається максимальна зосередженість.

5. Формування відповідальності через соціальні зв'язки:

– менторство та наставництво – спортсмен стає наставником для молодших колег, що сприяє розвитку лідерських якостей через відповідальність (наприклад, досвідчений плавець може тренувати новачків, формуючи в них лідерські навички);

– соціальні активності – виступи на публічних заходах, участь у спортивних таборах або семінарах допомагають спортсмену відчувати роль лідера та розвивати комунікативні навички [5; 7].

Ці методи дозволяють спортсменам індивідуальних видів спорту формувати лідерські якості, такі як самоконтроль, відповідальність і стратегічне мислення, що допомагає їм не тільки досягати спортивних цілей, а й сприяє успіху за межами спорту.

Таким чином, індивідуальні види спорту формують специфічний набір лідерських якостей, які розвивають спортсмена не лише як професіонала, але і як особистість, здатну досягати значних цілей і надихати інших. Психологічні аспекти лідерства у спорті спрямовані на максимізацію потенціалу як команди, так і окремих спортсменів, забезпечуючи підтримку, розвиток і успіх через ефективну мотивацію, комунікацію, навчання, управління конфліктами, організацію, емоційну підтримку і стратегічне планування.

Список використаних джерел

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145. Редакція від 06.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 24.12.1993 № 3808-XII. Редакція від 06.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text>
3. Байрачний О. В., Левчук О. П. Феномен лідерства в спортивних командах: значення та особливості формування. *Sport Science Spectrum*. 2024. № 2. С. 41–46.
4. Рибалко П. Ф., Самохвалова І. Ю., Мелюшкіна В. В. Рівень групової згуртованості спортивно-ігрових студентських команд аграрного університету. *Вісник ЧНПУ ім. Т. Г. Шевченка*. 2017. № 142. С. 159–163.
5. Романовський О. Г., Резнік С. М., Гура Т. В., Панфілов Ю. І. та ін. Лідерські якості в професійній діяльності. Харків : НТУ «ХПІ», 2017. С. 143.
6. Тіняков А. Федорина Т., Матузна Н. Лідерські якості легкоатлетів високої кваліфікації. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2020. № 2. С. 94–112.
7. Фаріонов В. М., Семенов А. С., Коваль О. В., Дудник О. К., Драгунов Д. М. Розвиток лідерських якостей у спортсменів засобами фізичного виховання. *Науковий часопис Українського державного університету ім. М. Драгоманова*. 2024. № 5 (178). С. 198–201.
8. Brown D. J., Fletcher D. Effects of psychological and psychosocial interventions on sport performance: A meta-analysis. *Sport Med*. 2016. № 47 (1). P. 77–99.

Siim Poll,

BA Senior Teacher, Estonian Academy of Security Sciences

DYNAMIC SECURITY IN ESTONIAN PRISONS: ANALYZING THE ROLE OF DAILY ROUTINES IN PROMOTING REINTEGRATION

This paper explores the implementation of dynamic security principles in Estonian prisons, focusing on the impact of daily schedules on inmates' reintegration process. Dynamic security, which combines structural, organizational, and human relationships, emphasizes building trust through regular interaction between staff and inmates. The research investigates how modifications to current daily routines can facilitate improved cooperation, reduce disciplinary incidents, and support inmates in their reintegration after release.

The analysis begins by highlighting the primary objective of imprisonment in Estonia: guiding inmates toward lawful behavior as part of their rehabilitation and reintegration into society. According to Sootak et al. (2014), the key purpose of imprisonment is to protect public order by promoting lawful behavior, which requires the social, educational, and occupational preparation of inmates for life after release. Dynamic security complements this approach by fostering an environment that encourages positive relationships and mutual respect between prison staff and inmates, which is crucial for successful reintegration.

Dynamic security goes beyond traditional structural security, such as physical barriers and organizational measures, by fostering professional, humane relationships between officers and inmates (Eriksson, 2023). This approach integrates elements of static and organizational security while emphasizing interactions that are respectful, supportive, and rehabilitative. For example, rather than solely relying on surveillance and barriers, dynamic security prioritizes meaningful communication and risk assessment through direct interaction. Such practices have been effectively demonstrated in Norway's Halden Prison, where consistent, supportive communication between officers and inmates has led to reduced violence and fewer disciplinary incidents (Kilmer et al., 2023).

The study also examines key elements of inmates' daily routines, including sleeping arrangements, free time, and social activities, in relation to their influence on inmate behaviour and cooperation. The

current daily schedule in Estonian prisons is highly structured, with specific times allocated for waking up, meals, exercise, and social programs. While these routines provide a sense of predictability, they can also contribute to stress and negatively impact inmates' mental health, especially when privacy and rest are insufficiently respected. For instance, regular nighttime checks, although necessary for security, often disrupt sleep and contribute to poorer cognitive functioning and increased irritability among inmates (Sheppard et al., 2022). In contrast, practices that promote high-quality sleep and limit unnecessary disturbances are linked to improved inmate behaviour and cooperation (Baker et al., 2016).

The role of sleep is particularly emphasized, as research shows that quality sleep is directly related to cognitive capabilities, learning abilities, and cooperation (Sheppard et al., 2022). Current practices in Estonian prisons ensure an eight-hour sleep window, but factors such as nighttime checks and low privacy levels reduce the quality of this sleep. By minimizing nighttime disturbances and providing conditions that allow inmates to rest more effectively, prison authorities could reduce aggressive incidents, which tend to peak in the morning following a disturbed night (Table 1, Article).

The study suggests practical recommendations for enhancing dynamic security by adjusting daily routines. These recommendations include reducing unnecessary interventions, such as frequent nighttime checks, and providing inmates with greater responsibility for managing their own schedules. For example, inmates could be allowed to use alarm clocks to manage their wake-up times independently, thus promoting autonomy and preparing them for reintegration into society, where self-management is crucial (Manger et al., 2020). Additionally, shifting morning headcounts to align with other morning activities can prevent unnecessary disruptions and give inmates more time to prepare for the day, thereby reducing stress and encouraging cooperation.

International practices, such as those observed in Halden Prison in Norway, serve as examples of effective dynamic security implementation. Halden emphasizes humane relationships between officers and inmates, which has been shown to lead to lower levels of violence and disciplinary infractions. The approach prioritizes respect, trust, and the idea that inmates should be treated as individuals capable of change (Kilmer et al.,

2023). Such principles align with the European Council's recommendation (2006) that prison work should be based on ethical, professional, and supportive relationships that foster rehabilitation.

The findings highlight the potential for dynamic security as a critical tool in modern corrections, where the balance between control and rehabilitation is pivotal. Dynamic security, by focusing on individualized needs and minimizing unnecessary constraints, can better prepare inmates for successful reintegration into society. As noted by Palmen and Sentse (2022), a positive prison atmosphere is linked to fewer disciplinary incidents and a safer working environment for staff, further supporting the argument for a dynamic approach.

In conclusion, enhancing dynamic security through modifications in daily routines offers a promising pathway for improving rehabilitation outcomes in Estonian prisons. By emphasizing individualized needs, reducing unnecessary constraints, and promoting a supportive environment, dynamic security has the potential to significantly lower recidivism rates and contribute to a safer, more rehabilitative prison environment.

References

1. Baker, W., et al. (2016), "Sleep Quality and Aggression in Prisons", *Journal of Sleep Research*, № 25 (2), pp. 115–123.
2. Eriksson, A. (2023), "The Taint of The Other: Prison Work as 'Dirty Work' In Australia", *Punishment & Society*, № 25 (2), pp. 324–342.
3. European Council (2006), Recommendation Rec (2006)2 on the European Prison Rules, available at: <https://rm.coe.int/16806f4023>.
4. Kilmer, A., Abdel-Salam, S. & Silver, I.-A. (2023), "The Uniform's in the Way: Navigating the Tension Between Security and Therapeutic Roles in a Rehabilitation-Focused Prison in Norway", *Criminal Justice and Behavior*, № 50 (4), pp. 521–540.
5. Manger, T., et al. (2020), "Prisoners' Academic Motivation, Viewed from the Perspective of Self-Determination Theory", *International Review of Education*, № 66 (4), pp. 551–574.
6. Palmen, H. & Sentse, M. (2022), "The Role of Prison Climate and Work Climate in Understanding Subjective Safety Among Correctional Staff", *Criminal Justice and Behavior*, № 49 (11), pp. 1580–1599.
7. Sheppard, N. & Hogan, L. (2022), "Prevalence of Insomnia and Poor Sleep Quality in the Prison Population: A Systematic Review", *Journal of Sleep Research*, № 31 (6), pp. 1–13.
8. Sootak, J., Pikamäe, P. & Madise, L. (2014), *Vangistusseadus. Kommenteeritud väljaanne*, Juura, Tallinn.

СЕКЦІЯ 11

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Олена Панченко,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара

КОНЦЕПТ «СМІХ» В АНГЛОМОВНІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

Концепт «сміх» в англomовній лінгвокультурі має історичні та культурні корені, є важливою складовою частиною соціального та політичного дискурсу. Сміх – один з головних способів вираження свободи слова та думок в англomовній лінгвокультурі, адже за допомогою жарту можна висловити певні думки в такий спосіб, щоб нікого не образити і зробити їх нейтральними. Він може слугувати містком для міжкультурного розуміння, допомагає знімати бар'єри та розвивати почуття гумору, що дає змогу людям з різних культур зрозуміти один одного.

Галузь емоційних станів і виразів та, зокрема, смислова сфера сміху так чи так представлена в більшості культур (принаймні європейських), але шляхи розвитку їхньої мовної думки вкрай складні та певною мірою суперечливі. У зв'язку з цим нас цікавить насамперед становлення мовної репрезентації концепту «сміх», тому важливим є простежити історію номенклатури відповідного дієслова. Етимологічні дані можуть знайти нове застосування завдяки тому, що зіставлення походження слова в різних мовах дає змогу простежити процеси оформлення різних аспектів цього концептуального змісту.

Первинний аналіз етимологічних даних показує, що цей лінгвістичний концепт не відразу знайшов сучасне мовне втілення, він являє собою вкрай рухливу галузь, що формувалася протягом багатьох століть, оскільки, як показують етимологічні словники (зокрема, Оксфордський етимологічний словник [Oxford Dictionary of English Etymology]), дієслова сміху

з'явилися в англійській у різні епохи (від давньоанглійського періоду і до XIX ст.). Ще однією особливістю цієї смислової галузі є те, що, незважаючи на різний вік і джерело, моделі формування схожі: згідно з етимологічними словниками всі сміхові дієслова сягають більш давніх звуконаслідувальних слів та/або основ. Інакше кажучи, смислова галузь сміху характеризується тривалістю процесу за збереження алгоритму збагачення, а саме – звуконаслідування, хоча іноді трапляються і запозичення.

Якщо поглянути на семантику дієслова *laugh* у діяхронічному аспекті та вивчити його етимологію, то можна впритул підійти до споконвічних значень, які сформували основу для розвитку сучасної семантичної структури. Відповідно до етимологічних словників дієслово *laugh* мало в давньоанглійській мові форму *hliehhan*, що відповідає давньовірхньонімецькій *hlahhen*, готській *hlahian*, що сягає німецького кореня **hlahi* протогерманському **klak-*, що, можливо, схоже на індоєвропейську основу **klekzī* зі значенням «кричати». Як зазначають автори словників, очевидно, це звуконаслідувальне слово, яке в подібних формах і значеннях трапляється в інших мовах, наприклад у давньогрецькій та латинській, а також у слов'янських, балтійських, німецьких і кельтських [1]. Дієслово *to laugh* перегукується з індоєвропейським коренем, який мав різні звукові варіанти і за своїм змістом близький до поняття «кликати» (англ. *call*). Можна припустити, що первинні найменування цих явищ були пов'язані з прагненням привернути увагу або використовувалися для позначення звуків, що привертають увагу. Це є цілком виправданим, оскільки виникнення мовних одиниць неминуче пов'язано з розвитком міжособистісного спілкування.

Уявлення про це певною мірою підтверджується зіставленням з даними української мови. Згідно з даними словників ту саму індоєвропейську основу **klak-*, розвиток якої в англійській мові дало нам дієслово *laugh*, можемо знайти у словах «кликати» і, можливо, «клекіт», тобто в одиницях, зміст яких відображає звуконаслідування (клекіт) або прагнення привернути увагу (кликати) [2].

Інтерес викликає той факт, що в різних мовах та сама мовна одиниця, тобто те, що походить від однієї і тієї ж давньої осно-

ви, почала означати різні елементи невербального міжособистісного спілкування. Можна припустити, що спочатку цей концепт розвивався як комунікації, а не як вираження емоцій (радості, захоплення). До свого сучасного стану мовна репрезентація цього концепту пройшла довгий і складний шлях формування. Мабуть, спочатку уявлення було недиференційованим, сміх і усмішка (тобто і звук, і міміка) слугували знаком привернення уваги, а самі одиниці були звуконаслідувальними. Звичайно, це виключно припущення про можливі шляхи розвитку цієї смислової галузі. Однак очевидно, що вона постійно розвивалася, ускладнювалася і розмежовувалася, усередині неї поступово вичленювалися різні аспекти, тому мовні одиниці не відразу набули чіткого змісту. Інакше кажучи, з одного боку, відбувався розвиток змістовної складової частини цього концепту, з іншого – уточнення смислового навантаження окремих мовних одиниць [2].

Зіставляючи дані англійської мови з українською, потрібно розглянути ще одне дієслово, що означає гучний інтенсивний сміх, а саме – реготати. Воно зазвичай наводиться як найяскравіша відмінність української номенклатурної одиниці від англійської. Ми бачимо, що в українській мові набуло розвитку більш спеціалізоване значення, яке показує саме звукову природу сміху в найвищій інтенсивності, але використовується для цього мовна форма, яка сягає індоєвропейської основи *kakk (сміятися). В англійській мові зафіксовано дієслово *cachinnate* з аналогічним значенням (нестримно сміятися), але з'явилося воно лише в XIX ст. як запозичення з латини – від форми *cachinnatum* латинського дієслова *cachinnāre* (to laugh immoderately or loudly). Укладачі словника [Online Etymology Dictionary] вважають, що це звуконаслідувальне дієслово, і проводять паралель з дієсловом на санскриті *kakhati* (сміється), грецьким *kakhazein* (гучно сміятися), давньовірменським *kachazzen*, вірменським хаха. Тим не менш, на відміну від українського дієслова реготати, зміст якого виявився дуже значущим, дієслово *cachinnate* має дуже низьку частотність і зафіксовано не в усіх словниках [3].

Проаналізовані деякі риси концепту «сміх» показують, якими шляхами – можливо, спільними в усіх культурах – розвиваються мовні концепти. Концепт «сміх» пройшов тривалий процес формування, в якому паралельно мав місце розвиток як змістової сторони, так і звукової оболонки мовних одиниць. Спочатку понятійна сторона носить інтегральний характер, не диференційований згідно з аспектом «сміх». Мабуть, цей зміст швидше відіграє роль комунікативного способу, ніж використовується для вираження душевного стану (радості та веселощів). Що стосується самої форми мовних одиниць, то вони переважно мають звуконаслідувальну природу. Загалом розвиток концепту відбувається шляхом ускладнення, розширення та спеціалізації, тоді як з дуалістичним характером цього уявлення доля мовних одиниць у різних мовах різна.

Список використаних джерел

1. Cambridge Advanced dictionary. Cambridge University Press, 2005. 1572 p.
2. ICE: International Corpus of English. URL: <http://ice-corpora.net/ice/>.
3. The Oxford Dictionary of English Etymology. Ed. by C. T. Onions. Oxford University Press, 1966. 1042 p.

Iryna Borysenko,

PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Head of Foreign Languages Department,
Penitentiary Academy of Ukraine

INTERACTIVE TEACHING METHODS FOR DISTANCE FOREIGN LANGUAGE LEARNING

In the context of war, the education system encounters several challenges, particularly in adapting to new circumstances.

Teaching foreign languages is becoming particularly problematic due to the loss of live communication between teachers and students, a key element of effective language acquisition. Traditional teaching methods that involve physical presence in the classroom are becoming ineffective or even inaccessible due to constant threats to the safety of participants in the educational process.

The current realities of distance learning, exacerbated by the challenges of wartime, require educators to adopt new approaches to

teaching foreign languages. Under these conditions, both the methodology of the learning process and the ways of communication between teachers and students are changing significantly. The main problem is that traditional teaching methods focused on direct interaction in the classroom are no longer available or practical, requiring rapid adaptation to distance learning conditions [1].

Distance learning requires using technologies that provide real-time communication and access to materials. Tools such as video conferencing platforms (Zoom, Google Meet), learning management systems (Moodle et al.), social networks, and messengers play the leading role in teaching foreign languages. These platforms are not just tools; they are practical solutions that allow for the conducting of interactive classes, maintain continuous communication between participants in the learning process, and provide students with feedback, reassuring educators of their effectiveness.

Zoom and Google Meet provide synchronous learning, which is critical for teaching foreign languages where the emphasis is on developing communication skills. Through these platforms, teachers can organize language practices in the format of video meetings, role-playing games, discussions, and debates, which are effective methods for developing oral communication. On the other hand, Moodle and Google Classroom provide an opportunity to organize asynchronous learning, where students can conveniently master the material by completing interactive tasks such as testing, quests, and audio and video analyses. This learning mode is especially beneficial in war conditions, as it provides a solution for students who may not be able to attend live classes due to internet or power outages [2].

Interactive methods are crucial in modern foreign language teaching, especially in a distance learning format. One essential approach is gamification, which engages students by incorporating interactive games and tasks into the learning process. Platforms like Kahoot, Quizlet, and Duolingo transform learning into an enjoyable and exciting experience, allowing students to compete against one another while completing activities focused on vocabulary, grammar, and cultural aspects of languages.us to turn the learning process into an interesting and exciting game where students compete with each

other, completing tasks on vocabulary, grammar, and cultural features of languages [3].

Traditional methods of assessing knowledge, such as written exams, can be challenging in a distance learning environment due to technical issues and difficulties in ensuring proper oversight of the assessment process. As a result, many teachers are adopting formative assessment methods. This approach involves continuously monitoring students' progress through smaller tasks and projects. It allows students to evaluate their understanding and encourages ongoing improvement.

Modern video conferencing and learning management platforms, interactive methods, and gamification ensure a high quality of the educational process even when access to traditional classrooms is limited.

An individualized approach to students, which considers their psychological well-being and offers emotional support during their studies, is particularly important. This not only helps maintain their interest in language learning but also fosters a comfortable and safe learning environment.

References

1. Kochubei, N. V. (2022), *Use of communicative methodology in distance foreign language teaching* : monograph, Kyiv National Linguistic University, Kyiv, pp. 89–95.
2. Sisoiev, S. O. (2023), *Psychological support for students in distance learning during wartime* : monograph, Pidhid, Kyiv, pp. 102–109.
3. Bondarenko, K. I. (2023), *Teaching foreign languages during wartime: new challenges and ways to overcome them* : monograph, T. H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium", Chernihiv, pp. 67–73.

Alina Kvitka,
Ph.D. in Pedagogics,
Acting Head of the Department of
Scientific Activity and International Cooperation,
Penitentiary Academy of Ukraine

USING COMMUNICATIVE APPROACH IN TEACHING ENGLISH LANGUAGE AS ONE OF CONDITIONS OF UKRAINE'S EUROINTEGRATION

Ukraine's path toward greater integration into the European Union (hereinafter - EU) has involved multifaceted reforms aimed at enhancing political, economic, and social conditions. Among the most significant aspects of this integration is the strengthening of educational standards, particularly in language learning. As part of this process, the teaching of English language has emerged as a key factor. The adoption of modern, communicative methods of language teaching can be seen as an essential component of Ukraine's Eurointegration, as it helps bridge cultural and linguistic divides and enables effective participation in global discourse. The communicative approach, which focuses on the practical use of language in real-life situations, is a valuable methodology in this context.

The communicative approach to language teaching emerged in the 1970s as a response to the limitations of traditional methods, such as the grammar-translation method, which primarily focused on memorization and translation. Communicative approach emphasizes the practical use of language in communication, making it more learner-centered and focused on interaction. It aims to develop the four key skills of listening, speaking, reading, and writing, while fostering the ability to engage in authentic, meaningful conversations.

In a communicative classroom, the teacher acts as a facilitator, guiding students to use language in context rather than relying on rote learning. Real-life scenarios, role plays, discussions, and task-based learning are core components of this approach. The goal is to prepare students not only to understand the structure of the language but also to communicate effectively in a variety of social and professional settings.

For Ukraine, mastering English is crucial in its pursuit of Eurointegration. English has become the global lingua franca, used in di-

plomacy, business, science, technology, and international relations. The ability to communicate in English is vital for Ukrainians to engage with the wider world and to participate in the political, economic, and cultural spheres of Europe.

Ukraine's relationship with the European Union is rooted in the desire for deeper cooperation and alignment with EU standards. Effective communication in English facilitates collaboration with EU member states, access to EU funding and research programs, and active participation in EU institutions. Additionally, as Ukraine seeks to modernize its economy and institutions, proficiency in English is seen as a crucial skill for enhancing the country's global competitiveness.

The importance of English in this context is underscored by the growing demand for high-level English proficiency in both the public and private sectors. The EU itself promotes multilingualism, and English is the dominant second language spoken by citizens of EU member countries. For Ukraine to fully integrate into the EU, it is essential that its citizens, especially the younger generation, are equipped with the necessary language skills to communicate seamlessly across borders.

The adoption of the communicative approach in Ukraine's educational system plays a significant role in meeting the challenges posed by Eurointegration. By focusing on communication skills rather than just linguistic knowledge, communicative approach prepares students to use English in a variety of contexts. This is especially important for a country like Ukraine, where English is often not the first language and students may have limited exposure to native English speakers.

The communicative approach helps students not only learn the rules of the language but also apply them in real-life situations. This is particularly important for Ukraine's integration into the EU, where communication skills are necessary for engaging with other EU citizens, participating in conferences, negotiations, and fostering cultural exchange. The communicative approach enables students to converse confidently in English, improving their ability to form relationships with people from diverse cultural and linguistic backgrounds.

One of the core components of the communicative approach is task-based learning, which involves engaging students in practical activities such as group projects, problem-solving tasks, and real-world scenarios. These activities simulate the types of interactions students may encounter in a global context, such as working on international collaborations or participating in EU programs. This prepares students to use English for specific purposes, whether in business, politics, or academia.

A significant aspect of Ukraine's Eurointegration is fostering closer ties with European countries, each with its own distinct cultural and linguistic identity. The communicative approach encourages students to engage with diverse cultures and perspectives, helping to break down stereotypes and build mutual understanding. Learning English through communicative activities allows students to explore the cultural dimensions of language and to appreciate the diversity of the EU.

The communicative approach focuses on interaction and encourages active participation, which boosts students' confidence in using English. Students are more likely to feel motivated to continue learning when they see tangible improvements in their ability to communicate effectively in real-world situations. This motivation is crucial for Ukraine's educational system, as it helps students develop the skills necessary for contributing to the country's socio-political and economic development within the EU framework.

While the communicative approach offers clear advantages, its implementation in Ukraine faces several challenges. Traditional methods of language teaching, such as grammar-focused instruction, are deeply ingrained in the educational system. Additionally, there may be a lack of trained teachers who are proficient in communicative teaching techniques. To overcome these challenges, it is essential to provide comprehensive teacher training programs that focus on communicative methodologies, as well as the integration of modern educational technology to support interactive learning.

Furthermore, an increased investment in English language learning resources, such as textbooks, multimedia tools, and access to native speakers, will help enrich the learning experience and promote a more authentic approach to language acquisition.

Silvia Luige,
MA in Education, Senior Lecturer,
Department of Resocialization, Prison Service College,
Estonian Academy of Security Sciences

THE SIGNIFICANCE OF FOREIGN LANGUAGE PROFICIENCY FOR CASE MANAGERS IN CORRECTIONAL FACILITIES

Introduction

In recent years, the population of foreign inmates in European correctional facilities has increased, partly due to migration trends and the cross-border nature of offenses. This demographic shift has led to new challenges for case managers who work closely with inmates to facilitate rehabilitation and reintegration into society. Correctional institutions face a language diversity issue that hampers communication between prison staff and foreign inmates. According to the Annual Penal Statistics of the Council of Europe, in Europe in 2022, the percentage of foreign national inmates was 25%, comprising 23.9% for males and 21.2% for females, both calculated as a proportion of the total number of inmates including pre-trial offenders. However, this percentage varies significantly across prison administrations (PA) [1]. The inadequacy of linguistic competencies leads to various problems for both officials and inmates. Language barriers have also been found to severely complicate criminal justice proceedings and present significant disadvantages to individuals [2]. Linguistic exclusion not only exacerbates other pains of imprisonment but is also a distinct and separate pain faced by foreign nationals [4,6].

This paper presents the findings from a qualitative study conducted among students at the Prison Service College of the Estonian Academy of Security Sciences, aiming to capture their perceptions regarding the importance of foreign language proficiency in correctional facilities [5].

Background and Objective

The primary aim of the study was to assess the significance regarding students' perception to foreign language proficiency in performing case management tasks within correctional facilities. Given that effective communication is central to successful

rehabilitation, it is critical to understand how prospective case managers perceive the role of language skills in their ability to cope with foreign inmates. This survey was conducted between 2022 and 2023 among students with practical experience in resocialization, offering valuable firsthand insights into the linguistic challenges they face.

The overarching goal was to uncover whether students view foreign language proficiency as an essential asset for case managers, and to identify specific areas of case management where linguistic skills are deemed particularly beneficial. The results of this study have broader implications for training programs within correctional systems, as they highlight key areas where improved language skills could enhance the effectiveness of rehabilitation efforts.

Key Findings

The survey results revealed several essential perceptions among students regarding the value of foreign language proficiency for case managers in Estonian correctional facilities. These findings are categorized into three main areas: communication and trust-building, emotional and psychological impact, and challenges due to language barriers.

Communication and Trust-Building

One of the most striking insights from the survey was the perceived importance of foreign language proficiency in fostering trust and cooperation with foreign inmates. Respondents emphasized that speaking an inmate's language facilitates smoother interactions, helps build trust, and minimizes misunderstandings. Several students noted that foreign language skills allow case managers to access cultural nuances and engage more deeply with inmates' backgrounds, which is crucial for establishing a constructive relationship based on mutual respect. This alignment with cultural contexts enhances the inmates' willingness to communicate openly and to participate in rehabilitative programs.

Furthermore, students observed that foreign language proficiency allows case managers to better understand the needs and concerns of inmates, helping prevent potential conflicts. Respondents pointed out that inmates responded positively to efforts to communicate in their language, often reciprocating with increased

cooperation and friendliness. Thus, linguistic proficiency was seen as instrumental in creating a stable and respectful environment within the facility, promoting order and safety.

Emotional and Psychological Impact on Case Managers

The survey findings also underscored the emotional and psychological benefits for case managers who possess foreign language skills. Many respondents reported feelings of pride, satisfaction, and confidence after successfully communicating with foreign inmates in their native language. These interactions led to a sense of accomplishment and fulfillment in their role, reinforcing their commitment to the resocialization process. Respondents described how being able to communicate effectively contributed to their professional growth, enhancing their motivation and job satisfaction.

Conversely, students expressed feelings of frustration and insecurity when they encountered language barriers. Some respondents reported discomfort, embarrassment, and guilt due to their lack of language proficiency, which they perceived as a limitation in their ability to fulfill their professional duties. Inadequate language skills were linked to fears of being misinterpreted or manipulated, as well as concerns about failing to convey important information clearly. This emotional strain underscores the need for language training as part of case manager preparation, as it directly affects their confidence and job performance.

Challenges and the Need for Linguistic Support

Participants identified numerous scenarios where foreign language proficiency is essential for effective case management. Key situations included assessing inmates' physical and mental health, conducting risk assessments, and explaining resocialization programs. Students emphasized that language skills are necessary for ensuring that inmates fully understand their rights and obligations, thus reducing the risk of miscommunication and enhancing the inmates' sense of agency within the facility.

Moreover, students highlighted that language barriers complicate their interactions with inmates, particularly when attempting to convey complex information or address sensitive issues. Misunderstandings due to language limitations can hinder the

success of rehabilitative programs, as inmates may struggle to comprehend the guidance provided by case managers. Participants called for enhanced language training, as well as the implementation of bilingual communication strategies, to help case managers perform their duties more effectively and mitigate the emotional and psychological strain associated with language limitations.

Discussion

The findings from this survey reflect a growing recognition among future case managers of the importance of foreign language proficiency in correctional facilities. Research has shown that linguistic competence can improve outcomes in settings where effective communication is essential to achieving institutional goals. For case managers, the ability to communicate with inmates in their native language can promote empathy and trust, reducing the likelihood of conflict and fostering a more collaborative environment. Language proficiency enables the reduction of misunderstandings stemming from cultural differences and provides the opportunity to understand communication among foreign inmates, which is a crucial aspect from the perspective of ensuring order in correctional facilities [5].

The participants' emphasis on the psychological benefits of language skills also aligns with previous studies, which indicate that linguistic proficiency can boost confidence and job satisfaction among correctional staff. For many officers, helping prisoners get their life 'back on track' is an important part of job satisfaction [7]. By equipping case managers with the necessary language skills, correctional institutions can improve the quality of inmate-staff interactions, thereby supporting the broader aims of rehabilitation and reintegration. The initiation of communication between the staff and prisoners in the mother tongue of the prisoner may facilitate rehabilitation of the latter group and increase their motivation to learn the language of the host country, leading to an interest in adaptation and integration [3].

Conclusion

This study emphasizes the vital role of importance of foreign language proficiency for case managers. The survey results underscore the role of language skills in facilitating effective

communication, trust-building, and emotional well-being in correctional environments. As correctional facilities continue to see an increase in foreign inmates, linguistic proficiency is becoming an essential competence for case managers, enabling them to engage meaningfully with inmates and support their rehabilitation journey.

The findings suggest that investing in language training for case managers can enhance both staff satisfaction and the effectiveness of rehabilitative programs. By addressing language barriers, correctional institutions can foster a safer and more inclusive environment for both inmates and staff, ultimately contributing to more successful reintegration outcomes. Further research on specific linguistic training methods and bilingual communication strategies would provide valuable insights into developing targeted programs for case managers working with diverse inmate populations.

References

1. Aebi, M. F., Cocco, E. & Molnar, L. (2023), *SPACE I - 2022 – Council of Europe annual penal statistics: prison populations. Survey 2022*, Council of Europe and University of Lausanne, viewed 10 March 2024, available at: https://wp.unil.ch/space/files/2024/01/240111_SPACE-I_2022_FinalReport.pdf
2. Aliverti, A. (2017), "Lost in translation? Examining the role of court interpreters in cases involving foreign national defendants in England and Wales", *New Criminal Law Review*, Vol. 20, No. 1, pp. 130–156, viewed 15 March 2024, available at: <https://online.ucpress.edu/nclr/article/20/1/130/68817/Lost-in-Translation-Examining-the-Role-of-Court>.
3. Barkan, M., Toprak, E., Kumtepe, A. T., Kumtepe, E. G., Ataizi, M., Pilanci, H., Mutlu, M. E., Kayabas, I. & Kayabas, B. K. (2011), "Eliminating language barriers online at European prisons (ELBEP): a case-study", *Educational Media International*, Vol. 48, No. 3, pp. 235–248, viewed 10 April 2024, available at: <http://doi.org/10.1080/09523987.2011.615160>.
4. Kox, M., Ridder, S. D., Vanhouche, A. S., Boone, M. M. & Beyens, K. (2014), "Detentiebeleving van strafrechtelijk gedetineerden zonder verblijfsrecht", *Tijdschrift voor Criminologie*, Vol. 56, No. 2, pp. 31–47, viewed 15 March 2024, available at: <https://repub.eur.nl/pub/77455/>.
5. Luige, S. (2024), "Perceptions of students regarding the significance of foreign language proficiency for case managers in Estonian correctional facilities", *Journal of International Scientific Publications: Language, Individual & Society*, Vol. 18, pp. 55–68, viewed 5 November 2024, available at: <https://doi.org/10.62991/LIS1996395610>.
6. Martynowicz, A. (2018), "Power, pain, adaptations and resistance in a "foreign" prison: the case of Polish prisoners incarcerated in Northern Ireland", *Justice, Power and Resistance*, Vol. 2, No. 2, pp. 267–286, viewed 17 March 2024, available at: <https://research.edgheill.ac.uk/en/publications/power-pain-adaptations-and-resistance-in-a-foreign-prison-the-cas-2>.

7. Molleman, T. & van Ginneken, E. (2013), "We moeten samen het dansje afmaken. PIW'ers aan het woord over belastende en motiverende aspecten van hun werk", *Justitiële Verkenningen*, Vol. 39, No. 3, pp. 28–40, viewed 17 April 2024, available at: https://www.researchgate.net/publication/265015104_Molleman_T_Van_Ginneken_EFJC_2013_We_moeten_samen_het_dansje_afmaken_PIW'ers_aan_het_woord_over_belastende_en_motiverende_aspecten_van_hun_werk_Justitiële_Verkenningen_393_p_28-40.

Sofia Nesterenko,

Junior Researcher of the Department of Scientific Activity
and International Cooperation,
Penitentiary Academy of Ukraine

FORMATION OF SELF-EDUCATION POTENTIAL IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE

Modern society is undergoing a period of rapid and global changes. In such conditions, the ability to self-educate becomes one of the key competencies of an individual. The growing prevalence of foreign languages in various fields of activity necessitates the continuous improvement of language skills. This drives the search for ways to develop self-educational potential in learning foreign languages.

Recognizing the need for self-education among teachers in Ukraine is essential for developing professional competence and improving the quality of education. Teachers must continuously enhance their knowledge and skills in the context of rapid changes in society, technology, and teaching methods. Self-education enables educators to stay updated on the latest educational trends, adapt to evolving standards, and contribute to personal growth.

Teachers must realize that the learning process does not end with a diploma. Every day brings new challenges, and continuous learning is necessary to correspond to them effectively. Self-education also fosters creativity, critical thinking, and innovative approaches to teaching. This is crucial for creating a dynamic, interactive learning environment that inspires students to explore and grow.

Moreover, self-education allows teachers to expand their professional network, share experiences with colleagues, and participate in various pedagogical conferences, seminars, and training sessions.

This helps build a supportive environment where teachers can gain new ideas and improve their work.

Thus, recognizing the need for self-education is vital for teachers not only to enhance their professional qualifications but also to become active participants in an educational process that is constantly evolving and improving.

Integrating technologies into lifelong learning is crucial in modern education, as it facilitates and enhances teachers' professional development. Using contemporary educational technologies and resources in self-education allows educators to enrich their knowledge, improve teaching methods, broaden their professional horizons, and increase efficiency.

It is worth noting that developing self-educational potential involves fostering motivation for learning — the desire to acquire new knowledge and achieve results in learning foreign languages. Equally important are self-discipline and organization, which include the ability to plan the learning process, set priorities, and follow a defined plan.

Another essential factor is the ability to use resources effectively: leveraging modern technologies, online platforms, dictionaries, textbooks, and video materials abundantly available in today's Internet space.

For instance, platforms like Coursera, EdX, EdEra, Prometheus, and others provide access to high-quality content across various disciplines, including pedagogy, psychology, and educational technologies. Additionally, various language learning resources—from premium options to basic free versions — help teachers master foreign languages, which is essential in our globalized world.

Scientific articles, textbooks, e-books, and journals inform teachers about the latest research and pedagogical methods. Moreover, the vast number of online webinars and conferences enables participation in professional discussions and training sessions without physical presence. This facilitates experience-sharing with colleagues from other regions or countries[1].

Project-based learning is one of the most effective and widely used technologies in learning foreign languages. This approach develops creative abilities, deepens knowledge, and enhances the abil-

ity to work independently. Also, keeping a foreign language journal helps systematize knowledge and practice writing skills.

Today, numerous opportunities exist to learn foreign languages, even for free. Participating in speaking clubs, language exchanges, forums, or chats with native speakers is often available at no cost, promoting deeper immersion in the language environment.

For example, one of the easiest and most complementary ways to design a personalized foreign language learning course is by using artificial intelligence systems such as ChatGPT. This application can create a complete language learning course with a well-crafted query, including exercises, tasks, and answers. The capabilities of this tool are vast and continuously improving.

However, the learner's motivation remains the key to mastering a foreign language. Without it, even the most experienced teacher or advanced tools cannot ensure success.

It is important to note that, alongside the numerous advantages of using modern technologies in a teacher's self-education — such as accessibility, flexibility, and relevance — there are specific challenges. These include technical difficulties (ensuring access to quality Internet and necessary equipment), resource selection (critical evaluation of information and choosing reliable sources), and, of course, motivation, which requires fostering the habit of regular learning.

Thus, using modern educational technologies in self-education helps Ukrainian teachers meet contemporary demands, remain competitive, and effectively implement innovative methodologies in the learning process. Developing self-educational potential through foreign language learning is crucial in fostering autonomous individuals. Integrating modern technologies and creative teaching methods enhances motivation, organization, and the efficiency of independent learning.

The ability to self-educate enables the mastery of a foreign language and helps individuals adapt to the challenges of the modern world, expanding opportunities for personal and professional growth.

References

1. Digital Agenda of Ukraine – 2020 (2016), Hi-Tech Office Ukraine, available at: <https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>

Olena Vasylieva,
PhD in Linguistics, Associate Professor,
Associate Professor of Foreign Languages Department,
Penitentiary Academy of Ukraine

COGNITIVE METONYMY IN UNDERSTANDING AND TRANSLATING GRAMMAR

The advent of cognitive linguistics has resulted in a new understanding of many language and speech phenomena, drawing attention to the fact that what we see and hear in communication is deeply rooted in mind. Mental models form an invisible but solid basis for everything we produce as language and discourse. Naturally, cognitive linguists try to reveal what mental models support our speech activity and in what way.

Among ubiquitous patterns we use to create utterances is metonymy. The latter has been usually studied as a figure of speech [5, p. 335; 4, p. 40] enabling speakers save time, energy and means of expression at the same time opening an avenue for giving colour to what we say or write as “the metonymically used expression comes to mean something else than what it usually means” [1, p. 7]. The analysis of metonymies led linguists to the conclusion that it is a trope based on the relationship of substitution between the words [2, p. 28].

What underlies this pattern is cognitive metonymy, which is the mental process of connecting different concepts within one conceptual domain matrix [1, p. 14]. This mapping forms a link that gives a speaker an opportunity to use the name of a concept to denote not only its referent but also other things connected with it: *high heels* are shoes that make our *heels* raised *high* off the ground and a *redhead* is a person who has *red* hair on their *head*. So, “one conceptual entity, the vehicle, provides mental access to another conceptual entity, the target” [1, p. 8]. As a result of coining metonymies our lexicon consists of units which are not just form-plus-meaning entities as we are usually used to imagining after a course of traditional lexicology. The meanings appear to be mental spaces directing us to complex conceptual structures sometimes formed due to interaction of a number of mental models: substitution (X for Y), addition (X plus Y), etc. This gives us a great instrument

of saving energy while producing and interpreting words and phrases because the form of a lexeme turns out to be an access point to a mental network saturated with information. The mind travels through this network gathering information about the referent and everything connected with it. So, focusing on a part, for example, we can also retrieve from the memory what we know about the whole, the other parts, their functions, peculiarities and a lot more. A large and elaborated conceptual structure becomes ready to be used and we get a possibility to direct the mind of the recipient to whatever part of it we want.

The long, multifaceted and thorough scrutiny metonymy has undergone within the cognitive framework substantiates the assumption that it is one of the basic mechanisms a language depends on forming its lexicon [4, p. 38]. Together with it, metonymy is a forceful mechanism which acts in grammar.

Some good examples of that may be found in the system of grammar tenses in English. One of them is *the present perfect tense* which is used “to talk about actions and states which start in the past but have a link to the present” [3, p. 62].

Having studied the situations which are usually described through present perfect we can reconstruct the mental models that help to structure their conceptual representations:

(1) PAST ACTIVITY/STATE PLUS PRESENT ACTIVITY/STATE

We have been living and working here for a long time means we started in the past, a long time ago and are still doing it.

(2) PAST ACTIVITY/STATE PLUS POSSIBLE FUTURE ACTIVITY/STATE

John has written a few captivating books is different from *John wrote a few captivating books* because it rests on a mental model which contains the information about a possibility for John to continue writing captivating books while for past simple such a possibility is irrelevant and its mental model is the first part only.

(3.1) CAUSE FOR EFFECT

(3.2) EFFECT FOR CAUSE

The (3.2) explains why present perfect allows us to smoothly move to the past from the present:

Look! Somebody has spilt something on the carpet! – It (= the one who spilt something on the carpet) wasn't me.

This model also explains the ellipsis in the examples like:

Look! There's a stain on the carpet! – It wasn't me.

Due to activation of the whole conceptual structure of the situation of spilling something on the carpet, it is easy to slide from one part of the metonymy model to the other and we do not feel any gap in the information flow because describing the effect of the action we direct the attention of the recipient to the cause, too. Thanks to it, their reaction doesn't seem strange in the least.

The (3.1) explains why talking about a past event (CAUSE) we describe the present state of things (EFFECT) at the same time. For instance, when someone says: *“I have put fish in the freezer so you can feed the cat,”* they in fact mean: *“There is fish in the freezer for you to feed the cat”*.

Understanding this cognitive metonymy basis for the use of the present perfect tense may be useful in different ways. It can give language learners an opportunity to catch the difference between present perfect and the other tenses and aspects, like past simple, which is not usually quite easy. Also, it may be useful for translators, explaining why it is sometimes possible to translate sentences in present perfect in a few ways: describing either the cause, or the reason.

In general, the examples given above demonstrate that cognitive metonymy is involved not only in lexico-semantic processes. It also comes into play when we deal with grammar, and this fact can be very inspiring for the linguists thirsty to understand how languages work.

References

1. Brdar, M. (2007), Metonymy In Grammar: Towards Motivating Extensions of Grammatical Categories and Constructions, University of Osijek, Osijek, 220 p.
2. Ferenčuhová, M. (2014), "Metaphor, Metonymy and Metalepsis: Three Tropes in Contemporary Slovak Documentary", *Images*, Vol. XV, No. 24, Poznań, pp. 27–40.
3. Foley, M. & Hall, D. (2005), Past to present tenses // Longman Advanced Learner's Grammar, Pearson Education Limited, Harlow, pp. 62–71.
4. Lakoff, G. & Johnson, M. (1980), Metonymy // *Metaphors We Live By*, The University of Chicago Press, Chicago, pp. 36–41.
5. Radden, G. & Kövecses, Z. (2007), Towards a Theory of Metonymy // *The Cognitive Linguistics Reader*, Equinox, London, pp. 335–359.

Ivan Yevsiukov,
3d year cadet of the Faculty of
Training of Specialists for Pre-Trial
Investigation Bodies of the National Police of Ukraine,
Dnipro State University of Internal Affairs;
scientific supervisor: Olena Serafymova,
Lecturer of the Department of Language Studies,
Dnipro State University of Internal Affairs

PROBLEMS OF USING THE ENGLISH LANGUAGE IN THE LEGAL FIELD

The use of the English language in the legal field is a topic of great importance, particularly in countries like Ukraine where English is becoming increasingly prevalent in legal settings. As Ukraine continues to integrate with the global community, the need for legal professionals who are proficient in English has become more critical. However, despite its growing importance, the use of English in the legal field in Ukraine is not without challenges. We seek the problems of using the English language in the legal field in Ukraine, including limited language proficiency of legal professionals, challenges with legal vocabulary and terminology, linguistic and cultural differences, and interpretation and translation issues. Additionally, the paper will examine the impact of these language problems on the legal system in Ukraine, and provide recommendations for addressing these challenges. By exploring these issues, this paper aims to contribute to a better understanding of the complexities and nuances of using English in the legal field in Ukraine.

Ukraine's legal system is based on the civil law tradition and is heavily influenced by the legal systems of neighboring countries such as Poland. The Ukrainian legal system is divided into two main branches: civil and criminal law. The civil law system is responsible for handling disputes between individuals and organizations, while the criminal law system is responsible for enforcing criminal laws and punishing offenders.

The official language of Ukraine is Ukrainian, and the Constitution of Ukraine recognizes Ukrainian as the state language. However, due to the country's complex history and its

relations with other countries, English has become increasingly prevalent in legal settings, especially in the business and commercial sectors.

In recent years, Ukraine has taken steps to modernize its legal system and bring it in line with international standards. These efforts include the adoption of new laws and regulations, the establishment of new courts, and the implementation of new procedures and practices.

The use of English in the legal field has become more common in Ukraine, particularly in international arbitration and cross-border transactions. However, the use of English in the legal field is not without challenges.[3, p.65]

The limited language proficiency of legal professionals in Ukraine is one of the main problems of using English in the legal field. Although English is widely spoken in Ukraine, many legal professionals still lack the necessary language skills to communicate effectively in English. This can lead to misunderstandings, errors in legal documents, and misinterpretations of legal concepts.

Another factor contributing to the limited language proficiency of legal professionals in Ukraine is the lack of training and education in legal English. While many law schools in Ukraine offer courses in English, these courses often focus on general English language skills rather than legal English. As a result, legal professionals may not have the specialized vocabulary and terminology necessary to communicate effectively in English.

One solution to improve the language proficiency of legal professionals is to encourage and facilitate language learning opportunities. This can include offering language courses, providing language learning resources, and creating opportunities for legal professionals to practice their language skills.

Another recommendation is to provide training to legal professionals on the differences between legal systems and the cultural context of legal terminology. This can help legal professionals to better understand the nuances of legal terminology and to avoid misunderstandings in communication. [1, p.9]

In conclusion, the use of English in the legal field in Ukraine presents a number of challenges, including language proficiency, legal vocabulary and terminology, and interpretation and translation services.[2, p.10] These challenges can impede effective communication and access to justice for Ukrainian citizens. However, there are potential solutions and recommendations that can be implemented to address these issues. Encouraging language learning opportunities, providing professional development in legal English, creating legal glossaries and terminology databases, and standardizing interpretation and translation services are just a few of the strategies that can be employed to improve communication and access to justice in the legal field in Ukraine. By prioritizing these efforts, legal professionals and policymakers can work towards creating a more equitable and just legal system in Ukraine.

References

1. Melnychuk, I. (2022), English for lawyers: tips, vocabulary and useful links, available at: <https://loyer.com.ua/uk/anglijska-mova-dlya-yuristiv-poradi-slovník-ta-korisni-posilannya/> (accessed 19.10.2024).
2. English language guide for law students (2005), ed. by Professor V. Simonok, Pravo, Kharkiv, available at: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/ANGL/1/Englishposobie1.pdf (accessed 19.10.2023).
3. English for lawyers : study guide (2015), ed. by Pybina, N., Koshil, N. and Sobchuk, L, Ternopil National Economic University, Ternopil, available at: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/19546/1/yuristi_2015.pdf (accessed 19.10.2024).

Наукове видання

**ІНТЕГРАЦІЯ ТЕОРІЇ У ПРАКТИКУ:
ПРОБЛЕМИ, ПОШУКИ, ПЕРСПЕКТИВИ В УМОВАХ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

**INTEGRATION OF THEORY INTO PRACTICE:
PROBLEMS, SEARCHES, PROSPECTS IN THE
CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION
PROCESSES**

Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Чернігів, 22 листопада 2024 року)

Том 2

Відповідальні за випуск

А. С. Квітка,

С. А. Нестеренко

Редактори літературні

Л. М. Сила,

О. П. Махотко

Комп'ютерна верстка і макетування

Ю. О. Чайковський

Підписано до друку 06.01.2025 р. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 19,88.
Тираж 100 пр. Зам. № 131/24.

Редакційно-видавнича група Пенітенціарної академії України
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 8016 від 23.11.2023 р.